॥ गोभिलगृह्य सूत्रम ॥

(कीयुमानाम्)

सामगाचार्व्यश्रीसत्यव्रतसामश्रमिणः

टीक्या बङ्गानुवादेन च सहितम्।

কৌথুমা শাখার গৃহ্য সূত্র,

(ভগবান্ গোভিলাচার্যা প্রণীত)

শামগাচার্য্য শ্রীদভ্যব্রত শামশ্রমী রুত 🕻

টীকা ও বঙ্গান্থবাদ সহিত।

Printed and published by S. V. Samashramee.

At the Satya Press.

No. 16-1. Ghoshes Lane. Calcutta.

1886.

I TITET ICAG I

॥ गोभिल-एष्ट्रासृची,पत्रम्॥

उपस्तीर्थाभिघारितविधिः ॥ अथ प्रथमः प्रप्राठकः ॥ (खष्टकडोमविधिः (सर्वेकर्मसाधारणविधयः) महाव्याहृतिहोम: ⊘રૂ १ ख॰ अधिकार्यादिनिर्णयः २ श्रावापकासनिर्णय: अग्याधानम् परिसमूचनादीनांतन्त्रविधिः नित्यद्वीमकासः **मेचणाद्यनुप्रहरणम्** २ ख॰ चपवीतविधिः १ ३ मन्त्रभेदकथनम् त्राचमनविधिः ٤٤. वज्ञवास्तुन में (अथ ब्रह्मयज्ञप्रकर्णम्) ८ ख॰ यागान्तामार्गिः ७८ ३ ख॰ वैखदेवविधि: ४ ख॰ बलिइरेणम् २८ ॥ अथ दितीयः प्रपाठकः ॥ (त्रव दर्भपौषंमासप्रकरणम्) ५ ख॰ कालनिर्णय: (विवाहादिसंस्कारप्रकरणम्) **उपवासदिनक**र्त्त्र्यता ४६ १ खा नियापरी चणम ज्ञातिकर्म ६ख • चपवासदिनाकर्त्रवा ५ • , ढणनिरसनम् **क्रथािक का क्रत्यम्** €€, २ ख - परिणयविधिः ब्रह्मस्यापमम् प्र् पाणिग्रहणम् ७ ख॰ तण्डुसविधिः १०२ پرت ३ र्खं• उत्तरेविवाष्टः 204 स्थासीपानविधिः ŧ° ग्राज्यविधिः ४ ख.• बध्वानयनम ११न • €8 ८ ख • चपघातचीमविधिः ६७ ५ ख • चतुर्थी कर्म ११८

•गर्भाधानम् 🐪 , ११८ 4 ख • पुंसवनम् . १२२ ृ.ख • सीमनार्करणम् १२८ सोधन्ती होमः 111 नातकर्भ १३४ **मेधाजनम्** 2 3 4 प्र ख॰ निष्कुमिणम् १३७ नामधेयकरणम् 680 पौष्टिकंकर्म(जैन्मतिथि:)१४३ . मूर्द्वाभिन्नाणम् १४४ ८ ख • चूड़ानरणम् .१४७ १० ख॰ उपनयनम् १५५

श अय हतीयः ग्रपाठकः ॥

१ खं - समावर्त्तनंगीदानं वा १७४

• ब्रह्मचारिकत्यम् १८६

(महानाकीसाम) २०८

३ खं - च्याकीसाम) २१८

ग्रमध्यायविधिः २१८

ग्रह्मविधिः(दुःसप्) २२३

१ खं सातकविधः १२७

भ खं सातकविधः २४६

(रहिकत्तंव्यप्रकर्णम्) ६ ख॰ गोपासन विधिः ं गोपालनविधिः गीयज्ञ: र्प्रद ऋषभपूजा 382 श्रखयत्तः ,, ७ ख॰ श्रवणाकर्म 248 ८ ख॰ ग्राखयुजीकर्म २७० **২**৩३ नवयज्ञः ূ ত্ৰ আ यहाय णीक में ২৩৫ १• ख• ग्रष्टकाविधिः २८७ (१) अपूपाष्टंका २८० (२) मांसाष्टकापूर्वेकत्यानि २८३

॥ अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ १ ख॰ मांसाष्टकाहोमः २ खं॰ ग्रन्वष्टकाम् きって ३ ख॰ यन्वष्टकायाहम् 382 ४ खं• पिण्डपित्यन्नः ₹₹ (३) याकाष्टका ₹₹ वपाद्योमः ३३७ ,ऋणहोम: ३३८ इसाभियोगः ३३८

(अय काम्यकर्मप्रकरणम्) ५ ख • होमपूर्वक्रत्यानि भोजननियमः ₹8€. ब्रह्मवर्च सकामक मैं 38€ पुत्रपशुकामकर्म **७भयकामकर्म** पश्चस्त्रयनकामकर्मे ,, (१) प्रसादकामकर्म ३५१. पार्थिवं कर्भ भोगादिकामकर्माणि ,, ६ख॰ त्रकालपृत्युपापरीगाभ्याम् जाबदेहरचाकामकर्म् ३५८ दारिद्रानाग्नकामकर्भ " यगस्त्रामकम स्वस्त्रयनकामकर्म भाचितयतकामकामें ३६१ ७ **ख॰** वास्तुनिर्मा**षक**र्म वासुयागः ₹9. ८ ख॰ श्रवणायहायणीशेषा-. _ चतैः काम्यकर्म ३७३ (२) प्रसादकामकर्म ३७६ गङ्गतहोम: २७७ -(वधकामकर्म)

स्य जिल्हीम: (प्रख्यकामकर्म) यग्रकामकर्मे -सन्दायकामकर्म 🕻 ८ ख॰ पुरुषाधिपत्यका॰ ३८३ त्राचितसत्त्रस्तामकं में ३८६ पश्रकामकर्म च्चद्रपश्रकामकर्म वृत्त्यविच्छित्तिकामकर्म विषदोषनाशकासकर्म ३८८ स्नातकस्तायनकर्म क्रिमिनागकामकर्म ३८८. (अय अर्ष्टणीयप्रकरणम्ं.) १० ख• उपस्थानविधिः विष्टरग्रञ्जणविधि: ३८३ पाद्यग्रहणविधि: . अर्घ्यग्रहणविधिः ३८4 त्राचमनीयग्रहणविधिः ,, मधुपर्वत्रष्ठणविधिः बद्धगोमुक्तिप्रकारः गवालभनालभनयोर्व्यवस्था '३८.८ यर्डणीयपरिगणनम् ४००

सूबोपानसम्बादिनामानि ।

मप्तादिनाम्		प्र॰ख॰सू॰		पृ०
1		1 1 1		1
अनुवा च्या	• • •	₹ , ₹, €.	•••	२१४
प्र रिष्टसाम	•••	₹, १∙, ₹•∙	•••	२८६
बादि खव्रतम्	•••	₹, १, ২⊑.	•••	१८६
एकाचरी	•••	४, ८, ८.	•••	999
जीपनिषदम्	•••	₹, १, २८.	• • •	१८३
कीतीमतः	•••	४, ५ , १८—१८	. •••	३५१
खाच्डिकाः	•••	₹, ₹, ₹.	•••	२ ९ ४
इन्द्सः	•••	₹, ₹, ५ .	•••	२१३
	• • •	₹, १, २८.	•••	१८३
' स्वेष्ठसाम् 'स्वोत्तिरभिव्यख्य	#	३, १, ३८ — ४८		१८८
	* {	રૂ, ટ , ૭.	•••	. ३८२
पर्कम्	•••			३४५
प्रपदः	***	ક, પૂ, <i>૭.</i>		१८७ ।
महानामः	•••	રૂ , ૨, ૫ – લ .	•••	
वामदेव्यम्	•••	ર, ૪, ૪ — ૫.	4,04	१ १५
वैरूपाचः	• • •	ક, પ્ર, ∢ ∙	• • •	₹४५ .
•	•••	3,2,9-6.	• • •	१८८
श्रक्तयः ,			•••	२ १२
सामसावित्री	•••	३, ३ , ३.		૨
सावित्री	* **	₹, ₹, ₹•		
स्तोतीया	• • •	ब्र, व्, व् र—ा	₹₹.**	१८५
संरंभियस्यम्	• • •	३, १, ३८ →	8£"	१८८

सूबोपात्ताचार्यनामानि ।

				_
त्रीहाइमानिः	•••	₹, १•, ५.	•••	२८६
कोत्सः	•	₹, १•, 8.	• • •	२८८
कोइसीयाः	• • •	₹, 8, ₹8.	•••	• २४०
गौतमः	•••	₹, १•, ५.	• • •	. ২ঘ೭
जमद्गः	•••	.२, ६ , २१.	• • •	१५३
स्गव:	•••	₹, ₹, ₹—8.	٠٠.	42
मानतन्तव्यः	•••	१, ५, १—६.	• • •	46
रोत्ति ब्राह्मणम्	• • •	ع, ع, عـــد.	•••	१८८
वार्कखण्डी	•••	₹, १∙, પ્ર.	• • •	. २८८ .
सदाः पैजवनः	•••	१, ६, ६.─१२.	•••	. રંદ .

॥ सूत्रीक्तविज्ञेयपदादिसृचीपत्रम्॥

•		•
₹ ∢५,8₹₹	षिनादि	. १५८
२ ३ ,४०७॒	- प्रतिथि:	२८, ४०८
२१४,४१७	भतिप्रणंबः	268
२३	षडुतम् ्	२३३,४१७
४२७	त्र नघाम्	. 38.
₫, 8•¥	षमुद्यः	. 86, 804.
૭, ૪∙≰	भनुमन्त्र णम्	ँ १०८,४१३
	₹,8°9 ₹8,889 ₹₹ ₩₹9	२३ यजुतम् ४२७ यमघाम्

जनुषरम्	१६५,४२३	শ্বা	
अत्तरा समित्.	₹, 8•8	या रमनम्	१५
शन्वाहार्यम्	,, ४•३	श्राचाम:	86,802
त्रपराजिता	२ ४, ४०७	त्राचार्यः .	४००,४२७
त्रपवर्गः .	₹	षाचितः	१€१, ४२३
ग्रपसन्त वि	श र	या च्यम्	998
त्रपू ष : .	२८१, ४१०	त्रा च्यसंस्कर णम्	≰३, ४११
अभिघार णम्	२६२ ४१•	श्राधानकालः	પ્, €
षभिरूपः	३, ४०४	चा प्षवनम्	२२८
श्रभिवादनम्	१ 4 ३	त्रामन्त्रणम्	2१७
प्रभ्यु चणम्	8, 8 • 8	षावापः	9₹
जमर् षरि हि तम्	३६५,४२३	त्राधाम्	₹8•
ं अमावांस्या	४२, ४४	•	
ब रडाम्	₹8•	द्रभोपकत्यनम्	६६, ४०८
घर णी	ે	क्र	
श्रं च्यं:	३८६, ४२६	ईचकप्रतिमन्त्रणम्	१०३*
ब ङ्गीयाः	४००, ४१३	ईश्वर :	4.6
, अलच्यीनियीदः	३५८	₩.	
अवदाुनम्	ર હપૂ	• इच्छिष्टम्राभनम्	ર્ગ્ય
र्त्रवसानम्	• ३६३	चलार:	₹४१
अ वंहनन म्	, , પ્રદ	उत्पवनम्	६५, ४११
श्रविदासी ं	३५३, ४२२	उद्बाम्झसियेक:	२१,
'अञ्चाकामण्म्	٠ دد	उद्गयमम्	2
अष्टाष्ट्राच्ये:	४२ <i>६</i> .	उदय:	११, ४०६

र्द्धासनम्	4 ¢	•ऋो	
ड पक्रम:	₹•	ग्रीदनचरः	₹•₹
चप घातचीमः	६७, ४१२	श्री	,
उपनयनम्	१ ५५,४१€	भौपवसधिकम् ४७,४	
उपनिनयनम्	२ ६५	क	
७पलेपन म्	8	वांसस् •	ર₹
चपवसथः	8 €	कपालम् २६	२, ४१८
चपवासः	४२,४०८	कपुच्छलम् १८८, १५	ર, કશ્પ્ર
छपवेष:	₹१३	कपुरिणकाम् ,. "	"
उपसञ्चार:	3∘૬	कम्बूकः ३८४	૭, ૪૨૫
उपस्तीर्णाभि घा	रेतः ५८	कर्षू: इश	२, ४२१
चपस्थानम्	४२ २	कांसम् .	४२३•
उपां श्च	২৩, ৪∙⊏	किलिनम्	. રે લ્પ .
चलूबसम् यसे	५ ८, ४१०	कुक्तपत्थोः •	२२३
ञ्ज्युक:	२८५ , ४२∙	कुथलीकरणम्	१५३
, ७ क्विखनम् (सः	वर्ष) ५	कूवरबाचू	. ২২5
ऋ		क्तरम् २	₹, ४,०৩
, ऋ तिक्	४००,४२७	क्षपरः १३	૦, કર્ય
. • ए		, कौतोमतम्	३५१ '
एकभू यांसि	३५१	चौमाद्विसमानि	१५ %
एकग्रू ला	₹•१	्ग	
एकाचरी	३ ७०, ४२४	गर्भसन्भवः .	285
प्रे	. •	गवानुमन्त्रणम्	٩٤٤,
्रेषेय:	१५८, ४१६	ग्टइमे भिन्नतम् •	₹ ₹

•	_		
ग्रहावेच गम्	३२७	दर्भवटु:	યું, ૪૦૯
ग्रह्माकर्माणि	१, ४•३	द्यत्पुत्रम्	23
गीचर्म	११म	देवयोनि:	٤
गोनामानि	२७१, ४१८	दुः खप्रदर्शन क्रत्यम्	[२२४
गोसकः	३३८, ४३२	ਖ	
च		धृतिचीम:	884
चमसः	ર પ્ર	घुवा ग्रापः	८१, ४१३
ঘন :	१७३	न	
चक्खाली '	२३, ४०७	नग्निकानग्निके	२२७, ४१८
वित्ययूप:	२ २५	नय:	११३, ४१४
चीवरम्	३८५, ४२५	ंनवयज्ञ:	२७३, ४१८
बीडम्	१५३	निनननम्	₹ ₹
ं ज		निर्घातः	२२०, ४१७
जातग्रिला [,]	२८२, ४२•	निर्वाप:	्प्रद, ४१•
जातुषान् मणीन्	२ ७ २	निष्काल नम्	२५-
, ব		निक्नवनम्	३२७,
तन्तीम्	२५७	न्यश्वकर्म .	२६७, ४१८
तम्तीविषरणम्	२ ५८	प	,
ं तर्पेषम्	५१७	. पचसी	२३८'
तूर्खींम्	ږد ع	पिचणीम्	२१५, ४१७
, हणनिरसनम्	પૂ 8	परमेष्ठीकरणम्	€.
त्रेय् म्बक म् .	ं २८१, ४२०	परिणयनम्	೭೭, 8१३
'ूं, इ	•	पस्थिइनम्	e3 \$
दिचियां '	११९	परिधिः	4₹, ४१•

• ·	(
परिविष्यमाणम्	३५५, ४२३	प्राजनम् '	८३, ४१३
परिविचनम्	३ १	प्रात:	₹8
परिसमूहनम्	४, ४२२	प्रातरायः '	ર૭
परिस्तरंगम्	€ १	प्रातराश्रसमय:	१८८
पाद्यम् (त्रपः)	ર્ે8, 8ર€	फ	
पर्यु चण म्	રર	फ स वती	२८०, ४१८
पवित्रम्	६४, ४११	फलीकरणम्	8१, ४०८
पिष्जूित:	१३०, ४१५	फा ग्टम्	ંરરદ
पिग्छम्	३२३, ४२१	ब •	
पूर्णः	४५, ४∙ ८	विज्ञतन्त्रम्	₹ ७
पूर्णपात्रम्	ુ ક	व्यक्तिहर्णम्	২ছ
पूर्णेद्वोम:	३८२, ४२५	ब्रह्मबर्स्युः	१२५, ४१५.
युत्ते:	३३१, ४२१	ब्रह्मचारिस्नानम्	१८०, ४१६
प्रषातकः	२७०, ४१८	त्रद्वा	. 44
फेशा	इप्र	भ	
पौर्षमा सी	88	भगया	. २७
प्रक्रम:	२६२, ४१८	• म	
ुप्रणीता	€३, ४१०	मणिकः	रं र
[े] प्रत्यमिचारणम्	२८२, ४१०.	. मण्डलद्वीपम्	३६६, ४२४
प्रत्युपस्पर्धनम्	• ર •	मधुपर्कः,	३८६, ४२६
प्रपदः	४२२	मधुपर्को च्छिष्टपानम् ३८७,४२	
प्रपदम्	8 8 €	महाव्याह्रतये:	. २, ४१२
प्रवेशनम्	१ ५८	मांसचर:	₹ • ₹
प्राचीनावीती	•	माणवनः	• १४७

मेचणम्	. 80, 80€	विष्टरः	₹&₹, 884
य '		वीरतरः	११०,४१५
यज्ञ:	335	द्वषी	३१३, 8३ १
यन्नवासु	ળ્ર‡	वृष्पुरपधानम्	₹१३
यन्नोपवीतम्	१३, ४०७	रुद्धि:	₹₹
यथागीत्रकुत्तकत्पम् १५२,८१६		वृषतः	२५२
यूष:	₹∘8	वैरूपाचः	३ ८५, ८२ २
₹	•	व्यद्मनम्	₹ ₹ €
रथनाः (तास्त्रस	षः) १५८,8१६	व्रतवती	१ २५, 8१५
रोविक	१दद	ম	
. स		यकसीट:	111
,सचणम्	६, २५६, ४०४	गङ्गः	८१, ४ २८
बाजा:	८३, ४१३	गल चीं	१३०, ८१५
बाजहोमः	وو	याचाटुग्रवृ: । [`]	(9))
ब ,		गा खाविग्राखे	રહવ
वपा	२८७	था दा	₹﴿६, 8२8,
वपात्रपणी	₹•१	थिष्टाचार:	२२२, ४१७
र्वर:'	२००, ४१७	शुक्रा	128, 88W j.
वर्ष्टिः	84	ग्रुपे:	२4₹, 8१°
वाग्यतः	্ে ২দ	स	
वास्तोष्यते	३७१	संवेशनम्	8२५
विद्ययमानम्	, , बट्र	सत्तूकरणम्	48
विसयनम्	२५५, ८१८	सच्चरः	२६३
वित्राणितम्	. 88	संज्ञपनम्	२६६

सन्धिवेसा	₹€•	खिष्टलदोम:	. ૭૧
सन्धा	8২, ৪•৯	स्रीता	, ₹8€
सपर्वेत्वम्	२०३	स्भूमि:	₹•*•.
समयाध्रावितम्	. ११	सुरोत्तमः	ૄર, 8 १૨
समिधः 🔧 🗸	₹	सीविष्टज्ञती	. રહ
सम्पातः	११ ८, 8 १8	खगर:	३१ ३, ४२१
सम्पूयनम्	६५ , 8 ११	स्यण्डिल:	84,8•5
सभार:	· ২ দ ং	स्थालीपानः	
सर्वत:	३६६, ४ २8	स्थालीपाकाद्यतान्यत्२६४,८१८	
सर्वाङ्गाणि	₹२•, 8२•	स्रातकः	₹88
सर्वीषधय:	२ <i>७</i> ३	स्तरः	इ ८४, 8 २•.
सस्तूप:	* ३३	स्तुव:	۶, ۶۰ ۹
सात्रिपातिकाम •	₹8 ⊑	स्रोतांसि	२२७, ४२ ०
सायम्	28	₹ ´	
सायमाश्रः	२७	हविष्यम् '	१११, 818
सायमाश्रसमयः	१८८	क्रासनम्	११८, "

॥ सूचीपतं समाप्तम् ॥

॥ टीकाकारपरिचय: ॥

दृष्टा यसत्यनिष्ठां प्रमुद्धिगुरुणाऽस्यायि सत्यविदेशम्,
बुन्दीयानय तृष्टः सदिस परिचया दाइ सामयमीति।
विक्षे यस्मै त्ययक्कत् भुवनिकयिनी सृद्धितं यत्य मेकम्,
यत्पौर्वेरावधयोऽग्निरिप समिधितो वक्षदेशेऽपि नित्यम्॥
या दैचाद ब्रह्मचर्याद गुरुभवनकताद येन वित्ता हि वेदाः,
या केदाराच पद्गां स्त्रमित मिप जिता लिक्षिनो ब्रह्मकुण्डे।
हारियन्द्रीयपचे जयपुरसमिती येन रूब्धाः प्रतिष्ठाः,
माध्यस्य येन काय्यां कत मिष्पमतं श्रीद्यान द्वादे॥
विक्षे कृत्यस गेयं यजुरिप तिनतं सानुवादं सटीकम्,
यह्विंग्रं देव-मन्त्रे विधिक सुप्रनिषद् वंग्र मार्षयकच्च।
नैरुक्तं साममूची निगमकसहितं काि्यतं येन सम्यक्,
तेनैवेयक्ष टीका सुनिखवसक्से गोिभक्तीया प्रणीता॥

ितत्पादानीवासिनाम्]

अय गोभिल-गृह्यसूत्रम्।

অর্থ :

ভগবান্ গোভিলাচার্য্য প্রণীত্

কৌথুমশাখীদের গৃহ্ছকর্ম বিধি।

याचार्यो दुण्डदाता यरणिमह सतां किर्मिनां दिण्डिनाञ्च, गोंड्स्वामीति काऱ्यां विदित-बुध-मणिर्यस्वमासीय दृश्ये। स्मारं सारं गुरो तेऽस्तविमलिगरः पाठकाले ग्रहीताः, ग्रह्मार्थं कीथुमानां परमतरिहतं स्थाति सत्यव्रतस्ते॥ १

> मय्मन्सिंहे वसित मम सहचन्द्रकान्तः स्यीलः, यः स्मान्तीं मक्कश्ररजनकतोऽधीतविद्यो विपिसत्। 'भास्यार्द्रतिक्'-समितिवचनतस्तेन भाष्टे कतेऽपि, एतेनाद्य स्वगतमैमिसितं स्थापते गीभिसीयम् ॥ २

বেদের ছয়টি অঙ্গ, তন্মধ্যে কল্পসূত্র একটি। যে গ্রন্থ গুলিতে অগ্নিফৌমাদি বা বিবাহাদির ব্যবস্থা প্রণালি কল্পিত 'অর্থাৎ বিহিত্ত এবং সেই কার্য্যপ্রণালিগুলি সাক্ষাৎ শ্রুতিতে ঁ উপদিষ্ট না হইলেও 'বেদবিৎ আশ্বলায়নাদি কর্তৃক বিহিত স্বতরাং অবশ্যই শ্রুতির অভিমত' কল্পনানুষায়ী যাহাদের প্রামাণ্য স্বীকার করিতে হয়; সেইগুলিকেই কল্পগ্রন্থ বলা বলাযায়। উক্ত কল্পগ্রহসকল সূত্রাকারে রচিত, এইজন্যই তাহাদের অপর নাম সূত্রগ্রন্থ। ঐ কল্পসূত্রসকল ভাগদয়ে বিভক্ত; কৃতকগুলি শ্রোত, কৃতকগুলি গৃহ *। সাকাৎ শ্রুতিবিহিত **অগ্নিফোসাদি অনুষ্ঠিত** হয় দেই অগ্নিকে শ্রোত কহে এবং,সেই অগ্নি সম্বন্ধে যে সমস্ত অনু-'ঠেয় কার্য্য ভাহাদিগকৈ ও ঐ কার্য্যসমস্ত প্রণালিবদ্ধ উপ-দিষ্ট' দইয়াছে যে গ্রন্থে, তাহাকেও' শ্রেতিকহে। এই রূপ, েয অগ্নিকে অবলম্বন করিয়া বিবাহাদি গৃহকার্ব্য সমস্ত অনুষ্ঠান করা যায়, সেই অগ্নিকে, সে কার্য্য সমস্তকে এবং তৎস্মস্ত কার্য্যের প্রণালি বিধায়ক গ্রন্থকেও গৃহ্য বলাযায় । যদ্যপি ্জোতসূত্র প্রত্যেক বেদের একাধিকও আছে কিন্তু অমুক 'দাংখার অমুক শ্রোতসূত্রই গ্রাহ্য এরূপ ব্যবস্থা নাই অতএব সায়ণাচার্য্য বলেন 'সর্বশাখা প্রত্যয়সেকং কর্ম'ঞ (অর্থ---

^{*} সায়ণাচার্য্য ঋষেদ্ধীয় ভাষ্যভূমিকাতে কল্পস্তুত্রের পরিচলে যদিও দৈবি-প্রোর উল্লেখ করেন নাই তথাপি আমি স্বীয় গুরুপদেশান্ত্যারে সংক্ষান লিখিতে বাধ্য হইশাম। এতদ্বিয়ক যাথার্থনির্বায়ও বৈদিকসমালোচনাতেই কৃষ্ট্রিবার মান্য থাকিল।

[†] শ্রেতি অগ্নি কতপ্রকার ? ইত্যাদি বিশেষ বর্ণনা এবং গৃহ্য অগ্নির নাগান্তর।দি মানব করস্ত্রের ভাষো জন্তব্য। '

[‡] ज्मीत क्षेत्र **चारा** ज्ञान क्षेत्र ।

সকল শাখা বোধিত কার্য্যানুষ্ঠান একই)। মীমাংসাচার্য্য জৈমিনিও এতদমুরূপই ব্যবস্থা করিয়াছেন# এবং অধিকরণ-मालां पिट ७ वाहा है सम्भागे तां पिछ हहेशा हि पे भार शहा. সূত্রগুলি শাখাভেদে বিভিন্ন স্করাং যে বেদের যতগুলি. শাখা সে বেদের গৃহ্যগ্রন্থও ততগুলি স্বীকার্য্য। সামবেদীয় শ্রোতসূত্র প্রণেত। লাট্যায়ন এবং তদীয় কৌথুমী শাখার গৃহ্য এম্ব প্রণেতা আচার্য্যের নাম গোভিল। এই গোভিল্পণীত সূত্রগুলির ব্যবস্থানুসারেই উক্ত শাখাধ্যায়ী আক্ষণগুণের বিবাহাদি সমস্ত কার্য্য সম্পাদিত হইয়াথাকে ঞ এবং এই সূত্ররূপ প্রসাণারুসারেই মহামহোপাধ্যায় ভবদেব ১ ট বিবাহাদির পদ্ধতি বাঙ্গলা প্রদেশে প্রচলিত করিয়াছেন অপরাপরদেশে **অপরাপর পদ্ধতিও আছে।** এই গোভি লাচার্য্যের গৃহাসূত্র, সন্ধ্যাসূত্র, স্নানসূত্র ও আন্ধসূত্র, এই চারিখানি গ্রন্থ আমরা গুরুর স্মীপে ব্রেরপ অধ্যয়ন করি-য়াছি, বেইরপ অর্থাৎ যথালর উপদেশানুসারেই সংস্কৃত ব্যাখ্যানুগত এবং বঙ্গভাষায় অনুবাদিত করিয়া প্রচার করি-[•]বার মানদেই, এই সামবেদনংহিতার সাহিত্য অবলন্বন করিঃ লাম। ইচ্ছা জাছে এইগুলি প্রকাশের পরে ভবদেবীয় পদ্ধতি-ুঁ খানিও প্রকাশ করত যাজক সম্প্রদায়ের আশীল্ল ভি করিব।

[&]quot;,† नवगावादात विश्वीय शान खरा ।

[‡] গোভিলপুরের দোহাই দিয়া কভকগুলি গৃঁ•াপ্রিশিষ্ট, প্রামাণ্য রঞ্গ স্থারিক হইরাথাকে প্রং উহা কভদ্র নাগ্য ভাহাও বিচ্ছা; জারিকস্ত কাভাগ্রনপ্রীত গৃহাপ্রিশিষ্ট্রানিও কৌগ্যশাখারা সীন্য করেন পারং যে অংশে গোভিল স্বয়ং স্থাভিপ্রায় প্রকাশ করিলাছেন সে অংশে গজু ক্রিদী কাভাগ্যন অ্থির প্রিশিষ্টকারিভা উপ্রোগিনী নহে,— বিচল্পস্থাজে ইয়াবলাও বাহুগা।

এই গৃহ্য সূত্রের নারায়ণোধ্যায় কৃত ব্বত্তি পাওলাংযায় পরং উহা এতদূর লেখক-প্রমাদে পরিপূর্ম, যে, তাহা সংশোধন করিয়া প্রকাশ করা এবং স্বয়ং নৃতন রচিত করিয়া 'প্রকাশ করা উভয়ই তুল্য। এইজন্যই মদীয় জনৈক স্থহুৎ উক্ত গ্রন্থের নূতন দীকা রচনা করিয়াছেন পরং বন্ধুকৃত উক্ত টীকাথানি পরশাথানুযায়ী মতাদির সহিত ঐকমত্য সম্পাদন-পূর্বক রচিত হইবায় অতি বৃহৎ হইয়াছে এবং আমার বিবেচনায়,—যাবন্মাত্র এই গোভিলাচার্য্য বলিয়াছেন, তদ-তিরিক্ত কিঞ্চিদপি আকাঙ্কণীয় নহে, যেহেতু প্রতিশাখারই গৃহ্যকল্প ভিন্ন, যে শাণার যাবৎ কর্ত্তব্য তাহা সেই শাখার গৃহ্যেই প্রাপ্তব্য ; এই হেতৃ আমিও অপর একথানি স্বতন্ত্র টীকা প্রণারস্ত করিয়াছি। ইহাতে বহুমতের একতা সম্পান্ন প্রয়াস না পাইয়া স্বল্লাক্ষরে একমাত্র গোভিলীয় সূত্রসমন্তের ব্যাখ্যাই প্রকাশ্য। সাধারণের বোধস্থকর করণার্থ বাঙ্গলাভাষায় তদীয় অনুবাদও তৎসহ করা যাই তেছে। নিৰুক্ত প্ৰণালিতে প্ৰকাশিত হইতে থাকিলে অনতি রুহৎ অন্তেই কৌথুমশাখীগণ তৃপ্তিলাভ করিতে পারিবেন ॥

> ঞ্জীসত্যব্রত শর্মা। কলিকাতা।

सामवेदीयम्

अय गोभिल-गृह्यस्त्रम्।

---#8#8#·--

श्रयाता राष्ट्राकमार्ग्यपदेच्यामः ॥ १ ॥

'श्रथ' ग्रत्थारभद्योतकोऽयं निपातः । 'श्रतः' तदानी-मतापार्याणां वचोभङ्गीप्रयुक्तमिदम् । 'ग्रह्माकर्षाणि' ग्रहाय हितो ग्रह्मः, योगरूच्या श्रम्निरित नुध्यते ; वच्चखनुपदमेव 'स एवास्य ग्रह्मोऽम्निभृतिति(२१स्०)'-इति ; तन, कर्भव्यानि 'कर्माणि' नित्यामिहोनहोमादीनि, तदङ्गभूतान्यन्याधानादीनि च 'उपदेच्छामः' तत्तदितिकर्त्तव्यतां बोधिययामः । ग्रह्मोतिदीर्घ-न्ह्योन्दसः । १

• অথ অতঃপর গৃহ্য অগ্নিতে # কর্ত্তব্য নিত্য অগ্নিহোত্র প্রস্থৃতি । এবং তদুপযোগী অগ্ন্যাধান প্রস্থৃতি উপদেশ করিব। ১

[ৈ] অধি, সামান্যতঃ তিম প্রকার; শ্রেতি, গৃহ্য ও লৌকিক।

ক্রতিতে অর্থাৎ ব্রাহ্মন ভাবে যাহার ব্যবহার ব্যবহাদি ক্রত হইরাছে
(পরে লাট্যায়নাদি কর্ত্তকও বিশেষত বিধিবদ্ধ হইরাছে), তাহাকেই প্রোত্ত,
কহে, যথা—'গার্হপত্য' প্রফৃতি; তদতিরিক্ত অথচ বেদ বিহিত অর্থাৎ
বেদে গৃহীদের উপযোগী ও কর্ত্তব্য বলিয়া বোধিত হইলেও যাহার
ব্যবহার-প্রানাসী ক্রত হয় নাই অতএব গোভিলাদি স্বৃতি হারা উপস্থিত,
তাহাকেই গৃহ্য বা স্মার্ত্ত কহে; অপর, বেদে যাহার নিষেধও নাই বিধিও
নাই, অরপাকাদি কার্য্যের জন্য লোকে ব্যবহৃত হইয়া থাকে, ভাহা
কেই লৌকিক কহে।

यव तत्र सर्वेकर्मसाधारणिवधीनाष्ट्र— यद्गीपवीतिनाऽऽचान्तीदकीन क्रत्यम् ॥ २ ॥

'यन्नोपवीतिना' किञ्च 'त्राचान्तीदकेन' उदकाचमनं क्रतव-तैव पुरुषेण 'क्रत्यम्' कार्यम्, वश्चमाणकार्यजातिमिति । २

সেই কার্য্যদকল যজ্ঞোপবীতী * হইয়া এবং জলগণ্ডুষ আচমন করিয়া আরম্ভ করিবে। ২

उदगयने पूर्वपचे पुर्खेऽइनि प्रागावर्त्तनादकः कालं विद्यात् ॥ ३ ॥ ं

'ज्द्रमधने' उत्तरायथे 'पूर्वपचे' श्रक्षपचे 'पुर्खेऽहिन' भेषाच्चत्रादिदोषशून्यदिने 'श्रष्टः' दिवसस्य 'श्रावर्त्तनात्' परिवर्त्तनात् 'प्राक्' पूर्व पूर्वाष्ट्रमेव 'कासम्' समयं 'विद्यात्' जानीयात्, वस्त्रमाणकर्मणां सर्वेषामेवेति । ३

বৈ স্থানে কোন বিশেষ ব্যবস্থা নাই, তাদুশ স্থলে, সমস্ত কার্য্য উত্তরায়ণে, শুরুপক্ষে, নির্দোষ দিবসে, পূর্ব্বাহে, করিবে। ৩

পূর্বকালে প্রায় সকলেই অধিকাংশ কাল দৈবকার্য্যে অতিবাহিত করি-ত্বেন প্রতরাং তাঁহাদিগকে প্রায়ই ষজ্ঞোপনীতী দেখা ঘাইত; ইদানীস্থনীয় কর্মজ্ঞী বিজাতিগণের পক্ষে নিনীতী থাকাই ব্যবস্থা। এই সমস্ত বিষয়ে প্রমাণ এই গ্রন্থেই; ক্রন্মে গাঁওয়া ঘাইবে।

^{*} উপবীত,—বামন্ধন হুইতে দক্ষিণ পার্বে লয়মান থাকিলে থিজোপরীত' ও দক্ষিণ সন্ধ হুইতে বাম পার্বে লয়মান থাকিলেই 'প্রোচীনারীত, এবং মালার ন্যার কণ্ঠলম্বিত থাকিলেই 'নিবীত' নামে অভিহিত হয়। পিতৃকার্য্যে প্রাচীনারীতী, দৈব কার্য্যমন্তে যজোপনীতী, হুইবার ব্যবস্থা এবং 'নিবীতী মনুষ্যধর্মা' অর্থাৎ সাধারণ্যে যৎকালে ,মুষ্য কোনও দৈব পৈত্র কার্য্য করিতেছে না, সেই অবসর কালে এবং মল মুক্তাগে, বা ভ্রমণাদি শারীরিক কার্য্য কালে নিবীতী হুইবে।

यथादेशञ्च ॥ ४ ॥

यथादेशमि कालं विद्यात्। यत्र यत्र च विशेषतः काल-मादेच्यामस्तनतत्र स सएव काल श्रादरणीयो न तु सामान्यत एक्ष उदगयनादिकद्दति । ४

যে যে ছানে কালাদির বিশেষ ব্যবস্থা করিব, তথায় তাহাই আদরণীয় হইবে। ৪

सर्वाखीवान्वाहार्यवन्ति ॥ ५ ॥

'सर्वाणि' ग्रह्मकर्माणि 'आहार्य्यवन्ति एव' आहरणीयानि कुमायुपकरणानि तिहमिष्ठान्येवेति । ५

সমস্ত গৃহ্য কর্মেই কুশা প্রভৃতি বিবিধ উপকরণ আবশ্যক। ৫

अपवर्गेऽभिद्धपभी जनं यथाश्रति ॥ ६ ॥

'श्रपवर्गे' कर्मेंसमाप्ती 'श्रभिरूपभोजनम्' श्रभिरूपः शास्त्र-बेरिश्वत्रक्ष्यी यथोपयुक्तः, तस्य तयोः नेषां वा भोज्नं 'यथाश्रक्ति' • स्वकीयायाद्यनुगतं कार्यमिति । ६

সকল কর্মেরই সমাপ্তি কালে স্বীয় ক্ষমতানুসারে, যথাশাস্ত্র উপযুক্ত এক ছুই বা বহু ব্যক্তিকে যথাশক্তি ভোজন করাইবে।৬

इति सर्वेकर्मसाधारणविधयः।

---#8#8# ---

श्रयाग्याधानविधीनाइ--

ब्रह्मचारी वेदमधीत्यान्त्याण्सिमधमभ्याधास्यन्—॥०॥ . जनं 'रुज्ञानर्माणे'-इति, तन नोऽसी रुज्ञोऽनिः ? प्रवमन्तावत् सारव उपदिश्वते 'ब्रह्मचारी'-इत्यारभ्य 'ग्रह्मोऽब्नि-भवति'-इत्यन्तिन चन्यसंन्दर्भेण । —

'ब्रह्मचारी', 'वेदम् अधीख' गुरुकुले खिला वेदाध्ययनं समाप्य 'पन्थां' ब्रह्मचर्यसमापिकां 'सिमधमाधास्यन्' सिन-धमाधातुं प्रष्ठत्तः "श्रन्तिसमाधानं कुर्वीत (१४स्०)"-इत्यनेन सम्बन्धः । प्रतिदिनं यथाऽऽचार्यान्नावेव सिमधमाधत्ते तदानीं न तथा श्राद्धीत स्पितु श्रपशाहरणादिपूर्वकं श्रन्निप्रण्यनं क्रत्वेव तत्र स्रकीयेऽन्ते तामन्थां सिम्धमादधीतित । ७

ব্রহ্মচারী (গুরুকুলে থাকিয়া) বেদাধ্যয়ন সমাপনাস্তে শেষ সমিৎ আত্ত করিতে প্রবৃত হইয়াই;— ৭ *

. जायाया वा पाणिं जिघृचन्--- ॥ ८ ॥

्यदि बद्धाचर्यसमापिकान्यसिमद्राधानकालेऽग्नियस्यं म क्षतं भवेत्, तदा पूर्वपूर्वदिनवत् गुरोरम्नावेव ता मन्यां सिमध-मादधीत । पुनः कोऽग्नियस्यकालः ? इत्यास् — (वा' अथवा 'जायायाः' 'पाचिं' 'जिल्लान्' पसीत् मिष्क्रन्, पाणिग्रहेणात् पूर्वमेव 'ग्रग्निसमाधानं कुर्वीत (१४ स्०)'-इति । प

অথবা জায়ার পাণিগ্রহণার্থ সমুদ্যত হইয়াই ;—৮

भनुगुप्ता भप भाइत्य, प्रागुदक्पवणं देशएसमं वर ; परिसमुद्धोपिलप्य, मध्यतः प्राची लेखामुद्धि-

^{* *} প্রথমেই বলা ছইরাছে 'গৃহ্যালি সম্বন্ধী কার্য্যসমস্তের উপাদেশ করিব'। সেই গৃহ্যালি কি? এতদাদি পঞ্চমশ সত্ত্র তাহারই উপদেশ দেওয়া হউতেছে।

खोदी वीस सएहतां पश्चात्, मध्ये प्रामीसिस उक्किखाम्युचेत् ॥ ८॥

तद्गिप्रणयनाय कीट्यः स्थानसंस्कारद्रष्टः १ द्रत्युच्यते—'
'भनुगुप्ताः' विष्मूत्रप्रचेपतेलाभ्यक्षादिवारणेन सुरचिताः
'भपः' उदकानि 'माह्रत्य,' 'प्रागुदक्षवणं' प्राक् उदक् वा
क्रमनिकं यस्य देट्यं, 'समं' समतलं 'वा' 'देगं' स्थानं तैष्दकैः
'परिसमूह्य', 'मध्यतः' तत्स्थानस्थान्तरे 'प्राचीं' प्रागगां,
'च' अपिच 'पश्चात्' तस्थैव पाद्देशे 'उदीचीं' उदगगां 'संलम्मां'
प्राचीरेखया संहता मपरां, 'लेखां' रेखां, 'मध्ये' मध्यस्यते
'तिस्रः प्राचीः' एव अपराः रेखास 'उक्षित्थ' तत् स्थानम्
'अभ्यचित्' कुशाद्ययजलिन्द्भिः सिचेत्। तदेतत् स्थानं
स्थिखलसुच्यते। ८

(* যে পুকরিণ্যানির জল, বিষ্ঠা-প্রক্রেপ বা মৃত্রত্যাগ বা তৈলাভ্যঙ্গন বা শৈবালানি দ্বারা দূষিত নহে; প্রভ্যুত রাজা-জ্যুনিশাননে বিশেষ দাবধানে রক্ষিত, সেই) দোষশূন্য জল আহরণ করিয়া তদ্বারা স্থানটি লেপন করিবে। ঐ স্থানটি পূর্বে বা উত্তরনিকে ক্রম-নিম্ন অথবা লমতল হওয়া আবশ্যক। ঐ লিপ্ত স্থানের মধ্যে পূর্ববাগ্র একটি রেখা অঙ্কিত করিবে তবং তাহারই নিম্নে অপর একটি রেখা উত্তরাগ্র করত ভাহাতেই সম্মিলিত করিবে, মধ্যে প্রার ও তিনটি রেখা করিবে। পরে পুনশ্চ তত্ত্পরি সেই আহত জলই অভ্যুক্ষণ করিবে (ইহাকেই স্থাণ্ডিল কহে)। ১

^{*} আনি প্রাণয়ন করিত্বে হাইলৈ ভাহার জন্য কি রূপে স্থান প্রস্তুত্ করিছে, হাইবে ? ভাহাই বলা হাইডেছে ।

—्लचणादृदेषा सर्वत्र ॥ १० ॥

· 'एषा' घपचाहरणांदिका क्रिया 'लचणावृत्' उच्यते ; 'सर्वेच' 'एव घन्निप्रणयने व्यवहर्त्तव्येति । १०

তিই ক্রিয়ার নাম লক্ষণার্থ। ইহা অগ্নিপ্রণয়নমাত্রেই সর্বত্র ব্যবহার্য। ১•

भूर्भुवः खरित्यभिमुखमिनं प्रणयन्ति ॥ ११ ॥

'मूर्भुवःसः'-इति मन्त्रेण 'ग्रभिमुखं' यथास्यात् तथा कला 'ग्रन्नि'' 'प्रणयन्ति'। 'लिङ् धे नेट् (३, ४, ७,)'-इति लेटि, रूपम् ; प्रणयेयुः। सर्वकर्मस सर्वैः किमिभिरवैव मन्निप्रणयनं कार्यमिति सामान्यविधिलस्थापनायैव कृडुवचनम्, सर्वे प्रणयेयुरिति। ११

পরে সেই অভ্যুক্তিত স্থানে 'ভূভুবিঃস্বঃ'—এই মন্ত্রে আপনার অভিমুখ করিয়া অগ্নি স্থাপন করিবে। ১১

यहसामी पितादिर्जीवितद्गति ब्रह्मचर्यावसानसम्ये पाणि-यहस्मानीऽप्यम्बियहर्यं न भवेचेत् ;— यहस्मामिनि स्तं, यहैयं यहस्मामी मियेत तदैव श्रामिश्रहर्यं कर्त्तव्यमित्याह

. प्रेते वा ग्रहपते। परमेष्ठीकरणम् ॥ १२ ॥

'वा' श्रयवा 'ग्रहपती' पिचादी 'प्रेते' स्ते तदैव परमिष्ठी करणम्' क्षतिच्यायस्थेतद्रूपम्, क्षियाविशेषणम् ; परमिष्ठितया श्रमे: स्वीकरणं यथास्थात्तथा 'श्रम्बसमाधानं कुर्वीत (१४स०)' - इति । परमिष्ठवरणमिति दुस्वेकारयुक्तपाठस्तु कापि प्रस्तवेऽ- नुपसम्बताव युक्तः । १२

' यनि ব্রহ্মচর্য্য সমাপন কালে বা পাণিগ্রহণ কালে

গৃহস্বামী জীবিত থাকেন, তাহা হইলে গৃহস্বামীর মৃত্যু হইলে পরেই অগ্নি গৃহিত হইবে। ১২

श्रामिश्रहणस्य सामान्यतः कालत्रयमुक्तम्, तत्नैव विशेषमाहः— तथा तिथिनच्रत्वपर्वसमवाये— ॥ १३॥

'तथा' अग्न्याधाने यथा अन्त्यसमिदाधानादिः कालोऽपिचित-स्तद्ददिति। तिथिनचचपर्वणां नयाणामेवैषां श्रभानां सम-वाये — (उत्तरेण सम्बन्धः)। १३

যে মুহূর্ত্তে ভাল তিথি নক্ষত্র পর্ব্ব একত্র হইবে, সেই মুহূর্ত্তে অগ্নিগ্রহণ করিবে *। ১৩

तादृशसमवायः शीघ्री न घटेत चेदाइ-

दर्शे वा पौर्णमासे वाऽग्निसमाधानं कुर्वीत ॥ १४ ॥

'वा' अथवा 'दर्भे' अमावास्थायां, 'वा' अथवा 'पीर्णुमासे' पीर्णमास्थाम्, 'अग्निसमाधानम्' अग्नेः सम्यक् आधानं धारकं-पोषण्य 'क्वर्वीतं'। १४

সামান্যতঃ অগ্নিগ্রহণের এই জিনটি কাল উক্ত হইল। ১ম ব্রহ্মচর্ম্য সমাপিকা সমিদাহতির সময়, ২য় পাণিগ্রহণের সময়, ৩য় গৃহস্থামীর মৃত্যুর অনস্তর। ইদানীং এ স্ত্রে ও পরস্ত্রে আরও বিশেষকপে কাল নির্ক্তির হুইভেছে অর্থাৎ উক্ত নিমিন্তব্রের কোল একটি ঘটিলেও ভাল মৃহূর্তের অপেকা করিবে। এতাবতা ৭ম, ৮ম ও ১২শ স্ত্রের সহিত এই ১৬ল ও ১৪শ স্ত্রের একবাক্যতা করিয়াই কাল ব্যবস্থা করিবে।

শুর্কিন্তি বাস প্রক বেদাধ্যরন কালে প্রতিদেনই গুরুর গৃহ্যু অগ্নিডে ব্রহ্মচারীরা সমিদাহতি প্রদান করিয়া থাকেন কিন্তু পাঠ সমাপ্ত শুইলে শেষ আহতিটি পূর্ববিৎ না হইয়া ব্রহ্মচারীর শ্ব-সম্পাদিত অগ্নিডেই হওয়াই কর্ত্তব্য ; যদি কোনরূপ প্রতিবৃদ্ধকৈ প্রসময়ে অগ্নির গ্রহণ না ঘটে তাহা হইলে পানিপ্রহণের পূর্বে উহা প্রহণ করিয়া সেই স্বীয় অগ্নিতেই লাজাহোমাদি পূর্বক পানি প্রহণ কর্ত্তব্য ; পরং সে সময়ে যদি পিতা বা অপর পৃহস্বামী জীবিত থাকেন, তাহা হইলে একার শ্বেল সে সময়েও অগ্নিপ্রহণ জনাবশ্যক অতএব গৃহস্বামী গত হইলেই অগ্নিপ্রহণ করিবে।

তিথি নক্ষজ্ঞ ও পর্ব্ব, এ সকলগুলির একতা সংযোগ পাইতে যদি বিলম্ব বোধ হয়, তাহা হইলে যে কোন অমাবাস্থা বা পূর্ণিমাতে ঐ অগ্নি গ্রহণ করিতে পারে। ১৪

यमिय सः कुती याद्य १ रति विधत्ते — वैश्यकुलाहाऽम्बरीषाहाऽग्निमाहत्यांभ्याद्थ्यात् ॥१५॥

'वैश्वजुलाद् वा' वैश्वजातिग्रहस्वग्रहात्, प्रथवा 'श्रम्बरी-षाद्वा' श्राष्ट्राद् वा 'श्रम्बम्' 'श्राष्ट्रत्य' 'श्रम्यादध्यात्' श्रम्याधानं ग्रहणं कुर्वीतिति । १५

বৈশ্যকুল হইতে হউক, ভাষ্ট্র হইতে হউক, অগ্নি আহ-রণ করতঃ গ্রহণ করিবে। ১৫

चपिवा बच्च्याजिनएवागाराद्राह्मणस्य वा,

. राजन्यस्य वा, वैश्वस्य था ॥ १६ ॥

'श्रिप्ता' श्रथना बिद्याणस्य ना', 'राजन्यस्य ना', 'वैश्वस्य ना' 'बहुयाजिनः एन' 'श्रागारात्' श्रम्म माह्रत्येत्यारि पृष्णेप सम्बन्धः । बहुयाजिनोऽम्याहरणं विधियम्, स च बहुयाजी, वियाणामन्यतमी यः कश्चन भवेत्रामिति । श्रृत्र वैश्वस्थानुत्रेखे श्राह्मणचित्रयोरन्यतरबहुयाजिनोऽम्मिः ग्रहणीयः स्थात् न तु वैश्वस्य बहुयाजिनः ; पूर्वनानुत्रे तु बहुयाजिन एव वैश्वस्य स्थात्, तदिलिरित्रस्थापि विश्वमनोऽम्मिग्रहणमिर्षे तत्र भवेदित्युभयनैव वैश्वस्थोत्रेखः । १६

অথবা বহুর্যাজীর গৃহ হইতে অগ্নি আহরণ, করত গ্রহণ করিবে। উক্ত বহুযাজী আক্ষণ, ক্ষত্রিয় বা বৈশ্য, ত্রিবর্গের যে কোন হর্ম ইউক তাহানত ক্ষতি নাই। ১৬ प्रिवादन्यं मिथित्वाद्भ्यात् ॥ १०॥
'प्रिवा' प्रथवा 'मिथिता' प्ररणिषयमन्यनं प्रकृत्येव 'प्रभ्यादध्वात्' 'प्रन्यम्' प्रपरं नूतनम् प्रान्निमिति । १०
व्यथवा व्यति मञ्चन कित्रपारे व्यथत व्यक्षि श्रद्धाः । ১२
पुष्यस्त्वेवानर्षुका भवतीति ॥ १८॥
यथा कामयेत तथा कुर्यात् ॥ १८॥

'अनर्डुकः' ऋिष्यून्यः 'पुष्यः तु एव' पुष्यमावजनकण्य भवति, अयमारणेयोऽग्निरिति श्रेषः । 'इति' अतो हेतोः 'यथा कामयेत तथा कुर्यात्' स यदि आमुश्मिकफल सहग्रादिकं काम-येत वैश्वकुलादेरिग्नं स्टक्षीयात्, यदि तु तव न प्रवृत्तिः परं पुष्यमात्रं कामयेत तर्ष्टि ग्ररणिं निमर्थेव स्टक्कीयादिति । १८-१८

এই অরণি হইতে নবোৎপন্ন অগ্নিতে বক্ষ্যমাণ অসুষ্ঠান সকল করিলে পুণ্য হয় বটে কিন্তু সম্প্রতি হয় না। ১৮

অতএক যে রূপ ইচ্ছা সেইরূপ করিবে। ১৯

क्ते यदेवान्खा एसमिधमभ्यादधाति जायाया वा पाणि जिघृचन् जुहाति तममिसंयक्केत्॥ २०॥

'सः' पुरुषः 'यत् एव' यिस्तिनेवाग्नी 'त्रक्यां सिमध्म्, ग्रादुधाति', 'वा' त्रयवा 'जायायाः पाणि जिष्टचन् जुहीति' लाजादिकान्, 'तम्' त्रस्निम् 'त्रभिसंयच्छेत्' यत्नेन रचेत् । ३०

এই রূপে অগ্নি আহরণ পূর্বক গ্রহণ করত যাহাতে শেষ সমিৎটি আহত করিবে অথবা পাণি গ্রহণ কার্য্যের লাজা হোমাদি যাহাতে সম্পন্ন করিবে, সেই অগ্নি অতি যক্ষেরকণায়। ২০

स एवास्य ग्रह्योऽग्निर्भवति ॥ २१ ॥

'सः 'एव अभिनः' 'अस्य' ग्रहीतः 'ग्रह्मः' ग्रहायं हितः ग्रह्वमर्गेषयोगी अतएव 'ग्रह्मः'-इत्येतमाना प्रसिद्धो भवति'। २१

ইহাই তাহার 'গৃহ্য' অগ্নি অর্থাৎ ওই অগ্নিতেই চিরদিন তদীয়ন্সমস্ত গৃহকার্য্য সম্পান্ন করিতে হইবে। ২১

तेन चैवास्य प्रातराच्चितिर्दुता भवतीति ॥ २२ ॥

'च' अपिच, 'तेन एक' अन्त्यसिम्हाधानेन लाजादिक्तोमेन वा एव 'प्रातराक्तिः' 'क्ता' क्रुतैवेति सिद्धा 'भवति'; तिक्वि अपरा प्रातराक्तिनीपेक्षत्रति भावः। 'इति' अग्न्याधान-प्रकरणसगाप्तिस्चकोऽयमितियब्दः। २२

এবং এই অস্ত্যাহুতি বা লাজাহুতিতেই তদীয় প্রাতরাহুতি নিদ্ধ হইবে দে দিবদ অপর প্রাতরাহুতির অংবশ্যক নাই।২২

श्रय निलहोमकालादि:— सायमाच्चल्युपक्रम् एवात जड्वं ग्रच्चेऽग्नी होमी विधीयते ॥ २३ ॥

तिहनस्य प्रातराइतिस्तेनैव सिद्या परन्तु तिहने एव सन्द-माह्नति कपदेष्टवीवृति 'सायमाइत्युपक्रमे एव' वदामि— ''त्रतक्रक्षे' त्रात्न्याधानीपदेशात् परं 'ग्रह्यो उन्नी' तिस्मन्, 'होमी विधीयते' सायं पातस्र होमप्रकार उपदिश्यते इति । १३

সে দিনের প্রাতরাহতিটি সেইরপেই দিদ্ধ হইলেও সেদিনেও সায়ং আহতির বিধিটি উপদেইটব্য অতএব অতংপর সামান্যতঃ সকলদিনের জন্যই ঐ গৃহ্য অগ্নিতে শোয়ং ও প্রাতঃকালের হোম প্রকরণ বলা হইতেছে। ২৩

पुरा प्रादुष्करणवेलायाः सायंप्रातरनुगुप्ता अप आइरेत् परिचरणीयाः ॥ २४ ॥ अपि वा सायम् ॥ २५ ॥

अपि वा कुमाद्वा मणिकाद्वा गृहणीयात् ॥ २६ ॥ पुरास्तमयादग्निं प्रादुष्कृत्यास्तमिते सायमाहृतिं

जुहुयात् ॥ २० ॥

पुरोदयात् प्रातः प्रादुष्कृत्योदितेऽनुदिते वा प्रात-राह्वतिं जुह्नयात् ।। २८॥ १

बोधसौक्याय प्रथमन्तावत् सप्तविंगाष्टविंगसूत्रयोर्व्यानं प्रक्षत्यैव चतुर्विंगादीनि स्वाणि व्याख्यायन्ते—

'श्रसम्यात् पुरा' यावत् स्यांस्ती न भवति तावदेव 'श्रम्निं' श्राहुद्ध्यं सन्दीप्य, 'श्रस्तमिते' स्यें 'सायमाइतिं जुइयात्' इत्युक्तः सायमाइतिकालमानः (२०)। 'छदयात् पुरा' यावत् , स्यों नोदेति तावदेव 'प्रादुष्कृत्य' श्रम्मिम्, 'छदिते' स्यों 'श्रदु- दिते' उदयसमये वा 'प्रातराइतिं जुइयात्'— इत्युक्तः प्रातरा- इतिं जुइयात्'— इत्युक्तः प्रातरा- इतिं जुइयात्'— इत्युक्तः प्रातरा- इतिं जावसमये (१८)। 'सायं' 'प्रातः' च हिवारमेव 'प्रादुष्क- रणवेलायाः पुरा' श्रम्मिसन्दीपनकालात्ः प्रागेव काले 'श्रनु- गुप्ताः' सुरचिता निर्मेलाः 'परिचरणीयाः' श्राचमनादिपरि- चर्योपयुक्ताः 'श्रपः' उदकानि 'श्राइरेत्' (२४)। 'श्रपिवा' श्रयुवा 'सायम्' प्रतिदिन मेकवारं सायक्वाले श्रम्निसन्दीपनकालात् पूर्वं मेव,श्रप श्राहरेत्, तेनैव प्रातशाचमणादिकाः क्रिवाः कर्त्रवाः ;

न तु पुनः प्रातराहरेदिति (२५)। 'श्रपिवा' श्रयवा एक दैव सायं प्रातवी श्रिक्तसन्दीपनात् प्राक्काले श्रनुग्रसा श्रप श्राहृत्य कुश्चे मणिके वा स्थापयेत्, प्रतिदिनं ततएव 'कुश्चादा' 'मणि-कादा' ताः सायं प्रातस 'ग्रह्मीयात्'। २६

दति गोभिलग्टह्मसूत्रीय-प्रथमप्रपाठने प्रथमखण्डस्य व्याख्यानम् । १, १ ।

সায়ংকালে,—সূর্যান্ত হইবার পূর্নের সেই রক্ষিত অগ্নি
সন্দীপিত করিয়া সূর্যান্ত হইলে পরে তাহাতে আহতি
প্রদান করিবে (২৭)। প্রাতঃকালে,—সূর্য্যাদয়ের পূর্বের
সেই রক্ষিত অগ্নি সন্দীপিত করিয়া সূর্য্য উদয় হইলে পরে
বা উদয় হয় হয় এমন সময়ে তাহাতে আহতি প্রদান
করিবে (২৮)। সায়ংকালে ও প্রাতঃকালে উভয় কালেই
ঐ অ্নি সন্দীপন কালের প্রথমেই আচমনাদির উপযুক্ত
স্বাক্ষিত জল আহরণ করিবে (২৪)। অথবা সায়ংকালে
একবার ঐ জল আহরণ করিলেই উভয় কালেই কার্য্য
চলিতে পারে (২৫)। কিম্বা একদিন সায়ংকালে বা প্রাতঃকালে অগ্নিসন্দীপন কালের পূর্বেই ঐ জল আহরণ করিয়া
কলশ বা জালায় রাথিয়া দিবে, পরে প্রতি সায়ং ও প্রাতঃ
উভয়কালেই আবশ্যকামুসারে উহা হইতে গ্রহণ করিবে।
(২৬)। ২৪-২৮%

ঁ প্রথম অধ্যায় প্রথম থণ্ডের অমুবাদ সমাপ্ত। ১, ১

^{——*°*°*~—}

^{*} বুঝিবার জুনিপান **অমুরোধে এথেনে ২৭শ ও ২৮শ ক্তে**র ব্যাখ্যা করিয় প্রিনি মুখ্য এগ**তে স্তাত্তর, ব্যাখ্যাত হবল**।

, श्रयः उपवीतविधि: —

यज्ञीपवीतं कुरुते सृत्रं वस्रं वाऽिष वा कुशरज्जु-मेव।। १।।

पूर्वमुत्तं 'यज्ञीपवीतिना सत्यम्'-इति, इदानीं तद्यज्ञी-पवीतमेवीपदिष्यते—ं

'स्त्रं', 'वा' अथवा 'वस्तं', 'अपिवा' अथवा 'क्त्यरज्जु मैव' यदा यत्र यत् स्लभं, तदा तत्र तदेव 'यन्नीपवीतं' 'कुरुते' लेटो रूपमिदम्, कुर्वीतृत्यर्थः । १

সূত্র বা বস্ত্র অথবা কুশরজ্জু, যথন যাহা হুলভ ছইবে, তথন তাহারই যজ্ঞোপবীত ব্যবহার করিবে *। ১

दिचणं बाह्यसृहृत्य गिरोऽतथाय सञ्चेऽसे प्रतिष्ठापयति दिच्चणं कचमन्ववलम्बं भवत्ये मं यज्ञोपवीती भवति ॥ २॥

े जिल 'दिचिणं बाइम्' 'उद्युत्थ' उत्विष्य, 'शिरः' 'श्रव- ' धाय' वेष्टियत्वा 'सव्येंऽग्ने' वामस्त्रन्थोपरि 'प्रतिष्ठापयति' ; तत्र 'दिचिणं कचमन्ववस्त्रं' दिचिणकंचान्तलस्त्रमानम् 'भवति' भवेत्। 'एवम्' प्रकारेण स्वाद्यन्यतमस्य धारणेन 'यज्ञोपवीती - भवति'। २

উহা, দক্ষিণ বাহুকে উপরে রাখিয়া, শিরো বেইনারু; সারে, বামক্ষম হইতে দক্ষিণ কক্ষের নিল্পীমা পর্য্যন্ত লঘ-

এ স্ত্রে, নবগুণ বা ত্রিদণ্ডী বা ২টা কি জিনটী ধারণ করিবে,
ভাহাতে গুণচ্ছেদ থাকিবে না ইত্যাদি গোলগোগ কিছুই নাই। পৃথিবীর বিষ্কার্মি অমুসাবেই গোলোগোগ বৃদ্ধি হইতেছে।

মান * হইবে। এই রূপে সূত্রাদির অন্যতম ধারণকারীকে যজ্জোপবীতী অর্থাৎ যজ্জোপবীতধারী বলা যায়। ২

प्रसङ्गात् प्राचीनावीतिनीऽपि लचणमुचिते— स्यं बाह्यमुद्ध्य शिरोऽवधाय दिचिणें से प्रति-ष्ठापयति, सय्यं कचमन्ववलम्बं भवत्येवं प्राचीनावीती भवति ॥ ३॥

(सव्यं वामम्। चन्यत् सर्वे पूर्ववद् व्याख्येयम्। ३

এবং বাম বাহুকে উপরে রাথিয়া, শিরো বেফনানুসারে, দক্ষিণ ক্ষম হইতে বাম কক্ষের নিম্নদীমা পর্য্যন্ত লম্বমানও হইবে। এইরপে সূত্রাদির অ্যাতম ধারণকারীকে প্রাচীনাবীতী অর্থাৎ প্রাচীনাবীতধারী বলা যায়। ৩

पित्यन्ते त्वेव प्राचीनावीती भवति ॥ ४ ॥
'पित्यन्ते' त्रांबादी 'तु' 'प्राचीनावीती एव' 'भवति'
भवेत्। एवच देवपित्वकार्थाभ्यामन्यत्न निवीत्येव रिष्टेदिति
सुतरां सभ्यते। ४

পিতৃযজ্ঞে প্রাচীনাবীতী হইবে 🕆। 8

^{*} ইছাই উপৰীতের দৈর্ঘ্য প্রমাণ ছিন্ন হইল। ইহার বিরুদ্ধ যে কোন প্রস্থেদ দীর্ঘতা বিহিত আছে, তৎসমস্তই সামবেদি কৌগুম্শাথাধ্যয়ি। ব্যাহ্মণ্যবের অগ্রাহ্য।

ধ কিবলি বাদাধারণ কিবির প্রকরণে ২র স্তের (দৈবলার্ফা) যজ্ঞে। পৰী নী ছ ইরা কার্য্য করণের ব্যবস্থা করিয়াছেন এবং এন্থলে বিশেষত পিতৃসজ্ঞে প্রাচীনাবীতী হইবার বাবস্থা করিয়াছেন এতারতা যে সময়ে পিতৃকার্য্য বা দৈব-ফার্য্য কিছুই করিতেতে না, সেই অবসর কালে বা শারীরিক মলম্ত্র-ভ্যাগাদি কালে যজ্ঞোণবীতী বা প্রাচীনাবীতী থাকিবার কোলই আবশাক লাই, ইংগি প্রাতিপর ছইতেতে স্তর্গং যে সমরে দৈব্য বা পৈত্র কার্য্য

• अय आसमनविधिरुपसर्थनविधिर्वा—

उदङ्गेरुत्सृष्य प्रचाच्य पाणी पादी चोपविष्य

विराचामेट् दिः परिमृजीत ॥ ५ ॥

पादावभ्युच्य शिरोग्भ्युचेत् ॥ ६ ॥

द्रिन्द्रयाण्युद्धिः संस्पृश्रेत् ॥ ७ ॥

अचिणी नासिने नर्णाविति ॥ ८ ॥

यद्यन्मीमाण्स्य स्यात्तत्तद्धिः सण्स्पृश्रेत् ॥ ६ ॥

उक्तञ्च 'श्राचान्तोदनेनेव क्रत्यम्'-इति, इद्युनी तदिति
कर्त्वियतादिकसुपदिस्थते—

'श्रमी:' 'उदङ्' उत्तरतः 'उत्मृष्य' सपैणेन गला, 'पाणी पादी च प्रचाल्य', 'उपविष्य च',—'विः' विवारम् 'श्राचामेत्' जलं पिनेत्; 'दिः' दिवारं 'परिम्रजोत' श्रोष्ठाधरलग्धमुदनं मार्जयेत्; त्रत्य 'पादी श्रम्युच्य' पादयोरभ्युच्यं प्रक्तत्य, 'श्रिरः' 'श्रम्यचेत्'। ततश्च 'श्रचिणी' श्रचिगोलकद्यम्, श्रनन्तरं 'नासिके' नासिकारम्बद्यं, तदनन्तरञ्च 'कणीं' कणीपङ्ग- 'लिद्दयम्;—इति षट् 'इन्द्रियाणि 'श्रद्धिः' 'संस्पृशेत्'। ततोऽन्नित्रमपरमप्यङं 'यत् यत्' 'मीमांस्यं' श्रवबोध्यं 'स्थात्', 'तत्तत् श्रपि 'संस्पृशेत्"। ५—८

অগির কিঞ্চিত্ততের সরিয়া হস্তদয় ও পাদদয় প্রকালণ করণানন্তর যথাস্থানে উপবিষ্ট হইয়া করিত্রয় জলগণ্ডৄয় পান করিবে, পরে বারদম ওঠাধর লগ্ন জল পরিমার্জিত করিবে,

ব্যাপৃত না থাকিবে তথন বোগ ছয় নিবীতী থাকাই ব্যবস্থা। মনু বলেন— 'নিবীতী কঠনজ্ঞনে' (২৯২ ৬৩ শ্লেণে) কঠের সজ্জা রূপে অর্থাই মালার ন্যায় উপবীতধারীকে নিবীতী বলা যায়।

অনন্তর পাদদর অভ্যুক্ষণ করিয়া মন্তক অভ্যুক্ষিত করিবে, তাহার পরে অক্ষিদ্বয়, নাদিকাদ্বয় ও কর্ণদ্বয় এই ষড়িন্দ্রিয় স্থানে জল স্পর্শ করিবে, তদনন্তর আরও যে যে অঙ্গকে অববোধিত করিতে ইচ্ছা হইবে, সেই সেই অঙ্গেও জল স্প্রশি করিবে। ৫—১

तवैतदाचु:--।। १०।।

'तत्र' ग्राचमनविषये 'एतत्' महुडिखमोष्ठागतं वच्य-माणम् 'उच्छिष्ठो हैवातीऽन्यथा भवति (३०)'-इत्यन्तग्रन्थम् ग्राहु: क्षेचनिति ग्रेष: । १०

এই আচমন বিষয়ে কোন কোন আচার্য্য বলেন,— মন্ত্র্যা—

नीपस्पृ भेद् व्रजन् ॥ ११॥

'ब्रंजन्' इतस्तिस स्त्रमन् 'न' 'उपस्त्रभेत्' सपद्गति भेषः ।११ ভ্রমণ করিতে করিতে আচমন করিবে না । ১১

न तिष्ठन्।। १२।।

'तिष्ठन्' दण्डायमानः सन् 'न' उपस्प्रेगीदत्वनुवर्त्तते । १२ माँज्ञां श्रा शाहमन क्तिरव ना । ১२

न इसन्।। १३।।

'ছसन्' हास्यं कुर्वाणः 'न' उपस्थित्। १३ হাসিতে হাসিতে আচমন করিবে ন। ১৩

त विलोक्यन्।। १४।।

"বিলীন্ধযন্' স্বাধ নিম্মি ইন্মান্ম: 'ন' ত্র্যস্ত্রের। १৪
অপর দিকে তাকাইয়া (শ্রুর্থাৎ অন্যামনস্ক হইয়া আচমন
করিবে না ১৪

नाप्रगतः ॥ १५ ॥

'য়য়য়तः' क्रोधदभादिभिरूयमूर्त्तः सन् 'न' उपसृशेत्।१५ প্রনা না হইয়া (অর্থাৎ ক্রোধাদিবশে উগ্রভাবে) । আচমন করিবে না। ১৫

नाङ्गुलीभिः ॥ १६ ॥

'मङ्गुलीभिः' मङ्गुल्यग्रेषु जलं ग्टल्लमग्राह्मबुङ्गा 'न' उपस्प्रमित्। १६

অসুল্যতো জল লইয়া (অূর্ণাৎ অগ্রাহ্য বুদ্ধিতে) আচমন করিবে না।

नातीर्धेन ॥ १० ॥

'श्रतीर्थेन' तीर्थं बाह्मादिनं मन्दादिभिक्तम्, तदितिकिन पथा 'न' उपस्प्रीत्। १७

অতীর্থ দারা (অর্থাৎ ধাতুপাত্রাদিতে চুমুক দিয়া সং গলায় ঢালিয়া) আচমন করিবে না। ১৭

न सशब्दम् ॥ १८॥ •

• 'सग्रब्सं' क्रीड़ाभिप्रायेण ग्रब्सं यथा , भवेत् तथैव कुर्वाणी 'न' उपस्प्रित् । १८

় শব্দ করিয়। (অর্থাৎ জলজীড়াকুসারে) আচমন ় করিবে না। ১৮

नानवेचितम् ॥ १८ ॥

'त्रनविचितम्' हस्तग्रहीतमुद्दनं. त्रनवेचीव यथालयं दृश्यकीटादिसहितं 'न' उपस्थात् । १८

জল না দেখিয়া সৈ জলে আচ্মন করিবে না ু ১৯ ভক

न वाद्याएसः ॥ २०॥

'वाद्यांसः' वाद्यां विहिम्द्रती जान्वीः, श्रंसी स्त्रन्थी यस्य, तादृशः सन् 'न' उपस्प्रीत्। २०

জানুষয়ের বাহিরে স্কন্ধ থাকিলে (অর্থাৎ বক্রু শরীরে) ভাচমন করিবে না। ২•

नान्तरीयैकदेशस्य कल्पयित्वीत्तरीयताम् ॥ २१ ॥

'म्रन्तरियैकदेशस्यं परिहितवसनस्यैकांशस्य 'उत्तरीयतां' कल्पयित्वा 'न' उपस्प्रभेत्। २१

্য বস্ত্র পরিহিত থাকিবে, তাহারই এক জংশ উত্তরীয় প্রকিলে আচমন করিবে না। ২১

नोष्णाभिः || ५२॥

'उष्णाभिः' वक्कगादितप्ताभिः श्रिष्ठः 'न' उपस्यशेत्। २२ ·উञ्चल काष्ट्रमन कतित्व मा। २२

न मफेनाभिः ॥ २३ ॥
'सफेनाभिः' केनादियुक्तैर्मलिनेरित्तय 'न' उपस्थाते । २३

किंगिल करल जोठमन किंति न। २०

न च सीपानलाः क्वचित्॥ २४ ॥

'च' अपिच 'क्वचित्' स्थानविशेषे, यचानावश्यकं तुत्र, 'सोपानत्कः' उपानद्विशिष्टः सन् 'न' चपस्थित्। २४

এবং অনাবশকৈ স্থলে পাদদমে উপানৎ ধারণ পূর্ব্বক জাচমন করিবে'না। ২৪

कासिताकः ॥ २५॥

गले बडः॥ २६॥

चरगौ न प्रसार्घ्य च ॥ २०॥

के मस्तके त्रासिक्तिकेन्यनं यस्य स 'का सिक्तिकः' 'गले'.
गलदेशे 'बडः' गलाधःकरणे व्याधातः स्थादेवं दृढ्बडः, 'च'
त्रिपच 'चरणी' 'प्रसार्थ' 'न' उपस्पृशेत्। २५----२०

মস্তকে বা গলদেশে দৃঢ় বন্ধন থাকিলে অথবা চর্গদ্ধ প্রশারিত করিয়া আচমন করিলে না ৷ ২৫ – ২৭

अन्ततः प्रख्पम्पृथ्य शुचिर्भवति ॥ २८ ॥ 🕟

'श्रन्ततः' श्राचम्यारस्थकर्मकेण श्रनारस्थकर्मकेण वा एय ादीनामन्ते 'प्रत्युपस्पृथ्य' अनुपद्-वन्यमाण्प्रत्युपसार्थन प्रक्र-त्यैव 'श्रुचिभवति'। २८

শয়নাদিরঃ পরে প্রভূপোশ্নণ করিয়া ভুচি হইবে। ১৮ **इट्यस्पृशस्त्वे वापऋाचामेत्॥** २८ ॥ ं∙ः

गाचमनजलपरिभाणमास — 'हृद्यस्पृथः' यावन्यः पोताः हृद्य स्पृथन्ति, तावन्ताएवापः हृद्यसृथः • ताः 'श्रापः' 'भाषामेत्'। २८

যতটা জল পান করিলে হৃদয় পর্যন্ত সিক্ত হইছে। পারে, অন্যুন ততটা জল অবশ্য পান করিবে। ২৯ :

उक्किष्टो हैवालोऽन्यया भवतीति ॥ ३०॥
'अतोऽन्यया' उत्तादन्यप्रकारकताचमनः 'उक्किष्टः एव'

●—কোন কোন জানে লালাক্ত্রণ ক্রে নির্দিষ্ট হইবে। া---শ্বনাদির পরে যে জাত্যান করগুলালা নির্দিষ্ট প্রান্তাপ কর্মা अध्यक्षरव 'स' निश्चयं 'भवति'—'इति' 'श्राष्टुः'(१)-इति पूर्वेणान्वयः। ३०

তাহা যদি না করে, উচ্ছিফটই থাকিল। ৩০

अय प्रत्युपस्पर्शनानि ॥ ३१॥

'त्रयः' त्रनन्तरम् 'प्रत्रापस्पर्यनानि' कीटक्स्थलकताचमनं प्रत्रापस्पर्यनसंज्ञां लभते ? तत् उपदेच्यामद्गति । ३१

কোন কোন স্থানের আচমনকে প্রত্যুস্পার্শন বলা যায় ? তাহা বলি—৩১

सुप्त्वा, भुत्रा, चुत्वा, स्नात्वा, पीत्वा, विपरिधाय च, रथ्यामाक्रम्य, स्मशानञ्चाचान्तः पुनराचामेत् ॥३२॥

'सुक्षा' खापानन्तरम् १, 'मुक्का' भोज्यभोजनानन्तरम् १, 'ज्ञुलः' ज्ञवनानन्तरम् ३, 'स्नाला' सानानन्तरम् ४, 'पौला' पेय-पानानन्तरम् ५, 'विपरिधाय' वस्तनादिपरिधानानन्तरम् ६, 'च' श्रपिच 'स्म्मानम्' 'रथ्याम्' याम्यमार्गम् ७ 'श्राक्रस्य' विच-रणानन्तरम् 'श्राचान्तः च' यागाद्यनुरीधतः प्रथममाचान्तीऽपि पुनराचामेत् दितीयमाचमनं कुर्वीत । श्रचे दं तत्वम् खापाद्य-नन्तरमाचामेत्, तनैकमेवाचमनं कर्त्त्रथम् ; श्रथ श्राचस्यारस्य-कर्मकण् तु खापाद्यनन्तरं पुनय दितीयमाचमनं कर्त्त्रथम् ; तदिद्दमेवंस्थानिकमाचमनमेव प्रस्यूपस्यर्भनस्यते इति । ३२

> इति श्रीगाभी लीय-ग्रह्मसूत्रे प्रथमप्रपाठके दितीयखण्डसा व्याख्यानं समाप्तम् । १, २ ।

নিদ্রা ভঙ্গের পরে, আহারাস্কে, হাঁচির পর, স্নানানস্তর, রুদাদি পানের পর, বদন ভূষণাদি পরিধান **প্রমের উপ**- সমার্থে, এবং রথ্যা ও শাশান ভ্রমণ করিয়া, ই,তিপূর্নের অপর কোন কার্যাসুরোধে খাচমন করা হইয়াছে, এরূপ স্থলেও পুনশ্চ আচমন করিবেঃ। ৩১

(द्रित सर्वकर्मसाधारण-प्रकरण समाप्तम्)

(अथ ब्रह्मयज्ञप्रकरणम्)

त्रिमिपसमाधाय परिसमूह्य दिनिणजान्वको दिनि-णेनामिमदितेऽनुमन्यस्वेत्युदकाञ्चि प्रसिञ्चेत्॥१॥

'श्रामिम्' पूर्वीताप्रकारेण (१,२०२८) 'उपसमाधाय', 'परि-समूह्य' वच्चमाणेन मन्त्रेण, 'दिचिणजान्वताः' दिचिणं जानु श्रतं भूमिगतं यस्य, तादृष्यः सन् ;—'श्रदितेऽनुमन्यस्त' हे श्रदिते ! देवि ! एतत्कर्मकरणे श्रनुमतिं दे हि—'इति' श्रनेन मन्त्रेण —'श्रामिम् द्विणिन' क्षता 'उदकाञ्जस्तं प्रसिञ्चीत् । १

পূর্ব্বোপদিষ্ট প্রকারে (১,২৭-২৮) অগ্নি উপদমাধান করিয়া, পরিসমূহন করণানস্তর, দক্ষিণ জানু ভূমিতে পাতিয়া, 'হে অদিতে! আমাকে এই কার্য্য করিতে অনুমতি দাও' ——এই মন্ত্রে অগ্নির দক্ষিণে উদকাঞ্চলি সেক করিবে। ১

^{*—}অর্থাং নিজাভঙ্গাদির পরে আচমন অরশ্য করিবে; যদি কোন দৈবানুষ্ঠানাদি করিতে করিতে আলস্যজাত তন্ত্রারপু নিজা কি কোনরপ আহার বাহাঁচি প্রভৃতি (যথাসন্তব) ঘটে, তাহা হইলে তাদৃশ স্থুলেও পুনর্কাব তা,চমন করিবে, এববার ক্বত হইয়াছে বলিষা রভকাগ্য হইবেনা।

अनुमतिऽनुमन्यस्वेति पञ्चात् ॥ २ ॥

'श्रनुमतेऽनुमन्यस्व' हे श्रनुमते देवि ! श्रवानुमतिं देहि — 'इति' मन्त्रेण 'पश्चात्' श्रग्ने : पश्चिमतः उदकाञ्जलिं प्रसिञ्चीत् । २

'হে অনুমতে! আমাকে এই কার্য্য করিতে অনুমতি দাও'—এই মন্ত্রে অগ্নির পশ্চাৎ অপর উদকাঞ্জলি দেক করিবে।২

सरख्यनुमन्यखेळ्युत्तरतः ॥ ३ ॥

'सरस्रत्यनुमन्यस्व' हे सरस्रति ! देवि ! अवानुमति देहि —'इति' मन्त्रेण 'उत्तरतः' अम्मे : उदकाञ्चलिं प्रसिञ्चेत् । ३

এবং 'হে দরস্বতি! খাসাকে এই কার্য্য করিতে অনু-মতি দাঙ্ —এই মন্ত্রে অগ্নির উত্তরে তৃতীয় উদকাঞ্জলি সেক ক্রিবে।৩

देवसवितः प्रसुविति प्रदिचिषमिनं पर्युचेत् सक्तट् वा विवी ॥ ६ ॥

ृ 'देवसिवतः प्रसुव' इत्याद्यनेन मन्त्रेण (म॰ ब्रा. १कः) 'ब्रुग्निं प्रदिचणं' यथाभवेत् 'सक्षत् वा' एकवारं वा 'तिर्वा' अथवा व।रत्रयं 'पर्यु चेत्' उदक्षधाराभिरिति ग्रेषः । ४

একবার বা বারত্তর 'দেবসবিতঃ প্রস্তুব (মং ত্রং ১কং)' মত্ত্রে অগ্নির প্রদক্ষিণ অনুসারে জলধারাপাৎ করিবে। ইহা-কেই পর্যুক্ষণ হহে। ৪

पर्य्युचणान्तान् व्यतिष्ठरद्वभिपर्य्युचन् होमीयम्॥५ 'पर्युचणान्तान्' अङ्गयागान् 'व्यतिष्ठरन्' व्यवहरन् ं होमीयम्' हीमीपयीगितया सङ्गृहीतं वसुजातम् 'ग्राभपयु चन्' उदकविन्द् भिः सिञ्चन् । ५

উক্ত প্রকারে পর্য্যুক্ষণ পর্যান্ত কার্যগুলি শেষ করিয়া। পরে হোমের উপযোগী অরাদি সমস্তে জলবিন্দু সিঞ্চন করিবে। ইহাকেই পর্যুক্ষণ কহে। ৫

श्रय हिष्यस्यात्रस्यामी जुह्यात् कृतस्य वाऽक्त-तस्य वा ॥ ६ ॥

'श्रय' श्रनन्तरम् 'श्रग्नी'. तिस्मिन् 'क्षतस्य' वा पकस्य वा 'श्रक्षतस्य वा' श्रपकस्य वा 'हविष्यस्य' श्रद्मस्य यशदिः (श्रंश-मितिशेषः) 'जुहुयात्'। ६

অন্তর, উহাতে অগ্নি-পক' অথবা আম হব্য হবন করিবে। ৬

श्रक्ततञ्चेत् प्रचाल्य जुह्यात् प्रादकं क्रत्वा ।। । । तच हीमीयं 'श्रक्ततम्' श्रपकं 'चेत्', तत् 'प्रचाल्य' उदकैः, 'प्रोदकं' जलार्द्रं च 'क्रत्वा' 'जुहुयात्' । ७

' যদি অগ্নি-পক ভক্তাদি হবনীয় না হয়; প্রভুতে তণুল বা ফলাদিই হবনীয় হয়, তাহা হইলে তৎসমস্ত ভালরূপে ধুই মা জলাক্র অবস্থাতেই হবন করিবে। ৭

अथ यदि दिधिपयोयवागूं वा; काल्सेन वा चिम्. स्थाल्या वा सुवेगा वै वा ॥ ८ ॥ .

'अय' तचापि यदि दिधि पयः यवागूं 'वा' होतव्यं भवेत् तदा 'कंसेन वा' कांस्थपांचेण वा व्वक्षाल्या वा' चक्पाकः • पात्रेण 'वा' अथवा 'स्नुवेण' वे' एव जुहुयात् न तु साचात् इस्तेन। ८

বিশেষ; যদি দধি, তুগ্ধ বা যবাগু হোম করিতে হয়,' ত তাহা ধুইবার আবশ্যক নাই, যথাবস্থিত অধীতই কাংস্য-পাত্রের দ্বারা বা চরুষালীতে গ্রহণ করিয়া তাহার দ্বারা অথবা ক্রুবার দ্বারাই হবন করিবে।৮

स्रानये खाहेति पूर्वां तृष्णीमेवीत्तरां मध्ये चैवापरिजितायास्त्रीव दिशीति सायम्।। ८।।

'मधी' श्रमेर्भध्यस्त 'पूर्वा' प्रथमामाद्दुतिम् "श्रमये स्वाहा"-'दति' श्रनेन मन्त्रेण 'श्रपराजितायां' दिश्चि श्रमेरेशान्यां 'उत्तराम्' दितीयामाद्दतिम् 'तूष्णीम्' मन्त्रशून्याम् जुदुयात्। 'दति' एवं 'सायम्' सायङ्गाली नो होमः

প্রথম আছতিটি "অগ্নরে স্বাহা" এই মন্ত্রে অগ্নির মধ্য-স্থানে এবং দ্বিতীয় আহুতিটি ঈশান কোণে মন্ত্রশূন্তই হবন ক্রিবে। ইহাই সায়ংকালের হোমবিধি। ৯

अय प्रातः, —सूर्य्याय खाहेतिपूर्ब्यां, तूर्याी-मेवोत्तरां मध्ये चैवापराजितायाञ्चीव दिशि ॥१० "अय प्रातः ——" 'पूर्वाम्' प्रयमामाइतिं "सूर्याय खाहा" -"इति" अनेन मस्त्रीणः। अन्यत् समानं पूर्वेण ॥१०

প্রাতঃকালের হোমের ব্যবস্থাও সমস্তই ঐরপ; কেবল ("অগ্নয়ে স্বাহা" মন্ত্রের পরিবর্তে) "সূর্য্যায় স্বাহা" মন্ত্রে আহুতি প্রদান করিতে হয়, এইমাত্র বিশেষ। ১০

· समिधमाधायानुपर्य्युच्य तथैवोदकाञ्जलीन् प्रसिञ्चेदन्वमण्स्या द्रति मन्तंविशेषः॥११॥

सायं प्रातश्वीभयत्रैव श्वीमानन्तरम् "समिधम्' अमन्वक-् मेव आधाय' तत्वानी इत्वा 'अनुपर्यु ख्य' पुनः पर्यु चणः कर्त्तुं प्रवृत्तः 'तथैव' पूर्वेवदेव 'उदकाष्ट्राचीन्' प्रसिश्चेत्। तत्व 'अन्वमंख्याः'-'इति' अयमेव भूतार्थपदप्रयोगएव 'मन्द्रेविभेषः' मन्त्वे विशेषः कर्त्तव्यः। ११

সায়ং বা প্রাতঃ, উভয়কালেই হোমের পরে অগ্রিতে একটী
সমিৎ অমন্ত্রক প্রক্ষেপ করিয়া পূর্ববিৎ পুনশ্চ পর্যুক্তর
করিতে প্রবৃত্ত হইয়া উদকাঞ্জলি দেক করিবে। ইহাকেই
অনুপর্যুক্ষণ কহে। এই অনুপর্যুক্ষণে পূর্বমন্ত্রের পরি
বর্ত্তে 'হে অদিতে। আমাকে এই কার্য্য করিতে অনুসতি
করিয়াছিলে' (আমিও তদনুবায়ী সম্পন্ন করিলান)—এই
মন্ত্রিব্রহার করিতে হইকে ইহাই বিশেষ।১১

प्रदक्षिणमग्निं परिक्रम्यापाएशेषं निनीय प्रियत्वा चमसं प्रतिष्ठाप्य यथार्थम् ॥ १२ ॥ :

उत्तानुपर्युचणानन्तरम्—'त्रांग्' 'प्रदिचणं' यथा स्थात् तथा 'परिक्रस्य' 'त्रपाम्' अनुगुप्तानां कुभादेग्र हीतानां वा 'ग्रेषं' 'निनीय' पुनर्य हीला, तेनैवादक्येषेण 'चमसं' पानुपाचं 'पूर्यिला' 'प्रतिष्ठाप्य' संरच्य च 'यथार्थम्' यथाप्रयोजनम् एत दुत्तरवच्यमाणं सायं सायमाशादिकं, प्रातः पातराशारिकञ्च कुर्वितित । १२

উক্ত অনুপ্র্কিশণের পরে প্রদিক্ষিণ দারা অগ্নির পরি

ক্রমা করিয়া, গৃহীত জলের অবশিষ্টটুকু চমসনামে প্রসিদ্ধ পানপাত্তে ঢালিয়া যথাবশ্যক ব্যবহারার্থ রাখিয়া দিবে। ১২

एव सत जहुँ एच्चेऽम्नी जुहुयाद्वा हावये-द्वाऽऽजीवितावसृषात् ॥ १३ ॥

'श्रतः जर्दम्' एतिह्वसत जर्द्धम् 'श्रा जीवितावस्रथात्' जीवितं जीवनम्, श्रवस्रथञ्च श्रव्यमिधादिमहायागिकयान्यकर्म, तयोः समाहारः ; तस्मात् यावज्जीवनं महाक्रतसम्मादनान्तं वा प्रतिदिनमेव सायं प्रातश्च 'एवम्' श्रनेन प्रकारेणैव तच 'ग्रह्मे श्रम्नी' 'जुडुयात् वा' स्वयम् ; 'हावयेद्दा' श्रपरेण प्रति-निधिना। १३

যে দিবসে ভাগ্ন গ্রহণপূর্বক প্রথম হোম করিবে, সেই দিবস হইতে যাবজ্জীবন অথবা অশ্বনেধাদি মহাযাগে অবভূথ স্থান করা পর্যান্ত প্রতিদিন সায়ং ও প্রাতঃ উভয়কালেই উপদিষ্ট প্রকারে স্বয়ং হোম করিবে অথবা প্রতিনিধির দ্বারাও এই হোম সম্পাদন করিবে। ১৩

अयाप्युदाहरन्ति ॥ १४ ॥

'त्रया' अत्र विषये 'उंदाइरन्ति अपि' अपरेण हावने विशेष-विधिमप्यनेके वदन्ति । १४

अहे श्रिजिनिध विषय विषय विधि श्र श्राम १८८ कामं ग्रह्मों पत्नी जृहुयात् सायंप्रातर्हीमी ग्रह्माः पत्नी ग्रह्माएषोऽग्निभेवतीति ॥ १५॥

'एष: श्रीनः' 'रुह्यः' रहाय हितएव 'भवति',—'पत्नी' "'च 'रुहाः' रहा, 'इति' श्रतोहेतोः 'रुह्ये श्रमी' श्रत 'पत्नी', 'कांमं' यथा स्थात्तथा, इच्छेचीत् 'सायंप्रातःहीमी' यथाकी दावेव, 'जुद्द्यात्'। १५

পত্নীকে গৃহা (গৃহকার্য্যের উপযোগিনী) বলা যায় ্ এবং এই অগ্নিকেও গৃহা (গৃহকার্য্যের উপনোগী) বলা যায় ; অতএব পত্নী ইচ্ছা করিলে সায়ং বা প্রাতঃ উভয় হোমই করিবে।১৫

निष्ठिते सायमाश्रप्रातराशे भूतमिति प्रवाचयेत् ॥ १६

श्रनन्तरम्, 'तायमाश्रप्रातराग्रे' सायं सायभोजने प्रातः प्रातभीजने च 'निष्ठिते' श्रनुष्ठिते, ततः 'भूतम्' इदनीं कर्त्तव्य- जातं सम्पन्नम् 'इति' मनसि विचार्य श्रन्तेवासिनोविज्ञाप्य वा 'प्रवाचयेत्' स्वाध्याय मध्यापयेत् ;, स्वान्तेवासिन इति श्रेषः । एष एव ब्रह्मयज्ञः । १६

অনন্তর, সায়ংকালে সায়মাশ এবং প্রাতঃকালে প্রাত-রাশ অনুষ্ঠিত হইলে পরে ছাত্রগণকে অধ্যয়ন করাইবে (ইহাকেই ব্রহ্মযজ্ঞ কহে)। ১৬

ऋते भगया वाचा श्रुचिर्भूत्वा—१७ ' प्रतिजपत्योमित्युचैस्तस्मैनमस्तन्माचा द्रत्युपाएश्रु ॥१८॥

. ब्रह्मयज्ञकाले 'भगया वाचा ऋते' बेदवाक्यं विना अपैरं निकामिप लीकिकं प्रबूध 'अश्वचि: भूत्वा' तदश्चित्वं दूरीकर्त्तुम् 'उच्चै: श्रीम् इति' किञ्च 'उपांश्च' नीचै: 'तस्मैनमस्तन्माचौ:'-, 'इति' मन्बद्दयं 'प्रतिजपति' प्रतिवारं यावद्वारं, लीकिकं वदेत् तावद्वारमेव जपेदिति । १०—१८

> इति गोभिलयस्म है प्रथमप्रपाठके हतीयखण्डस व्याख्यानं समाप्तम् ॥ १. ३ व

'प्राजापत्या' प्रजापितदेवताका, तथाच मनसा प्रजापितं प्रजानामीयानं सृष्टिस्थितिलयकत्तारं परमदेवं विचिन्थ 'प्रजापतये खाद्या'-इत्यस्पुटमेवोक्का 'पूर्वाद्वृतिः' प्रथमा आद्वृतिः 'भवति' सम्पद्यते। 'सौविष्टक्तती' खिष्टकदेवताका, खिष्टं योभनाभिलाषं करोति पूरयित यः तमेव सर्वान्तर्यामिणं परमेथं मनसा विचिन्थ 'खिष्टक्तते खाद्या' दृत्यस्पुटएवोक्ते 'उत्तरा' आद्वृतिः भवति। दृत्यमुपदिष्टो देवयन्नापरनामको नित्यद्योमा-भिधो वैखदेवः॥ ४

প্রজাপতি দেবতা অর্থাৎ যিনি এ বিশ্বরাজ্যের প্রকৃত রাজা হইয়া প্রজারূপ বিশ্বসংসারকে প্রতিপালন করিতে-ছেন, সেই পরমেশ্বরকে মনে মনে চিন্তা করত প্রথম আন্ত্রি এবং স্বিষ্টকৃৎ দেবতা অর্থাৎ একমাত্র যিনিই বিশ্ব সংসা-রের লন্তর্যামী ও স্থ-মনোরথ পূরণকারী, তাঁহাকেই মনে মনে চিন্তা করত বিতীয় আন্ত্রি প্রদান করিবে ইহাকেই দেব্যজ্ঞ, নিত্যহোম ও বৈশ্বদেব কহে। ৪

- अय बलीन् हरेत्, वाद्यतीवान्तर्वा सुभूमिं कत्वा । ५

🖖 'त्रथ' देवयज्ञापरपर्यायवैखदेवहोमानन्तरम् ;—

'वाह्यतः वा अन्तर्वा' अग्न्यागारस्थे ति शेषः, 'सुभूभि' मार्जनादिभिभू मिश्रोषमं 'कला' 'बलीन्' भूतयज्ञासकान् पश्रपचिपिपीलिकादीनामाहारदानरूपान् 'हरेत्' सम्यादयेत् ।५

দেবযজ্ঞ নামক উক্ত বৈশ্বদেব হোমের পরে, অগ্নি-গৃহের মধ্যেই হউক বা বাহিরেই হউক অর্থাৎ যথাযোগ্য যে কোন স্থানেই হউক মার্জনাদির দ্লারাভূমি-প্রিক্ষরণাদি করত সেই সৈই স্থলে পশু-পক্ষী পিপীলিকাদির আহার দানরূপ বলি কার্য্য সম্পন্ন করিবে। ৫

सक्तद्वी निनीय चतुर्धा विलं निद्ध्यात्, सक्तदन्ततः परिषिञ्चेत् । ६

'सकत्' एकवारम् 'श्रपः' उदकानि 'निनीयं भूमी सिञ्चनं प्रकात्य 'बिलं' पार्थिवभूताद्युद्देश्यकं दानं 'चतुर्धा' चनुःप्रकारं यथा स्थात् तथा 'निदध्यात्' तत्र मार्जितजनसिक्ते च. स्थाने संरचेत्; 'श्रन्ततः' बिलिनिधानान्ते, पुनरिप पूर्ववत् 'सक्तत्' एकवारम् श्रपः 'परिषिच्चेत्'। ६

মার্জিত ভূমিতে প্রথমে একবার জলসিঞ্চন করিয়া চতু-ভাগ বলি স্থাপন করিবে এবং পুনুরপি তাহাতে জলসিঞ্চন করিবে। ৬

एकैकं वानुनिधानम्भयतः परिषिञ्चेत्। ७%

'वा' अथवा 'अनुनिधानम्' एक्स्य पश्चादपरिमिति क्रमेण "अतुर्णीमेव बलीनां स्थापनं कार्यमिति श्रेषः, किञ्च 'एकैकम्' एव 'उभयतः' स्थापनात् पूर्वस्मिन् पश्चादपि 'परिविञ्चेत्'। ७

অথবা এক এক ভাগ করিয়াই বলি স্থাপন করিবে এবং ' প্রত্যেক ভাগেরই স্থাপনের প্রথমে একবার ও পরে একবার জলসিঞ্চন করিবে। ৭

स यत् प्रथमं निद्धाति स पार्थिवो बलिर्भवत्थय यद् दितीयए स वायव्यो यत् तृतीयए.स वैश्वदेवो

यचतुर्घए स प्राजापत्यः । ८

'सः' बिलप्रदाने फ़हत्तः पुरुषः 'यत् प्रथमं निद्धाति', 'सः'

प्रथमो 'बालः', 'पार्धिवः' पृष्टिकौदेवताकी भवति। 'म्रथं ग्रनन्तरं 'यत् दितीयं' निद्धाति 'सं' बिलः 'वायव्यः' वायु-•देवताको भवति। 'यत् तृतीयं' निद्धाति, 'सः' बिलः 'वैश्वदेवः' 'विश्वदेवदेवताको भवति। 'यत् चतुर्धं' निद्धाति, 'सः' बिलः •प्राजापत्यः' प्रजापतिदेवताको भवति। ८

উক্ত চারিভাগ বলির,—যেটি প্রথম, উহা পৃথিবী দেব তার ; যেটি বিতীয়, তাহা বায়ুদেবতার ; যাহা তৃতীয়, তাহা বিশেদেশ দেবতাদের এবং যাহা চহুর্থ, তাহা প্রজাপতি দেব তার হয়। ৮

भयापरान् बलीन् हरिंदुदधानस्य मध्यमस्य हार-स्याब्देवतः प्रथमो 'बलिर्भवत्योषधिवनस्पतिभ्यो हितीय आकाशाय द्वतीयः। ६

'श्रय' तह लिचतुष्टयविधानानन्तरम् 'श्रसा' बलिनिधातः 'उद्धानसा' यस्मिन् रुद्दे परिचरणीया श्रापा रचिताः तस्रु 'दारसा' मध्यभ्' मध्यतः श्रूप्रपूर्त्न्' त्रीन् 'बलीन्' 'हरेत्' सम्माद्येत्। तत्र 'प्रथमः बल्काः' 'श्रव्दैवतः' भवति'; 'द्वितीयः' श्रीषिवनस्रतिथः' श्रेषिवनस्रतिदेवताकः भवति; 'ढतीयः' 'श्राकाशसार' भवति; तीषायेत्रि सर्वत्र श्रेषणीयः।

্থী চারিটি বলি আপুর্টের পরে, এই বলি স্থাপয়িতার নিজের জলগৃহের অথাৎ যে গৃহে পূর্বোক্ত পরিচরণীয় জল রক্ষিত থাকে, সেই গৃহের, ঘারের, মধ্যদেশে অপর তিনটি বলি স্থাপন করিবে। তন্মণ্যে—প্রথমটি জলদেবতার, বিতীয় ওদ্ধি বনস্পতির এবং তৃতীয়টি আকাশের হয়। ৯ श्रायापरं बलिए हरेक्क यनं वाधिवर्क्यं वा म कामाय वा बलिभीवति मन्यवे वा । १०

'श्रथ' उक्तवित्तयहरणानन्तरम 'वित्तम' श्रपरमि एकं 'हरेत्' सम्पाद्येत्। तस्य स्थानं निर्दिणित —'ग्रयनं वा अधिवर्चं वा' ग्रय्थाग्टहस्य मध्ये ग्रयनस्थानं वा, तद्ग्टैहमध्ये एव श्रधिवर्चं म्ह्रत्यागादिस्थानं वा श्रभिलच्चेति। 'देवतां विधत्ते —'सः' ग्रयनस्थाने वा स्थापिती वितः 'कामाय' भवति, श्रधिवर्चस्थाने वा स्थापितो बितः 'मन्यवे' भवति ११०

ঐ বলিতার স্থাপনের পরে শ্যাগ্রের সধ্যে শ্রন-স্থানেই হউক মূত্রতাগিদি স্থানে (নদামা) ভেই হউক অপার একটি বলি স্থাপন করিবে। তন্মধ্যে শ্রনস্থানেরটি কাম দেবতার এবং নদিনারটি মন্ত্যা দেবতার হয়॥ ১০০০

अथ सस्तृपण् स रचीजनेभ्यः । ११

'श्रय' श्रमन्तरं 'सस्तूपं' ग्रहावर्ज नादिप्रचैपस्थान मि लच्च तत्रापि बलि मेकं प्रचिपेत्। 'सः' बलिः 'रचोर्जने ग्यः' भवति । ११

ুঁ তদনন্তর, আঁতাকুড়ে একটি বলি প্রক্ষিপ্ত হইবে, উহা রুকোজনের হয়। ১১ •

अधैतद्बलिशेषमित्रस्थासिच्यापसलाव दाचिणा निनयेत् पित्रभ्यो भवति । १२

'श्रथ' तदनन्तरम्, 'एतह लिशेषम्' 'श्रितः श्रभ्यातिचा जल-मेनेन धौतप्रायं प्रकल्य 'श्रपसन्ति' श्रपसन्धेन पिलती धेन 'दिचिणा' दिचिष्यां दियि 'निनः सएषविकीर्णी येत्' विकिरत्। पिल्देवताकः 'पित्रभ्य.' भवति'। १२

তদনন্তর পাত্রস্থ অবশিষ্ট অগ সমস্ত জলে ধৌতপ্রায় করিয়া হস্তস্থ পিতৃতীর্থের ছারা দ্বিচ্ দিকে বিক্ষিপ্ত করিবে, উহাই পিতৃগণের হইবে। ১২ (এতদকুদারে গোভিলচার্য্য-

মতে দশটিমাত্র ভূতবলি নির্ণীত হইল। তন্মধ্যে, চারিটি অগ্নি-গৃহের মধ্যে, তিনটি জলগৃহের चातश्राताम, अवि भेगाचात्र মূত্রত্যাগ স্থানেই হউক আর হউক শয়ন-কক্ষে, আর একটি আঁন্তাকুড়ে তবং শেনটা বাটার দক্ষিণে। কিন্তু সাধারণ্যে উক্ত-তিনটি রেখা-রোতর জলীয় উপরি উর্নাধোভাবে পাতের দ্বাদশটি টারিটি করিয়া সর্ব্ব-উত্তরে একটি ও সর্ব্ব-দক্ষিণে धकि ; वेरे हर्षम विन वान-

ं चासीन एवामी जुह्नयात्। १३:

चासीनः पित्रभ्यो दद्धात् यथोपपादभितरान् । १४

'यासीनः' उपविष्टः 'एव' 'यग्नी जुहुयात्' पूर्वीताप्रकारं मध इिष्णस्याद्रस्थीतृत्येत्यादिकं वैष्वदेव-होमं कर्त्रथ्यम्। 'पित्रभ्यः' यपि 'यथेतद्रलियेषमित्युत्तं विज्येषम् 'यासीनः' एव 'द्यात्'। 'इतरान्' यथापरानित्याद्युत्तान् उद्धानादिवलीन् 'यथोपपादं' यथा यथा उपपद्यते तथातंथैव तिष्ठन् प्रत्रथलन् वा द्यात्। १२,१॥

পূর্ব্বোক্ত (২৯ পৃং) বৈশ্বনের হোন উপনিষ্ট হইয়াই
করিবে, পিতৃগণকে প্রদেয় বলিশেষও (১২ মৃ৽) উপবিষ্ট
হইয়াই প্রদান করিবে। অপর অর্থাৎ পূর্ব্বোক্ত জ্লগৃহাদিতে প্রদেয় (৯ পৃংঁ) বলিগুলি যে. যেরূপে সম্পন্ন
হইতে পারিবেঁ মে দেইরূপেই অর্থাৎ দাড়াইয়া, বিদয়া,
সুইয়া যে স্থানে যেরূপ হইলে স্থাম্পায় হয় ভাহাই
করিবে। ১৩,১৪

स्वयन्त्वेवैतान् यावहसेट्वलीन् हेरत्। १५ सपि वाऽन्या ब्राह्मणः। १६

दम्पती एव। १०,

'एतान्' 'वसीन्' 'यावद्' 'वसेत्' खय्ष्टे, तावत् 'खय्सेव' 'इरेत्'। 'श्रपिवा' पीड़ादी 'श्रन्यः 'ब्राह्मणः' प्रतिनिधिरपि श्रत्र स्थिकारी। श्रत्र कार्ये 'दम्पती' भार्या पतिस्व उभी 'एव' तृष्णाधिकारिणी ॥ १५—१७

এই বলিগুলি যখন বাটীতে থাকিবে তথন স্বয়ংই সম্পান করিবে অথবা (পীড়াদি হইলে) অন্য ব্রাহ্মণ করিলেও চলে। এ কার্য্যে স্ত্রী-পুরুষ উভয়ই স্মান অধিকারী। এতা-বতা পত্নীও বলিহরণ করিতে পারিবে এ। ১৫-১৭

द्रति गृहमेधिवतम्। १८

'इति' एतत्खण्डोक्तं वैश्वदेवादिकं 'ग्रहमिधिव्रतम्' ग्रह मिधिन: ग्रहस्थस्य व्रतम् अवश्यप्रतिपाल्यनियमितकार्थम् । १८

ইহা (এই খণ্ডের আরম্ভ হইতে যাহা কিছু বলা হইল) গৃহস্থদিগের অবশ্য কর্তৃব্য । ১৮

स्त्री ह सायं प्रातः पुमानिति । १६

'सायं स्त्री', 'प्रातः पुमान्' क्यादिदं बिलाइरणम् 'इति' एवं नियमः कस्यचिदाचार्यस्य अभिमतः । अवाष्यस्य गीभिलस्य नामस्रातः । १८

'প্রাতঃকালে গৃহ-স্বামী এবং সারংকালে তৎপত্নী বল্লি হরণ করিবে' ইহাও কোন কোন আচার্যের মত, ইহাতেও হানি নাই। ১৯

सर्व्वस्य त्वे वान्नस्यैतान् वलीन् हरत् पित्यस्य वा स्वस्त्ययनस्य वा ऽर्थार्थस्य वा । २०

'पित्रास्य वा' पित्रकर्माघं शृतस्य, 'संस्थयनस्य वा' स्थस्य यनाघं कत्याणाघं ब्राह्मणभोजनाय शृतस्य वा, 'त्रघोधेस्य वा' त्रप्ती: प्रयोजनं, किमपि प्रयोजनं स्वभोजनादिकमुद्दिष्य पकस्य

শ পঞ্জী সুময়ক করিবে এরপে কিছুই বলিলেন্ন।।

वा 'सर्वस्थ एव' सर्वप्रकारस्थैवात्रस्थ 'एतान् बलीन् हर्ग्ल' बलिइर्णे इदमेवात्रं याह्यमिति न नियम: । २०

পিতৃকার্য্যের জন্যই হউক, ত্রাক্ষণভোজনাদি কল্যাণ, কার্য্যের জন্যই হউক, বা সোদরপুরণাদি উদ্দেশ্যেই হউক, সকলপ্রকার অন্নেই বলিকার্য্য সম্পন্ন করিতে পারিনে। ২০

यद्गादेव निवर्त्तते । २१

'यज्ञात्' ज्योतिष्टामादिकं यज्ञमारभ्य (त्यब्लांपे पंज्ञमी) 'एव' 'निवर्त्तते' इतः कर्मणः पुरुषद्ति यावत् । यज्ञे दीजि तस्य नास्यनावस्यकर्त्तव्यर्तति भावः । ३१

জ্যোতিকৌমাদি যে কোন যজেরই হউক, অনুষ্ঠান আরম্ভ করিলে আর এ বলিকার্য্য করিতে হয় ন। । ২১

यद्ये कस्मिन् काले ब्रीहियकी प्रक्रियेतान्य तरस्य कृत्वाकृतं मन्येत । २२

• 'यदि' 'ण्किसिन् काले' विकियवीं अभयविधावेवाची प्रक्रिये ताम् प्रस्तितिकते स्थातां, ति श्विन्यत्रस्य वी हैं येवस्य वा बिल- हैरणं 'काला' 'कातम्' सम्पन्नं विधिविहितं बिलहरणमिति 'मन्येत' जानीयात्। २२

ু যদি একসময়ে তওুল ও যন উভয়বিধ অন্ই প্সেত হয়, তাহা হইলে উভয়বিধি অন্মেই বলিকাম্য কৰিতে হয় না ধে কোন অন্মেই হউক উক্ত কাৰ্য্য সম্পন্ন হইতে পাৰিবে।২২

यद्येकस्मिन् काले पुनः गुनरत्नं पच्चेत सक्त-देवैतद् बलितन्तं कुर्व्योत । २३

• 'यद्' 'एकस्मिन् काले' 'पुनः 'पुनः' सग्रम् 'ऋत्रं पचेत'.

तर्हि प्रथमपकेनान्नेन दितीयाचैर्वा 'सक्तत्' एकवारमेव 'एतट्' एकं 'बलितन्त्र' 'कुर्वीत'। २३

যদি একসময়ে দ্বিবার, ত্রিবার বা ততোধিকবার আন পাক হয়, তাহা হইলে প্রতিবারই বলিকার্য্য করিতে হইবে না, একবার করিলেই হইবে। ২৩

यद्ये कस्मिन् कुले बहुधाऽत्रं पच्चेत ग्रहपति-म्हानसादेवैतद्वलितन्त्रं कुर्व्वीत । २४

'यदि' 'एकसिन् कुलि' बहुम्जात्राद्यधिकते एकविस्मन्यपि एथगम्बाद बहुमहानसेषु सक्त, 'बहुधा अत्रं पचित', तर्ष्टि 'ग्टहपति-महानसात्' तेषां मध्ये यस्य गुरुवादिहेंतोः स्वामित्वं तस्यैवैकस्य महानसात् पाकस्थानात् 'एव' 'एतद बिस्तन्य'' 'कुर्वीत' न तु प्रतिमहानसात् । २४ .

যদি এক বাটীতেই এক বংশের কিন্তু পূথগন্ধ বহু পরিবার থাকে, তাহা হইলে, তন্মধ্যে যিনি অভিভাবকরপে কর্ত্ত্তিকরেন, ভাঁহারই পাকশালা হইতে এ বলিকার্য্য সম্পন্ন হইবে। প্রভােককে করিতে হইবে না # । ২৪

्र यस्य त्वेषामग्रतः सिध्ये नियुक्तमग्नी कृत्वाऽग्रं बाह्मणाय दत्त्वा भुद्धीत । २५

ं यस्यो जवन्यः, भुञ्जीतैवेति । २६

ं एषाम्' एक्ग्रहस्थितानां प्रथमकानां स्नातादीनां मध्ये 'यस्य तु' 'त्रयतः सिध्ये त्' त्रवमिति यावत्, सः किञ्चिदयम्

^{*} এতাবতা ভুত্তবত অর্থাৎ বলিকার্ব্য গৃহস্থানীরেই কর্ত্রক, অপরের মথেচকৃ।

'श्रानी' नियुत्तं' 'क्षत्वा', श्रान्तरम् 'श्रापं' पकावस्थायभागं 'ब्राह्मणाय' श्रातियये 'दत्त्वा' ततः स्वयं 'भृष्त्रीत'। 'यस्य उ' यस्य तु निष्यवाग्रपाकस्य 'जवन्यम्' श्रक्तिकरं कदर्यभन्नं पाकादिसंषिण स्थात्, स तु 'भृष्त्रीत एव', न तेनान्नेनातिथिं सेवयेत् श्रपितु तदनन्तरक्रतपाकएवातिथिं सत्कुर्यात् । ५२ २६

একবাটীস্থিত পৃথগর বহুপরিবারের নধ্যে বাঁহার প্রথমে পাক প্রস্তুত হইবে, তিনিই কিঞিং অন অগ্নিতে নিক্ষেপ-পূর্বক অগ্রভাগ দারা অতিথি দেবা করিয়া পরে সয়ণ ভোজন করিবেন; পরং বদি দেই অয় পাকাদি দোদে কদ্য্য হইয়াথাকে, তবে তদ্ধারা ভতিথি দেবা না করিয়াই ভোজন করিবে। তাহার পরেই যাহার পাক প্রস্তুত হইবে ভিনিই অতিথি দেবনে বাধ্য হইবেন #।২৫,২৬

' त्रयाष्यदाहरन्ति--- २०

'श्रथापि' अपरमिष किञ्चित् 'उदाहरिक्ति' वदित्त पूर्वा-बार्या:, श्रवैवेति ग्रेष:। तथाहि -२०

পূর্ব্বাচার্য্যগণ এই বলিহরণ বিষয়ে আরও কিছু অতি।
বিক্ত বলেন। যথা—২৭

एतस्यैव बलिहरगस्यान्ते कामं प्रब्रवीत भवति हैवास्य । २८

ত এতাৰতা নুষত্তে অর্থাৎ আতিথি দেবনে, যাঁংগার যে দিবস আর্থানিক হইবৈ অর্থাচ ভালপাক হইবৈ, দে দিবস তিনিই অধিকারী অর্থাৎ জাঁহাবই আবশ্য কর্ত্বা, তাপরের যথেচ্ছা।

ं एतस्यैव बलिइरण्स्य' 'अन्ते' अनन्तरं कामं' स्वाभि लावं 'प्रब्रुवीत' प्रार्थयीत । 'अस्य' प्रार्थकस्य 'इ' निश्चयं 'भवति' प्रार्थितसिडिरिति । २८

এই বলিহরণের পরেই যথাভিলায়বর প্রার্থনা করিবে। এ প্রার্থনা নিশ্চয়ই সিদ্ধ হয়।২৮

किं कुर्वन् कामं प्रब्रवीतित्यचीत्तरमाणस्यबलिहरणं कुर्वन् विति, तदेव स्वगतं विगद्यितमाणस्य-बलिहरणं विधत्ते —

ख्यन्वं वाग्रस्यं वर्लिं हरेत् यवेभ्योऽध्यावीहिभ्यः बीहिभ्याऽध्यायवेभ्यः सत्वाग्रस्यो नाम वर्लिभवित । २८ दीर्घायुहैंव भवित । ३०

'आगस्यं बिलं हरेत्' एतेनैव कामप्रार्थनं सम्पन्नं भवेन्नाम। तच्च बिलं 'स्वयम्' एव हर्रत्, नाव प्रतिनिधिः कार्यः ।
कीटग्रेश्च स आगस्यबिलिखाह—'अध्यावीहिभ्यः' बीह्यन्नोत्पत्तितः पूर्वं 'यवेभ्यः' यवाधारोपरि, किच्च 'अध्यायवेभ्यः' खवगस्यात्पतितः पूर्वं 'वोहिभ्यः' वोह्याधारोपरि बिह्यं हरेत् 'स त्' सएव 'आगस्योनाम बिलिभैवति'। 'ह' निययम् 'एवं' एतन बिलप्रहानेन 'हीर्धायुः भवति' पुरुषहति। २८,३०

প কথিত বর প্রার্থনা করিতে হইলে একটি আশস্য বলি
প্রান্ত করিতে হয়। বেপর্যান্ত হৈমন্তিক ধান্য শন্য প্রস্তুত
নাশ্হয়, তাবং নবের মরাইর উপরে এবং তৎপরে
শ্যবেং যর শস্য প্রস্তুত না হয়, তাবং ধান্যের মরাইর
উপরে এক একটি বলি প্রদন্ত হইয়াথাকে। ইহাকেই

आभग विने करहे। अहे विनिधनान करन निकेष्य मीर्घायू • লাভ হয় ৷ ২৯,৩০

विश्वाणिते फलीकरणानामाचामस्यापामिति बिलिए हरेत् स रौट्रो भवति स रौट्रो भवति । ३१।४

इटानीं तत्राम्ये वली द्रवां विधत्ते - 'फलीकरणानां' वितुषीक्षतामां धान्धानां यवानां वा 'वित्राणिते' पाक-सिंडे सित, 'श्राचामस्य' मण्डस्य 'श्रपां' मण्डंद्रवीभूताना-मिति यावत्, श्रंगं ग्रहीला तेनैंव 'बलिम्' श्रामस्यं 'हरेत्'। तत्रैव देवतां निर्दिश्रात,—'सः' बलिः ' रौद्रः ' रुद्रदेवताकी 'भवति'। एतेन ' रुट्राय मम: '- इत्येव तत्र मन्त्र: इत्यपि स्चितम्। अभ्यासः खण्डसमाप्तिसूचकः॥ ३१

> इति गोभिलयः समूचे प्रथमप्रपाठके चतुर्थेखण्डस्य व्याख्यानं समाप्तम् । १,४

এই বলিটি, যবের বা ভাতের মণ্ডের দারা সম্পন্ন করিবে এবং 'রুদ্রায় নম.' এই মন্ত্র তথায় ব্যবহৃত্ इन्देर । ७১

প্রথম অধ্যায়ে চতুর্থ থণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ১,৪

(षथ दर्भपौर्णमासप्रकरंगम्)

चय दर्भपीर्णमासयी:। १

इत्यधिकारसूपम् । प्रपाठकान्तमधिकतं वेदितव्यम् । १ দর্শবাগ ও পৌর্ণমাদ যাগবিষয়ের উপুদেশ আরম্ভ হইল।১ सन्त्यां पौर्णमासीमुपवसिदुत्तरामिते । २,३
'सन्त्यां पौर्णमासी' यस्त्रिवहनि प्रातःसन्त्याकासतस्तपूर्वत एव वा पौर्णमासी श्रारन्था, तमेवाहः 'उपवसेत्'। 'एर्क' श्राचार्याः 'उत्तराम्' श्रस्तमितोदयामुन्नैकदयां वा पौर्णमासी-मुपवसेत् 'इति' श्राहः, तनापि न दीय इत्याययः । २,३

দর্শপৌর্নাদ যাগ করিতে হইলে তত্তৎ পূর্বাদিবদে উপবাদ করিতে হয়। তিদ্বিষয়েই বলা হইতেছে। দদ্ধাপিনিমাদী * লক্ষ্য করিয়া দেই দিবদ উপবাদ করিবে; উত্তরাপৌর্নাদীতে অর্থাৎ অন্তনিতাদয়া * বা উচ্চৈরুদয়াতেই *
উপবাদ কর্ত্র্ব্য, ইহাও কত্তকগুলি আচার্য্য বলেন। অর্থাৎ
গোভিলের স্বমতে যে দিবদ দূর্য্যোদয়েতেই পূর্ণিমা আছে,পরে
বৈকালে বা রাত্রে প্রতিপৎ হউক বা অরুণোদয় পর্যান্তই
পূর্ণিমা থাকুক, দেই দিবদই উপবাদ কর্ত্র্ব্য, কোন কোন
মতে উত্তরাপৌর্নাদী উপবাদের যোগ্য অর্থাৎ যে দিন চতুদিশী থাকিয়া পরে সূর্যান্তসময়ে অথবা তাহার পরে পূর্ণিমা
হয় দেই দিবদই উপরাদ করিবে। ২,৩

श्रय यद्ह्यन्द्रमा न दृश्येत ताममावास्याम् । १ हपवसेतेत्वनुवर्त्तते । एतेन गताध्वाऽमावास्या नोपास्येतिः फिलता । ४

যে দিবস চন্দ্রদর্শনের কোনও সম্ভাবনা নাই, সূর্য্যোদয় হইতেই সম্পূর্ণ অমাধাস্যা বা পরে প্রতিপৎ, সেই দিবসই অমাবাস্যার উপবাস হইবে। এতাবতা যে দিন চতুর্দশীর

[&]quot; ১০ম ও ১১শ হত্ত দেখিলেই এ জিৰিধ বুৱা বাইবে।

পরে অমাবাদ্যা, যাহাকে গতাধনা কহে, তাহাঁতে উপবাদ অতরাং নিষিদ্ধ হইল *। ফল, পূর্ণিমার উপবাদে ও অমাবাদ্যার উপবাদে, উভত্তয়ই উদয়া তিথিই গ্রাহ্য স্করাং পূর্ববিক্ষ যাগের প্রতিপৎ ও অপর পক্ষ যাগের প্রতিপৎ, এ উভয়ও উদয়াতিথি অনুসারেই স্বীকার্য্য হইবে অর্থাৎ সূর্য্যোদয়ে যে দিন যে তিথি থাকিবে, তাহাই গ্রাহ্য। ৪

पचान्ताउपवस्तव्याः पचादयोऽभियष्टव्याः । पू

यावज्जीवं सर्वेषामेव मासानां 'पचान्ताः' अमावास्याः पूर्णिमाय 'उपबस्तव्याः' तासु उपवासः कार्यः। किञ्च 'पचाद्यः' क्षणानां श्रुक्तानाञ्चं सर्वेषामेव पचाणामादिभूताः प्रतिपदः 'अभियष्टव्याः' तासु वच्चमाणस्वचणीयागः कार्यः। ५

যাবজ্জীবন, প্রতিমাদেরই পক্ষান্তে অর্থাৎ অমাবস্যা ও পূর্ণিমাতে উপবাস করিবে এবং প্রতিমাদেরই পক্ষাদিতে অর্থাৎ শুক্ল ও কৃষ্ণ উভয় প্রতিপদেতেই যাগ করিবে। ৫

त्रामावास्ये न इविषा पूर्वपत्त मियजते पौर्ण-मास्ये नापरपत्तम् । ६

यमावास्यायामुपीय शक्तप्रतिपदि यद्यविर्द्ध्यते तेनैव 'श्रामः । वृद्धिन हविषा' 'पूर्वपचम्' शक्तपचं पञ्चद्शाहं समयक्षित्र 'श्रभि' व्याप्य 'यजते' यांगं क्षतमिति स्वीकतं स्थात्। एवं 'पौँगै-मास्थेन' हविषापि 'श्रपरपचं' सर्वमिति। ह

অ্মাবাদ্যাতে উপবাদ করিয়া শুক্ল প্রতিপদে যে যাগ কৃত হইবে, দেই যাগেই দমস্ত শুক্লপক্ষ ব্যাপিয়া যাগ করা হইল

^{&#}x27; ४म ७ २म ख्व (मर्ग !

স্বীকার ক্রামায় এবং পূর্ণিমাতে উপবাদ করিয়া কৃষ্ণ প্রতি-পদে যে যাগকৃত হইবে, তাহাতেই সমস্ত কৃষ্ণপক্ষ-ব্যাপী যাগদম্পন্ন হইল বুঝিতে হইবে। ৬

त्रत प्रसङ्गात्, उपवास्य-पौर्णमास्यामावास्यानिर्णयाय च पौर्णमास्यादिनचणं तत्तद्वे दनिर्णयञ्चाह —

यः परमो विकर्षः सूर्योचन्द्रमसीः सा पीर्णमाः, यः परमः सङ्कष्यः सामावास्या । ७

विकर्षः विपरीतावस्थानं, सङ्गर्षः एकत्नावस्थानम् । अन्यत् सुगमम् । ०

সূধ্য ও চন্দ্র, এই উভয় গ্রহের যে পরম বিকর্ষ অর্থাৎ সম্পূর্ণরূপে বিপরীত দিকে অবস্থিতি, তাহাই পোর্ণমানী এবং ঐ গ্রহরয়ের যে পরম সঙ্কর্ষ অর্থাৎ সম্পূর্ণরূপে এক দিকেই অ্বস্থিতি, তাহাই অমাবাদ্যা। ৭

यदहस्वेव चन्द्रमा न दृश्येत ताममावास्याङ्ग्-वींत दृश्यमानिऽप्येकदा गताध्वा भवतीति। ८,६

ं 'यदहः' यस्मिन् दिने 'तु' 'चन्द्रमा न दृश्चेत एव', 'ताम्' तिथिम् 'श्रमावास्यां' 'तुर्वीत' स्वीकुर्वीत। 'एकदा' एकस्मिन् काले श्रहीरात्रयोः 'दृश्यमानिऽपि' चन्द्रमसि, सा 'गताध्वा' प्राप्तपया अमीवास्थित सथन्त्रमा 'भवति'। 'इति' गतमिदं पौर्णमा-स्ववास्थासच्यम्। ८,८

্যে দিন রাত্রে চক্ত দর্শনের সম্ভাবনা নাই, তাহাকেই ভোষাবাস্য়া কহে। একধারমাত্র কিছুকালের জন্য চক্ত দর্শনের সম্ভাবনা স্থলেও অমারাস্যাস্থীকার করাযায়, তাহাকে গতাঞ্চা অর্থাৎ আরম্রকাতি অমাবাস্যা বলাবায়। এতাবতা যে দিন'
সূর্য্যোদয়কালে বা তৎপরে সন্ধ্যার পর পর্যান্তও চতুর্দশী
কিন্তু রাত্রে অমাবাস্যা তাহাকেই গতাধ্বা কহে এবং যে দিন
সূর্যোদয় হইতেই অমাবাস্যা,সমস্ত রাত্রিও অমাবাস্যা বা কতক
রাত্রির পরে প্রতিপৎ আরম্ভ হয়, তাহাকেও অমাবাস্যাই
কহে; এইরপে তুইপ্রকার অমাবাস্যা স্থিরীকৃত হইল।৮,৯

पौर्णमासी विविधेत्याच-

चयः पौर्णमासीकाला भवन्ति सन्ध्या वास्त-मितोदिता वोचैर्वाऽय यदहः पूर्णीभवति । १०,११

'श्रथ' यदहः' यसिन् दिने 'पूर्णः भवति' चन्द्रमा, सैव पीर्णमासीति श्रेषः। 'पीर्णमासीकालाः' 'त्रयः भवन्ति'। तथा हि—सम्ये त्यादि। मूर्योदयात् तत्पूर्वतो वा पूर्णिमा यत्र सा सम्या पीर्णमासी, सूर्यास्तमितेन साकमेव पूर्णोद्शा दृष्ये त चेत् सा अस्तमितोहिता पीर्णमासी, सूर्यास्तात् उचैः जर्षः रात्री पूर्णसेत् चन्द्रः, सैव उचैः-पीर्णमासीत्युकास्त्रयः कैं। लाः। १०,११

যে দিন রাত্রৈ পূর্ণচন্দ্র দশনের সম্ভাবনা, তাহাই পূর্ণিমা।
এই পূর্ণিমা তিনপ্রকার। প্রথম, সন্ধ্যাপূর্ণিমা; অর্থাৎ প্রাতঃ
সন্ধ্যার প্রথমেই আরম্ভ ; রাত্রে পূর্ণিমা বা প্রতিপৎ। দিতীয়,
অক্তমিতোদয়া পূর্ণিমা; ইহা সূর্যাস্তকালে আরক্ক স্তরাং
দিবদে চতুর্দ্দশী এবং রাত্রে ও তৎপর দিন বহুক্ষণ পূর্ণিমা।
তৃতীয়, উচ্চঃপূর্ণিমা; অর্থাৎ সূর্যাস্তের পরে চতুর্দ্দশী ভ্যাগ
হইলে পরে পূর্ণিমা, যাহা পরদিন অনেক রাত্রি পর্যাহ
থাকিবে। ১০ ১১

पृथगेवैतस्य ज्ञानस्याध्यायो भवताधीयीत वा तिवद्गो वा पर्वागमयेत । १२

'एतस्य ज्ञानस्य' यहनचनकालादिबीधस्य 'पृथगेव' 'प्रधाय:' पाळोग्रत्य: 'भवति' न्योतिः प्रास्त्रमिति। 'प्रधी-यीत वा' तं ग्रत्यं समग्रं 'तिहद्गः' न्योतिर्वेत्तृभ्य: ; सम्पूर्ष-ग्रास्त्राध्ययनेऽप्रष्टत्तस्रेत् 'पर्व' पत्तान्तकालः तन्मात्रमेव 'त्रव-गमयेत' अवगतं स्थात्। ज्ञतोऽप्रक्षतवर्णना विस्तारोऽनास्माभिने क्रियतद्दति भाव:। १२

গ্রহনক্ষত্রাদির স্থিতিগত্যাদি বিষয়ে বিশেষ জানা থাকিলেই এ সমস্ত বিশেষ হৃদস্বম করাযায়। তাহা জানিতে হইলে, এ সকল বিষয়ের পৃথক্ শাস্ত্রই (জ্যোতিষ) আছে, তাহাই জ্যোতির্ব্বিলাণের নিকটে অধ্যয়ন করিবে অথবা সামান্যত কিছু কিছু জানিয়া লইলেও চলিতে পারে। ১২

यय यदहर्मपवसयो भवति तदहः पूळा एव प्रातराहितं हुर्लेतद्ग्नेः स्यग्डिलं गोमयेन समन्तं 'म्यर्थ्यपिलिम्पत्रयेभानुपक्षल्पयते खादिरान् वा , पालाशान् वा खादिरपालाशां लाभे विभौदक् 'तिल्वकवाधकनीविनिम्बराजद्वशाल्मलारलुद्धित्य कीविदारश्चेषातकवर्ष्यसर्वकनस्पतीनामिभोयया-येथस्याद्विशाखानि प्रति लूनाः कुशाविहिरपम् ल-लूनाः पित्रभ्यस्ते षामलाभेश्वत्यांश्वरशौर्य्यवल्वनस्- तवनलगु एठवर्र्यथसम्बद्धणानगा च्यथ्स्थाली पाकी यान् ब्रीहीन् वा यवान् वा चक्तस्थालीं मेचण्यसुवमनु-गुप्ता चप द्रति यानि चानुकल्पमुदाहरिष्यामी न तदहः प्रस्टच्येत टूरादिप ग्रहानभ्ये यादन्यतस्तुधनं ब्रीणीयाद्म विक्रीणीता बहुवादी सग्रात् सत्गं विव-दिषद्यापराह्म एवा सुत्रोी पवस्थिकं दम्पती भुञ्जी-यातां यदेनयोः कामाण् स्यात् सिपिम अण् स्यात् कुश्यलेन । १३-२६ ॥ ५

'यय' कालनिर्धयानन्तरमुपवास दिनकर्त्तव्यतां वदामइति। 'यद्दः' यिम् दिने 'ख्पवस्यः' उपवासः कर्त्तव्यः 'भवति', 'तद्दः' तिम् दिने, अर्थतः पूर्वपचयागाय अमावास्यायाम-परपचयाग्यय सन्त्र्यानामपौर्धभास्यां च 'पूर्वाह्ने एव', 'प्रातरा-द्वतिं द्वता' अग्निहोनीयप्रातहीं मं समाप्य दमानि कर्त्त व्यानि। त्रानि च यथा — 'एतद्गनः' प्रातराद्वत्यादिसाधनाग्नेः 'स्थण्डिलं' 'गोमयेन' 'समन्तं परि उपिलम्पति' समन्तात् सर्वत उपिलम्पे । दित्ये कम्। 'श्रथ' तदनन्तरम्। 'खादिरान् वा पालाग्रान् वा 'द्यान्' दश्यनकाष्टान् 'उपकल्पयति' उपकल्पयेत उपस्थि-तान् कुर्वीतिति दितीयम्। तत्र, 'खादिरपान्तायालाभे' एतत्कृत्व परिगणितिनभीतकादिकतिपयद्यचेषवर्जः 'सर्ववनस्पतीनाम्' एव 'द्याः' 'यथार्थं' श्रथः प्रयोजनं सिद्धं यथा स्थात् तथा क्रती ग्रहणीयः 'स्थात्'। 'वित्राखानि' येग्यः स्थानिभ्यः ग्राखा विश्विष्टाः भवन्ति, तानि सन्तिस्थानानि 'प्रति' सचीकत्य 'लूनाः' किन्नाः

হৈটতে পারিবে। ৩য়, বর্হির জন্য অর্থাৎ দেবকার্য্যের জন্য স্কন্ধ হইতে ছিন্ন কত্ত্ত লি কুশা সংগ্ৰহ করিবে। ৪র্থ, পিতৃকার্য্যের জন্য মূল হইতে ছিম কতকগুলি কুশা সংগ্রহ করিবে,। যদি কুশা সংগ্রহের অস্থবিধা হয়'ত শৃকতৃণ (হিন্দী-শূকড়ী), শর (প্রসিদ্ধ), শীর্ষ্য (শরের মতন). বল্বজ (বাব), মৃত্ব (?), নল (প্রসিদ্ধ), লুঠ (?); এই সপ্তবিধ তৃণ ব্যতিরেকে অপর যে কোন তৃণই হউক যজার্থ ব্যবহৃত হইতে পারে। ৫ম, ঘুত। ৬ষ্ঠ, স্থালীপাকে পাকের উপযুক্ত কতকগুলি ধান্য বা যব। ৭ম, চরুম্থালী (পাকপাত্র)। ৮ম, মেক্ষণ (হাতা)। ১ম, ত্রুব। ১০ম, রক্ষিত জল। এই ১০ এবং আরও খাহা যাহা পরে বলিব, তৎ সমস্তও সম্পাদন করিয়া অগ্নিগৃহে উপস্থিত করিবে। সে দিবস এই ক্যেক্ট নিয়ম বিশেষরূপে প্রতিপালন করিতে হইবে। ১ম. দে দিন গৃহ ত্যাগ করিবে না। ২য়, দূরে থাকিলৈও ভথা হইতে নিজালয়ে প্রত্যাগমন করিবে। ৩য় অপরের নিকটে ক্রয় কুরিতে পারিবে পর[ু] স্বয়ং কোন বস্তু বিক্রন্ন করিবে না। ৪**র্থ**ি 🕯 মিতভাষী হইবে। ৫ম, সম্পূর্ণরূপে সত্য বলিতে'ই ইচ্ছা 'র্বাথিবে। অনন্তর স্বামীস্ত্রী উভয়েই বৈকালে স্নান করিয়া উপবাদদিনের নিয়নে * ইহাদের যাহা ইচ্ছা হইবে তাহাই ু স্বতবোগে, ভৃপ্তান্ত কুকরণে ভোজন করিবে ॥ ১৩—২৬

প্রথম অধ্যায়ের পঞ্**ম খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ১,**৫

ত্বি অর্থাৎ উপবাসদিনে সবণ, মধু, মাংস এবং অপর যেযে বস্তুতে শরীরে কারাংশ সমূৎপন্ন হয় খাইবে না; তহাতীত সমস্তই খাইতে পারিবে পরং অধিক রাত্রে আহার করিবে না অর্থাৎ যদি পরিশাকের ব্যাঘাতে পরদিনের কার্য্য ক্ষতিতহয়।

मानतन्तव्यो होवाचाहुता वा एतस्य मानुष्या-हुतिर्भवति य श्रीपवसिषकं नाम्रात्यनीम्बरी हास्य प्रजा भवति य श्रीपवसिषकं भुङ्क देम्बरो ह भव-ताचोधुकः काम्यो जनानां वसीयसी हास्य प्रजा भवति तस्माद्यत् कामयेतीपवसिष्ठकं भुञ्जीयातामध एवैताए राविए श्रयीयातान्ती खलु जायन्मित्रावे-वैताए रावि वहरेयातासितिहासिमश्रेण वा केन-चिद्वा जुगुस्यातान्त्वेवावतेग्रस्यः कर्मा स्यो न प्रवसन्न,-पवसिदित्याहः प्रका, व्रतं भवतीति । १——६

'मानतन्त्रथो' नामाचार्यः 'उवाच इ' नियत न कथितवान्।
तथा हि — भैहतित्या दि पत्ना वर्तं भवतीत्यन्तम्। 'यः' यजमानः 'श्रीपवसिथकम्' उपवास-दिन-भोज्यं भोजनं 'न अश्राति'
निराहारएव तिष्ठति, 'एतस्य' 'मानुष्याहृतिः' मनुष्योपकारार्थाः
श्राहृतिः यागितिया 'वै' निषयम् 'श्रहृता' निष्मला 'भवति' ।
एवस्र 'चीधकः' जुद्युतः पुरुषः 'ह' निश्चयमेव 'श्रनीखरः' वतः
कर्मकरणे दीर्वष्यादसमर्थः 'भवति'। किस्र 'जनानाम्' लोकसाधारणानामपि 'श्रकास्यः' श्रियः भवति। श्रिपच 'ह'
निश्चयमेव 'श्रस्य' जुद्युत्तस्य 'प्रजा' सन्तितः 'पापवसीयन्ती'
पापव्यविवशीभूता 'भवति'। पचान्तरे—'यः श्रीप्यस्थिकं
भुद्धः ती' सः सुतराम् 'श्रेचीधुकः' जुद्धुत्यः 'द्रखरः' व्रतकमेकरणं
सबस्यतात् समर्थः 'भवति',। किस्र 'जनानां' खोकसाधारणा-

'नामपि 'काम्यः' प्रियः भवति । अपिच 'इ' निषयमैव 'अस्य' चुच्छ् स्वस्य 'प्रजा' सन्तति: 'वसीयसी' खवगीभूता 'भवति'। 'तस्मात्' चुदात्रस्य यजमानस्य एवं निन्दात्रवचात् 'भीपवस्रविकम्' उपवसय-दिन-भोज्यं 'यत् कामयेत' 'भूष्त्रीयाताम्' दम्पतीति । 'एताम्' उपवासदिवसीयां 'रानिम्' 'मधः' नीचैः 'मयीया-ताम्' विश्व 'तौ' दम्पतौ 'खत्तु' निश्वयम्। 'एतां रावि'' 'जाप-बिन्दी' श्रंमशीनिद्विती शंमशीनागरिती 'एव' 'विश्वरियातां' यापयेताम् । तत्र जागरणोपायमभिगमयितुमाइ--'इतिहास-मित्रेण वां' इतिहासी वैदिकेतिहत्त: 'ब्रह्मह वा इद्मैक मप-श्रासीदित्यादिः तदासीचनामित्रितेन खापेन राचि याप-येताम् 'वा' प्रथवा 'केनर्चित्' येनकेनाप्यभियुक्ततरजनेन साकं धर्मा लीचनया जागरितौ रात्रं याण्येताम्, न तु सर्वा रात्रिम् भस्तायुदयान्तां जड़ाविव सूत्री भवेतामिति भाव:। 'तु' परन्तु जायदवसंगयाम् 'मन्नत्वे भ्यः कर्मभ्यः' स्त्रीसंसर्गादिभ्यः 'जुगुपि । यातामव' त्रात्मनी रचणं कुर्वीयातामवेति । 'प्रवसन्' प्रवासं) क्वर्वन् 'न उपवसेत्' 'इति बाइः' नेचनेति । परं तवापि स्टेहे . यत्नीस्याचेत् तया 'पत्नग्र' 'व्रतं भवति' न तु व्रतभक्षायक्वेति भाव: । 'इति' खण्डारचादि एतत्पर्यन्तं समस्तमेव मानतन्त-व्याचार्याभिमतमिति यावत्. ममाप्यभिमतमेवेति प्रदर्शि-· तम् । १ — ८

মানতন্তব্য নামক, আচার্য্য বলেন—"যে কোন যজমান উপবাস দিবসে সে দিবসের নিয়ন্মে ভোজন না করে, তাহার মুষ্টোপকারার্থ অমুষ্ঠিত সমস্ত যাগক্রিয়াই নিক্ষল হয়। পূর্ব্ব দিন নিরাহার থাকিলে পর্রাহ্ন অতিরিক্ত কুধা নিবন্ধন মনঃ-

বির পূর্বক যাগকার্য্য নির্বাহে অবশ্য, অসমর্থ চুইবে * ও' জনসাধারণের অপ্রিয় হইবে শ এবং তাহার পুত্র পৌত্রাদি প্রজাও পাপবৃদ্ধির বশীভূত হইবে ‡। পক্ষে ক্ষুধাশূন্য হইয়া কার্য্য করিলে মন স্থির থাকায় যাগক্রিয়া সমস্তই স্বসম্পন্ন হইবে ও জনসাধারণের প্রিয়ও হইবে এবং তাহার পুত্র পৌত্রাদি প্রজাও বশে থাকিবে। অতএব ক্ষুধাভূর হইয়া কোন ক্রিয়া করিবে না, স্ত্রীপুরুষ উভয়েই যথেচ্ছ ভোজন করিবে। উপনাস দিবস রাত্রে খটুাদির উপরে শয়ন করিবে না এবং বৈদিক ইতিহাসের আলোচনাতে বা অন্য লোকের সহিত যে কোন রূপ হউক ধর্মালোচনাতেই রাত্তির আদ্যন্ত কাল জাগ্রদবস্থাতে অভিবাহিত করিবে অর্থাৎ সমস্ত রাত্রি নিদ্রিত না থাকিয়া অল্পমাক্র নিদ্র। করিবে পরং স্ত্রীসংসর্গাদি ব্রতনাশক কার্য্য হইতে আপ-নাকে রক। করিবে। প্রবাসে থাকিলে উপবাস করিতে হইকে না, অথবা গৃহে স্থিত পত্নীর দারাও এ ব্রত সম্পন্ন ছইতে পারিবে"। ১–৯

यथा कामयेत तथा कुर्य्यात्। १०

কুধাচঞ্চলচিপ্ত ব্যক্তি কোন কার্য্যেরই উপযুক্ত নহেন।

[🕇] आज्ञभंत्रीदि कहे मान प्रिविश कान् वक् जूहे टरेदन ?

পিতৃগণের দৃষ্টাভাষুসারে নিরাহার থাকির। কার্যা করাই অবশ্য কর্ত্বর হইলে সভডিগণ ক্ষ্ৎকট্ট সহা করিবার ভয়েই নিভাকার্যাযুষ্ঠান সকল ভ্যাগ করিতে বাধ্য হইকে স্তরাং ভাহারা পিতৃগণের অবশ এবং পাপৰশ্ধ ইয়া কেনা বলিবে।

े उपवासिंदिने भोजनफलमभोजनफलम्ब है एवोक्ते, तदत्र 'यथा कामयेत तथा कुर्यात्' मनीखरलादिकमिच्छे चैत् मभोजनएव स्थात्, भ्रपीखरलादिकमिच्छे चेद् भोजनं कुर्वी-तैव॥१०

এই'ত উপবাদ বিষয়ের ফলাফল বলা হইল। অতঃ-পর যাহা ইচ্ছা করিবে।১০

एवमेवाहितामं रप्युपवसयो भवति यचामायो विद्ध्यात्। ११,१२

'एवं' कथितप्रकारः 'एवं' 'श्राहिताकोः' श्रपि नित्याकिही-तिणोऽषि 'छपवसथः' छपवासनियमः 'भवति', 'यद्य' छपवसथ-कार्यं स्थण्डिललिम्पनादिकम् 'श्राकायः' वेदः 'विद्ध्यात्' विधात् युष्यते, तदेवास्माभिः संस्रृत्य विहितमिति श्रहोत्पा-दमम्॥ ११,१२

কৃথিত উপবাস নিয়মাদি সমস্ত আহিতাগ্নির জন্যও হইল, এইরূপই বেদের বিধি হইতে পারে। ১১,১২

यय पूर्वात एव प्रातराइति इलाऽयेणानि म्परिक्रम्य दिच्चणतोऽनि ग्रागयान् दर्भानासीर्थ्य तेषां पुरसात् प्रताद्मुखस्तिष्ठन् सव्यस्य पाणेरहु- ष्ठिनोपकिनिष्ठिकया चाहु ल्या ब्रह्माऽऽसनात् त्रणमि- सङ्ख्य दिच्चणापरमष्टमं देशं निरस्रति निरस्तः परा- वसुरिति । १३,१४

'श्रथं श्रनन्तरं तत्प्रदिने प्रतिपदि 'पूर्वाक्के एव प्रातरा, इति इता' 'यिनम्' 'श्रयेण' सम्मुखीकत्येति यावत् 'परिक्रम्य' प्रद्विणीकत्य 'श्रम्ने:' 'द्विणतः' द्विणस्यां दिप्रि 'प्राग्यान्' पूर्वस्यां दिप्रि कताग्रमागान् 'दर्मान्' 'श्रास्तीर्य' पातियत्वा 'तेषां' पातितदर्भाणां 'प्रस्तात्', सम्मुखे 'प्रत्यक्त् मुखः' पित्रमाभिमुखः 'तिष्ठन्' स्थिति कुर्वाणः 'सब्यस्य पाणः' वामचस्तस्य 'श्रङ्गेन' 'उपकिनिष्ठिकया' श्रनामिकया 'श्रद्गुत्था च' ब्रह्मा सनात्' ब्रह्मनामिकि उपविग्रनाय पातितात् दर्भपुत्कात् 'त्रणम्' एकम् 'उपसङ्गृत्व' ग्रज्ञीत्वा 'द्विणापरं' द्विण्यसः श्रपस्थाः पित्रमायास दियोरन्तरात्वं नैर्म्यतं कोणम् 'श्रमं देग्' प्रति 'निरस्तः परावसः'— इति मन्त्रेण 'निरस्ततं प्रविपेत्॥ इति द्यपनिरसनम् ॥ १३,१४

অনন্তর তৎপরদিন অর্থাৎ প্রতিপদে, পূর্বাহ্নেতেই যথানিরম প্রাতরাহুতি হোম সমাপ্ত করিয়া তদনন্তর অগ্রিকে সম্মুথে রাখিয়াই প্রদক্ষিণ করিয়া, অগ্রির দক্ষিণে কৃতকগুলি কুশা প্রতিবে, সেই কুশাগুলির অগ্রভাগ পুর্বাদিকেই থাকিবে সেই পাতিত কুশাসনের সম্মুথে পশ্চিমাভিমুথ থাকিয়া বায় হাস্তের অঙ্গুঠ ও অনামিকার দ্বারা ক্রমার জন্য পতিত সেই কুশাসন হইতে একটি তৃণ লইয়া 'নিরস্তঃ পরাবস্থাং' এই মন্ত্রে নৈশ্বত কোণে ক্ষেপণ করিবে। ইহাকেই তৃণ-নির্বাদন কার্যা কহে। ১৩ ১৪

अपउपस्पृथ्याय ब्रह्माऽऽसनउपविश्वावसीः सदने सीदामीव्यग्निम्भिमुखो वाग्यतः प्राञ्जलिरास्त्रभाव- स्म णः पर्ध्वयसानाज्ञाषेत यस्त्रस्यसिष्ठित्रायसीयां वाचं वदेदादायसीयां वाचं वदेहे शावीमृचं यजुर्वा जपेदपि वा नमोविशाव द्रत्येवं ब्र्यात्। १५—५०

'यय' यनसरम् 'ब्रह्मा' नाम सर्वकां येपये वे चक ऋ विक् 'यपः' 'उदकानि 'उप सृद्धा' स्मृद्धा 'यासने' तत्न, 'यावसोः सदने सीदामि' 'इति' मन्त्रमुचरन् 'उपवियति' उपवियति । 'या कर्मणः पर्यवसानात्' कर्मान्तं यावत् 'यम्मिम् यमिमुखः' सतरामुत्तराखः, 'वाग्यतः' नियमितवाक् यत्त्रीयवचनातिरिक्तः वाक्युन्थः, 'प्राष्ट्वितः' क्षताष्ट्विसपुटः सन् 'यास्ते' यासीत । यदुक्तं वाग्यतद्दित तदेवं 'स्मुट्यित,—'यत्तसंसिद्धिं' यत्तानु-क्ष्वां वाणीं 'भाषेत' वदेत्, 'त्रयत्तीयां वाचं न वदेत्', 'यदि' स्मादिप 'स्यत्तीयां वाचं वदेत्', 'वैष्णवीम्' विष्णुदेवताकां यां कामिष 'ऋचं' 'यजुवां' 'जपेत्' पठेत्, 'प्रिवा' स्थवा 'नमीविष्णवे' 'इति' एतन्याचमेव 'ब्र्यात्'। १५—२०

অনন্তর ত্রহ্মা নামে সর্বকার্য্যপর্যবেক্ষক জনৈক প্রধার
শ্বিক্ জলে হস্তপদাদি ধোত করিয়া সেই পাতিত কুশাসনে
অগ্রির দিকে সম্মুখ করিয়া স্থতরাং উত্তরাস্থ হইয়া
কুভাঞ্জলিপুটে 'আবসোঃ সদনে সীদামি' অর্থাৎ যজ্ঞ সমাপ্তি
পর্যান্ত এই স্থানে থাকিব, বলিয়া নির্মান্ত বাক্যমাত্র বলিতে
মনে মনে দৃঢ়প্রতিজ্ঞ হইরা কার্য্যমাপ্তি পর্যান্ত উপবিক্ত হইবেনু। যজ্ঞ-সম্বন্ধে যাহা কিন্তু উপদেশ্য তন্মাত্রই বলিবেন,
অপরাপর কোন বাক্যই ব্যবহার করিবেন না। যদি অমেও

কোন একটি ঋক্ বা যজু পাঠ করিবে, কিংবা 'ন্নোরিফরে' এইমাত্র বলিলেও চলিবে। ১৫—২•

यद्यावा उभयं चिकीर्षेद्वीत्रचीव ब्रह्मत्वच्चवितिनीव ं कल्पेन क्रवं वोत्तरासङ्गं वोदक्मगण्डलुं दर्भवटुं वा ब्रह्मासने निधाय तेनैव प्रत्यावच्यायान्यचेष्टेत् । २१।६

'यदि उ वै' यदि 'हीनं च ब्रह्मातञ्च' उभयमेव एक: 'चिकि-षेत्' कर्तुमिच्छेत्, तर्ह्ति 'एतेनैव के ल्पेन' पूर्वोक्तेनैव प्रकारेण 'छत्नं', 'वा' अथवा 'उत्तरासङ्गः' उत्तरीयकम्, 'वा' अथवा 'उदकमण्डलुं' उदकपूर्णे कमण्डलुं 'वा' अथवा 'द्रभेवटुं' कुमानिर्मितं ब्राह्मणं 'ब्रह्मासने' तनैव 'निधाय' संस्थाप्य 'तमैव' पूर्वोक्तेनैव प्रकारेण प्रदिचणादिना 'प्रत्यावन्धे' प्रत्यावत्य 'अथ' तदनन्तरम् 'अन्यत्' इह दमपौर्णमाने चक्पकरणादिकं यत् किमति विभिन्नवार्थ-जातसग्रे वैद्यति, तदितिस्त्रम्, अग्निहोनप्रकर्णे कथितं भूमि-जपादिकं सर्वमविभिष्ठेण 'चेष्ठे त्' कुर्वीत । २१°

द्रति गोभिलग्दश्चस्त्रे प्रयमप्रपाठके षष्ठस्य ख्रस्य

যদি হোত্কার্য্য ও ব্রহ্মত্ব এ উভয় ক্রিয়া এক ব্যক্তিই করিতে ইচ্ছা করে, তাহাহইলে ব্রহ্মার জন্য পাঁতিত দেই আসনে সেই প্রকারেই ছব্র বা উত্তরীয় অথবা জল-পূর্ণ কমওলু কিংবা কুশানির্মিত ব্রাহ্মণ স্থাপন করিয়া দেই প্রকারেই প্রদক্ষিণাদি পূর্বক স্বীয় হোতৃ-আসনে প্রত্যাগত হইয়া তদনন্তব অ্যিকার্য্যমাত্রেই কর্ত্ব্য সাধা- ব্লণ কার্য্যদকল অর্থাৎ অগ্নিহোত্র প্রকরণোক্ত ভূমিজপাদি সমস্তই করিবে। (চরুপাকাদি যাহা কিছু ইহাতে বিশেষ কর্ত্তব্য, তদ্বিয়ো বিশেষ বিধি পরে বলা হইতেছে)।২১

প্রথম অধ্যায়ে বন্ঠ খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ১,৬

श्रयोल् खलमुसनि प्रचाल्य शूर्णञ्च पश्चाद्गः प्राग-यान् दर्भानासीय्यीपसादयति । १

'त्रय' तदनन्तरम् 'चलूखलमुसले' 'ग्रूपेश्व' 'प्रचाल्य' 'त्रग्नेः पञ्चात्' 'प्रागगान् दर्भान् त्रास्तीर्य' तदुपरि प्रचालितानि तानि 'उपसादयति' उपस्थापयति । १

তদনন্তর উল্থল, মুদল ও শূর্প ভালরপে জল-ধোত করিয়া অগ্নির পশ্চান্তাগে কতকগুলি প্রাগতা কুশা পাতিয়া ততুপরি স্থাপন করিবে। ১

भ्राय हिविनिर्वपित ब्रीहीन् वा यवान् वा कर्णसेर या चकस्थाल्या वामुग्नी त्वा जुष्टं निर्वपामीति देव-तानामादेगएसक्तद् हिस्तू श्रीम् । ५,३

'श्रव' तदनन्तरमुपसादिते तत्रीलूखले 'हिवः' हिवि हिविः य्योग्यान् 'त्रीहीन् वा यवान् वा' 'निर्वपति' निर्वपेत् प्रश्चिपेत् । 'कंसेन वा चरुखात्या वा' तत्र प्रश्चेपः कर्त्तव्यः । 'श्रमुषे त्वा ृजुष्टं निर्वपामि' श्रत्रामुषे-पद-श्रुतेः यत्र यद्देवताकं हिवः कार्यः तत्र तथैवीके खः, श्रग्न्यर्थहिविर्विषे "श्रग्नये त्वा जुष्टं निर्वपा- मीत्यादि यथा, 'इति' भंनेन मन्त्रेण 'देवतानामादेशं' देवता नामोक्षे खं 'सक्तत्' एकवारं, 'द्दिः' द्विवारं तृष्णीम्' मन्त्रश्रून्यं सुतरां देवतानामोचारणरहितमः प कुर्यात्; तमेव निर्वाप मिति श्रेषः। इति निर्वापः। २, ३

তদনন্তর হবিঃপাকের উপযোগী করিবার জন্য ধান্যই হউক আর যবই হউক, কাংস্য পাত্রের দ্বারা বা চরুভালীর দ্বারা তুলিয়া দেই স্থাপিত উল্থলে প্রক্ষেপ
করিবে। যতগুলি ধান্য বা যব হবির্যোগ্য করিতে হইবে,
তাহা বারত্রয়ে প্রক্ষিপ্ত হইবে; তন্মধ্যে একবার "সম্ক
দেবতার দেবনীয় করিবার জন্য খান্য (বা যব) তোমাকে
এই উল্থলে প্রক্ষেপ করিতেছি"—এই মস্ত্রে এবং অপর
বারদ্ম মন্ত্র-শূন্য। ২,৩

श्रय पश्चात् प्राङ्मुखोऽवहन्तुमुपक्रमते दिचणो-'त्तराभ्यां पाणिभ्यान्तिः फलौक्तताएक्तर्रेडुलाएक्तिर्दे-वेभ्यः प्रचालयेदित्याहिर्दिर्मनुष्येभ्यः सक्तत्पित्रभ्यः. इति । ८,५

'श्रव' निर्वापानत्तरं 'पयात' छल्खलस्य 'प्राझुखः' तिष्ठन् 'दिचिणात्तराभ्याम्' छभाभ्यामेव 'पाणिभ्याम्' श्रवहन्तुम् छप-क्रमते। तत्र 'विः' विवारं 'प्रकीक्षतान्' कण्डितान् 'तण्डुलान्' धान्यानां यवानां वा • ग्रहीत्वा, 'देवेभ्यः' देवकार्यार्थं 'तिः' निर्वारम्, 'मनुष्येभ्यः' ब्राह्मणभोजनाद्यर्थं 'दिः' दिवारम्, "पित्रभ्यः' पित्रकार्यार्थं 'सक्तत्' एकचारमेव 'प्रचार्त्तयेत्',— 'द्रति' एवम् 'ब्राइः' पूर्वतनाः । 'द्रति' अवहननम् । ४,५

স্থানন্তর উল্থলের পশ্চাৎ পূর্ব্বাভিমুখ দাঁড়াইরা উভয় হন্তে মুসল ধরিয়া অবহনন আরম্ভ কৃরিবে। অবহননের দারা তুষ-বিমুক্ত ধান্য বা যবের তণ্ডুলগুলি * বারত্রয় কাঁড়িয়া দেব-কার্য্যের জন্য হইলে তিন বার, আক্ষণভোজনাদি মনুষ্য-কার্য্যের জন্য হইলে বারদ্বয় এবং পিতৃকার্য্যের জন্য হইলে একবারমাত্র ভালরূপে জল-ধোত করিবে। ইহাই পূর্ববিতন আচার্য্যগণের সন্মত। ৪,৫

पविवानिहिताथस्तर्डु लानावपेत्कुशलशृतिमव स्वालीपाक्ष श्रपयेत्पृदिचियमुदायुवञ्कृतमभिघार्थी-दगुद्वास्य प्रत्यभिघारयेत् । ६—८

'तण्डुलान्' तान् 'पवित्रान्तिहितान्' प्रचालनार्धं पवित्रस्य कुमानिर्भितवडुच्छिद्रपात्रविमेषस्य (बङ्गदेमे धुनुनीतिभेखातस्य) मध्ये स्थापितान् ततएव 'मा वपेत्' स्थाल्यामिति
निम्नीः । 'प्रदिच्यं' यथास्यात्तया 'उदायुवन्' मेच्योन मिन्नीः कुर्वन् 'कुमलग्रतम् इव' पाकपटुना पक्तमिव 'स्थालीपाकं' तं 'म्रपयेत्'। त्रपणानन्तरं तत्र पक्तेऽने 'एतमभिषार्य' एताभि धारणं प्रकृत्य मन्नेः 'उदक्' उत्तरस्थाम् 'उद्दास्य' संस्थाप्य 'प्रत्यभिषार्यत्' पुनरमि तत्र एतपातं कुर्यात्। इति निष्यतः स्थालीपाकः। ६—८

^{*} তুষাপি-আবরণ-শ্ন্য শ্ন্যমাত্রকেই ততুল ক্ছে

কুশানিশ্মিত পবিত্র-নামে প্রদিদ্ধ খুচুনীতে প্রক্ষালনার্থণ গৃহীত সেই তণ্ডুলগুলি, তাহা হইতে স্থালীতে নিক্ষেপ করিবে। পাককালে মেক্ষণ (হাতা) দ্বারা নাড়িয়া উপর্যাধঃ একরূপ পাক করিবে, এই পাক এক জন উপযুক্ত পাচকের কৃত পাকের ন্যায় সর্বাদোধ-বর্জ্জিত হওআই আবশ্যক। পাক প্রস্তুত হইলে তাহাতে স্থত-সংবরা দিয়া অগ্রির উত্তরে নামাইয়া পুনশ্চ তাহাতে ভাগানুসারে স্থত মিঞ্জিত করিবে। ৬—৮

यग्निमुपसमाधाय कुष्यैः समन्तं परिस्तृण्यात् पुरस्ताद्दविणतउत्तरतः पञ्चादिति सर्वतिस्ववतम्पञ्च-वतं वा बहुलमयुग्मसण्हतम्प्रागग्रैरग्रैमूलानिक्काद-यन् पञ्चाद्वास्तीर्य्य दिविणतः प्राञ्चम्प्रकर्पति तथोत्तरेण दिविणोत्तराण्यग्राणि कुर्यादेष परिस्तरणन्यायः सर्वे-ष्वाह्वतिमत्स्। ६—१५

• वच्चत्यतुपदं विश्वि स्थालीपानित्यादि (१८ सू०), तत्य स्थालीपानोत्तरणात् प्रागेव परिस्तरणं कर्तव्यमिति तत्प्रकार उच्यते;—'अग्निम्' 'उप समाधाय' समिद्धिः प्रज्वाच्य, तस्य प्रज्वः लितस्यानेः 'समन्तं' समन्तात् सर्वतः सर्वासु दिच 'कुग्रैः' कुग्रा-सद्धैः' 'परिस्तृणुयात्' परिस्तरणमाच्छादेनं कुर्वीत । तत्रः क्रममाद्य—'प्रस्तात्' पूर्वस्यां ततः 'द्वणतः दिच्चणस्यां, ततः 'उत्तरतः' उत्तरस्यां, ततः 'पश्चात्' पश्चिमस्थाम् दृति' एकम्। तत्राप्यन्यद्याद्य—'सर्वतः' सर्वास्वेव दिच्च विवतं पश्चवतं वा'॰ परिस्तरणं कार्यम्। तत्रापि 'वद्दस्यं' वद्दत्यं, परं दृणाणां यरसरयोगेन युग्मलं संइतलं वा न स्थात् यथा। इयोथींगे युग्मलं न्यादियोगे तु संइतलमिति विवेकः। किञ्च 'प्रागगैः' पूर्विद्य्युं बैदेभे : 'अगैः' अग्रभागैः प्रथमस्तृतानां कुण्यानां 'मूलानि कादयन्' एवमुत्तरत्वापि। 'वा' अथवा अग्रैर्मूला-च्छादनं न कुर्याचेत् 'पयात्' पिषमस्यां प्रथमतः 'आस्तीर्थ' 'दिच्चणतः' 'तथा उत्तरेण' 'प्राञ्चं' पूर्विद्ग्भागं 'प्रकर्षित' प्रकृष्टः कर्षेत् आकर्षणपूर्वकं मिश्रयेत्। तत्र तथा कर्षणाय 'दिच्चणोत्तराणि' दिच्चणाममुखानि उत्तरामिमुखानि च 'प्रयाणि' कुंग्रानां 'कुर्यात्'। 'एषः' उभयविष्यव 'परिस्तरण-व्यायः' 'सर्वेषु प्राष्टुतिमत्सु' अनुष्टानेषु क्रेगः। ८—१५

ঊনবিংশ সূত্রে স্থালীপাঁক উত্তরণানস্তর আজ্যসংস্কার বিহিত হইবে, অতএব স্থালীপাক নামাইবার পূর্বেই পরি-স্তরণ করিতে হইবে। যথা—

সমিৎপ্রক্ষেপাদির দারা অগ্নি প্রস্কৃলিত করিয়া, উক্ত অগ্নির চতুর্দিকেই কুশা ছড়াইয়া দিবে। প্রথমে পূর্বিদিকে, পরে দুক্ষিণে, তাহার পর উত্তর দিকে, শেষে পশ্চিমে। সকল ক্ষিকেই তিনবার বা পাঁচবার কুশা ছড়াইবে কিন্তু এরূপ সতর্কতার সহিত ছড়াইবে, যে ছই, তিন বা ততোহধিক কুশা একস্থানে মিলিত হইয়া না যায় এবং সকল কুশাই পূর্বোগ্র ফেলিবে ও 'তাহাদেরই অগ্রভাগের দারা তাহাদের মূলভাগ আচ্ছাদিত হইবে অথবা (কুশা যদি অল্ল থাকে) পশ্চিম দিকে ছড়াইয়া দক্ষিণাগ্র কুশার দ্বারা দক্ষিণ হইতে এবং উত্তরাগ্র কুশার দ্বারা উত্তর হইতে পূর্ববিদক্ আকর্ষিত হইবে অর্থাই বৃত্ত বা চতুক্ষোণ করিয়া, না ছড়াইয়া ত্রিকোণ

রূপে ছড়াইলেও চলিতে পারে। ইহাকেই পরিস্তরণ কহে; ইহা সকল প্রকার আহুতিবিশিষ্ট অনুষ্ঠানেই ব্যবহৃত হইবে। ৯—১৫

परिधीनप्येक कुर्वन्ति शामीलान् पार्णान् वा ।१६

'एके' त्राचार्याः 'प्रामीलान्' प्रमीकाष्ठीयान् 'वा' 'पार्णान्' पलायकाष्ठीयान् 'परिधीन्' कर्मपदीपोक्तलचणान् सीमारूपान् 'कुर्वन्ति'। १६

কোন কোন আচার্য্য শমীকার্ষ্ঠের অথবা পলাশকার্ষ্ঠের পরিধি অর্থাৎ সীমা-স্থাপনও করিয়া থাকেন। ১৬

उत्तरतोऽपाम्पूर्णः सुवः प्रणीता भावे न वा स्यादिखेके। १७,१८

'उत्तरतः' अम्ने रिति यावत्, 'अपां पूर्णः स्रुवः' 'प्रणीता' एतत्संज्ञको भवेत्। 'भावे' पूर्वीक्षचमसपात्रस्य (२५ ए०) 'न वा स्थात्' स्रुवः प्रणीता 'इति' एवम् 'एके' आचार्यां वंदन्ति तदपि न विरुद्धम्। १७,१८

ু অগ্নির উত্তরে জল-পূর্ণ স্রুব রক্ষা করিবে, তাহাকে প্রণীতা বলাযায়। কোন কোন আচার্য্য বলেন যে পূর্ব্বোক্ত (২৫ পু•) চমসপাত্রে জলরক্ষিত থাকিলে, স্রুবমর্থ্যে জলস্থাপন না করিলেও ক্ষতি নাই। ১৭,১৮

बर्हिषि खाज़ीपाकमासाखे धामभ्याधायाच्यए सएखाइते सर्पिसीलन्द्रिध पशे यवागूं वा ।१६,२० 'वर्हिषि' आस्तृते तत्र क्षणासमूर्हें 'स्थालीपाकम' स्थालां पकं चकं तलाहितस्थालीपात्रमिष्ठ ग्राह्मम् 'शासाय' संस्थाप्य, श्रयाच्यसंस्कारः ;—'इधम्' इत्यनकाष्ठं पूर्वीतं पालाशायन्य - तमम् 'श्रथ्याधाय' श्रम्नी श्रमितः प्रदाय पुनरिष सुप्रच्वाल्यामि-मिति,यावत्। ततस्तत्र प्रच्वलितेऽम्नी 'श्राच्यम्' श्रनुपदवच्यमाणं सिपिरादीनामन्यतमं 'संस्कृतते' संस्कृतींत। तथाच 'सिपः' छतं 'तैलं' तिलस्नेहं 'दिधि' 'पयः' दुग्धं 'यवागूं वा'। १८,२०

সেই পাতিত কুশাসমূহের উপরি স্থালীপাক স্থাপন করিয়া পুনশ্চ ইন্ধন প্রক্ষেপে অগ্নি সমুজ্বলিত করত তাহাতে আজ্য সংস্কার করিবে। আজ্য,—এস্থলে ঘৃত, তৈল, দধি, ছ্শ্ব অথবা যবাগু এই পাঁচটি বস্তুর যে কোনটি হইতে পারিবে। ১৯ – ২০

ततस पवित्राभ्यामाच्योत्पवनं कर्त्तव्यमिति प्रथमं पवित्र-निर्माणमुच्यते ;—

ततएव वर्ष्टिषः प्रादेशमाचे पवित्रे कुरुते श्रोष-'
हिं मन्तर्भाय चिनित्त न नखेन पवित्रे स्थोवेषाव्यावित्ययैन श्रित्रनुमार्ष्टि विष्णोर्मनसा पृते स्थ द्रित । २१—२३

'ततः' पूर्वासादितात् 'वर्षिषः एव' 'प्रादेशमात्रे' प्रादेश-प्रभाणे 'पवित्रे' 'जुक्ते' जुर्वीत । कथमित्याकाष्ट् चायां वदति;---'श्रीविधम्' त्रीह्यादिकम् 'श्रम्तर्थाय' रूखे खाष्य "पवित्रे स्थो वैषाव्यी"----'इति' श्रमेन मुक्तेण 'क्रिमित्त' किन्द्रात् न नर्खन । 'श्रय' तदनन्तरम् 'एने' विविते 'श्रद्धिः' "विष्णोर्मनसा पूरे स्थः' —'द्रति' श्रनेन मन्त्रेण 'श्रनुमाष्टि' श्रनुमुच्यात्।२१ — २३

পরে সেই পুর্ববিদংগৃহীত কুশাসমূহের মধ্যইইতেই প্রাদেশপ্রমাণ কুশাদয় গ্রহণ করিয়া 'তোমরা বিফুদেবতার স্থতরাং পবিত্র' এই মন্ত্র পাঠ করত ওষধি মধ্যে দিয়া ছেদন করিবে, নথের দ্বারা ছেদন করিবে না। তদনন্তর এই 'বিফুদেবতার অভিপ্রায়েই তোমরা পৃবিত্র' এই মন্ত্র পাঠপুর্ববিক উহা জলধোত করিবে। '২১—২৩

निर्मिताभ्याञ्च ताभ्यां पवित्राभ्यामाज्योत्पवनं विधत्ते ;—

सम्पूयीत्पुनात्युदगग्राभ्याम्पविवास्यामङ्गुष्ठा-भ्याच्चीपकनिष्ठिकाभगञ्जाङ्गुलिभग्रामिभसङ्गृद्ध प्राक्-शस्त्रिकत्पुनाति देवस्त्वासवितीत्पुनात्वि च्छिद्रे गपवि-चेण वसी! सूर्य्यस्य रिक्सिभिरिति सक्तद् यजुषा दिस्तू श्लीम् ॥ २४,२५

'सम्पूय' ते पवित्रे पूर्वीक्तप्रकारिण श्रीधियता श्रीधितास्यं तामग्रामेव 'पवित्राभग्राम्' कीदृशाभग्राम् उद्गयाभग्राम् 'उत्युं 'नाति' श्राज्यमित्याश्यः। श्राज्ये पतितं ढणादिकं तत्उडृत्य श्रम्बौ निचिपेदित्यर्थः। कथङ्गताः १ कित्यारम् १ केन मन्ते चित्राक्षाङ्चात्रयं पूर्यितः ,—'श्रङ्गुष्ठाभग्राम्' 'उपकिनिष्ठि काभ्याम्' श्रनामिकाभ्यां 'च' 'श्रङ्गुलिभ्याम्' 'श्रमि' श्रभितः 'संग्रह्यः' 'प्राक्ष्यः' प्राग्गतं यथा स्थात्तथा, 'विः' विवारम् 'उत्पुनाति'। तत्र त्रिष्ठु वारेषु 'संक्रत्' एकवारं दिवस्त्रेत्या

स्तरणाभिषारणरहितं होमं 'होतुम्' 'छपक्रमते' प्रवर्त्तेत । सुचि सुवेण प्रथममान्यग्रहणं, ततश्वरग्रहणं, ततः पुनराज्यग्रहणम् चेत् उपस्तीणंभिषारितं तदुच्यते होमीयम् ; चरुग्रहणाडि पूर्वः मान्यग्रहणमुपस्तरणमुच्यते, परस्ताचाभिषारणमिति । यत्र तु उपस्तरणमभिषारणञ्च न भवति स एव होम उपघात इति विवेकः । २

্ অগ্নিকার্য্যমাত্রেই প্রক্ষেয় পূর্ব্বোক্ত 'অদিতেনুমন্যম' প্রভৃতি পর্যাক্ষণান্ত কার্যা (২১ ও ২২ পৃ•) কার্যা সম্পন্ন হইলে পরে স্থালীপাকে আজ্য প্রক্ষেপ করিয়া উপঘাত হোম * করিবার উপক্রম করিবে। ২

यद्वावा उपसीर्णाभिघारितं जुहुषेदाज्यभा-गावेव प्रथमी जुहुयाचतुर्य होतमाज्यं गृहीत्वा पञ्चा-वत्तन्तु स्गूणामम्बये खाहेतुत्रत्तरतः सोमाय खाहेति दक्षिणतः प्राक्षोजुहुयात् ॥ ३,४

'यदि च वा' यदैव 'उपस्तीर्णाभिषारितं' 'जुडुषेत्' हीतुमि-च्छे त्, तदैव 'प्रथमी' उपघातनामीपक्रमरूपहोमसम्पादनीपयी-

* ক্রচের মধ্যে চক্রশ্রাহনের প্রথমে ক্রবের দ্বারা আজ্যগ্রহণকে উপস্তরণ সর্থাৎ আন্তরণ এবং চক্রপ্রাহনের পরে আজ্যপ্রাহণকে অভিদারণ
অর্থাৎ আচ্ছাদন করে। তদনুষায়ী প্রথমে আজ্য, পরে চক্র, পুনশ্চ
আজ্যপ্রহণ করিয়া যে হোম করাযায় তাৃহাকে 'উপস্তীর্ণাভিঘারিত' কহানায়। যে হোমে উপস্তরণ বা অভিঘারণের •আবশ্যক নাই তাহাকে
'উপঘাত' স্থোম করে অর্থাৎ দ্রারস্ত-দ্যোতক হোম।

तिनी 'श्राच्यभागी' उपर्युपरि होमदयन्यादकी 'जुहुयात' श्रम्माविति। एतावेव होमी उपघातसञ्ज्ञी प्रक्षतहोमस्योपस्तीण्मिघारितस्योपोद्वातरूपत्वात्। श्रवे तिकर्त्तव्यतादिकं ब्र्ते;—
'चतुर्य हीतम्' चतुःकृत्वः ग्रहीतं स्रुवेण स्रुचीति यावत्। 'श्राच्य' सिपरादीनामन्यतमम् 'ग्रहीत्वा' श्रम्मिष्ये एव, 'उत्तरतः' उत्तरस्याम् 'श्रम्मये स्वाहा'—'इति', 'दिच्चणतः' दिच्चणसां 'सोमाय स्वाहा'--'इति' 'प्राक्यः' प्राग्नतं यथा स्यात्तथा जुहुः यात्। एनावेव होमी उपघातास्थी। श्रव्य विशेषः —'स्रगूणां' स्रुगोचीत्यत्रानां 'तु' 'पञ्चावत्तं' पञ्चकत्वः श्राज्यग्रहण् मिति। ३,8

যখনই উপস্তীণাভিঘারিত নামক হোম করিতে ইচ্ছা করিবে, তথনই তাহার পূর্বের ছুইটি উপঘাত হোম করিবে। এই উপঘাত হোম করিতে হইলে স্রুচের মধ্যে প্রতিবারই স্কুবের দ্বারা উপর্যুপেরি চারিবার আজ্যগ্রহণ করিতে হইবে এবং ঐ চতুর্গৃহীত আজ্য প্রথমে 'অগ্নয়ে স্বাহা' মন্ত্রে অগ্নিকুণ্ডের মধ্যে উত্তরে ও তৎপরে 'সোমায় স্বাহা' মন্ত্রে অগ্নিকুণ্ডের মধ্যে উত্তরে ও তৎপরে 'সোমায় স্বাহা' মন্ত্রে অগ্নিকুণ্ডের মধ্যে দক্ষিণে, পূর্বেদিগ্গত করিয়া হোম করিবে দ্বিশেষত ভ্রুগোত্রোৎপমগণের প্রতিহোমেই পঞ্চবার আজ্যগ্রহণ কর্ত্ব্য। ১০৪

द्रदानीसुपस्तीर्णाभिधारित हो मप्रकारं कथयति ;—

अय हिवष उपसीर्यावदाति मध्यात् पूर्वार्बाच-तुरवत्ती चेद्ववति मध्यात् पूर्वार्बात् पञ्चार्डादिति पञ्चा-वत्ती चेद्ववयभिचारयत्यवदानानि प्रत्यवत्तावदा- नस्थानान्ययातयामतायाश्वमयेस्वाहेति मध्ये जुहु-यात् सक्तदा विवैतिन कल्पेन ॥ ५—१०

'बय' उपवात होमानन्तरम् 'उपस्तीर्य' बाज्येन सुचं सस्नेहां प्रक्षत्य तदुपरि 'इविषः' चरून् 'अवद्यति' अवदाय ग्रह्णाति । अवदानप्रकारमाइ - 'चतुरवत्ती' स्गुवंशीयो न 'भवति चेत्', 'मध्यात्' मध्यं चचीक्रत्य पूर्वाद्वात् अवद्यतीत्यनुवर्त्तते ; किञ्च 'पञ्चावत्ती' सगुवंग्रीय: 'भवति चेत्', 'मध्यात्' मध्यं लचीकत्य 'पञ्चार्डात्' श्रवद्यति; 'इति' एवमेव नियमः । 'श्रवदानानि' चतु-र्य होतानि पच्चरहोतानि वा तानि 'ग्रभिघारयति' ग्रभिघारयेत् तदुपरि पुनः स्रुवाच्यधारापातं क्षवीतिति यावत्। किञ्च 'ग्रव-दानस्थानानि' चरुस्थासीमध्यती यतीयतः चरून् चतुः पञ्च वा क्रला अवदाय रहीतानि तानि, 'भयातयामतायै' यातयामता यागायोग्यता तदभावाय यागयोग्यतामेव रचपित मिति यावत्, 'प्रत्यन्ति' यत्र यत्र मेचणप्रविश्वचिक्तं तानि सर्राखिव प्रति लच्चाच्यसिञ्चनं कुर्वते कुर्वीतेत्वर्थः। ततः तदेव उपस्ती-र्णाभिवारितं इविः प्रयद्य "अमये खाहा"—'इति' इमं मन्त्र-मुंचरन् 'मध्ये' अम्ने: 'जुहुयात्' अयमेव होमोऽचोपस्तीर्णाभि-घारित उचते। 'एतेन कल्पेन' कथितप्रकारेण 'सकत् वा' एकवारं वा 'चिर्वा' त्रिवारं वा जुडुयात्। ५--१०

উপঘাত হোমের পরে সেই ব্রুচে ব্রুব দারা বারৈক আচ্চ্যগ্রহণ করিয়া তপ্পরি মেক্ষণ দারা চরু গ্রহণ করিবে। তেন্মধ্যে বিশেষ এই ; যে, যদি ভৃগুণোক্ত হয়'ত চরুস্থালীর মধ্যে পশ্চান্ধ হইতে এবং পঞ্চবার চুরুগ্রহণ করিতে হইবে; ভাপর গোত্র হইলে চরুন্থালীর মধ্যে পূর্বার্দ্ধ ইইতে এবং চারিবারমাত্র চরুগ্রহণ করিবে। পরে যে যে স্থান ইইতে মেক্ষণ দ্বারা উরু কাটিয়া লইবে, আজ্যদ্বারা দেই দেই স্থান দিঞ্চিত করিবে, যাহাতে চরু শুন্ধ না হয়—যাগযোগ্য থাকে! অনস্তর দেই গৃহীত চরুর উপরি পুনশ্চ আজ্যধারা-পাতন করিয়া দেই উপর্যাধ আজ্যবিশিষ্ট চরু 'অগ্লয়ে স্থাহা' এই মত্ত্রে অগ্লির মধ্যে হবন করিবে। ইহাকেই উপস্থীণাভি্দারিত হোম কহে। এইরূপ হোম একবার বা বারত্রের করিবে। ৫—১০

द्रदानीं खिष्टल बीम मुपदियति ;—

श्रथ खिष्टक्तत उपसीर्ध्यावदातुरत्तरार्हपूर्वार्हात् सक्तदेव भूयिष्ठं दिरिभघारयेदादुर पञ्चावत्ती स्याद् दिरुपसीर्यावदाय दिरिभघारयेत् न प्रतानकावदा-नस्यानं यातयामताया श्रमये खिष्टक्तते खाहेतुर-तौरार्हपूर्वार्हे जुड्डयात् ॥ १०—१४

'अय' अवाधयष्टेन प्रकरणान्तरत्वमानं सचयित, नता नन्तर्यम् ; स्विष्टक्षद्वीमात् पुरस्तादेव प्रक्षतयागस्य वच्यमाण-त्वात् (१६ स्०)। 'स्विष्टक्तते' स्विष्टक्षद्वीमसिध्यर्थम्, पूर्ववत् 'स्वपस्तीर्य' स्ववाच्यं स्नुचि आस्तीर्थ्यं, तन्नैव चक्तस्थालीमध्यतपव 'सत्तराईपूर्वाद्वात्' उत्तराईस्य प्रथमाद्वात् 'भूयिष्ठं' बहुतारं 'सक्तत्' एकवारम् 'एव' 'अवस्यति' अवदाय ग्रह्णाति ; तदनन्तरं ग्रह्णीतं तं चर्रं 'द्विः' दिवारम् 'आभेषारस्त्र' स्तुवाज्यधारया सिन्नेत्। यत्र विशेष: क्षय्यते; — 'यदि ड' 'पञ्चान् वत्ती' स्रगुगोत्रः 'स्यात्' यजमानः तिर्ह्त 'द्विः' दिवारम् 'यव-दाय' 'उपस्तीर्य' 'दिरिभघारयेत्' दिवारमेवाभियारणं कुर्यात्। किञ्च खिष्ठक्षद्यागे 'यातयामताये' यागायोग्यताभिया 'यवदान-स्थानं' 'न प्रत्यनित्तं' यस्यैव होमस्यान्त्राचरहोमलात्रष्टे पि तस्मिन् चत्यभावादितिभावः। खिष्टक्षद्वोमस्य मन्त्रं स्थानं 'च' वोधयति ; — 'यम्बये खिष्टक्षते स्वाहा'— इति यनिन मन्त्रेण 'उत्तरार्द्वपूर्वार्द्वे' यम्बर्कत्तरार्द्वस्य पूर्वाद्वे 'जुहुयात्'॥ गतोऽयं स्विष्टकद्वोमः॥ ११—१४

(উক্ত উপস্তীর্ণাভিঘারিত হোমের পরে প্রকৃত হোম শেষ হইলে*) স্বিউক্ত হোম করিবার জন্যও পূর্ববৎ প্রকার দ্বারা আজ্য লইয়া ক্রচে গ্রহণ করণানন্তর সেই চরুম্বালী-মধ্য-স্থিত চরুর উত্তরার্দ্ধের পূর্ব্বাদ্ধ হইতে একবারমাত্র কিন্তু সমধিক পরিমাণে চরু গ্রহণ করিবে এবং তছুপরি পুনশ্চ বারদ্বয় আজ্য-সিঞ্চন করিবে। বিশেষ এই; খে, যদি কর্ত্তার ভ্গুগোত্র হয়'ত তাহাকে বারদ্বয় উপস্তরণ করিতে স্থেবি অনন্তর ঐরূপ চরুগ্রহণ ও ঐরূপই বারদ্বয় অভি ঘারণ করিবে। (আরও জ্ঞাতব্য; যে, স্বিউক্ত যাগই শেষ অর্থাৎ ইহার পরে আর হোমের জন্য চরুর আব-

^{*} দর্শ পৌর্ণমাদের প্রকৃত হোম পরে বলা ষাইবে ২২—২৫স্ত । বিবাহাদি
সমৃত্ব কার্য্যেরই প্রকৃত হোম আছে। প্রকৃত হোমকেই 'কাবাপ' কহে। সকল
আবাপেরই প্রথমে উপঘাতহোম, ও উপত্তীর্ণাভিঘারিত হোম হইয়া থাকে
এবং শেষে বিষ্টকৃৎ হোম ক্রিতে হয়। এই চতুর্ব্বিধ হোমই চক্রারা
নিপাল হয়।

শ্যক হয় না অতএব.) স্বিউক্ত হোদের জন্য চক্ষগ্রহণ করিয়া দেই চক্র যথাযোগ্য রাথিবার জন্য তাহাতে ক্ষাক্ষ্যদিঞ্চন করিবার আবশ্যক নাই। ঐ গৃহীত হোমীয় 'জ্প্পয়ে বিষ্টকৃতে স্বাহা' মন্ত্রে অগ্নির উত্তরার্জের পূর্বার্জে হবন করিবে। ইহাকেই স্বিউক্ত হোম কহে। ১৯—১৪

त्रवापरोऽप्यस्ति होमः सर्वेकर्मसाधारणस्तं विधत्ते-

महाव्याद्वतिभिराज्येनाभिजुत्तुयात् ॥ १५

'महाव्याहृतिभिः' भूभुवः खरितिमन्त्रेण 'त्राञ्चे न' 'त्रभि-जुहुयात्' इति सर्वसाधारणहोमप्रकारः ॥ १५

'ভূভূবিংস্বং স্বাহা' মজে আজানারা হোম করিরে। ইহা-কেই মহাব্যাহৃতি হোম কহে। ১৫

द्रदानीं प्रकृतहोमका संव्यवस्थापति-

प्रार्के स्विष्टक्तत आवापः ॥ १६

'सिष्टकतः' सिष्टकदीमात् 'प्राक्' पुरस्तादेव 'प्रावापः' प्रकतद्वीमो दर्भपीर्णमासीयोवैवाहिकादिस कार्यः ॥ १६

- বিবাহাদির প্রকৃত হোমনকল করিবে। ১৬
 - गणेष्वेकम्परिसमूहनमिधोवर्हिःपर्ध्युचणमाज्य-' माज्यभागौ च सर्वेभ्यः समवदाय सक्तदेव सीविष्टक्ततं जुहोति॥ १७,१८ •
 - 'गणेषु' वधुवावापेषु कर्त्त भी भाषावस्य त्वातरोधतस्तत् । ১०क

पूर्वीपरकार्थी णामि वहुत्वं न भवेदित्वाह — 'परिसमूहनिम्ला-हिद्यम्' पूर्वीत्तं समस्तमेव 'एवं' सक्तदेव भवेत्, किछ 'सर्वेभ्यः' णावापेभ्यः 'समवदाय' अवदानपूर्वक होमानन्तरं 'सौविष्टि-स्नतं' खिष्टक्तसम्बन्धिहोमं 'सकत्' एकवारमेव 'जुहोति' न तु णावापसङ्गानुगुणमिति यावत् । १७,१८

যেশ্বলে বহুতর আবাপ কর্ত্ব্য হইবে, তথায় আবা-পের বহুত্ব অমুরোধে ইগ্নগ্রহণাদি কার্য্যসমস্তও বহুবার অমু-ষ্ঠিত হইবে না এবং সকল আবাপের জন্যই পূর্ববং প্রকারে চরুগ্রহণ পূর্বক হোমগুলি শেষ হইলে পরে সর্বশেষে এক-বারমাত্র শ্বিক্তরুৎ হোম করিবে। ১৭,১৮

हुत्वै तन्मेचणमनुप्रश्रेत्यचास्य वैतेनोडृत्य भुङ्गीत॥ १८,२०

'एतत्' सिष्टकत् होमं 'हुता', 'शनु' पसात् श्रनावश्यकः मिति मला तहीमान्तहोमसाधनं 'मैचणं' 'प्रहरेत्' प्रचिपेत् श्रमाविति श्रेष: 'का' श्रथवाः 'प्रचात्य' तसीचणम् रचेत्, यथाकालम् 'एतेन' मेचलेनेव 'छहृत्य' श्रयं 'भुष्कीत' यज-मानः। एवस्र मेचलेन भोजनं यस्य सुख्करं स न प्रचिपेदिति भावः॥ १८,२०

এই শিষ্টকৃৎ হোমের পরে মেক্ষণ অনাবশ্যক হয়'ও অগ্নিতে ফেলিয়া দিবে অথবা ভোজনার্থ আবশ্যক বিবেচিত হইলে ধুইয়া রাথিবে, যথাসময়ে তাহাদার। আহার করিবে। ২০

न जुनसनुप्रहरेदिखेनचा हु: ॥ २१

'एके' आचार्याः 'स्तुवं न चतु प्रश्रदेत्' — 'इति चाहुः' ' तदपि सच्चतम् । २१

কোন কোন আচার্য্য বলেন; 'কার্য্যশেষে ত্রুবও ধুইয়া রাখিবে; অগ্নিতে প্রকেপ করিবে না' তাহাতেও ক্ষতি নাই।২১

श्रवेदानीमाहिताम्यनाहिताम्योर्दर्भपौर्णमासावापमन्त्र भेदमाह—

यान यएवानाहितांने सभयोर्दर्शपीर्णमासयोः स्थालीपाकस्थादानियोवाग्नीषोमीयोवाऽऽहितानेः पौ-र्णमास्थायामैन्द्रो वैन्द्रानो वा माहेन्द्रो वा यमा-वास्थायामिष वाऽऽहिताने रप्युभयोर्दर्शपीर्णमासयो-राने यएव स्थात् ॥ २२—२५

'यनाहितानी:' यनिकहोतिणः 'उभयोः', कयोरित्याह 'दर्यपौर्णमासयोः' 'खालीपाकः' खाखां पक्षचं रः 'याने यः' यन्दिताकः 'खात्' उपस्तीणंभिघारितं चक् ग्रहीला 'यन्त्रये खाहा' इति मन्त्रेणैवापरीहोमयावापोदर्यपौर्णमासयोः' रनाहितान्नेरित्ये व पर्यवसितार्थः। 'प्राहितान्नेः' यन्नि-होनिणसु 'पौर्णमास्यायाम्' 'प्रान्तेयः' एव 'वा' यववा 'यन्नेषो-मीयः' किञ्च 'यमावस्थायाम्' 'ऐन्द्रः वा ऐन्द्रान्नः वा माहेन्द्रः वा' खालीपाकः स्थादिति। 'यपिवा' 'याहितान्नेर्णि' 'उभयोः दर्यपौर्णमासयोः' 'याने यः एव' 'स्थात्'; यिन्द्रान् पर्चे याहितान्त्रवाहित्यान्त्रोनं कोऽपि भेदहति फलितम्,। २१-२५ (অতঃপর দর্শপৌর্ণমানের আবাপ বলা ইইতেছে)
যজমান যদি অগ্নিহোত্রী না হয়'ত দর্শ ও পৌর্ণমান উভয়
যাগেই 'অগ্নয়ে স্বাহা' মন্ত্রে উপস্তীর্ণাভিঘারিত চরু হোম
করিবে; যদি অগ্নিহোত্রী হয়, তাহাইইলে পৌর্ণমান যাগের
আবাপে 'অগ্নয়েস্বাহা' অথবা 'অগ্নীযোমাভ্যাংস্বাহা' মন্ত্র
ব্যবহার করিবে এবং অমাবাদ্যাযাগে 'ইন্দ্রায় স্বাহা' বা 'ইন্দ্রাগ্রীভ্যাং স্বাহা' অথবা 'মহেন্দ্রায় স্বাহা' মন্ত্র ব্যবহার করিবে
কিংবা অগ্নিহোত্রীও দর্শ ও পৌর্ণমান উভয় যাগেই অনগ্রিহোত্রীর ন্যায় 'অগ্নয়ে স্বাহা' এই মন্ত্রেই আত্তি প্রদান
করিবে। ২২—২৫

यज्ञवास्त्रनामक्मपरमपि किश्विदुपदिश्रति—

समिधमाधायानुपर्युच्य यज्ञवास्तु करोति तत एव वर्षिषः कुशमृष्टिमादायाच्ये वा हविषि वा विरवदध्यादयाणि मध्यानि मूलानीत्यक्तएरिष्टाणा व्यन्तु वय द्रत्ययैनमिक्ररभुाच्यामावप्यर्जयेदाः पश्ना-मधिपतीकद्रस्तन्तिचरीहषा पश्नस्माकं माहिएसी-रेतदस्तु स्तृतम्तव साहित्ये तदाज्ञवास्वित्याच्चते ॥

'समिधम् आधाय श्रुत पर्युच्य' पूर्वीतप्रकारेण समिदाधानं प्रकृत्य पर्युच्च समाप्य तिस्त्रित काले 'यज्ञवासु' नाम कि श्रित कार्य 'करोति' सुर्यात् द्रम्पीणमासादी। कथ्यमिल्याइ—'तत एव बर्डियः' श्रास्तृतसुर्यासमूहादेव 'सुप्रासुष्टिम्'

28---38 11 5

मुष्टिमितानि कुमहणानि 'मादाय' संग्रम् 'मान्ये वा', पूर्वोत्ता-' न्यतमे वा, 'इविधि वा' पक्षचरी वा 'मप्राणि, मध्यानि, मूलानि, 'इति' एवं 'मि:' विवारम् 'मवदध्यात्' मन्त्रयेत् 'मतं रिहाणा व्यन्त वयः'—'इति' मृनेन मन्त्रेणेति। 'मय' मनन्तरम्, तानि 'मिन्नः' 'मभुमन्त्र' सिम्चिव्या 'यः पश्नामित्यादिखाङ्गन्तेन मन्त्रेण 'मन्त्रे' 'मर्जयेत् म्रिप' चिपेच। 'एतद' कर्म 'यन्न वालु'—'इति माचचते'॥ २६—२८॥ प्र

इति गोभिसयम्बस्ते प्रथमप्रपाठके त्रष्टमखण्डस्य व्याख्यानं समाप्तम् । १,८

দর্শপৌর্ণমাদাদি যাগে আর একটি কার্য্য করিতে হয়,
তাহাকে 'ষজ্ঞবাস্তু' কহে, উহা পূর্ব্বোক্ত প্রকারে সমিদাধান
প্রভৃতি প্রমুক্তিণ পর্যান্ত কর্মের পরেই অনুষ্ঠিত হইবে।
যথা— আন্ত কুশাসমূহ হইতে একমুক্ত, কুশা লইয়া আজ্যে
বা চক্তবে অগ্র মধ্য মূলক্রমে 'অক্তংরিহাণা' মন্ত্র পাঠপূর্ব্বক বারত্রয় সিঞ্চিত করিবে। তদনন্তর উহা জল-পূত্ করিয়া 'য়ঃ পশ্নামধিপতিঃ' ইত্যাদি মন্ত্র পাঠ করত অগ্রিতে বিসর্জ্বন করিবে। ইহাকেই যজ্ঞবাস্ত কহে। ২৬ – ২৯॥৮

প্রথম অধ্যায়ে অফটম থণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ১,৬

यागान्यकर्माखाइ --

षयैतद्विकिष्ण्यमुद्रग्रदास्योद्भृत्य ब्रह्मणे प्रयक्षेत् तं तितर्पयिषेद् ब्राह्मणस्य द्विष्ठ सनु द्वयामीति ह यन्तस्य वेदयन्तेऽय यदस्यान्यदन्नमुपसिद्वण्स्यात् ॥ १—8

'श्रथ' महाव्याहृतिहोमानन्तरम्। 'एतत्' 'उच्छिष्टम्' श्रविष्टः 'हितः' चर्वत्रं 'उद्दक्' श्रव्ने कत्तरिम्नम् 'उद्दास्य' संस्थाप्य 'उद्दृत्य' पाचान्तरे ग्रहीला 'श्रद्धापे' श्रद्धानामर्लिजे 'प्रयच्छेत्'। 'तं' श्रद्धाणः 'तितर्पियिषेत्' श्रतिश्येन तर्पियतुं द्धतं कर्त्तुमिच्छेत्। 'ह' यतः 'श्राद्धणस्य दृप्तिम् श्रन् दृष्यामि' —'इति' 'यत्तस्य' यत्तपुरुषस्य श्रभमतं 'वेद्यन्ते' स्टष्यः ; श्राद्धण्यस्य श्रममतं 'वेद्यन्ते' स्टष्यः ; श्राद्धण्यस्य श्रममतं 'वेद्यन्ते' स्टष्यः ; श्राद्धण्यस्य श्रममतं भ्राद्धान्ति भावः। 'श्रथं' किश्च 'श्रम्यत्' श्रप्रम्पर्य भित्ताद्धिकं 'यत् श्रयम्' 'श्रस्य' यजमानस्य "उप' सभीपे 'सिष्ठं स्थात्' तद्पि तस्त्रौ देयमिति ॥ १—४

ৈ যজের শেষ কার্যগুলি বলা হইতেছে। প্রথম, ঐ
মহাব্যাহৃতি হোমের পরে অবশিষ্ট ঐ চরু, অগ্নির উত্তরদিকে
স্থাপনপূর্বক সেই; চরুস্থালী হইতে পাত্রান্তরে চরু লইয়া
ব্রহ্মা=ঋত্বিক্ প্রদান করিবে; সে সময়ে যজমানের নিকটে
যদি আরও অপর অন্ন, ভাত প্রভৃতি থাকে'ত তাহাও
ভাঁহাকে দিবে; যে কোনরূপে হউক ভাঁহাকে পরিভৃপ্ত
করিতে ইচ্ছা করিবে; কারণ, ঋষিগণ বলেন—'ব্রাহ্মা-

ণের তৃপ্তানুসারেই আমি তৃপ্ত হই'—ইহাই যজ্পুরুষের অভিপ্রায়। ১—৪

चय ब्राह्मणान् भन्नेनोपेपीत्॥ ५

'श्रय' श्रमन्तरं 'भक्तेन' श्रवेन 'ब्राह्मणान्' निमन्त्रितान् 'उपेपी त' सम्बद्धिमञ्चेत् भीजयेदित्यर्थः ॥ ५

অনন্তর দ্বিতীয়কার্য্য,—নিমন্ত্রিত ত্রাহ্মণগুলিকে ভাত খাওআইয়া পরিতৃপ্ত ক্রিবে। ৫

पूर्णपातो दिखणा तं ब्रह्मणे द्यात् क्यसं चमसं वाद्मस्य पूरियत्वा क्षतस्य वाऽक्षतस्य वापि वा फलानामेवैतं पूर्णपात्विमत्याचचते ब्रह्मौवैक-च्यत्विक् पाक्मयद्येषु ख्यय् होता भवति पूर्णापात्वो-ऽवमः पाक्मयद्यानां दिखणाऽपरिमितं परार्ध्यमपि ह सुदाः पैजवन ऐन्द्राम्नेन स्थालीपाक्नेनेष्ट्रा शत्य् •सहस्राणि ददी ॥ ६—१२

'पूर्णपातः' पूर्णपात्रम् 'दिच्चा' भवति दर्भपौर्णमासादि-यागस्थिति। 'तं' दिच्चणरूपं पूर्णपात्रं 'ब्रह्मची' ब्रह्मनामित्तिजें 'दिंचात्'। किन्तत् पूर्णपात्रमिति? वदति-- 'कंस' कांस्थ-पात्रं उल्लूखले यवादिप्रदानसाधनं, 'चमसं' पानपातं 'वा' 'कतस्थ' पक्तस्य 'अकतस्व' अपकस्य 'वा' 'यवस्य' समूहेः 'अपि वा' 'फलानां' समूहेः 'पूर्यव्वा'; 'एतम् एव' 'पूर्षपात्रम् इति आवचते'। दर्भपौर्णमासादौ कर्मषि 'ब्रह्मा एव एकः ऋतिक्' रणीयः ; बहुतराणास्त्वां नापिता। होद्धकार्थं क्रष्टं भवे. दिलाइ;—'पानयभेषु' दर्भपौर्थमासप्रशतिषु 'स्वयं' यजमान एव 'होता' 'भवति' भवेताम। नतु दर्भपौर्थमासादिपाक-यज्ञस्य पूर्णपानं द्वाणा विहिता, ततोऽधिकदाने दोष: सन्ता-यते किम् ! निलाइ ;—'पानयज्ञानां' पानै: चवेनैर्यजनीयानां दर्भपौर्णमासादीनां नर्भणां 'पूर्णपातः' पूर्णपातम् 'दन्तिणां' 'प्रवमः' अवमम् अधमं न्यूनकत्यतः इति यावत्। 'प्रपरि-मितम्' बहुसङ्ग्रकस्र्णीदिक मेव दन्तिणा 'परार्ध्वग्रम्' उत्तमं प्रयस्तित्यर्थः। अत बहुतरदानव्यवहारोऽपि निद्श्वते;—'ह' निषयम् ; 'पेजवनः' 'पिजवनस्य प्रतः 'सुदाः' ऋषिः 'ऐन्द्रा-भेन स्वालिक्तिन इद्यां' 'प्रतं' भेतगुर्णितं 'सहस्त्राणि' तथाच लचं सम्मनम्, लचम् अपि' दन्तिणा 'ददी'॥ ६—१२

এই দর্শপেণিমাস যাণের দক্ষিণা পূর্ণপাত্র হইবে। সেই
পূর্ণপাত্র ব্রহ্মানামক ঋত্বিক্কে প্রদান করিবে। আম অথবা
সিদ্ধা, অম কিংবা কতকগুলি ফলের দ্বারা কাংসপোত্র অথবা
চমস পূর্ণ করিবে, তাহাকেই পূর্ণপাত্র কহে। দর্শুপোর্ণমাস প্রভৃতি কার্য্যে একমাত্র ব্রহ্মা ঋত্বিক্ বৃত হইবেন।
পাক্যজ্ঞে কর্থাৎ চরুপাক নাত্র করিয়া যে মজ্ঞ করিতে হয়
তৎসমস্তে ক্ষাং যজমানই হোতা হইবে। এন্থলে আরও
জ্ঞাতব্য; যে, পাক্যজ্ঞের উক্ত পূর্ণপাত্র দক্ষিণা ন্যুনকর্মে
বৃত্তিতে হইবে; ইদি ক্ষাতা থাকে'ত অপরিমিত দক্ষিণা
প্রদানই কর্তব্য; প্রাজ্বন-বংশগর স্থলা ঋরি ইন্দ্রাগ্রীদেবতার
উদ্দেশ্যে স্থালীপাক নাদ্ধা যাগ করিয়া ক্ষাণিৎ অমাবাদ্যা
যাগানন্তর শতসহত্র স্বত্তরাই লক্ষ্ (স্থবর্ণ বা মুদ্রা বা গাভী)
দক্ষিণা প্রাদ্ধান ক্ষরিয়াছিপোনা। ৬—১২

श्रथं यदि ग्रह्में सायं प्राप्त ही मयो व्यक्ति दर्श-पूर्ण मासयोर्व्या हव्यं वा होतारं वा नाधि गच्छेत् क्षयं कुर्य्यादित्या सायमाद्धतेः प्रातराहुतिनी खेखा-प्रातराहुतेः सायमाहुतिरामावास्यायाः पीर्ण-मासं नाखेखा पीर्ण मास्या श्रामावास्य मेतेने वांवका-शेन हव्यं वा होतारं वा लिप्पे तापि वा यद्धिया-नामे वीषधिवनस्पतीनां पंलानि वा पलाशानि वा श्रपयित्वा जुहुयादप्यप एवान्ततो जुहुयादिति ह स्माह पाक्षयद्भ ऐड़ो हुतं ह्येव ॥ १३—१७

श्रहतस्य प्रायश्चित्तं भवतीति नावती ब्राह्मणः स्यादिति ॥ १८,१६

अयाप्युदाहरन्ति यावद्ग हूयेताभोजनेनैव तावत् , सन्तनुयादय यदाधिगच्छेत् प्रति जुहुयादेवमप्यस्य वृतेष्य सन्ततं भवतीति ॥ २६—२३

'श्रथ' प्रकरणान्तरम्। 'यदि' 'ग्रह्मेऽग्नी' 'सायमातहीं-मयोवीं' 'दर्शपूर्णमासयोवीं' कर्मणोः 'हथां' हवनीयमात्र्याः दिकं 'वा' अपि 'होतारं' स्वयमयत्ती प्रतिनिधिं 'न श्रधिगच्छेत्' नाषुयात्, तर्हि 'कथं' नेनप्रकारेण 'क्षर्यात्' सायम्प्रातहीं भी दर्शपूर्णमासी वेत्यायद्वा । रमामायद्वामपनुद्तिः, —'श्रा साय माईतेः' सायमाइतिकालं यावत् 'प्रांतराहांतः' प्रातहीवनकालो 'न त्रत्ये ति' नातिक्रमते; एवम् 'त्रा प्रातराष्ट्रते: सायमाष्ट्रति:', किश्व 'त्रा त्रमावास्याया:' त्रमावास्यामारभ्य 'पौर्णमासं' यावत् त्रमावास्याद्यवनकालो 'न त्रत्येति'; एवमेव 'त्रा पौर्णमास्याः' पौर्णमास्यामारभ्य 'त्रामावास्य' यावत् पौर्णमास्याद्यवनकालो नात्येत्येव । तदिस्यं ह्यहोत्रोरन्वेषणाय सायम्प्रातराष्ट्रत्योश्वतु-र्यामोऽवंकायः दर्पपूर्णमासयोसु पञ्चद्याहः, 'एतेन' चतुर्यामेन पञ्चद्याहेन वा 'त्रवकायेन एव' 'ह्यं होतारं वा' 'लिपेत' लब्धुमिच्छेत्। 'त्रपिवा' होत्रलामे 'यित्रयानाम् त्रोषधिवनस्पतीनां फलानि पलायानि वा एव त्रपयित्वा जुड्ड-यात्'। 'त्रपि' तदलाभे च 'त्रन्ततः' 'त्रपएव' उदकान्येव 'जुह्यात्', 'ह' निश्चयम्, 'पाकयत्तः' पाकयत्तनियमः 'इति' एवं 'ऐडः' नामिषः 'त्राष्ट्र स्य'; तथाच श्वबाह्रतो त्रपि 'हि' निश्चयं 'हतम् एव' स्वौकार्यमस्याकम्। १३—१०

'श्रह्नतस्य' यह्नोन्नी सायम्मातराष्ट्रती येन न हते, नापि दर्भपीर्णमासयोर्ह्नेते येन, तस्य 'प्रायस्थित्तं' कत्ते व्यं 'भक्ति'— 'इति' हेतोः 'ब्राह्मणः' 'श्रव्रतः' नियमाष्ट्रतिदानश्र्वः 'न स्यात्' 'इति' श्रादेशः । १८,१८

'श्रय श्रिप' श्रपरमि पत्तम् 'उदाहरिन्त' वदन्ति श्राचार्याः। तथाच—'यावत्' कालं 'न हूयेत' सायमातहींमी दर्शपौर्णमासहोमी 'वा 'तावत्' 'श्रभोजनेन' भोजनमकत्वेव 'सम्तनुयात्' करसहरणं सुर्यात्। 'श्रय' श्रनन्तरं कालातीतेऽपि —'र्यहा' यस्तिनेव समये 'श्रिष गच्छेत्' हव्यं होतारं वा, तदैव ' 'प्रति जुहुयात्' सायमादिकालं प्रतीच्य जुहुयात्। 'एवमपि' श्रभोजनेन दिनकर्त्तनेनापि 'श्रतं' नित्यानुष्टेयं 'सन्ततम्' श्रवि च्छितं 'भवति'; 'इति 'गतिमदं प्रकरणं नित्यानुष्ठाः नस्य। २०—२३

যদি কোন ছুর্বিপাকে গৃহ্যাগ্রিতে সায়ং ও প্রাতর্হোম-করিবার এবং দর্ও পৌর্নাদ যাগ করিবার আয়োজন সঙ্গৃহীত নাহয় বা পীড়াদিনিবন্ধন স্বয়ং ও পত্নী উভয়েই অসমর্থ হয় ও হঠাৎ তৎক্ষণাৎ প্রতিনিধিলাভও তুক্ষর হয়'ত তাদৃশস্থলে, সায়ং-হোমের সময় পর্যান্তও প্রাতরাভ্তির সময় অতীত হইবে না এবং প্রাতরাহুতির সময় পর্য্যন্তও শায়ংহোমের নময় অতীত হইবে না এবং অমাবাদ্যা হইতে পূর্ণিমার পূর্ব্বদিবদ পর্য্যন্ত পঞ্চিবদের যে কোন দিবন অমাবাদ্যা-যাগ হইতে পারিবে ও পূর্ণিমা হইতে অমাবাদ্যার পূর্ব্বদিবদ পর্যান্ত পঞ্, দিবদের যে কোন দিবদ পৌর্থমান্যা-যাগ হইতে পারিবে ! এই সময়ের মধ্যে আয়োজন যাহা কিছু অপ্রকুল তাহা সঙ্গৃহীত করিতে যত্ন করিবে এবং এই অবকাশে হোতা লাভও করিতে পারিবে মদি হবনীয় ল্কনাদি সঙ্গৃহীত না হয়, তাহাতেও ক্ষতি নাই ফলের দারাও হবন সম্পন্ন করিবে, অভাবপক্ষে ধান্যাদি শস্যর্কের বা ৈ আত্রাদি বনস্পতির পত্তের দারাও হোমকার্য্য সম্পন্ন করিষৈ, ' ঐড় ঋষি বলেন অন্তত একমাত্র জ্বলের দ্বারাও যাগ হইবে। 🛶 যদি এমন কোন ঘোর ছুদিবে জলপর্যান্ত সঙ্গু হের উপায় না• হয়'ত যাবৎ হোমের উপায় নিশ্চয় না হইবে তাবৎ অনা-हात थाकित्व, পরে যখনই হবনীয় পাইবে বা হোত্লাভ করিবে তখনই যথারময় নায়ং বা প্রাতরাহুতি প্রদান ও দর্শ বা পোর্ণমাস যজন করিবে। এ প্রকারেও উক্ত কার্য্য

প্রমন্তের নিয়মিত ক্রিব্যতা রক্ষা করিবে পরং আক্ষণ কোন রূপেই ব্রত-শূন্য হইবে না, ব্রতশূন্য হইলে প্রায়শ্চিত্ত করিতে হয়। ১৩—২৩

एषोऽत जर्र्व ए इविराह्यतिषु न्यायः ॥ ५४

'अतजर्त्त' इत:परं 'हविराहुतिषु' हविभिः चर्राभिनिष्याचेषु नैमित्तिकेषु काम्येषु च सर्वेष्वेव होमेषु 'एषः' एव 'न्यायः' प्रकारः, अर्थतः पूर्वमुपघातहोमदयं ततस उपस्तीर्णाभिघारितं प्रक्रत्येव हवनं कार्यमिति । २४

ইহার পরে, চরুদ্বারা সম্পাদ্য যে সমস্ত যাগ বলা যাইবে, সে সমস্ত স্থলেও অবিকল এইরূপই উদূখল মুসল স্থাপনাদি সমস্ত কার্য্য করিতে হইবেন ২৪

मन्त्रान्ते खाहाकारः ॥ २५

'मन्तान्ते' हिवि:प्रदानमननसाधनान्ते पूर्वत्र पर्वत च सर्वत्रव होमे 'खाहाकारः' खाहापदं प्रयोक्तव्यम् । २५

্ব আহুতির সমস্ত মন্ত্রেরই শেষে 'স্বাহা' পদ যোগ করিয়া। প্রয়োগ করিবে। ২৫

शाज्यास्तिष्वां ज्यमेव स्य स्वायां प्राप्तां जुस्या-द्वाज्यभागी न स्वष्टक्रदाज्यास्तिष्वनादेशे पुरसा-च्चापरिष्टाच महाव्यास्तिभिशीं यथा पाणिग्रस्थी तथा चूझकर्मख्यपनयने गोदाने च ॥ २६—२८

'बाच्या हतिषु' यत न्हविभिने हवनं विधेयमपि तु आज्ये -रवाहुतयो विधास्यन्ते 'तत्र 'ग्राज्यमेव संस्कृत्य' चरपाकाद्या-योजनमनर्धकमित्युनूखलादुरपसादनादिकमक्तवे व 'उपघातं' प्रक्षतयागस्योपोद्वातरूपमेनमेव होमं 'जुहुयात्'; 'न श्राज्यभागौ' चतुर्ग्धे हीताद्याज्यभागदयात्मकमुपघातत्त्वनं न कार्यम्, 'न स्तिष्टकद्' स्तिष्टकद्यागोऽपि तत्रानावश्यकः। अपिच 'ग्राच्या-हुतिषु' सर्वत्नेव 'ग्रनादेशे' विशेषविध्यभावे सुतरां गर्भाधानादी 'पुरस्तात्' प्रधानकर्मणः 'उपस्थिच' तस्य 'महाव्याहृतिभिः' भूभु व:स्वरिति समस्ताभि: 'होमः' एकएव कार्यः। निनु चूड़ाः करणादाविप नास्ति कश्चिद् विशेषादेश्दति ततापि किमेक एव होमो महाव्याहृतिभिरिति व्युदस्यत्वनेनातिदेशस्त्रेण;— 'पाणियहणे' पाणियहणुनिमित्ते सति 'यथा' वच्चामी होम-चतुष्टयम् 'महाञ्चाहृतिभित्र एथक् समस्ताभित्रतृथींम्'—इति, 'चृड़ाकर्मीच, उपनयने, गोदाने च' 'तथा' एव कार्यं हो म-् **चतुष्टब**मित्यतिदेशसूत्रम् । २६ — २८

^{*} वर्षाः गर्डाक्षानामित्व।

j.

'ভূঃ, ভুবঃ ও স্বঃ' এই মহাব্যাহৃতিত্রয় পাঠপূর্বক এক একটি আহুতি প্রদান করিবে পরং বিবাহে যেরূপ ব্যবস্থা করা যাইবে *, চূড়াকর্মে, উপনয়নে ও গোদানেও তাহাই হইবে। ২৬—২৮

श्रपवृत्ते कर्मणि वामदेव्यगानए शान्स्यर्थए शान्त्यर्थम् ॥ २८ ॥ ८

।। इति गोभिल-ग्रह्मसूत्रे प्रथमः प्रपाठकः ।।

'कर्मणि' नित्ये, नैमित्तिके, काम्ये वा सर्वत्रैव 'श्रपहत्ते' समाप्ते सर्वान्ते इति यावत् 'वामदेव्यगानम्' वामदेव्यनामकस्य साम्नोगानम् (ज॰ गा॰ १,१,५) कत्ते व्यम्, तच 'शान्तार्थं' भवतीति श्रेष:। दिक्तिरध्यायसमाप्तिद्योतिका। २०॥ ८

इति गोभिलयन्नस्त्रे प्रथमप्रपाठके नवमखण्डस्प व्याख्यानं समाप्तम् । १,८

॥ समायायं प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

^{*} বিবাহে বিশেষ বিধি ছ'ইবে; যে, 'ভূঃ, ভুবঃ, স্বঃ' এই তিনটি মহাব্যাভাতির দ্বারা পূর্থক্ পৃথক্ তিনটি ও ঐ তিন একত্র করিয়া পাঠপূর্বক আর একটি
স্থানি চারিটি হোম করিবে। উক্ত মহাব্যালুভিগুলি পৃথক্ পৃথক্ করিয়া
হুহাম করাকেই বাস্তহোম এবং এক্ত্রিত পাঠপূর্বক ছোম করাকে সমস্ত
হোম করে। ভ

কি নিতা, কি নৈমিন্তিক, কি কাম্য দকলপ্রকার হোমেই গ সর্বশেষে বামদেব্য * গান করিবে; তাহাতে সমস্ত আপৎ শান্তি হইবে। ২৯॥ ৯

প্রথম অধ্যায়ে নবম খণ্ডের অমুবাদ সমাপ্ত। ১,৯.

প্রথম অধ্যায় সমপ্তি। ১

* ছল আর্চিকের দ্বিতীয়প্রপাঠকের দ্বিতীয়াকে তৃতীয়দশতের পঞ্ম 'কয়ানশ্চিত্রআ' কক্ অবলম্বন করিয়া ভিনটি সাম গীত হিইরাছে, তাহাগৈরগানের পঞ্চম প্রপাঠকের প্রথমারে তিরোবিংশ, চতুর্কিংশ ও পঞ্চবিংশ;
ভূমধ্যে ভূতীয়টিই আর্বেয়্রায়ণোজ (১,১৯) শ্রুতার্মারে 'বামদেব্য'।
উত্তরার্চিকের প্রথমপ্রপাঠকের প্রথমার্দ্ধে দ্বাদশস্থাকর প্রথমও ঐ 'কয়ানশিত্রআ' কক্ এবং ঐ স্কুক্তের ঐ ছল্বের আরও ছুইটি অক্ আছে ৄ "হদ্
যোন্যাং তহ্তরয়ের্গিয়ভি" ভাত্যান্ধনোক এই 'শ্রুতার্শারে ঐ ছুইটিভেও
বামদেব্য গান হইয়াথাকে; এই ভিনটি বামদেব্য একত্রিত গীত ছইলে
ভাহাকেই মহাবামদেব্য গান কহে; এই মহাবামদেব্য গানটি উহগানের
প্রথমপ্রপাঠকের প্রথমার্দ্ধে পঞ্চম্ সাম। ১

॥ गर्शवागत्मवा माग ॥

০ র ৪ ২ ৪র ৫ ॥ মহারামদেৱ্যম্ ॥ কাওেয়ো। নশ্চাতইত্রাতআভুরাৎ।

১ র ২১র ২ ১ ২ র ২ ১ ২ ৩ র ঊ। তীসদার্ধ:স।খা। ঔতহোহাই। কয়া২৩শচাই। ঠায়ো-

২ ১ — ২ ২ ৩ র ১ ২ হোও। ভূমাই। ৱাংর্জোত্তেহাই॥ (১) কারেস্তা। সভ্যোত্সা

৪ ৫' ১ ২র ১ ২ ২ র ২ ১ তদানাম্। মা। হিস্তোমাৎসাদক্ষ। সা। ঔতহোহাই। দৃঢ়া-

্ব ওর ২ ১ — ১ ২০চিদা। রুজোহোও। ভ্না২। ব্যাৎতদোততে হায়ি॥ (২)

্র র ৪ ২ ৪৫ ১ ২র ১ বিহত:ভী। রুণাত:সাত্থানাম্। আ। বিতাজরায়িতু। ণাম্।

র ২ ১ : ২, ০র ২ ১ — ১ উ২৩হোহায়ি। শতা২৩ম্বরা। দিয়োহোও। ভুম্মা২। তাৎ২

্ য়োতs৫হারি॥৫॥

यथ हितीयप्रपाठकः॥

.(अष्ट विवाहः)

॥ ॐ ॥ पुर्खा नचते दारान् कुर्वीत । १

'पुर्ख नचने' ज्योतिः यास्त्रोत्ती 'दारान्' पत्नीं 'क्वर्वीत' स्रोक्कर्वीत । १

জ্যোতিশাস্ত্রানুসারে শুভ নক্ষত্রে দারগ্রহণ করিবে। ১

लचगप्रशस्तान् कुशलेन । २

कीष्ट्रयान् दारानिब्धाच्च — 'लचणप्रयस्तान्' प्रयस्तस्चणी-पेतान् 'क्रयसेन' लचणाभिज्ञजनेन परीच्चेति । २

যাঁহারী স্থলকণ কুলকণ বুঝিতে পারেন, এরূপ অভিজ্ঞ জন কর্তৃক পরীক্ষা করাইয়া প্রশস্ত লক্ষণ-যুক্তা দারা স্বীকার করিবে। ই

तद्लाभे पिग्डान्। ३

'तदलाभे' लचणप्ररीचकालाभे लचणिवारेण सलचणाया > श्रभावे च 'पिण्डान्' सत्पिण्डयाचणपरीचान् कुर्वीतेति । ३

যদি যথাসময়ে স্ত্রীলক্ষণাভিজ্ঞ কাহারউ সাহান্ত না পাওজা যায় অথবা লক্ষণ বিচার করিয়া সর্বস্থলক্ষণা কন্যাই তুর্লভ হয়'ত কন্যাংকে মুৎপিগু গ্রহণ করাইয়া পেরীক্ষিত ক্রিবে। ৩ वेदाः सीताया इदाद् गोष्ठाचतुष्पयादादेवना-दादहना दीरिणात् सर्वेभ्यः सम्भार्यः नवमण् समान् क्रतलचणान् । ४—६

'विद्याः' यज्ञीयवेदीतः, 'सीतायाः' लाङ्गलक्षष्टस्थानात्, 'इदात्' अगाधजलस्थानात्, 'गोष्ठात्' गोस्थानात्, 'चतुष्पथात्', 'यादेवनात्' देवनं यूत्रप्थानं तस्मात्, प्रादह्वनात्' स्मथानात्, 'इंरिणात्' उपरप्रदेशात् सदो रुहोला 'समान्' तुल्यप्रमा-णादिकान् किञ्च 'क्षतत्त्रचणान्' यतय योसत्पिण्डारुहीतः तद्योतकि चिङ्गीकतान् पिण्डान् कुर्वीतित अष्टी पिण्डाः सम्पन्नाः। 'सर्वेभ्यः' पिण्डेभ्यएव 'सभायं' किञ्चित् किञ्चदाहृतमपि पिण्डमेकं कुर्वीत, तदेव 'नवसं' पिण्डांनां भवेत्। 8—६

যজ্ঞবেদী হইতে, কৃষ্টভূমি হইতে, অগাধজলসান হইতে, গোষ্ঠ হইতে, চতুপথ হইতে, দ্যুতস্থান হইতে, শাশান হইতে ও উষরভূমি হইতে কিঞ্চিৎ কিঞ্চিৎ মৃত্তিকা সঙ্গুহ করিয়া, দেখিতে একপ্রকার পৃথক্ পৃথক্ আটটি পিও প্রস্তুত ক্রিবে এবং ঐ অফ্টপ্রকার মৃত্তিকাই কিছু কিছু লইয়া একত্র করিয়া আরও একটি ঐরপ পিও করিবে, এইরূপে নুয়াটি পিগু হইল। ১—৬

पाणावाधाय कुमार्थ्या उपनामयेहतमेव प्रथम-स्तं नात्येति कश्चनत्तंद्रयं पृथिवी श्रिता सर्व्व मिद-मसी भूपादिति तस्या नःम ग्रहीत्वैषामेकं ग्रहाणेति ब्र्यात् पूर्वेषां चतुर्णां ग्रह्मतीसुपयच्छेत् सम्भार्थः-मपीत्येके । ७—६

चक्तान् पिण्डान् 'पाणी' 'श्राधाय' 'कुमार्याः' विवाहार्थ-परीचणीयायाः 'उप' समीपे 'नामयेत्' स्थापयेत्। तत्र मन्तः —ऋतमेवेत्यादिर्भूयादितीत्यन्तः। तत्य 'तस्याः' कुमार्याः 'नाम' ग्रहीत्वा तां सम्बोधियत्वेति यावत्, 'एषां' पिण्डानां नवानाम् 'एकं' यं कमपि 'ग्रहाण'—'इति' ब्रूयात्। तथाः चीक्ते—'पूर्वेपां चतुर्णां' वेदी-सीता-इद-गोष्ठीयम्बिर्मितानां यं कमपि 'ग्रह्णन्तीम्' ताम् 'उप यच्छेत्' उद्गहेत। 'एके' श्राचार्याः 'सम्भार्यं' नवमं पिण्डं ग्रह्णन्तीमपि उपयच्छेत् इत्याहः। चतुष्पथ-देवन-श्मशानोषरस्थानीयम्बिर्मितपिण्डानाः मेकतमं ग्रह्णन्ती दुर्लच्णेति नोद्दाचीति सुतरां फल्तितम्। इति कन्यापृरीचणम्। ७—८

দেই নয়টি পিণ্ড হস্তেতে লইয়া, যে কুয়ার্রাট বিবাহার্থ
পরীক্ষণীয়া হইবে, তাহার নিকটে উপস্থিত করিবে এবং
ঋত প্রভৃতি মন্তটি পাঠ করিয়া তাহার নাম গ্রহণ পূর্ব্বক
সম্বোধন করত বলিবে 'হে অমুকি! এই কতিপয় পিওেছ থেটি ইচ্ছা একটি গ্রহণ কর'। এইরূপ বলিলে যদি মে পূর্ব্বক্থিত চারিটির একটি অর্থাৎ বেদী, রুফভূমি, হ্রদ বা গোষ্ঠের পিওগ্রহণ করে, তবে তাহাকে স্থলক্ষণা জ্লানিয়া বিবাহ করিবে। কেহ কেহ বলেন, নবম পিণ্ডটি অর্থাৎ ঐ অউপ্রকার মৃত্তিকাই য়াহাতে একত্রিত আছে, তাহা যে গ্রহণ ক্রিবে, তাহাকেও বিবাহ ক্রিক্তে পারে কিন্তু চতুল্পথ, দ্যুতস্থান, শাশান বা উষর মৃত্তিকার পিগু গ্রহণ করিলে সে কদাচ বিবাহের যোগ্যা নহে। ইতি কন্যা পরীক্ষা। ৭—৯

क्षीतकैर्यवैद्यांषेळांऽऽज्ञताए सुद्दत् सुरोत्त-मेन सग्ररीरां विर्मूर्षन्यभिषिञ्चेत् कामवेद ते नाम मदोनामासीति समानयामुमिति पतिनाम ग्रज्ञी-यात् खाद्दाकारान्ताभिषपस्यमृत्तराभ्यां ज्ञावयेत् ज्ञातिकर्मेतत्। १०,११

'क्लीतकीः' चूर्णीकतैः 'यवैः मासैः वा' 'श्राष्ठ्रताम्' मर्दिताङ्गां कन्यां 'सृह्यत्' कन्यायाएव 'काचित् सखी 'सुरोत्तमेन' उत्कष्ट-जलेन 'सग्ररीरां' ग्ररीरसहितां तां 'मूर्डेनि' मस्तके 'चिः' विवारम् 'श्रमिषिश्चेत्'। तत्न 'कामवेदादि-स्वाहाकारान्ताभिः (म॰ बा॰ १,१,२-३-४)' ऋग्भिरभिषिश्चनम्। तत्न च समान्यासुमिति मन्त्रे श्रसुमित्यस्य स्थाने 'पतिनाम' भाविभर्त्तृनाम 'ग्रह्लीयात्'। किश्वोक्ताभिषिश्चनमन्त्राणाम् 'उत्तराभ्यां' द्वाभ्याम् 'उपस्थं' कन्याया विश्वेषेण् 'म्रावयेत्' धावयेत्। 'एतत्' श्रभ्यङ्ग- मह्नेनपूर्वकसुपस्थधावनान्तं स्नानं 'ज्ञातिकर्मं' द्रस्युच्यत इति गतं ज्ञातिकर्मं। १०,११

বৈবচ্ব বা মাসকলাই চ্বের দ্বারা কন্যার সর্বাঙ্গ মর্দন করিয়া-কন্যারই কোন সই কামবেদ প্রভৃতি স্বাহাকারান্ত (২০ বা০ ১,১,২য়, ৩য় ও ৪র্থ) মন্ত্রত্র পাঠপূর্বক কন্যার মন্তকে বারত্রয় উৎকৃষ্ট জল ঢালিয়া দিবে, এরূপে জল ঢালিবে শাহাতে কন্যার্পমৃষ্ট শ্রীর ভালরূপে গৌত হয়; বিশেষত ঐ তিনটি মন্ত্রের শেষ ছুটা (় ওয় ও ৪র্থ) পার্চ করিয়া ঐ কন্যার উপস্থ (প্রজননপ্রদেশ) ভালরূপে ধোওআইয়া দিবে। ইহাকেই জ্ঞাতিকর্ম কহে। ১০,১১

पाणियहणे पुरस्ताच्छालाया उपलिप्तेश्मिरप-समाहितो भवति । १२

'पाणियहणे' करणीये 'प्रानायाः' भध्ये पुरस्तात्' अग्रतः 'श्रीनः' 'उपसमाहितः' संस्थापितः 'भवति' भवेत् । १२

পাণিগ্রহণ করিতে হইলেও বাটীর মধ্যে সম্মুখে অগ্নি স্থাপন করিতে হইবে। ১২

यय जन्यानामेकी ध्रुवाणामपाङ्कलणं पूर्यित्वा सहोदकुमः पावृतो वाग्यतोऽग्रेणाग्निम्परिक्रम्य दिच्चणत उदद्मुखोऽवितष्ठते प्राजनेनात्यः श्मीप-लागमित्राण्य लाजाण्यतुरञ्जलिमावाञ्कू पेणोपसा-दयन्ति पसादग्नेर्ध्यत् पुतञ्च। १३—१६

'अथ' अनन्तरं 'जन्यानां' जनीं वधूं वहन्ति नयन्ति वा ये, तेषाम् 'एकः' 'धुवाणां' अतिप्रखरतापेऽप्यशुष्कजलाशयो-त्यितानाम् 'अपां' 'कलशं पूरियत्वा' 'प्राहतः' वस्त्राच्छा दितः. 'वाग्यतः' अनियमितवाक्शून्यः 'अग्निम्' तम् 'अग्रेण' क्रथा 'परिक्रम्य', 'दिचिणतः' दिचिणस्यामनेः 'उद्शुखः' उत्त-राभिमुख्य सन् 'अवतिष्ठते' अक्तिष्ठेत अवस्थिति 'क्रयोत्। 'श्रन्यः' तथैवैकः पुरुषः 'प्राजनेन' गवादिचालनदण्डेन साकं प्राजनहरू इति यावत् अवितिष्ठेतिस्वेव। 'प्रमीपलाप्रमिश्रान्' 'चतुरञ्जलमात्रान्' 'लाजान् च' 'स्पेंण' काला तलैव 'श्रग्नेः पश्चात्' प्रदेशे 'उप सादयन्ति' स्थापयन्ति स्थापयेयुः ये के चालीयजनाइति। 'दृश्रत्युत्न' दृश्रदः पेषणाधारस्य श्रिला खण्डस्य क्रोड़े पुनवत् शेते य उपनः पेषणकरः तम् 'च' श्रिप उपसादयन्तौत्येव। १३ — १६

অনত্তর কন্যার আত্মীয় কেহ একজনা, যে জলাশয়ের জল কদাপি শুক্ষ না হয় ঈদৃশ জলে কলশ পূর্ণ করিয়া বস্ত্রা-চ্ছাদিত হইয়া এবং সংযতবাক্ হইয়া অগ্নিকে সম্মুখে রাখিয়া প্রদক্ষিণক্রমে অগ্নির দক্ষিণে উত্তরাভিমুখ হইয়া অবস্থিতি করিবে। আরও একজনা ঐরপে পাঁচনী হস্তে লইয়া থাকিবে। অগ্নির পশ্চাদ্ভাগে শমীপত্রমিশ্রিত চতুরঞ্জলি পরিমিত লাজা (থৈ) রক্ষিত হইবে এবং একটা লোড়াও তথায় রক্ষিত থাকিবে। ১৩—১৬

अथ यस्याः पाणि ग्रहीष्यन् भवति सिशरस्काः भुता भवति । १७

ुंत्रय' यनन्तरं 'यस्याः' कन्यायाः 'पाणिं' 'यहीष्यन् भवति' वरः, सा कन्या 'सियरस्का' प्रिरःसहिता यास्तुता स्नाता भवति भवेत्। इति विवाहदिवसीयकन्यास्नानम्। १७

অনুস্তর, বর যে কান্দার পাণিগ্রহণ করিবে, তাহাকে

মস্তক পর্যান্ত ভিজাইয়া সান করাইয়া দিবে। ইহাই বিবাহ দিবদের কন্যাসাল। ১৭

अहंतेन वसनेन पतिः परिद्ध्याद् या अक्तन्त-व्रित्येतयर्चा परिधत्त धत्त वाससेति च। १८ .

एतत्स्नानानन्तरं 'पितः' भावी 'यात्रक्वन्तन् (म० ब्रा॰ १,१,५)'—'इत्येतया ऋचा' 'पिरिधत्तधत्तवाससा (म० ब्रा॰ १,१,६)'—'इति' अनया ऋचा 'च' 'अहतेन' अखण्डेन 'वसनेन' 'पिरि दध्यात्' अहतं वसनं तां पिरिधापयेदित्यर्थः। इति बन्यावासपरिधापनम्। १८

এই স্নানের পরে ভারী পতি 'যাঅকৃন্তন্ (ম॰ ত্রা॰ ৫ম)' মন্ত্র এবং 'পরিধ্বত্তধত্তবাদদা (ম॰ ত্রা॰ ৬৯)' মন্ত্র পাঠ করিয়া সেই•কন্যাকে অখণ্ড বাদ পরিধান করাইবে।. ই্হাই কন্যাঝ্য পরিধাপন। ১৮

प्रावृतां यज्ञीपवीतिनीमभ्यदानयञ्चपेत् सोमो-ऽदद्द्गन्धवायिति पश्चादग्नेः संवेष्टितङ्कटमेवञ्चातीयं वाऽन्यत् पदा प्रवर्त्तयन्ती वाचयेत् प्र मे पतियातः पन्याः कल्पतामिति खयञ्जपेदजपन्त्याम्प्रास्माद्गृति वर्ष्टिषोऽन्तङ्कटान्तम्प्रापयेत्। १६—२२

तत्य 'प्रावतां' श्रीच्छादितां किञ्च 'यज्ञीपवीतिनीं' यज्ञीपवीतयुतां तां कन्याम्' 'श्रीभे अभिमुखम् 'उत' व्रक्तृष्ट- क्षेण समीपमानीय भावी पितः 'सोमोदददगन्धर्वाय (म॰ वा॰ १,१,७)'—इति मन्द्रं 'जपेत्' पठेत्। अपिच 'अग्नेः पश्चात्' संविष्टितं कटम्' पवज्ञातीयं कटतुत्वम् 'अन्यत्' श्रास्तरणं वा 'प्रवर्त्तयन्तीं' पदा चालयन्तीं 'प्रमे (म॰ ब्रा॰ १,१,८)'-—'इति' बधूं 'वाचयेत्'। 'श्रजपन्ताां' तस्यां प्रास्था (म॰ ब्रा॰ १,१,८वा)'—'इति' इमं मन्द्रं 'स्वयम्' एव 'जपेत्'। एवमेव चालयन्ती कटान्तं 'बर्हिषः' श्रास्तृतस्य 'श्रन्त' सुमीपं 'प्रापयेत्'। १८—२२

পরে সেই কন্যাকে বস্তারতা ও যজোপবীতিনী করিয়া ভাবী পতি নিজাভিমুখ করত সমীপে আনাইয়া 'সোমোদদদ্ (ম॰ ত্রা॰ ৭ম)' মন্ত্র পাঠ করিবে এবং অগ্রির পশ্চাতে স্থাপিত কট বা ঐরূপ অপর কোন আসন সেই কন্যা পাদা দারা চালাইয়া অগ্রির সমীপেআন্ত বর্হি পর্যান্ত আনাইবে। সেই সময়ে ঐ ভানী বধুকে 'প্র মে (ম॰ ত্রা॰ ৮ম)' মন্ত্র পাঠ করাইনে, যদি পাঠ করিতে না পারে'ত ভাবী পতি 'প্রাস্যা (ম॰ ত্রা॰ ৮ম বা)' মন্ত্র স্থয়ংই পাঠ করিবে। ১৯—২3

पूर्वे कटाना दिचणतः पाणियाइस्योपविश्वति दिचणिण पाणिना दिचणमण्समन्वार्थ्यायाः षडा-ज्याह्यतीर्जुहोत्यमिरेतुप्रथमद्रत्येतत् प्रस्तिभिर्महा-वगाङ्गीतिभिष्य पृथक् स्मस्ताभिष्यतुर्थीम्। २३—२६ 'पूर्वे कटानी' कटख' पूर्वप्रान्ते पाणिग्राहस्य' पाणिग्रहणे प्रवत्तस्य भाविपत्यः 'दिचिणतः' दिचिणसाम् 'छपविद्यति' वधूरितिश्रेषः (२३)। 'दिचिणेन पाणिना' वरसः दिचिणम् स्रंसम्' 'श्रन्वारत्यायाः' श्रन्वारक्षणं एछतः स्पर्धनं तत् कुर्वाणायाः वध्वाः ग्रहणद्यीतकामक्षणकामनया "श्रम्नरेतु प्रथमः (म॰ ब्रा॰ १,१,८ –१४)" – इत्येतत्प्रश्रतिभः षड्भिर्मन्त्रैः 'षट् श्राच्याहृतीः' जुहोति' जुहुयात् पाणिग्राह दति श्रेषः (२४)। 'महाव्याहृतिभः' तिस्रभः 'पृथक्' विभिन्नाः तिस्त श्राहृतौ जुहुयात् (२५)। 'ससस्ताभः' ताभः 'चतुः वीभिनाः विस्त श्राहृतौ जुहुयात् (२५)। 'ससस्ताभः' ताभः 'चतुः वीभिनाः विस्त श्राहृतौ जुहुयात् (२५)। 'ससस्ताभः' ताभः 'चतुः वीभिनाः विस्त श्राहृतौ 'च' जुहुयात् (२६)॥२३ – २६

इति सामवेदीये गीभिल्ग्टह्यस्त्रे दितीयप्रपाठके प्रथमखण्डस्य व्याख्यानं सामश्रमिकतं समाप्तम् । २,१

সেই পদচালিত কটের পূর্বপ্রান্তে পাণিগ্রহণে প্রবৃত্ত ভার্বী পতির দক্ষিণে বধু উপবিফ হইবে (২৩) দকন্যা, স্বীয় দক্ষিণ হস্তের দ্বারা বরের দক্ষিণ ক্ষন্ধ স্পর্শ করিয়া থাকিবে এবং বর কন্যার গ্রহণ দ্যোতক কল্যাণ প্রার্থনা করিতে প্রবৃত্ত হইয়া 'অগ্রিরেতু প্রথমঃ (ম॰ আ॰ ১,১,৯—১৪) প্রস্কৃতি ছয়টি মন্ত্রদারা ছয় আহুতি প্রদান করিবে (২৪)। পরে 'ভূ:, ভূব: ও স্বঃ' এই তিনটি মহাব্যাহ্যতি পাঠ পূর্ব্বক পৃথক্ পৃথক্ তিনটি হোম করিবে (২৫) এবং ঐ তিনটি একত্র 'ভূভূব্সঃ' পাঠ করিয়া চতুর্থ হোমটি সম্পন্ন করিবে (২৬)। ২৩—২৬.

বিতীয় অধ্যায়ে প্রথম খণ্ডের অসুবাদ সমাপ্ত। ২.১ ১৩ৰ

त्रधारमात्रामणसहितलाजाहोमपूर्वकपरिणयमाह ;--অশ্যাক্রামণ পুবঃদর লাজাহোম পূর্বক পরিণয বলিতেছেন:--

चुत्वोपोत्तिष्ठतः ॥ १ '

'इंला' महाव्याहत्यन्तम् 'उपीत्तिष्ठतः' उपीत्यानं मियः प्रष्ठतं स्कन्धार्पित इस्ती सन्ती उल्लानं कुर्वत दस्पतीति । १

ঐ মহার্যাক্ষতি হোমের পরেই উভয়ে একতা উপো-খান করিবে অর্থাৎ উত্থানকালে ক্রেক বামহস্ত কন্যার পৃষ্ঠ হইযা বাম ক্ষমে এনং কন্যার দক্ষিণ হস্ত বরের পৃষ্ঠ হইয়। দক্ষিণ ক্ষমে থাকিবে। >

. चनुपृष्ठं पति: परिक्रम्य दिच्चगत उदझुखोऽव-तिष्ठते वश्वञ्चलिं ग्रहीत्वा ॥ २

'पति.' 'श्रनुपृष्ठं परिक्रस्य' पृष्ठपरिक्रमणेन 'द्धिणतः' पक्षा दिचणस्यां गतः पतिः 'वध्वक्षालं ग्रहीता 'उद्युखः' . सन् 'अवितष्ठते' ॥ २

পতি, বধুর পৃষ্ঠদিক্দিয়া দক্ষিণে গমন করত তদীয় অঞ্জলি গ্রহণ পূর্ব্বক উত্তরাভিমুখ অবস্থিত হইবে। ২

~ पूर्वा माता लाजानादाय भाता वा वधू माक्रामयेदस्मानं दिश्वणेन प्रपदेन ॥ ३

'माना भाता वा' 'शाचान्' 'गादाय' गर्दीला स्नान्तिने

'वधूं' दिचिएन प्रपदेन' 'प्रश्मानं' सोपलिशिलापटकम् 'प्राकामयेत्' प्रारोष्ट्येत्॥ ३

মাতা অথবা ভাতা লাজাগ্রহণ পূর্বক বধুকে দক্ষিণ পাদাগ্র দ্বারা অশ্যাক্রামণ করাইতে, অর্থাৎ লোড়া সহিত শিলার উপরি চালিত করিবে। ৩

पाणिग्रहो जपतीममभ्मानमारोहिति॥ ४ 🖖

तिसान्तेवाक्रमणकाले 'इमम्प्रमानमारोह्न (म० व्रा०१, २०१)'—'इति' इमं मन्तं 'पाणिग्राष्टः' पाणिग्रहणकारी पतिः 'जपति' जपेत् पठेदित्यर्थः ॥ ४

সেই অশাক্রামণ কালে পাণিগ্রহণকারী 'ইমমশ্যান মারোহ (ম॰ ব্রা॰ ১.২,১ / মন্ত্র পাঠ করিবে। ৪

सक्तत् संग्रहीतं लाजानामञ्जलं भाता वध्वञ्चलावावपति तएसोपस्तीर्णाभिघारितमग्नी जुहीव्यविक्छिन्दत्यञ्चलिभियं नार्य्युपब्रूतेऽर्य्यमणं नुंदेवं
पूषणमित्युत्तरयो हुते पतिर्ययतं परिव्रच्य प्रदिचणमिनं परिणयति मन्त्रवान् ब्राह्मणः कन्यलापिटभ्यद्रति परिणीता तथैवावतिष्ठते तथा ऽऽक्रामित तथा
जपति तथाऽऽवपति तथा जुहीत्थेवं विः ॥ ५—-१०

'सक्तत्' एकवारं 'सृष्टृष्टीतं' 'लाजानाम् अञ्चलिं' 'आता 'वध्वज्ञली' सभगिन्या अञ्चली आवनति' प्रयच्छति (३)। 'सा शूर्पेण शेषमम्नावीष्य प्रागुरीचीमभ्युत्क्रामन्ये = कमिषद्रति दिचणेन प्रक्रम्य सर्व्ये नानुकामेन्या सवीत दिचणमितिकामेति ब्रूयात्॥ ११—१३

'श्रेष' लाजानाम्, 'श्रूपेंण' ग्रहीला 'श्रम्नी' 'श्रोप्य' समम्ननित निचिष्य 'प्राग्रहीचीम्' ऐशानीं विदिश्रम् 'एकमिवे (१,२,६७)'—'इति' सप्तिनः यजुर्भः सप्तवारमुत्तरोत्तरम् श्रम्युत्कामयन्ति मानादिपरिजना वधूमिति (११)। तन चाका-मणक्रममुपदिश्रति ;--'द्विणेन पादेन' 'प्रक्रम्य' भूमिम्, 'श्रनु' पश्चात् 'सब्येन' पादेन 'क्रामित्' तामिव स्थलीम् (१२)। परं तनापि 'सब्येन द्विणं मा श्रतिकास'—'इति' इम मुपदेशं श्रूयात् ताम् (१३)। एवच प्रथमं सव्यपादचेपणं, सब्येन पादेन द्विणपादाक्रमण्य , निषिद्यमिति । गतिमदं सप्तपदीगमन्तम् ॥ ११—१३

বারত্ত্ব হুতাবশিষ্ট লাজাগুলি শূর্পে লইয়া অমন্ত্রক অগ্নিতে নিক্ষেপ করিয়া ঈশাণ কোণে 'এক মিষে (১, ২, ৬৭)' প্রভৃতি সপ্ত 'মন্ত্র পাঠানুসারে বধুকে যথাক্রমে সপ্তপ্রায় গমন করাইকে (১১)। ভাষাতে বিশেষ লক্ষ্য থাকিবে ষে প্লথমে বাম পাদ ক্ষিপ্ত না হয় (১২) এবং বাম পাদ ছারা দক্ষিণ পাদ আক্রান্তও না হয় ! ইহাকেই সপ্তপদী গমন কহে।১৯—১৩

द्वाकान् प्रतिमन्त्रयेत सुमङ्गलीरियं वधूरिति॥ १४

तदनस्तरम् सुमङ्गलीरियं वधूः (म॰ बा॰ १,२.८)'— 'इति' इमं मन्त्रं पठन् पाणिग्राञ्चः 'ईचकान्' विवाङ दर्भकान् सर्वानेवाविशेषेण 'प्रति मन्त्रयेत' ग्राभीः पार्थयेत । इदमेव प्रेचकामन्त्रणम् ॥ १४

তদনন্তর 'হুমঙ্গলীরিয়ং বধূ (ম॰ ত্রা॰ ১, ২, ৮)'—এই মন্ত্র পাঠ করত দর্শক বুন্দের নিকটে আশীর্ভাজন ইইনে। ১৪

अपरेणाग्निमीदकोऽनुसंत्रज्य पाणिग्राष्ट्रं मूर्ष् देशे-ऽवसिञ्चति तथेतराएसमञ्जन्त्विखेतयर्ज्ञा॥ १५

ततय • 'श्रीदकः' उदकक्षभयुक्तः कश्चन पुरुषः 'श्रीनम् श्रपरेण' श्रन्नेः पिषमतः दम्पतीस्थानं 'श्रनुसंश्रच्य' समागस्य 'श्रुणिश्राष्टं' वरं 'तथ्वैव इतरां' वधूश्च 'समस्त्रन्तु (म॰ बा॰ १, २, ८)'— 'इति एतया ऋचा' दम्पतीभ्यामुस्थमानया स्रपः नकालं संबद्ध 'मृष्ट्वीयं' तयोत्तभयोरेव 'श्रवसिस्ति' भ्रेष्' सिस्चित् उद्वीनैवित्यासिस्थनम् ॥ १५

অনন্তর কোন জলবাহী অগ্নির পশ্চিমে আর্সিয়া পাণি-গ্রহণার্থ উদ্যাত বরের ও কন্যার মন্তকে জল ঢালিয়া স্থান করাইয়া দিবে এবং সেই সময়ে দম্পতী একবাক্যে 'সম্-গুল্ক (মা ব্রাণ ১০২, ১)' মন্ত্র প্র্যাঠ করিবে। ১৫২ अवसिकायाः सव्येन पाणिनाञ्चलिमुपोद्गश्च दिचिणन पाणिना दिचणं पाणिए साङ्गुष्ठमुत्तानं गरहीत्वैताः षट् पाणिग्रहणीया जपति ग्रभ्णामि त दित्त ॥ १६

'श्रविसत्तायाः' वध्याः 'श्रव्वासिं' 'सव्योन पाणिना' उपीहृश्च,' स्वसमीप सञ्जीकरणपूर्वकं प्रग्रञ्च, तस्याएव 'साष्ट्रष्ठम्'
श्रद्भाष्ट्रतम् उत्तानं गृष्ठिनिन्नं 'पाणिं' श्रामणिबन्धाङ्गुलिः
चयं 'दिस्तिन पाणिना' 'ग्रहीत्वा' 'ग्रम्णामि तं (१,२,१०-१५)'—'इति' ग्रताः' 'पाणिश्वह्रणीयाः' पाणिश्रह्रणार्थबीधिकाः ऋचः षट् 'जपित' जपेत् पाणिश्राह इति शेषः।
इति गतं पाणिश्रह्रणम्॥१६

পতি, নেই জলসিক্ত বধুর অঞ্জলি বাম হত্তে গ্রহণ কবত অসমীপে কিঞাল্জি লেইখা দক্ষিণ হত্তের দ্বাবা তদীয় নাস্ঠ তিলান দক্ষিণ পাণি (মণবিদ্ধ হইতে অসুলি পর্যান্ত) ক্রেণ করত 'গৃভ্যামি তে (ম॰ বা॰ ১,২,১০—১৫)' প্রভৃতি পাণি গ্রহণার্থ বোধক দ্যাটি ঋক্ পাঠ করিবে। ইহাই পাণ্গ্রহণ।১৬

समाप्तासृहहन्ति ॥ १७ ॥ ५

'समाप्तासु' पाणिग्रहणान्तिक्रयांसु 'उद्दहन्ति' पतिसोवं प्रापयन्ति अधुम् खजनाः स्थाद्वयो वा करणादीनामपि कर्त्तुतं भवत्वे व, कारकाणां विवचाधीनत्वात् 'काष्ठाः पचन्ति' इत्यादि ' भाष्यमेव निद्र्यनिमिति । इत्युद्दान्तः। १७

इति सामवेदीय गीभिनग्रह्मस्त्रे दितीयप्रपाठके दितीयखण्डस्य व्याख्यानं सामग्रमिकतं समाप्तम् । २,२

পাণি গ্রহণান্ত সমস্ত ক্রিয়া সমাপ্ত হইলে পরে সেই বধুকে স্বজনগণ রথাদি দ্বারা বহুন করিবে অর্থাৎ পতিলোক প্রাপ্ত করাইবে। ইহাই উবাহ। ১৭

বিতীয় অধ্যায়ে বিতীয় গণ্ডের অুক্বাদ সমাপ্ত। ২,২

अर्थौत्तरविवाहः ; —

प्रागुदीच्यां दिशि यद्वाह्मणकुलमभिरूपन्तवाग्नि-रूपसमाहितो भवति ॥ १

'प्राग्रदीचां' ऐशान्यां 'दिशि' 'यत्' 'श्रभिरूपं' तपःसाः ध्याययुतं 'ब्राह्मणकुलम्', 'तत्र' ब्राह्मणकुले 'श्रम्नः' वैवाह्मिकः 'उपसमाहितः' यथाविधि स्थापितः 'भवति' भवेत्,॥ १

যদি নিজ আলয় দূরে থাকে'ত সমীপস্থ ঈশান কোল স্থিত কোন উপযুক্ত ত্রাক্ষণের গৃহে উত্তরবিবাহ সম্পাদনার্থ যথাবিধি অগ্লি সংস্থাপন করিবে। ১

अपरेणाग्निमानडुइए रोहितं चर्म प्राग्गीवमुत्तर-लोमास्तीर्णं भवति ॥ ३

'श्रामिम् श्रपरेण' श्रमेः पश्चात् 'रोहितं' लोहितं श्रष्कमिति भावः 'श्रामहुहं चर्म' गोचर्म 'प्राग्गीवं' 'उत्तरलोम' उपरिष्टा-स्नोमपृष्ठम् 'श्रास्तीर्णं' पातितम् 'भवति' भवेत्॥ २

সেই স্থাপিত অগ্নির পশ্চাদ্ভাগে শুক্ষ স্বতরাং লোহিতবুর্ গ্রো-চর্ম একথানি, লোমপৃষ্ঠ উপরিভাগে রাথিয়া পূর্ব্বপশ্চিমে লম্বায়মানরূপে আস্ত্র করিবে, তাহাতে ঐ চম্মের
শিরোদেশ পূর্বভাগে হইবে স্তরাং অধোদেশ পশ্চিমদিগগত
থাকিবে। ২

तस्मिन्नेनां वाग्यतामुपवेशयन्ति ॥ ३

'तिस्मन्' त्रास्तृतं त्रानडुहे चर्मणि 'एनां 'वायतां' नियमितवाचाम् 'उपवेशयन्ति' त्रासीयजनाः । ३

সেই পাতিত গো চর্মে এই বধুকে নিয়মিত বাচা করিয়। বসাইয়া দিবে। ৩

सा खल्वास्तएवानच चर्श्यनात्॥ ४

'सा' वधूः 'खलुं' निययम् 'ग्रानचनदर्भनात्' ग्रस्तिनिते दिवाकरे शावत् नचत्रैकमपि दृश्यते तावत् तथा 'एव' 'श्रास्ति' ॥ ४

েনই বধূ নক্ষতোদয় কাল 'পর্যন্ত দেইর পই বসিয়া থাকিবে ১৪

प्रोत्ते नचने षड़ाज्याहुतीर्जु होतिलेखासियिष्टं स्थेतत्प्रभृतिभिः॥ ५

'तचने प्रोत्ते' मेघाच्छन्नादिहेतुभिः नचतोद्यादर्भनिऽपि 'उदितमेव नचनमण्डलं यतस्तत्कालोऽयमागतः' दत्वेवमभि-जनैः कथिते 'लेखासिन्धषु (म॰ ब्रा॰ १,३,१--६)'—'इत्ये-तत्प्रस्तिभिः मन्तेः षड्भिः 'घट' 'त्राज्याहुतीः' 'जुहोति' जहुयात् पतिरिति भेषः ॥ ५

প্রাজ্ঞগণ কর্ত্ত্ব নক্ষত্র উদয় হইরাছে * কঞ্ডিত হইনেই- 'লেথাসন্ধিযু (ম॰ ত্রা॰ ১,৩,১ – ৬)' ইত্যাদি ছয়টি মল্লে ছয়টি আজ্যাহুতি হবন করিবে। ৫ · • ·

श्राहुतेराह्नुतेस्तु सम्यातं मृर्द्वनि वध्वा श्रवनयेत्॥ ६

'श्राहुतिः श्राहुतेः' प्रत्याहुतः 'सम्पातं तु' श्रवशिष्टष्टतधारां वध्वा मूर्द्वेन 'श्रवनयेत्'। ६

সেই ছয়টি আহুতির প্রত্যেকেরই শেষ স্বতধারা সেই বিধুর মস্তকে অবনীত করিবে। ৬

हुत्वोपोत्यायोपनिष्कृम्य ध्रुवं दर्शयति ॥ ७ * 'हुता' एतत् षडाज्याहुतिहवनानन्तरं दम्पती 'उपोत्याय'

^{*} এরপ উক্তি, নক্ষত্র দৃষ্ট হইলে'ত হইতেই পারে অধিকন্ত মেঘালছ-মাদি কারণে নক্ষত্র দর্শন ঘটিলেও নক্ষত্রোদ্যের কাল অনুমান করি য়ঃ৪ ইইতে পারে।

'सहैवोत्तिष्ठन्तौ 'उपनिष्कृम्य' सहैव होमस्यानाविर्गत्य 'ध्रुवं' धुवसञ्ज्ञं नचत्रं दर्भयति पतिः पत्नीमिति । ७

এই ছয় আহুতি ও আহুতি-শেষ গ্রহণের পরে দম্পতী উভয়ে একত্র উত্থিত হইয়া উভয়েই একত্র হোমস্থান হইতে বহির্গত হওত পতি পত্নীকে ধ্রুব নক্ষত্র দর্শন করাইবে। ৭

भ्वमिस भ्वाइं पतिकु ने भ्यास ममुष्यासा-विति पतिनाम ग्रह्मैयादात्मनस्य॥ ८

तत्र ध्रुवदर्शनकाले 'ध्रुवमसि ध्रुवाहं पतिकुले भ्र्यास ममुखासौ'—'इति' इमं मन्त्रं वधू: पठेत् । 'च' ग्रपि ग्रमुख— इत्यस्य स्थाने स्वपतिनाम षष्ठान्तम् असी स्थाने 'आलनः' नाम प्रथमान्तं 'ग्रह्हीयात्' ॥ ८

সেই ধ্রুব-দর্শন সময়ে "হে নক্ষত্র! ভুমি ক্রিপ্রকৃতি, এই জন্যই ধ্রুব নামে বিখ্যাত, আমিছ যেন পতিকুলে স্থির-প্রকৃতি হই! আমি অমুক নামী, অমুক নাম ব্যক্তির পত্নী?. এই মন্ত্র বধু পাঠ করিবে। এই মন্ত্রের মধ্যগত অমুক পদের স্থানে পতির নাম এবং অমুক নান্নীর স্থানে স্বীয় নাম গ্রহণ ' र बिद्व । ४

अस्यतीच ॥ ८

'च्' अपि 'त्रेक्सतीं' नचत्रविशेषं दर्शयति तां पतिरिति। ८ ্দেই সময়েই পতি বধূকে অরুদ্ধতী নাুসক নক্ষত্রটিও দর্শন করাইবে। ১

महाहमस्मीत्ये व मेव ॥ १७

तत्राक्सतीदर्भनकाले 'क्बाइमस्मि'—'इति'। 'एवमेव' पूर्वीक्तप्रकारेण पत्यु: खस्य च नामग्रहणपूर्वकमेव वधू: पठे- दिति। १०

এই অরুদ্ধতী দর্শনকালে বধু বলিবে—'অমুক 'নাল্লা আমি, অমুক নাম পতির আদেশ-বন্ধা হইতেছি'। ১০

अधैनामनुमन्त्रयते भुवाद्यौरित्ये तयर्चा ॥ ११

'श्रव' श्रनन्तरम् 'एनां' वधूं 'ध्रुवा द्यौः (म॰ व्रा॰ १,३,०)' — 'द्रत्येतया ऋचा' 'श्रनुमन्त्रयते' पविरिति । ११

তদনন্তর পতি, এই বধ্কে 'গ্রুবা দ্যোঃ (ম০ বা০ ১,৩,১)' মন্ত্রটি পাঠ করাইবে। ১১

चनुमन्निता गुर्भ गोचे णाभिवादयते ॥ १२

ु 'अभुमन्त्रिता' सा वधूः 'गोतिण' प्राप्तगोत्र पतिगोत्रम् - उत्तरम्ती 'गुरुं' पतिम् 'श्रभिवादयते'। १२

ঐ মন্ত্র পাঠকারিণী বধূ 'অমুক গোত্রা অমুক নান্নী আমি তোমাকে অভিবাদন করিতেছি' বলিয়া পতির পাদ গ্রহণ করিবে। ১২

सीऽस्या बाग्विसर्गः ॥ १३

'सः' कालः 'श्रस्थाः' वध्वाः 'वाग्विसर्गः' नियमितवाक् प्रयोग-नियम-विसर्जनस्थिति । १३

এই পর্য্যন্ত বধু নিয়মিতবাক্ থাকিয়া অতঃপর দে নিয়ম

ত্যাগ করিবে অর্থাৎ যথেচ্ছ বাক্ প্রয়োগ করিতে পারিবে। ১৩

तावुमी तत्प्रस्ति विरावमचारलवणाशिनी ब्रह्मचारिणी भुमी सह शयीयाताम्॥१४

''तत्प्रस्ति' विवाहकर्मारस्यदिनतः 'तिरात्रं' त्रीखहो-रात्राणि 'तावुभी' दम्पती 'श्रचारलवणाश्रिनी' चारलवणाति-रिक्तभोजिनी इविषाशिनाविति यावत् 'सह' सहैव तिष्ठन्ताविष ''ब्रह्मेवीरिणी' सङ्गमश्रन्थी 'भूमी' पत्यङ्कादिवर्जितश्रय्यायाम् 'ग्रयोयाताम्' ॥ १४

যে দিবস প্রথম বিবাহ কার্য্যে প্রবৃত্ত হইবে, সে দিন , ভাবধি তিন দিন, পতি ও পত্নী উভয়েই ক্ষারলবণ ব্যতিরেকে ভাগিৎ হবিষ্য ভোজন করিবে এবং সতত উভয়ে একত্র থাকিবে কিন্তু ব্রহ্মচর্য্য নফ না হয় ও ভূমিতে শয়ন করিবে। ১৪

चवार्घ्यमित्यात्तुरागतेष्वितेत्रके ॥ १५,१६ 🗥

'श्रत्र' तिस्रषु रात्रिषु यसिन् कस्त्रिविष काले यथावसरं कन्यापिता वराय 'श्रद्धे' श्रहेणीयवस्तुजातं मधुपर्कादिकम् प्रदातव्यम् 'इत्येष्हुः' प्राचीनाचार्याः (१५)। 'श्रागतेषु' धरायर्चनेरीयजनेषु तस्त्रित्रेव काले श्रद्धेषु एव श्रष्टीय्दानं कर्त्तव्यम् ''इत्येके' नव्याः (१६)। १५,१६

এই তিন দিবসের মধ্যে যে কোন দিন, যে কোন সমরেই হউক, কন্যাকর্ত্তা, স্বীয় ভাবসর ক্রমে বরকে 'মধুপ- ক্লাদি পূজনীয় বস্তু সমূহের দারা পূজা করিবে, ইহাই প্রাচীন মত কিন্তু নব্যগণ বলেন যাঁহাদিগকে পূজা করিতে হইবে, তাঁহারা আগত হইবামাত্র তৎক্ষণেই কর্ত্ব্য। ইহাকেই অর্য্যদান কহে। ১৫,১৬

अनयोभीजननियमोव्यवस्थाप्यते,—

इविष्यमनं प्रथमं परिजिपतं भुञ्जीत खोभृते वा समग्रनीयए स्थालीपानं कुर्व्वीतं तस्य देवता अगिः प्रजापतिर्विश्वेदेवा अनुमितिरित्युडृत्य स्थालीपानं व्यू ह्यैनदेशं पाणिनाभिस्रियेदन्नपाग्रेन मणिनेति भुत्त्वो-क्छिष्टं वध्वै प्रदाय यथार्थम् ॥ १७—२१

'हिवख'' चारादिवर्जितम् 'अन्नम्' 'प्रथमं' पत्नीमीजनात् पूर्वं 'परिजिपतं' वंद्यमाणप्रकारेण विधास्त्रमानमन्त्रीण् च (२० स्०) अञ्जीत' पतिः । अयं विधि हितीर्यादनस्त्रीत वृह्यते, प्रथमदिने अर्घ्यास्तादननैव परित्रप्तेः (१०)। 'वा' अथवा हितीयदिनेऽकस्ततीदर्भनान्तकर्मस् निरन्तरच्यापृतत्वात् पर्ग्रहस्थितत्वाच पाकाभावे 'स्वोभूते' तत्परदिने त्वतीयदिने इति' यावत् 'समयनौयं' सम्यग् भोजनयोग्यं 'स्थालीपाकं' स्थाल्यां पक्तमन्नं 'सुर्वीत' (१८)। 'तस्य' अन्नस्य भोजनाय 'श्रान्तः प्रजापतिः विखेदेवाः अनुमितः'—'इति' द्रमाः चतस्त्रो 'देवताः' स्तुत्याः (१८)। 'स्थालीपाकम्' 'उह्नत्य' पाकस्थानात् 'पक्तदेशं' तदीयं किश्वद्वंशं स्थभोजनयोग्यं 'च्यूह्य' पात्रान्तरे निक्षिप्य 'श्रव्रपामेन मिण्ना (म० जा० १,३,८)'- - 'इति'

इमं मन्तं पठन् पाणिना' 'श्रीम स्थोत्' परिवेशयेत् (२०)। 'मुक्कां स्वभोजनानन्तरम् 'उच्छिष्ठ' तत् 'वध्वै' तस्यै 'प्रदाय' 'यथार्थं' यथाप्रयोजनं विद्दरिति श्रेषः (२१)॥ १०—२१

এই তিন দিনের জন্য দম্পতীর ডোজন ব্যবস্থা;—

প্রথম দিবদ অর্ঘ্যান্থাদনেই পরিতৃপ্ত হইবে, দ্বিতীয় দিবদ বধ্ব অরুক্ষতী দর্শনান্ত কার্য্যে ব্যস্ত থাকিবে বিশেষত প্রিমধ্যে পরগৃহে তাদৃশ ব্যস্ততার মধ্যে পাকের আয়োজন শহতকান স্কুটিন,যদি হয়'ত দেই দিবদেই, অন্যথা তৎপরদিন প্রভাত হইতেই, আপনার সম্যক্ ভোজনযোগ্য পাক প্রস্তুত করিবে। পাক প্রস্তুত্তকালে অগ্নি, প্রজ্ঞাপতি, বিশ্বেদেবা ও অনুমতি দেবতা যথাক্রমে আরাধ্য হইবেন। পাক প্রস্তুত হবল নিজোদর-পূরণের উপযুক্ত অরাদি পাত্রান্তরে ঢালিয়া 'অরুপাশেন মণিনা (স০ ব্রো০ ১,৩,৮)' মন্ত্র পাঠ করত পরিবেশণ পূর্বক ভোজন করিবে। পরে ভুক্তাবশিষ্ট অরুব্যুকে প্রদান করিয়া স্বরং যথেচ্ছ বিচরণাদি করিবে। ১৭-২১

गीर्दिचिगा।। २२॥३

त्रस्य कर्मणः 'दिचिणा' 'गीः' एकेति ॥ २२ ॥ ३

द्ति सामवेदीये गीभिल्ग्ट्यस्ते दितीयप्रपाठके वतीयखण्डम्य व्यास्थानं सामयमिकतं समाप्तम् । २,३

এই কন্যাগ্রহণ কার্য্যের দক্ষিণা একটি গাভী। ২২। ৩ দ্বিতীয় অধ্যায়ে ভূতীয়থণ্ডের অমুবাদ সমাপ্তঃ। ২,৩ पि कर्त्तव्यान् नैमित्तिकविधीनास् ; --

यानमारोहन्याए मुक्तिएशुक्त्शालमित्येता-मृचं जपेत् ॥ १

'यानं' रष्टादिकम् 'त्रारोह्नन्यां' तस्यां वध्वां 'सुक्तिंग्रुक्तं ग्राल्मिलम् (म॰ बा॰ १,३,११ ं'—'इत्येताम् ऋचं' 'ज्येत्' पतिरिति ग्रेषः । १

পতি•ভবন গমনার্থ রথাদি থানে বধু মারোহণ ক্রিক্টেড়ে দেই সময়ে পতি 'স্থাকিংশুকং শালালিং (ম॰ আ॰ ১,৩,১১)' এই ঋক্টি পাঠ করিবে। ১

अध्वनि चतुष्यथान् प्रति मन्त्रयेत नदीश्व विषमाणि च महावृत्वाञ्क्यशानञ्च मा विदन् परिपन्थिन दति॥२

'श्रश्वनि' पिष 'चतुष्पथान्, नदी वं' 'विषमाणि च' सङ्ग्रह्णानानि च, 'महाइचान्, स्मशानं च' प्राप्य 'मा विदेन् परिपन्थिनः (म॰ बा॰ १,३,१२)'—'इति' श्रन-यर्घा 'प्रति' प्रतिवारं यदा यदा उपतिष्ठेत तदा तदैव मन्त्रयेत सननमी खरिचनानं कुर्यात्। २

পথিমধ্যে চতুষ্পথ, নদী, কোনরপ ফুরটস্থান, মহাইক্ষ ও শাশান যথন যথন প্রাপ্ত হইবে তথন তথনই 'না বিদন্পরিপস্থিনঃ (ম০ আ• ১,৯১২)' এই শ্র্কটিব দারু। ঈশ্ব মনন করিবে।২

' यसभक्के नद्वविमीने यानविषय्यामिऽन्यास् चा-

पत्सु यमेवाग्निएइरन्ति तमेवीपसमाधाय व्याइतिभि-र्हुत्वान्यद्रव्यमाहृत्य यक्ततेचिद्भिश्रिषद्त्राज्यश्रेषे-गाभ्यञ्चित्॥ ३

'श्रचभक्ने' रथनके भग्ने, 'नडविमोचे' नडात् प्रश्रुतिऽखादी 'यानविपर्यांचे' वाष्ट्रनदीरासेशन रथस्य पश्चात् पार्खयोर्वा गमने सति, 'च' चिप्'चन्यास चापत्त्' समापतितास नि क्र अर्थित्या इ; -- तदा 'यं मेवानि' सौ कि कम सौ कि क (१,१,१५ -१८ स्०) वा 'इरन्ति' माइरन्ति विपत्पातदर्धन-सन्दातद्याः खजनाः पात्यास्तद्गाम्या वा तमेव' श्रान्नम् '७प' समीपे 'समाधाय' सम्यक् प्रज्वात्य तत्रैवाग्नी 'व्याहृतिभिः' तिस्मिः त्राज्यतन्त्रेण 'इला' ततः 'प्रन्यद्रयं' अन्य चक्रादिकं यानामारं वा 'त्राहृत्य' समीपतो यथालभ्यं सङ्गृह्य 'यऋतेचिद-भित्रिषे (सा॰ छः घा॰ ३,२,१,२)'—'इति' ऋजूलकं साम (गै॰ गा॰ ६,२,२२) गायन् [अनादिष्टपरिभाधयाच. साम एव बोधः स्त्रे ऋगादिपदानुक्षेतात्] 'त्राज्यप्रेषेण' कुता-वृत्रिष्टेनाचीन तं चक्रादिसं यथास्थानं 'त्रभ्यन्त्रेत्' नाचयेत्। ३

यिन পश्चिम् । तथ्य हे के व्या हुए वा वाहन अर्वतन विम्ङ इहेशा याग्न ध्रथन। व्यशाय ना शम्हार भाष तथानि ক্ষেপণ করে, তাহা হইলে ইহাতে অশুভ আশকা করিয়া দেই দোষ উপশ্যের জন্য সেই স্থানেই অগ্নি স্থাপন করত মহাব্যাহ্নতিত্রয় পাঠ পূর্বক আছ্তিত্ত্রয় প্রদান করিবে; এই অগ্রি পূর্বোক্ত বিধানামুসারে (১,১,১৫ – ১৯)

সংগৃহীত হইলেই ভাল হয়, অভাবে যে কোন রূপ হউক তাহাতে ক্ষতি নাই। পরে চক্র বা যানান্তর সংগৃহীত হইলে 'যঝতেচিদভিল্লিষে (সাং ছং অং ৩,২,১,২)' ঝজালক সামটি (গেং গাং ৬.২.২২) গান করত হতাবশিষ্ট স্থত সেই চক্রাদির যথাস্থানে মাথাইয়া দিবে। ৬

वामदेवाः गोत्वाऽऽरोहित् प्राप्तेषु वामदेवाम् ॥४,५

ततः 'वामदेव्यं' वामदेव्यनामकं साम 'गौला' 'घानोजेत' पुनरपि रथादि यानं, पतिः वध्सहितः (४)। 'प्राप्तेषु' खरुहेषु पुनरपि 'वामदेव्यं' गायेदिति ग्रेषः (५)। ४,५

যানদোষ দূরিত হইলে বা যানান্তর আনীত হইলে তাহাতে বধুদহিত পতি উত্থানকালে বামদেব্য সাম গান করিবে এবং পদ্ধে স্বভবন প্রাপ্ত হইয়া অবতরণকালেও বামদেব্য গান করিবে। ৪,৫

ग्रहगतां पितपुत्रशीलसम्पद्गा ब्राह्मखोऽवरी-प्यानडुहे चर्मा खुपवेशयन्तीह गावः प्रजायध्वमिति तस्याः कुमारमुपस्यश्वादध्युस्तसी शकलोटानञ्जला-वावपेयुः फलानि वा॥ ६—६

ततः 'ग्रहागतां' पतिभवनदारीपनीतां तां वधूं 'पतिप्रव शीलसम्पदाः' 'ब्राह्मण्यः' तस्तात् यानात् 'श्वरीप्य' श्रवदारं 'श्रानडुहे चर्मणि' पातितंगीचर्मीपरि दृष्ट गावः प्रजायध्यः (मै॰ ब्रा॰ १,३,१३)'—'इति' मन्त्रं पठन्ताः तापव ताः 'उपवेश्ययन्ति' (६)। 'तस्थाः' 'उपस्थे' क्रोडे ताएव ब्राह्माखाः' 'कुमारम्' यं कमपिं 'श्वादभुः' स्थापयेयुः (७)। 'तस्मै' कुमाराय क्रीड़ार्थं 'श्रक्तोटान्' कईमनिर्मितस्वपक्षगोलकान् क्रीड़नकान् 'श्रद्धली' 'श्वावपेयुः' प्रद्धुः (८)। 'वा' श्रथवा 'फलानि' श्वाक्योदीनि श्वावपेयुरित्थेव (८)॥ ६—८

অনন্তর পতিতবনের দারদেশে উপনীতা সেই বধুকে পভি-পুত্রবতী ও শীলসম্পন্না ব্রাহ্মণীগণ যান হইতে নামাইয়া 'ইহ গাবঃ প্রজায়ধ্বং (মণ ব্রাণ ১,৩,১৩)' মন্ত্রটি পাঁঠি কয়ত পাতিত গোচর্ম্মের উপরি তাহাকে বসাইবে (৬)। সেই বধুর ক্রোড়ে সেই ব্রাহ্মণীরাই যে কোন হউক একটি বালক অর্পণ করিবে (৭) এবং সেই বালকের অঞ্জলিতে একটি মুন্নির্মিত হুন্দর অগ্নিপক গোলক (ভাটা) ক্রীড়নক প্রদান করিবে (৮) অথবা ভক্ষণার্থ আ্রাদ্রি হ্মধুর ফলও প্রদান করিবে পারে (৯)। ৬—৯

उत्थापं कुमारं ध्रुवा याज्याचुतीर्जुहोत्यष्टाविद्य धृतिरिति॥१०

ततस तस्याः उसक्तः 'कुमारं' पूर्वदत्तम् 'उत्याप्य' 'भुताः' भुद्रनामतः प्रसिद्धः 'श्रष्टी' सक्द्राकाः 'श्राच्याद्वतीः' श्राच्य-तन्त्रेण श्राद्वतीः 'इह प्रतिः (म॰ बा॰ १,६,१४)'—'इति' एतत्प्रस्तिभिरष्टाभिर्यजुभिः यथात्रमतः 'जुहोति' जुह्रयात् प्रतिः ॥ १०

পরে পতি, দেই বধ্র জোড়ে প্রদত্ত কুমারটি তুলিয়া

লইয়া 'ইহ ধৃতি (ম॰ ত্রা॰ ১,৩,১৪)' প্রভৃতি আটটি যজু-মত্ত্রে ধ্রুব নামে প্রদিদ্ধ আটটি আহুতি আন্তাতন্ত্রে হবন করিবে। ১॰

समाप्तासु समिधमाधाय यथावयसं गुरून् गोचे-गाभिवाद्य यथार्थम् ॥ ११ ॥ ४

'समाप्तासु' ध्रवाहतिषु 'समिधम्' तताम्नी अमन्त्रकमैव 'यथावयसं' वयोऽनुसारेणीत्तरोत्तरं गुरून् मान्यान् तनीपिकः तान् 'गोतिण' गोत्रीचारणपूर्वकम् 'अभिवाद्य' पादयहणेन प्रणम्य 'यथार्थम्' स्वप्रयोजनानुसारतो विहरेत् ॥ ११ ॥ ४

इति सामवेदीये गोभिलग्रह्मस्त्रे दितीयप्रपाठके प्रथमखण्डस्य व्याख्यानं सामश्रमिकतं समाप्तम् । २,४

উক্ত গ্রুবাহুতি সম্পন্ন হইলে পরে সেই প্রগ্নিতে অমন্ত্রক একটি সমিৎ প্রক্ষেপ করিয়া পরে সেই স্থলে উপস্থিত গুরুগণের বয়সানুসারে যথাক্রমে পাদগ্রহণ করিবে এবং. তত্তৎকালে প্রতিবারেই স্বগোত্তের উল্লেখ অবশ্য করিবে। ১১। ৪

দ্বিতীয় অধ্যায়ে চতুর্থ থণ্ডের অমুবাদ সমাপ্ত। ২,৪

यथातस्रतुर्थीनम् ॥ १

'यथ' यनकारम्, 'यतः' इतयारभ्य 'चतुर्धीकर्म' विवाह-रावितः चतुर्थां रावी करणीयम् वच्मीति भेषः । १

এইরূপে বিবাহরাত্রি হইতে ত্রিরাত্তি অতিবাহিত হইলে পরে চতুর্থ রাত্রে যাহা যাহা করিতে হইবে তাহাই বলি। ১

यम्निम्पसमाधाय प्रायिष्ठताच्या हुती र्जु होत्यमे प्रायिष्ठत द्रित चतुरमेः स्थाने वायुचन्द्रसूर्याः समस्य -पञ्चमी बहुवदू ह्या हुतेरा हुतेः सुवसम्पातमुद्रपावेऽवन- येत्तेनैना एसकेशनखामभ्यच्य द्वासिव्यासावयन्ति ॥

₹---€

'मिनम्' उपसमाधाय' 'मने प्रायक्ति (म॰ मा॰ १,४ १]' 'इति' मने मन्त्रेणैव पतिः 'चतः' सङ्गाः 'प्रायक्तिः ज्ञाहुतीः' प्रायक्तियाय वधूपापप्रममनाय भाज्यतन्त्रेण माहुतीः 'ज्ञहोति' ज्ञहुयात् (२)। तत्र च हितीयादिषु तिस्व्या- हुतिषु 'मन्ने'— इति पदस्य स्थाने क्रमेण 'वायुचन्द्रस्याः' ज्ञ्ञाः(३)। किश्व 'पञ्चमीम् 'समस्य' सर्वस्य भाहुतीम् भन्तादि- पदस्त प्रयस्य मेलनेन 'मन्तिवायुचन्द्रस्याः'— इत्येवं सम्बुध्य मिलनेन 'बहुवद् जञ्च' एकवचनस्थाने तषुवचनप्रयोगिण मन्ति पाठं विपरिणमय्यं जुषुयादित्येव (४)। 'माषुतिराष्ट्रतः प्रत्याष्ट्रतेव 'स्वसम्यातं' मविष्यष्ट्रतभाराम् 'छद्पान्ने' चमचे 'मन्यवेत्' स्थापयेत् (५)। 'तेन' रिचतसम्यातसमुद्रायेन 'एनं' वधूं 'सनेधनखां' भाषादमस्त्रां सर्वतएव 'मभ्यज्य' सम्बयिता' 'सनेधनखां' भाषादमस्त्रां सर्वतएव 'मभ्यज्य' सम्बयिता 'क्रासियता' 'यानागमनादिजनितत्रीमान् गरीर-

व्यथारूपान् लाघवियता श्यामावयन्ति प्रवाहादिषु सन्तरणाः दिना स्नापयेय: सस्यादय: खजना इति यावत् (६)। इति गतं चतुर्धीकर्म विवाहप्रकरणचेति ॥ २—६

পতি, পত্নীর পূর্বকুত পাপের প্রায়শ্চিতের জন্য অগ্নি-স্থাপন করিয়া 'অগ্নে প্রায়শ্চিত্তে (ম॰ ব্রা॰ ১৪,১)' মন্ত্রের দার। আজ্যতন্ত্রে চারিটী খাহুতি হবন করিবে (২)। তন্মধ্যে দ্বিতীয়াদি আহুতিতে ঐ মন্ত্রস্থ অগ্নির পরিবর্কে বায়ু, চক্র ও দুর্য্য পঠিত হইবে এইমাক্র বিশেষ (৩) এবং পঞ্ম আহুতিটিতে অগ্নি. বায়ু, চন্দ্র ও সূর্য্য এ চারিদেবতারই এক-কালে সম্বোধন ব্যবহার করিবে হুতরাং মন্ত্রস্থ যতগুলি এক বচন আছে তৎসমস্তই বহুবচনরূপে পরিবর্ত্তিত হইয়া পঠিত হইবে (৪)। এই পঞ্ঞায়শ্চিত্তাহুতির প্রত্যেকেরই শেষ ঘুত ধারাপাত ক্রমে চমদে রক্ষিত হইবে (৫); ঐ রক্ষিত ন্বতের দারা দেই বধৃব আপাদমস্তক সর্বাঙ্গ ভালরপে ভুলিয়া, দিবে, তাহাতে আগমন ক্লান্তির অনেকটা উপশম হুইবে, পরে সখী প্রভৃতি সকলে একত্রিত হইয়া নদ্যাদি প্রবাহে সম্ভরণ জলক্রীড়াদি পূর্ব্বক নববধূকে স্নান করাইবে (৬)। চতুর্থী কর্ম শেষ হইল এবং বিবাহ প্রকরণত এই পর্যান্ত সমাপ্ত। ২--- ১০

> ष्रव गर्भाधानम् ;— অতঃপর গর্ভাধান বলা যাইতেছে ,—

जहीं निरावात्.सस्यव द्रत्येके यदर्तुमती भवत्य-परतशीचिता तदा सम्भवकालः॥ ७,८

'जर्ष' तिरात्रात्' रजोदर्भनादिति बोध्यम् 'सक्थवः' सक्थ-वित गर्भीऽस्मादिति सक्थवः सङ्गमः 'इति' एवम् 'एके' प्राचीना-चार्याः त्रात्तुः। एवत्र रजोदर्भनादितिसृषु रात्तिषु गतासु चतुर्थाः मेव रात्ती गर्भोधानाय सङ्गमः कायः दत्येव कौथुमप्राखिप्राचीनाः चार्याणां मतम् (७)। गोभिलस्य स्वमते तु नात्र रात्तिसङ्क्ष्या-नियमः यतोष्ठि ग्रोणितवेगे स्थितं सङ्गमस्य नास्ति गर्भोत्पादनत्व मित्वस्ति रोगकारित्वमतः ग्रोणितवेगे विद्यमाने सङ्गमोदृष-णीय इति तिसृष्वि रात्तिषु गतासु यस्याः ग्रोणितवेगे। न इति तदा नासी सङ्गम्या त्रपितु चीण्गोणितायाः कस्या-स्वित् दितीयायामेव रात्री ग्रोणितवेगाभावस्येत् तदा सा सङ्ग-मयैवेत्याद्वः ;—'ऋतुमती' पत्नी 'यदा' 'उपरत्रगोणिता' ग्रोणि-तवेगप्रवाह्रशून्या 'भवति' 'तदा' एवः 'सम्भवकात्तः'। न राति-सङ्गानियमहति भावः (८)। इति गर्भोधान कार्लान्णियः॥ ७,८

'যে দিন প্রথম রজো দর্শন হইবে, দেই দিবস প্রভৃতি তিরাত্র গত হইলে চহুর্থ রাত্রে সঙ্গম করিবে'—ইহাই চিব্-প্রনিদ্ধ মত (৭) কিন্তু গোভিলের নিজ মত তাহা মহে প্রহাত যথন দেখিবে ঋতুমতা স্ত্রীর শোণিত পতনের বেগ নান হইয়াছে তথনই সঙ্গম কাল অর্থাৎ ঋতুর প্রথম দিন হইতে তিন দিন সমধিক শোণিত পতনবেগ থাকে, তাদৃশ অবস্থাতে সঙ্গম করিলে গর্ভ'ত হয়ই না অধিকন্তু বিবিধ রোগোৎপত্তিও হইতে পারে, এই জনাই প্রথম রাত্রিত্র মঙ্গম নিষদ্ধি হইয়া থাকে পরং গোভিলাচার্য্য বলেন, যথন এতাদৃশ নিষেধের শোণিতবেগই একমাত্র কারণ বুঝা ধাইতেছে তথন রাত্রিসংখ্যা না বলিয়া "যাবৎ শোণিত পতন বৈগ

শ্রাদ না হইবে তাবং সক্ষম করিবে না রলাই আপেক্ষাকৃত সঙ্গত" এরূপ বলিলে যে স্ত্রীর চারি বা পঞ্চরাত্তেও শোণিত পতনের বেগ হ্রুদিত না হইবে, দে দেপর্যন্তও সঙ্গমের যোগ্যা নহে পক্ষান্তরে যে ক্ষাণ কায়া স্ত্রীর দিবসেই শোণিত পতনের বেগ ন্যুন হইবে দে দেই দ্বিতীয় দিবসেও ভোগ্যা হইবে। ৭,৮

गर्भाधानप्रकारमाह ;---

ণ কিরূপে গর্ভাধান করিবে বলা হইতেছে;—

दिवाणेन पाणिनोपस्यमभिमृशिदिषायीनि काल्प-यत्वित्येतयची गर्भम्बे हि सिनीवालीति च समाप्यची सम्भवतः॥ ६,१०॥ ५

प्रथमतः पतिः 'विषायों नि कस्पयत् (म॰ बा॰ १,४,६)'
'इत्येत्र्चा', 'गभं धेहि सिनीवालि (म॰ बा॰ १,४,७)'-—
'इति च' मन्त्राभ्यां स्रकोयेन 'दिचिणेन इस्तेन' 'उपस्थं' प्रवाग यन्तरिन्द्रियम् 'यभिम्रियत्' (८)। 'ऋची' प्रवीती 'समाप्य', पाठेन मननेन यभिमर्थन गदर्थनेन च ततः 'सम्भवतः' मिषः' सङ्गमें कुरुतः दम्पतीति (१०)। गतं गर्भाधानम् ॥ ८,१०॥ ५

इति सामवेदीये गोभिल्छ सम्ब्रे दितीयप्रपाठके पञ्चमखण्डस्य व्यास्थानं सामश्रमिकतं समाप्तम् । २,५

প্রথমত পতি 'বিষ্ণুর্থানিং কল্পয় হু (ম॰ ব্রা॰ ১,৪,६)' খাক্ •এবং 'গর্ভংগেছি দিনীবালি (ম॰ ব্রা॰ ১,৪,৭)' খাক্

পাঠ করত পত্নীর যোনি প্রদেশ অভিমর্শন করিবে (৯)। এই ঋগ্ৰয় পঠন, মনন ও তৎসহ অভিমর্শন-ফলদর্শন হইলে পরে উভয়ে সঙ্গম করিবে (১০)। ইহাই গর্ম্ভা-ধান।৯,১০।৫

দ্বিতীয় অধ্যায়ে পঞ্চমখণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ২,১

हतीयस गर्भमास्सादिसदेशे पुल्सवनस्यकालः ॥१

'गर्भमासस्य हतीयस्य' गर्भमाससम्बन्धिहतीयस्य मासस्य 'द्यादिसदेगे' द्यादाईस्य प्रथमपचस्थेति यावत् सदेगे समीपे द्रष्टम्यस्यन्तरे एव 'पुंसवनस्य' संस्कारविशेषस्य 'कालः' ज्ञातस्य इति ग्रेषः । १

যে মানে গর্ত্তাধান হইবে দেই মাদের দম্বন্ধে যোঁ তৃতীয় মাদ, তাহারই আদি পক্ষের নিকটেই অর্থাৎ অর্ফি মীর মধ্যেই পুংদ্বন নামক সংস্কারের কাল জানিবে। ১

प्रातः सिशरकाऽऽभ्रतोदगयेषु दर्भेषु पश्चादंनेकद्रगयेषु दर्भेषु प्राच्यपिवशित पश्चात् पितर्वस्थाय
द्विणेन पाणिना दिचणिएसमन्ववस्रश्याननार्हितं
नाभिदेशमिभमृशेत् पुमाएसी मित्रावकणाविखेतयत्रांष-यथार्थम् ॥ २--४

पुंसवनसंस्कारः कथक्कत्तैव्यद्रत्याहः ;—

'प्रातः' समये 'उद्गयेषु दर्भेषु' उपनीता बधूः 'सिश्ररस्ता आद्भुता' शिरःप्रसृतिसर्वोद्ग जलसिक्ता स्नाता सती 'अग्नेः' 'पश्चात्' पश्चिमस्यां दिश्च तथैव 'प्रागयेषु दर्भेषु' षातितेषु उपि 'प्राची' प्राङ्मुखी पुरतोऽग्निं कलिति फलितम् 'उपिवप्राति' उपविभेत् (२)। ततः 'पश्चात्' 'पितः' 'अवस्थाय' तां बधूं कोड़ीकलेति यावत्, 'दिचिषेन पाणिना' तस्याएव वध्वाः 'दिचिषम् श्रंसम्' 'अन्ववस्थ्य' किश्चिदुत्ताना यथास्यात्तथैवानस्य "पुमांसी मित्रावर्तणी (म॰ बा॰ १,४,८)"—'इति एतया ऋचा' स्मर्तव्यं देवं संस्मर्न् तस्याएव 'नाभिर्देभम्' 'अन्वतिहैतं' वस्ताद्यावर्ण्यून्यं प्रकृत्य 'अभिस्थेत्' विभेषेण स्पृथेत्, भेषेण सव्ये नैव हस्तेनित गस्यते (३)। 'अथ' तदनन्तरं 'यथार्थम्' यथाप्रयोजनं विहरेत् सः (४)॥ २—४

প্রাত:কালে উত্তরাগ্রকুশাদনে দেই ত্রিমাদ গর্ভবতী বধুকে বদাইয়া মন্তকাদি দর্বশেরীর জলে আপ্লুত অর্থাৎ তাহাকে স্থলবরূপে সান করাইয়া অগ্নির পশ্চিমদিকে পাতিত উত্তরাগ্রকুশাদনে বদাইবে এবং তাহার পশ্চান্তাগে অর্থাৎ তাহাকে ক্রোড়ে করিয়া পতিও অবস্থিত হইবে পরে দক্ষিণ হস্তবারা ঐ বধুর দক্ষিণ স্কন্ধ স্বীয় ক্রোইড়ের দিকে কিঞ্জিৎ উত্তানভাবে নোআইয়া ধরিয়া থাকিবে এবং বামহন্তের হারা তাহার নীবীবন্ধন মুক্ত করিয়া তদীয় নাভিদেশ বিশেষরূপে স্পর্শ করিবে এবং ঐ স্থার্শকরণ কালে "পুমাংদো মিত্রাবরুণো (মা ব্রা০ ১,৪,৮)" এই ঋঙ্শক্ষের হারা স্মরণীয় দেবতা স্মরণ করিবে। ইহাই সে দিবনের কার্য্য; তদনন্তর যথেচছ

अथापरम्॥ ५

भ्यय' तत्कार्यानन्तरम् 'यपरम्' यपि एकमस्ति कार्यं पंसवनस्थेति। तद्पि पूर्वीक्तका हाभ्यन्तरे [१स्०] एव कर्त्तव्यं परं यस्मिन् दिने नाभिमर्थनं कृतं तस्मिन्नेव, तत्परदिने, तत्परपरदिने वेति नायं नियमः। ५

এই নাভিমর্শন কার্য্যের পরে পুংসবন সংস্কার করিতে আর একটি কার্য্য আছে, তাহাও পূর্ব্বোক্ত কালেই হইবে। [১সূ০] কিন্তু যে দিন নাভিমর্শন করিবে সেই দিনই কি তৎপরদিন কি তৎপর পরদিন করিবে, এরূপ কোন বিশেষ নিয়ম নাই। ৫

किन्तदपरं कार्यमिति स्फुटयति ;—

पागुदीच्यां दिशि न्ययोधशुक्तामुभयतः फला
प्रागुदीच्यां दिशि न्ययोधशुक्तामुभयतः फला
मसामामक्रमिपरिस्तां विःसप्तैर्यवैर्माषैर्व्वा परिक्रीयोत्यापयेद्यद्यसि सीमी सोम्नय त्वा राज्ञे परिक्रीयामि यद्यसि वारुणी वरुणाय त्वा राज्ञे परिक्रीणामि यद्यसि वसुभ्यो वसुभ्य स्वा परिक्रीणामि
यद्यसि कद्रेभ्यो कद्रेभ्य स्वा परिक्रीणामि यद्यसि
महद्रो महद्रा स्वा गरिक्रीणामि यदासि विश्वेभ्यो-

देवं स्वो विश्वे स्वोदेवं स्वा परिक्रीणास्योषधयः सुमनसी भृत्वास्यां वीर्ध्यं समाधत्तेयं कर्म करिष्य-तीत्युत्वाप्य तृणेः परिधायाद्य वैद्यायसीं निद्ध्या दृशदं प्रचाल्य ब्रह्मचारी व्रतवती वा ब्रह्मवस्यः कुमारी वाऽप्रत्याद्यर्ग्नो पिनष्टि प्रातः सिशरस्का-ऽऽभ्रतोदगयेषु दर्भेषु पस्चादग्ने हर्गयेषु दर्भेषु प्रांक्-शिराः संविश्यति पश्चात् पतिरवस्थाय दिचणस्य पाणे-रङ्गुष्ठेनोपकानिष्ठिकया चाङ्गुल्याभिसङ्गृद्य दिचणे नासिकाश्रोतस्यवनयेत् प्रमानग्निः प्रमाननिन्द्र दृत्ये-तयर्चाय यथार्थम् ॥ ६—१२ ॥ ६

'प्राग्रहीचां' ऐप्रान्धां दिशि सन्तातां 'न्यप्रोधग्रङ्गां' न्यप्राधस्य वटस्य ग्रङ्गां ग्रस्पुटितपत्रमिति यावत् 'निःसप्तेः यवैमीविवी' एकविंग्रतिमासान् एकविंग्रतियवान् वा वचस्वामिने
मूखं दस्वा तस्तकामात् 'परिकीय' 'उत्थापयेत्'। ग्रङ्गां
विग्रिनष्टि—'उभयतः फकाम्' यस्त्रा उभयपार्वयोरेव फर्ने
'विद्येते ताष्ट्रमीं, किश्व, 'ग्रस्तामाम्' ग्रस्तानाम्, किश्व 'ग्रक्तमिपरिस्त्रां' क्रमिभः पत्रकीटैः परिस्त्रां गरित्थापा तदभावाम्
(६)। तत्परिक्रयम्बाः सप्त। तानाहः;—हे ग्रङ्गे। लं 'यदि'
'सीमी सोमदेवतायाः प्रिया 'ग्रस्त' तर्हि 'सोमाम राजे'
सोमराजप्रीत्यर्थमेव 'ला' लां 'परिक्रीणामि' १। लं 'यदि'
'वारणी' वर्षणदेवतायाः प्रिया 'श्रसि' तर्हि तस्त्रे-'बरुणाय

राज्ञे ' एव 'ता' 'परिक्रीणामि २। लं 'यदि' 'वसुभ्यः' वस्त्रष्ट-कानां प्रीत्यर्धमेवीत्यना 'बसि' तर्हि 'वस्यः' एव 'ला' 'परिक्री-णामि' ३ । त्वं 'यदि' 'ब्रेडेभ्यः' बद्राणामेकाद्यानां प्रीत्यर्थमेवी-त्यवा 'श्रमि' तर्हि 'रुट्रेभ्यः' एव 'ला' 'परिक्रीणामि' ४। ल' •यदि' 'मादित्येभ्यः' दादमादित्यानां मीत्यर्धमेवीत्पन्ना 'त्रसि' तर्चि 'त्रादित्येभ्यः' एव 'ता' 'परिक्रीणामि' ५। लं 'यदि' 'मरुद्धाः' एकोनपञ्चायतां मरुतां प्रौत्यर्थमेवोत्पना 'त्रसि' तर्हि 'मक्द्राः' एव' ला' परिक्रीणामि' ६। 'यदि' 'विम्बेभ्यादेवेभ्यः' सर्वदेवप्रीत्यर्थमेवीत्पचा 'श्रसि' तर्हि 'विष्वेभ्योदेवेभ्यः' एव 'त्वा' 'परिक्रीणामि' ७.। इति सप्त परिक्रयणमन्त्राः (७)। च्राचीत्यापनमन्त्रः ;— हे 'श्रीषधयः' ! यूर्य 'सुमनसः' प्रसन्ताः सन्तः 'त्रस्यां' वध्वां 'वीर्यं समाधत्त्' वीर्यसमाधानं कुरुत, कित्रिमित्तमित्याच — 'इयं' वधूः 'कर्म' गर्भप्रसवनं 'करिष्यति' ततएव वीर्यस्य प्रयोजनम् ; 'इति इमं मन्त्रं पठन् 'छत्याप्य' ताः 'त्रणै:' यथालभ्यै: 'पृरिधाय' वेष्टयित्वा 'वैद्वायसीं' भानाय-सम्बन्धिनीं सताममरवेतिति प्रसिद्धाम् 'श्राष्ट्रत्य' तदुर्प्यः . 'निद्धात्' खापयेत् (८)। ततस 'दृशदं' शिलापदृकं 'प्रचास्थ' भ्रपरवसुकषासंसर्गं यद्या न स्थात् प्रचात्रनेनैवं कला तम 'ब्रह्मचारी' ऋतावन्यन खभार्यायामपि यो न सङ्क्किते सः इव 'व्रतंवती वा' पातिव्रत्यं व्रतं यया पात्वति विशेषेण सां, 'ब्रह्मबन्धू:' 'ब्राह्मणनातीया' 'कुमारी वा' अनूढ़ा अस्त्राणकचीति यावत् 'अप्रत्याचरन्ती' प्रत्याचारस्त्रागस्तम-क्षवैन्ती अवियामेणैव आटिस्येवेति बरवत् अन्यवा आम्रातव्यं श्रीषिधीर्थं नष्टं स्थादेन 'पिनष्टि' पेषणं कुर्यात्, ताः शक्षा

द्रत्यर्थादागतम् उपलेनिति च (८)। ततय 'प्रातः' 'उदगगेषु दर्भेषु' उपस्थिता सा वधूः 'सियरस्ता यामुता' सती, 'अनेः' 'पयात्' पियमस्यां दियि 'उदगगेषु दर्भेषु' पातितेषु 'प्राक्-ियाः' पूर्विदगतमस्त्रका भवती 'संवियति' संवियनमध्ययन-िमयोपवियनं कुर्यात् (१०)। ततः 'पयात्' 'पितः' 'अवस्थाय' 'दिचणस्य पाणः' 'प्राष्टुष्टेन' 'उपकिनिष्टिकया' अनामिकया 'प्राष्टुष्टा' अङ्गुष्टानामिकाभ्यामिति यावत् 'अभि' यभितः सर्व-तोव्याप्य 'सङ्गृद्धा' तत् पिष्टगुङ्गारसं, तस्या वध्याः 'दिचणे' 'नासिकास्त्रोतिस' नासिकारस्त्रे 'अवनयेत्' अवचिपेत् यावा पयेद्दा; 'पुमानिनः पुमानिन्दः (म० वा० १,४,८)'—'इति यत्या ऋचा' दृष्टं संस्परिविति ग्रेषः (११)। 'अथ' अनन्तरं 'यथार्थं' यथाप्रयोजनं विद्वरयेदिति ग्रेषः (१२)। गतिमदं पुंसवनकर्म॥ ६—१२॥ ६

इति सामवेदीये गोभिलण्डास्त्रे दितीयप्रपाठके षष्ठखंण्डस्य व्याख्यानं सामत्रमिकतं समाप्तम् । २,६

ঈশাণ কোণে যে কোন বটবৃক্ষ থাকিবে তাহা হইতেই শুঙ্গাঁ (টুশী) অর্থাৎ অক্ষুটিতপত্র, বৃক্ষধামীকে একবিংশতি যব বা একবিংশতি মাঘ প্রদানপূর্বক জ্বা করিয়া পঁরে উত্থাপিত করিবে। ঐ শুঙ্গার উভয়পাথে ফলধরা চাই, উহা মান অর্থাৎ শুক্ষপ্রায় না হয় এবং উহাতে পত্রকীট না জন্মিয়া থাকে (৬)। ঐ শুঙ্গা ক্রয় করিতে সপ্ত মন্ত্র পাঠ আবশ্যক। যথা;—হে শুঙ্গে! ভুমি যদি সোমদেবভার প্রিয়

হও'ত সেই রাজার * প্রীতির জন্মই তোমাকে ক্রেয় করি-তেছি :। ভূমি যদি রাজা বরুণদেবতার প্রিয় হও'ত সেই বরুণরাজার * প্রীতির জন্মই তোমাকে ক্রয় করিতেছি ২। ভুমি যদি অফবস্থর প্রিয় হও'ত দেই বস্থগণের প্রীতির জন্যই তোমাকে ক্রয় করিতেছি ৩। যদি একাদশ রুদ্র-গণের প্রিয় হও'ত সেই রুদ্রগণের প্রীতির জন্মই তোমাকে ক্রয় করিতেছি ৪। যদি তুমি দ্বাদশ আদিত্যগণের প্রিয় হও'ত দেই আদিত্যগণের প্রীতির জন্মই তোমাকে ক্রুয় করিতেছি ৫। তুমি যদি উনপঞ্চাশৎ মরুদ্গণের প্রেয় হও'ত সেই মরুদ্গণের প্রীতির জন্মই তোমাকে ক্রয় করি-তেছি ७। যদি তুমি বিশ্বেদেবা দেবগণের প্রিয় হও'ত দেই বিখেদেবা দেবতাদিগের প্রীতির জন্মই তোমাকে ক্রয় করিতেছি ৭। পরে এই মন্ত্র পাঠ পূর্ব্বক উহা উত্থাপিত অর্থাৎ বৃক্ষশাখা হইতে ছিন্ন করিবে ; যথা—'হে ওষ্ধিগণ! তোমরা প্রদন্ত ইয়া এই বধুতে বীর্যাধান কর, যাহাতে এই রধূ অক্লেশে গর্ভ প্রদাব কর্মা করিবে'। উত্থিত দেই ·শুঙ্গা তৃণাচ্ছাদিত করিয়া বৈহায়দী অর্থাৎ অমরবেল বা সূক্ষ<mark>্</mark> জটামাংসী সঙ্হ পূর্বক তাহাতে রক্ষা করিবে (৮)। অ**নন্ত**র পেষণাধার শিলা একথানি ভালরূপে প্রকালিত করিয়া তাহাতে ব্ৰহ্মচাৱীর ফায় ব্রতবিশিষ্টা অর্থাৎ গৃহী ব্রহ্মচারী যেরূপ ঋতুকালমাত্রে স্বীয় ভার্য্যামাত্র গমন করেন সেইরূপ আচরণবতী কোন পতিব্রতা অথবা ব্রাহ্মণবংশীয়া কোন

^{* (}नाम ७ वक्न लाबरे आंका बनिया कीर्जिंक रहेबा थारकन,

কুমারী উহা অবিশ্রামে পেষণ করিবে অর্থাৎ পেষণকালেই ওষধির সমস্ত গন্ধ গন্ধবহ কর্তৃক অপছত না হয় (৯)। পরে প্রাতঃকালে বধূ উত্তরাগ্র কুশাপুঞ্জে অবন্ধিত হওত আ-মন্তক জলপ্লুতা স্থসাতা হইয়া অগ্রির পশ্চিমভাগে উত্তরাগ্র পাতিত কুশাসনে পূর্বাশিরা হওত অন্ধশয়ন করিবে (১০), পতি তাহার পশ্চাতে থাকিয়া অনামিক। ও অঙ্কুষ্ঠ দারা সেই শুঙ্গা-পিষ্ট গ্রহণ করিয়া তাহার দক্ষিণ নাসারন্ধে তদীয় রম প্রদান করিবে বা আ্রাণ করাইবে। তৎকালে পুমানিশ্রিঃ পুমানিশ্রঃ (ম০ ব্রা০ ১,৪,৯)' এই মন্ত্র পাঠ করত পতি ইষ্ট স্মরণ করিবে (১১)। অনন্তর যথেচ্ছা বিচরণ করিবে (১২)। ইহাই পুংস্বনকর্ম্ম ॥ ৬—১২॥ ৬

দ্বিতীয় অধ্যায়ে ষষ্ঠ পণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ২,৬

त्रय सीमन्तकरणम्॥ १

'षध' प्रकरणान्तरं खोतयति । 'सीमन्तकरण्म्' नाम कर्मे, संस्कारविशेषः । तद्धिकत्य वच्मीति । १

সীমন্তকরণ * নামে আর একটি সংস্কার করিতে হুনু, একণে তাহাই বলা হইতেছে। ১

तस्य कालं विधत्ते ;— प्रथमगर्भे चतुर्थे मासि षष्ठेऽष्टमे वा ॥ २

^{• &}quot; हेशाटक भीमरस्रामन् व करह ।

'प्रथम गर्भे' एष हि संस्कार: प्रथमे एव गर्भे कार्य: न त प्रतिगर्भम्। तत च 'चतुर्थे षष्ठे घष्टमे वा मासि' कुर्यादिति तलालविधि: । २

এই সীমন্তকরণ সংস্কার প্রথম গর্ভমাত্রেই করিতে হইবে, প্রতিবার গর্ভ হইলেই করিবে না। ইহা চতুর্থ, ষষ্ঠ বা অফীম মাদের কার্য্য। ২

तनितक्त्रीयतां तिधत्ते ;---

प्रातः सिशरस्काऽऽभुँतोदगग्रेषु दर्भेषु पश्चादमी-कदगग्रेषु दर्भेषु प्राच्युपविश्वति पश्चात् पतिरवस्याय युग्मन्तमीदुम्बर्ण शलाट्यय्नमावभ्राति अयमुर्ज्जावती वृच इत्यय सीमन्तमूर्बमुद्रयति , भूरिति दर्भपिञ्जूली-भिरेव प्रथमम् भुवरिति दितीयए खरिति खतीय-मथ वीरतरेण येनादितेरित्येतयर्चा धर्यपूर्णचाचेण राकामहर्मित्येतयची विश्वेतया व शबच्या यासी राके सुमत्य द्रित क्रसरः स्थालीपाक उत्तरप्रत ेस्तमवेचयत् किम्पश्यसीत्युक्ताः प्रजामिति वाचयेत् तं सा खयं भुद्धीत वीरसूर्जीवसूर्जीवपतीति ब्रा-स्माखी मङ्गल्याभिर्वाग्भिषपासीरन् ॥ ३---१२

. 'प्रातः' प्रवास , 'उदगयेषु दर्भेषु' उत्तराचीकतपातित-कुशासने उपविष्टा सती 'सिशरका आयुता' स्नाता भवती 'म्राने: सवात्' 'उदगमेवु ब्दर्भेवु' 'प्राची' प्राचुखी 'उपविधति'

(३)। 'पतिः' तस्या वध्याः 'पद्यात्' 'त्रवस्थाय', 'युग्मन्तम्' युरमानि फलानि यस्मिन् ताद्यम् 'श्रीदुस्वरम्' उदुस्वरगुष्करं 'शलाटुययुम्' शलाढुनामफलविशेषस्य स्तवकश्च 'श्रयमूर्जीवती वच: (मं बा १,५,१)'--'इति' इमं मन्त्रमुचरन् 'त्रा वधाति' वध्वाः मस्तर्के काफ्टे बाही कट्यां नाभी श्रश्वले वेति न नियम: (४)। 'ऋष' अनन्तरम्। 'सीमन्तम्' नेयरचना-विशेषम् 'अर्द्वम् उत्रयति' उत्रयेत् पतिरेव। तत्र 'दर्भपिष्डू-सीभिः' ग्रुष्कै: गर्भसारैय कुगासमूहै: 'भृः' — 'इति' मन्त्रेण 'प्रय-मम्' उद्रयनम् ; 'भुवः' — 'इति' मन्त्रेण 'दितीयम्' उद्रयनम् ; 'खः' -- 'इति' मन्वेण 'ढतीयम्' उत्रयन्म् (५)। 'वीरतरेण' यरत्यविश्रेषेण 'येनादिते: (म॰ ब्रा॰ १,५,२^१)'--'इल्वेतया ऋवा' च सीमन्तमूर्वमुवयति पतिः (६)। 'श्रथ' तदनन्तरम् 'राकामक्रम् (म॰ ब्रा॰ १,५,३)'—'इत्येतया ऋचा' 'पूर्ण-चात्रेण' स्त्रपूर्णतर्मुणा सीमन्तोत्रयनम् (७), 'च' विषयः 'यास्ते रावे असमतयः (म॰ ब्रा॰ १,५,४)'—'इति' मन्तं पठन् न्नितः 'त्रिखेतया' त्रिषुस्थानेषु खेतवर्णया 'यलस्या' गन्नकी-कण्टकेन सीमन्तमूर्वमुत्रयेत् (८)। ततयः; 'स्थालीपाकः'. स्थान्यां पक्कः 'उत्तरष्टतः' पाकान्ते प्रतमिश्रितः 'क्रसरः' तिल-तेण्डुलसमूहः 'कसरः' इति कसरलचणमः; 'तम्' तारू पं कसरम् 'अवैचयेत्' दर्भयेत् पत्नीं पतिरिति (८)। यदा सा तं पश्चित, तदैव पतिः पृच्छेत् 'किम् पश्चित ? - इति' 'उत्ता' पतिनैवं प्रष्टा सा, 'मजाम् (म॰ बा॰ १,५,५)'--'इति' इमं मन्त्रं 'वाचयेत्' पत्नीं पति: (१०)। 'ते' क्रसरं 'सा' वधूः 'खयं भूक्तीत' (११)। तस्मिन्नेन भोजनकासे 'ब्राह्मख्यः'

'वीरसर्जीवस्त्रीविपत्नी'-'इति' एवमादिभि: 'मष्ट्र खाभि: गींभि:' त्रामीर्वाकी: 'उपासीरन्' ईखरमिति येष: (१२)। इति सीमन्तोत्रयनमः। ३--१२

সীমন্তকরণ দংকার কিরূপে করিতে হয় বলিতেছেন;— প্রাতে উত্তরাগ্রভাবে পাতিত কুশাসনে বধূকে বসাইয়া আ-মস্তক প্লাবিত করিয়া স্নান করাইয়া দিবে। পরে অগ্লির পশ্চিম ভাগে পাতিত উত্তরাগ্র কুশাদনে পূর্ব্বাভিমুখী করিয়া তাহাকে বদাইবে, পতিও তৎপশ্চাতে থাকিবে। অনস্তর যজ্ঞভূমুরের একটি গুচছ ও শলাটুর আর একটি গুচছ দেই বধুর অঞ্চলে বা শরীরের যে কোন স্থানে বাঁধিয়া দিবে। সেই গুচ্ছদয় বন্ধনকালে 'অয়মূর্জ্জাবতোরক্ষঃ (ম• ত্রা• ১,৪,১)' এই মন্ত্রটি পাঠ করিবে। তদনন্তর সারগর্ভ শুক্ষ কুশাসমূহ নির্শ্মিত পিঞ্লীর (ত্রদের) দ্বারা সেই বধূর কেশবিন্যাস করিবে। 'ভূঃ' মৃদ্ধে প্রথমবার, 'ভুবঃ' মৃদ্ধে বিতীয়বার এবং 'ষঃ' মৃদ্ধে তৃতীয়বার দীমস্তের কেশগুলি ঐ পিঞ্লি দারা উন্নীত করিয়া দিবে। 'যেনাদিতে (ম• ত্রা• ১,৫,২)' মন্ত্রপাঠ করত্নী শরের বাণ প্রস্তুত হয় সেই শরের দ্বারা সীমস্তের মধ্য চিরিয়া শোভমান করিবে। 'রাকামহং (ম০ ত্রা০ ১,৫,৪) মন্ত্রপাঠ শুরত স্থানত্তয়ে **খেত** এরূপ শঙ্গারুর •কাটার দারা স্কুত্র স্কুত্র কেশগুলি গুছাইয়াদিবে। তাহার পরে মৃতদংবরা দেওখা অগ্নিপক তিলতণুল তাহাকে দেখাইবে এবং তদ্দর্শনকালে । তাহাকে পতি জিজ্ঞাস। করিবে 'উহাতে কি দেখিতেছ ?' এতত্ত্তের বধু বলিবে 'প্রকা ইত্যাদি (ম• আ• ১,৫,৫)'। পরে "দে দিবদ তাহাই বধু ভোজন করিবে এবং সেই ভোজনকালে ত্রাহ্মণীগুণ এই বধু 'বীরপ্রসবিনী হউক' ইত্যাদি মঙ্গলসূচক বাক্যে ঈশ্বরোপাসনা করিবে। ইহাই সীমস্তোশয়ন॥৩—১২

श्रय सोष्यन्ती होम: ॥ १३

'त्रथ' प्रकरणान्तरं द्योतयति । 'सोचन्तीक्षोमः' एतवामक वापरः संस्कारः कार्यः । १३

এই দীমন্তোলয়ন সংস্কারের পরে দোষ্যন্তীহোম নামে আর একটি সংস্কার করিতে হয়। ১৩

तस्य कालं विधत्ते ;—

प्रतिष्ठिते वस्ती ॥ १४

'बस्ती' योक्रिप्रदेशे 'प्रतिष्ठिते' गर्भे समुपस्थिते सीचन्ती-होम: कार्यः इति तत्कालनिर्देश: । १४

• শ্বথন প্রদবদ্বারদেশে গর্জ আদিয়া উপস্থিত হইবে দেই

্শাস্থ্যে অর্থাৎ প্রদবের অব্যবহিত পূর্ব্বে এই 'দোষ্যন্তী হোম

সংস্কার করিতে হইবে। ১৪

• * तत्रेतिकर्त्तव्यतां विधत्ते ; —

परिस्तीर्थ्यानिमाज्याद्वती जुहोति या तिर-श्रीत्येयद्वी विपश्चित्पुक्तमभरदिति च पुमानयं जनिष्यतेऽसी नामेति नामधेयं यहाति यत्तद गुंद्य-मेव भवति ॥ १५—१७

'ग्रन्निम् परिस्तीर्यं' तत्र, 'या तिरुत्री (म॰ ब्रा॰ १,५,६)' —'इत्येतयर्चा', 'विपिषत्पुच्छमभरत् (म॰ ब्रा॰ १,५,७)'— 'इति' अनया च 'आज्याइती' आज्यतस्वीय आइतिहयम् 'जुहोति' जुहुयात् (१५)। अपरखु 'अयं' गर्भः ।पुमान् जनिष्यते' चेत् 'ग्रसौ नाम'—'इति' नामधेयं' जनिष्यमाण-पुत्राख्यां 'रुद्वाति' प्रकल्पर रचिति (१६)। 'यत्' नामधेयं मनसि निश्चितम्, 'तत्' नामधेयं 'गुद्धम्' गोप्यमेव ·भवति' भवेद, श्रन्यथां कन्याजाते हासाय खाच्छत्र्णामिति (१७)। गतीऽयं सीचनीहोमसंस्तारः। १५-१७

পূর্ব্ব উপদেশাসুসারে অগ্নি স্থাপনাদি পরিস্তরণান্ত কার্য্যের পরে ধ্যা তিরশ্চী (মং ত্রাং ১,৫,৬)' মন্ত্রে এবং 'বিপশ্চিৎপুচ্ছমভরৎ (১,৫,৭)' মুদ্রে আঞ্চাতত্তে আহুতি-ষয় প্রদান করিবে (১৫)। এই সময়ে,—'য়দি পুত্র জন্ম ত তাহার এই নাম রাখিব' এইরূপ মনে মনে একটি নাম স্থির করিয়া রাখিরে অর্থাৎ পুত্তের আশা করিবে (১৬) পুরুং তাহা প্রকাশ করিবে না অর্থাৎ, প্রকাশ করিলে যদি পুত্র-্না হয়'ত শত্ৰ-হাদ্য হইতে পারে (১৭)। ইহাই সোষ্যন্তী-হোম সংস্কার। ১৫--১৭

क्षत्रय जातकमीचिते ;—

यदाऽसी कुमार जातमाचचीर प्रयान काड-चर्त नाभिक्तनानेन सनप्रतिधानेन चेति ॥ १८

'यहा' यस्मिन् काले प्रसवयष्टस्यः धानीप्रस्तयः सर्वे 'कुमारं जातम्'—'इति' समाचारम् 'क्रसी' पित्रे 'जाचचीरन्' 'श्रयं' तद्व्यहितमेव पिता 'ब्रूयात्'—'नाभिक्रनानेव' नाभिः लाननाडी के देनेन 'च' अपि स्तनप्रतिधानेन' स्तनपायनेत एनं पालियतुं 'काङ्चत' दच्छां कुरुत् सूयम् 'द्रति'। १८

অতঃপর জাতকর্ম সংস্কার যথা ; — যথনই সূতিকাগৃহন্থ-ধাত্রী প্রভৃতি বলিয়া উঠিবে যে 'কুমার জন্মগ্রহণ করিল' তখনই পিতা বলিবে 'নাভিসংলগ্ন নাড়ীচ্ছেদন ও স্তন্যপ্রদা-নাদির ছারা রক্ষা করিতে ইচ্ছা কর'। ১৮

व्रीहियवी पेषयेत्तयैवाऽऽवृता यया शुङ्गान्द-चिगस्य पागेरङ्ग्छेनीपष्ठिकयाः चाङ्ल्याभिसङ्ग्रह्म कुमारम्य जिल्लायां निर्माष्टीयमाचीति तथैव मेधा-जननए सर्पिः प्राथिकातरूपेण वादाय कुमारस्य मुखे जुहोति मैधानी मित्रावस्णावित्ये तयची सद-सस्युतिमह्ततमिति च क्वन्तत नाभिमिति ब्र्यात् ·-ज्ञुनञ्च प्रतिधत्तेति ॥ १८---२२

नाभिक्तनात् पूर्वकल्यमार ;-- 'यया' पूर्वीक्रया 'त्राहता' व्परिपाव्या 'ग्रुक्तां' पूर्वीकां 'पेषयेत्' 'तयैव' ब्रीहियवी पेषयेत् (१८)। पिष्टी च बीहियवी 'दिचिक्स' पाणे: अङ्गुष्टे नीय-कनिष्ठिकया च अङ्गुल्या चिम सङ्गृत्त्य' 'इयमाजा (म॰ .बा॰ १,५,८)'—'इति' इमं मम्बमुचरन् 'कुमारस्य' तस्य 'जिह्नस्यां' 'निर्माष्टिं' नियच्छति (२०)। 'तथैव' तनैव प्रकारण दक्ति यस्य पाप: अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां मुझीलेति यावत् व मेधान्ते भिनावरुषी (म॰ ना॰ १,५,८)'—'इत्वेतयर्चा' 'व' मिष 'सदसस्यतिमनुतम् (छ॰ मा॰ २,२,३,०)'—'इति' मनया 'मिषाजननं सिर्पः' 'प्राययेत्'। 'वा' मनवा 'नातरूपेष' 'हिरखेन' हिरण्मयमनाकादिना 'मादाय' गृष्टीला सिर्पः 'कुमारस्य' तस्य 'मुखे' 'जुड़ोति' जुडुयात् चिपेत् (२१)। एतदनन्तरम् 'नाभिम् कन्तत'—'इति', 'स्तनं प्रतिधत्त'— 'इति च' 'न्रूयात्' मादिस्थात् पितिति ग्रेवः। पिनादेगम्हण-पूर्वक्रमेव नाभिक्तन्तनं स्तनप्रतिधानचिति गतं नातकर्म (२२)। १८—२२

পূর্বের শুরা পেষণের যে নিয়ম বলা ইইয়াছে, দেই ক্রপেই ধান্য-ভণ্ডল ও যব-ভণ্ডল পেষণ করিয়া নাড়ীচ্ছেদনের পূর্বেই দক্ষিণহন্তের জনামিকা ও অঙ্গুঠের দারা গ্রহণ করত 'এই ঈশরের আজ্ঞা (মং ব্রাং ১,৫,৮)' মন্ত্রপাঠপূর্বক দেই নবকুমারের জিহ্লাতে লেহন করাইবে এবং মেধার বৃদ্ধি কামনাতে 'মেধান্তে মিত্রাবঙ্গুণো (মং ব্রাং ১,৫,৯)' মন্ত্র ও 'সদসম্পতিমন্ত্রত্ম (ছং আং ২,২৩,৭) মন্ত্র; এই মন্ত্রদ্ধ পাঠপূর্বক বারদ্বয় দেইরূপ অঙ্গুঠানামিকার দারাই য়তও অবলেহন করাইবে অথবা হ্রবর্শলাকাদির অথ্যে স্বত লইরা দেই কুমারের সুবৈ প্রদান করিবে। জনস্তর নাড়ী ছেদন করিয়া স্তনপান করাইবে। ইহাই জাতকর্ম সংস্কার।১৯—২২

चत जर्बमसमालकानमाद्यरातात् ॥ २३,०

'पत्रकंदम्' नाभिकन्तनात् परेखात् का दयरावात्' दय-

राविशेषं यावत् 'ससमास्त्रभनम्' सस्यर्धनम् कुमारमातुरित्य-ग्रीचविधि: ॥ २३

इति सामवेदीये गीभिलण्ह्यसूते दितीयप्रपाठके सप्तमखण्डस्य व्याख्यानं सामयमिकतं समाप्तम् । २,७

এই নাড়িচ্ছেদনের পর হইতে দশ দিন সেই প্রসৃত্তি অম্পূণ্যা হইবে অর্থাৎ এ দশ দিন ভর্ত্তা স্বীয় পত্নীকে ম্পূৰ্ণ পর্যান্তও করিবে না। ২৩

ৰিতীয় অধ্যারের সপ্তম খণ্ডের অনুবৃদি সমাপ্ত ॥ ২,৭

यय निष्कामणकार्यस्याद्यद्वं च्यौत्स्रोपस्थानं विधत्ते;— অথ নিজ্যান। তন্মধ্যে প্রথমত জ্যোহ্সেপিস্থান ;---

• "जननाद्यसृतीयोज्यौत्स्रसस्य हतीयायां प्रातः सेशिरस्क कुमारमाभाव्यासमिते वीते लीहितिसा-ञ्जलिक्कतः पितीपतिष्ठतेऽय माता शुचिना वसनेनं कुमारमाक्तादा दिजागत उदञ्च पिर्च प्रयक्तस्युद्क्-शिरसमानुपृष्ठम्परिक्रम्योत्तरतोऽवतिष्ठतेऽय जपति यत्ते सुसीमद्रति यथाऽयद्गप्रमीयेतपुना जनिवा अधीत्य-दञ्च मात्रे प्रदाय यथार्थम्॥ १---५

^{*} 'जननात्' जवात: • प्रारभ्य 'धि,' 'हतीयः' 'ज्यीत्सः'

ज्योत्साय्ताः पचः, 'तस्य' पचस्य 'व्रतीयायां' तिथी 'प्रातः' 'कुमारं' 'सिशरकाम् आधाव्य' शिरसि जनदानेन सापियला 'श्रस्तमिते' सूर्यें, 'वीने' विगते च 'लीहितिन्ति', 'जिता' क्षमारजनकः 'ऋञ्जलिकतः' पुत्रग्रहणाय प्रसारिताञ्जतिदयः सन् 'उपतिष्ठते' उखितस्तिष्ठेत (१) । 'अध' तदनन्तरं 'माता' कुमारप्रस्ति: 'ग्रुचिना' ग्रुध्वेण निर्मलेनिति यावत् 'वसनेन' 'कुमारम्' 'श्राच्छाय' 'दिचणतः' दिचणस्यां दिशि गला 'उदर्श्व' उत्तानम् 'उदक्घिरसं' क्षयारं 'पित्ने' कुमार-जनकाय तस्मै 'प्रयच्छिति' प्रयच्छित् (२)। दत्त्वा च सा 'अतुपृष्ठ' परिक्रम्य' खपितपृष्ठदेशेनागत्य 'उत्तरतः' उत्तरस्यां सुतरां पत्यवीमभागे 'अवितष्टते' अवस्थिता भवेत् (३)। 'श्रय' दम्पत्यीर्ययोक्तभावेन सक्तमारावस्थानाननारं पति: 'यत्ते सुसीम'-'इति'चारभ्य 'यथाऽयत्र प्रमीयेत पुची जनिवा श्रिध'-इत्यन्तं त्वचं (म॰ झा॰ १,५,१०—१२) 'जपित' जपेत् (४)। जिपला च 'उद्घं' उत्तानमेव तं कुमारं माले तलास्त्ये 'प्रदाय' प्रदानं कला समाप्तं ज्यौत्स्रोपस्थानमिति . 'यद्यार्थम्' यद्याप्रयोजनं विश्वरेदिति (५)। २—५

জন্ম হইতে তৃতীয় জ্যোৎসাপক্ষের তৃতীয়া তিথিতে প্রাত্তকালে নবকুমারের মন্তক পর্যান্ত আপ্লুত করিয়া স্নান করাইবে অনন্তর সূর্য্যান্তপরে, এমনকি সূর্য্যমণ্ডলের অরুণিমান্পর্যান্ত দৃষ্টিপথাতীত হইলে, সেই নবকুমারের ণিতা, পুত্র গ্রন্থানের জন্য অঞ্জলিদ্বয় প্রসারিত করত দণ্ডায়মান হইবে। অনন্তর নবকুমারের মাতা দেই কুমারকে পরিষ্কৃত বস্ত্রে আছাদিত করিয়া স্বীয় কামীর দক্ষিণ্দিকে আসিয়া ঐ বালক

কে উত্তরশিরা ও উত্তানভাবে তাঁহার অঞ্চলিতে প্রদান
করিয়া স্বয়ং স্বামীর পৃষ্ঠপথে বামদিকে আসিয়া মুগ্মরূপে
অবস্থিত হইবে। পরে ঐ বালক সহ পিতা 'যতে হুদীম' হইতে
'যথা অয়ং ন প্রমীয়েত পুত্রোজনিত্র্যা অধি' পর্যান্ত (ম॰ ব্রা॰
১,৫,১০—১২) ঋক্ত্র্য় পাঠ করিবে। অনন্তর গৃহীত পুত্রটি
তদীয় জননিকে পুন:প্রদান করিয়া যথাপ্রয়োজন অপরকার্য্য
বা বিপ্রাম করিবে। ১—৫

निष्क्रामणान्तादसमबुक्तर्जनं विधत्ते ;— দ্বিতীয়ত অবুৎসর্জন ;—

षय येऽत जहुँ ज्योतमाः प्रथमोहिष्टएव तेषु पितोपतिष्ठतेऽपामञ्जलां पूर्यित्वाऽभिमुख्यन्द्रमसं यदद्यन्द्रमसीति सहाराज्या विस्तृणीमृत्रज्य यथार्थम्॥ ६,०

्रंबिय' प्रकरणान्तरं द्यातयित। 'यतः' जननात् हतीय न्यीत् स्नातः 'अर्द्वं' उपरिष्टात् परस्तादिति यावत्, 'ये' 'ज्योत्स्नाः' ज्योत्स्नायुक्ताः कालाः युक्तपचाः, 'तेषु' ज्योत्स्नेषु कालेषु 'प्रथमोदिष्टे' प्रथमागते ज्योतस्त्रे जननाचत्र्ये युक्तपचे, यस्यां कस्यामध्येकस्यां तिथो सन्धवतचन्द्रोदये ''पिता' कुमार् जनकः, 'श्रपामञ्जलिं पूरियत्वा' 'चन्द्रमसम् श्रभिमुखः' सन् 'उपतिष्ठते' उपतिष्ठेत उत्थितस्तिष्ठेत (६)। ततस्य 'यद्द्रद्रमसि (म॰ बा॰ १.५,१३)'—'इति' श्रनेन 'यजुषा' सन्दर्श्यस्थमन्त्रेण 'सकत्', 'तृष्णीं'। श्रमस्त्रकं 'द्वः' दिवारम् 'डसृज्य' ग्रहीतीदकाष्त्रसिमिति यावत्; समाप्त मनुमर्जनं कृत्य मिति मला 'यथार्थं' यथाप्रयोजनं विहरेदिति शेषः ॥ ६,७

বর্ণিত ঐ তৃতীর জ্যোৎসের পরে যে প্রথমোপস্থিত জ্যোৎস্ন অর্থাৎ জন্ম হইতে চতুর্থ জ্যোৎস্নাপক্ষ, তাহার প্রতিপৎ হইতে পূর্ণিমাপর্যান্ত পঞ্চদশ কাজির যে কোন রাজে সম্ভবত চল্ডোদয়ে, কুমারের পিতা দণ্ডায়মান হইয়া চন্দ্রাভিন্ম্থ হওত 'ঘদদশ্চন্দ্রমদি (ম• ব্রা• ১.৫,১৩)' মন্ত্রপাঠ করত একবার এবং অপর বারন্ধ হণ্ডক, সাকল্যে মঞ্জলিত্র জল ত্যাগ করিবে। ৬,৭

श्रय नामधेयं विभन्ते; — ज्ञथ नामस्या कत्व ; —

जननाइग्राते ब्युष्टे शतराते संव्यत्सरे वा नामधेयकरणम्॥ ८

'जननात्' जननदिनमारभ्य 'दशराचे शतराते संवृक्षरे वा' ख्युष्टे' अतीते एकादशदिनादी 'नामधेयकरणम्' कुम्रास् स्थिति। प

জন্মদিবস ইইতে দশদিবস বা শতদিবস অথবা সংৱৎস্র গাত ইইলে একাদশাদি দিবসে নবকুমারের নামধেয়করণ ইইবে।৮

्र तत्रितकर्त्तव्यतां विधत्ते ; —

नामार्थयकत्रन रयकार्य मण्यानिक हहेर्त, जाहाहै विलाख हिन; —

ब्याय यस्तत् करिष्ट्यम् भवति प्रसादग्ने सदमग्रेषु

दर्भष् प्राङ्गविश्खय माता शुचिना वसनेन कुमार-माच्छाद्य दिचणतं उदञ्चं कर्ने प्रयच्छत्युदक्शिरसम-नुपृष्ठ' परिक्रम्योत्तरतजपविशत्युदगग्रेष्वे व दर्भेष्वय जुहीति प्रजापतये तिथये नचनाय देवतायाद्गति तस्य मुख्यान् प्राणान्त्रसमृथन् कोऽसि कतमोऽसी-त्येतं मन्तं जपत्याइस्पत्यं मासं प्रविशासावित्यन्ते च मन्त्रस्य घोषवदाद्यन्तरन्तस्यन्दीर्घाभिनिष्ठानानाः दध्यादेतदतिबतमयुग्दान्तएस्वीणासावे क्ततद्वाम चैव प्रथमं नामधेयमाख्यायः यथार्थङ्गीर्दि चिणा।।

29--3

'चय' प्रक्रमार्थ:। 'यः' पुरुष: पिता पुरोहितोवा 'तत्' नामधेयं कर्म 'करिष्यन् भवति', सः 'ग्रम्नेः पद्यात्, 'उदगग्रेषु द्भेषु 'पाङ्' प्राक्षुख: सन् 'उपविश्वति' उपविश्वत् (८)। 'प्रथ' तदनन्तरं 'माता' 'दिचयतः' दिचयस्यां कर्तुर्देचियनागे गला 'ग्रचिना वसनेन जुमारम् चाच्छाय' 'उदक्शिरसम्' उत्तर-॰ गिरस्कम् किञ्च 'उद्चम्' उत्तानं गिशः 'कर्ते' नामधेयकर्मणा ऽनुष्ठाते प्रयच्छति (१०)। दत्ता च 'चनुपृष्ठं परिक्रस्य' सा 'छत्तरायेषु दर्भेषु' 'उत्तरतः' उत्तरस्रां दिश्य कर्तुवीमभागे 'खप-विद्यति' छषविष्टा भवेत् (११)। 'चय' तदनन्तरं, क्रोड़ी-क्कतकुमार: सः 'प्रजापृतये' प्रजापितदेवतामनुक्षियतुं तथैव 'तियये', तथैव 'नचनाय', 'जुक्ति' इवनं क्वर्यातु (१२)।

एवं होमानन्तरं 'तस्य' कुमारस्य 'मुख्यान् प्राणान्' मुखगत-म्बासान् 'समृयन्' ग्रङ्गलीभिः स्पृथन् 'कोऽसि कतमोऽसि (म॰ ब्रा॰ १,५.१४ - १७)'-- 'इत्येतं मन्धं' 'जपति' जपेत् (१३)। 'मन्त्रस्य' तस्य 'श्राहस्यत्य' मासं प्रविश्रासी'— 'इति' श्रव । च' अपि 'अन्ते' चरमे असौ इत्यस्य स्थाने 'क्षतं' नवरचितं 'नाम' श्राह्वानाद्यर्थेव्यवसार्थं पदं 'दध्यात्' स्थापयेत् व्यवसर्यादिति । तच् नाम 'घोषवदाद्यम्' भादितएव घोषसंज्ञकाचरयुक्तम्, 'बन्तरत्तस्यं' बन्तस्यसंज्ञकाचरभध्यं, 'दीर्घाभिनिष्ठानान्तं'दीर्घ-संज्ञकाभिनिष्ठानसंज्ञकाच्चरयोरन्यतरावसानकं भवेत् (१४)। 'एतत्' नाम 'त्रतिक्तं' ति बतप्रत्ययर हितमेव कार्यम् (१५)। 'स्त्रीणाम्' कन्यानां तु 'त्रयुग्दान्तम्' त्रयुग्माचरानां दान्तव्य-तिरिज्ञाच नाम दध्यादित्येव तत विचार्यम् (१६)। 'च' युनः तत् 'नामधेयं' 'मात्रे एव' प्रथमं 'त्राख्याय' परिज्ञाप्य नामधेयकरणं समाप्तमिति मला 'यथार्थम्' थयाप्रयोजनं विहरेदिति (१७)। अस्य कर्मणः 'गौः' एका 'दक्तिणः' देयेति (१८)। समाप्तं नामधेय करणम्। ८-१८

ৈ এই নামধেয় কার্য্যটি যে করিবে দে অর্থাৎ পিত। ব। পুরোহিত, অগ্নির পশ্চিমদিকে উত্তর্থা পাতিত কুশাদনে পূর্বাভিনুথ হইয়া উল্থিষ্ট হইবে। কুমারের প্রসূতি পরি-ফৃত বস্ত্রে শিশু আচছাদিত করিয়া লইয়া দেই নামধেয় করিতে প্রবত্ত কুমারের পিতার বা অপর আক্ষণের দকিণে আসিয়া উত্তরশিরা ও উত্তানভাবে তাহোকে প্রদান করিয়া দেই নামুধের করিতে প্রুক্ত পিতা বা আক্ষণের পৃষ্ঠদেশ

পথে বানে আদিয়া কুশাপুঞ্জের উপরি উপবিষ্টা হইবে। অনন্তর ঐ নামধেয়কারী কুমারকে ক্রোড়ে লইয়া প্রথমে প্রজাপতি দেবতার ভূষ্টির জন্য হোম করিবে,পরে যে তিথিতে -কুমারের জন্ম হইয়াছে সেই তিথির উল্লেখপূর্পক বিতীয়া-ত্তি প্রদান করিবে, তৎপরে য়ে নক্ষত্রে কুমারের জন্ম হই-য়াছে তাহার উল্লেখপূর্বক তৃতীয় আক্তি প্রদান করিবে। পরে দেই বালকের মুখে হস্তদানপূর্বক খাদ স্পর্শ করত 'কোদিকতমোদি (ম॰ ব্রা॰ ১,৫,১৪)' মল্রটি পাঠ করিবে এবং ঐ মন্ত্রের পাঠকালে স্থানবয়ে স্থিত অদৌপদের পরি-বর্তে নৃতন নাম নিবিষ্ট করিয়া ব্যবহার করিবে। ঐ নামটির আদ্যাক্ষর ঘোষ বর্ণ হইবে, মধ্যে অন্তব্ধর্ণ থাকিবে, অন্তবর্ণ দীর্ঘ বা বিদর্গ হইবে। বিশেষত এ নামটিতে ভদ্মিত থাকিবে না। কন্যাসন্তানের নামটি যুগ্মাক্ষরান্ত ও দকারান্ত না হয় এইমাত্র লক্ষণীয়। এইরূপ নাম উক্ত মন্ত্রের স্থানরয়ে 'ঘদৌ' পদের পরিবর্ত্তে নিবিষ্ট করত পাঠ দাঁগাপ্ত হইলে গেই নামটি সর্বপ্রথমে তদীয় প্রসৃতিকে অবগত করাইবে। এইরূপে নামধেয়করণ শেষ করিয়া পিতা বা পুরোহিত. যথাপ্রয়োজন অপরাপর কার্য্য বা বিশ্রাম করিবে। নামধেয় করণের দক্ষিণা একটা গাভী। ১—১৮

पौष्टिकं कर्म विधन्ते : --অথ পোষ্টিক কর্ম ;--

· कुमारस्य मासिमासि संव्यत्मरे सांव्यत्मरिकेषु

वा पर्व ख़ग्नीन्द्रे। द्यावापृथिवी विश्वान्देवाएश्व यजेत

'कुमारस्य' नवजातस्य 'संवस्तरे' प्रथमे 'मासि मासि' प्रति जम्मतिथो, 'वा' मथवा 'सांवस्तरिकें' जन्मतिथावेव प्रथमे एव च, मथवा 'पर्वसु' पौर्णमास्थामावास्थासु प्रथमे संवत्तरे एव 'मग्नीन्द्रो', 'द्यावाष्टिथवी', 'च' मपि 'विम्वान् देवान्' 'यजेत' यागिनेष्टं भावयेत् (१८) 'दैवतिमिष्टा' मग्नीन्द्रादियागं प्रक्रत्य 'तिथिं' जन्मनः 'च' मपि 'नर्चत्र' जन्मन एव 'यजेत' (२०)। गतिमदं पौष्टिकं कर्म जन्मतिथिकात्यं वा। १८,२०

প্রথম বংশর প্রতিমাদের জন্মতিথিতে অথবা সংবংশরের শেষ জন্মতিথিতে কিংবা প্রতি পূর্ণিমা ও অমাবাশ্যা পর্কেব অগ্নীন্দ্র, দ্যাবাপৃথিবী ও বিশ্বেদেবা দৈবতার অর্চনা করিবে এবং এইরূপে দেবতার্চনের পরে তিথি ও নক্ষত্ত্বেরও অর্চনা করিবে। ইহাই জন্মতিথিকতা । ১৯,২০

শ্ব নুর্বামিন্নাणন্;—
অথ মূদ্ধান্তাণ কন্ম ;—

विग्रोध्य ज्येष्ठस्य पुत्रस्थोभाभ्यां पाणिभ्यां मूर्ज्ञानं परिग्रह्म जपेद् यदा वा पिता मद्गति विद्यादुपेतस्य वाङ्गादङ्गात् सण्यवसौति पण्नां त्वा हिङ्कारेणाभि- जिल्लामीत्यभिजिष्य् यथार्थमेवमेवावरेषां यथाज्येष्ठं यथोपलस्यं वा स्वियास्तृष्णीं मूर्ड्बन्यभिजिल्लणं मृर्ड्बन्य- भिजिल्लणम् ॥ २१ ह्र ५ ॥ ८

'विप्रोख' प्रवासादामल, 'वा' यथवा 'यदा' यस्पिन् कार्से सि पिता इति विद्यात्' वालकः तदैव, 'वा' यथवा 'उपेतस्य' सिविहितस्य यदैव सिविहितो अवित् तदैव, 'ब्येष्ठस्य पुत्रस्य स्त्रू वां पाणिस्यां परिस्ट्छा' 'ब्युहादङ्गात् संथवसि (१,५१६—१८)'—'इति' वृचं 'जपेत्' (२१), ततः प्रगूनां त्या (१,५,१८)'—'इति' इसं मन्तं पठन् ब्रिश्मिजिघ्ना' ब्राष्ट्राय समाप्तं सूर्वीघाणं कर्मित मत्वा व्यथार्थग् यथाप्रयोजनं विद्वत्ति (२२)। 'ब्रवरेषां' तत्किन्छानामि पुवाणाम् 'एवमिय' सूर्वीघाणं कर्त्तिव्यम् (२३)। तत्र च 'यथान्धिष्ठं' ज्येष्ठानुक्तन्ति मृदीघाणं कर्त्तव्यम् (२३)। 'स्त्रियाः' व्याप्तवस्य त्यां प्रस्ति (२४)। 'स्त्रियाः' व्याप्तवस्य व्याप्ति स्त्रियाः स्त्रियाः स्त्रियाः स्ति व्याप्ति स्त्रियाः स्तर्ति स्तर

- 🗝 इति सामपेदीचे गामिलख्हास् 🧎 दितींबप्रपाठक
- 🎙 थप्टस्खण्डस्य व्यास्त्रानं सामचनित्रतं स्टापम् ॥ २,द

পিতা, বথন প্রায় ইইছে নিজ নিকেইলে আসিবেন ভথন, অথবা পুত্র বথন "আমার পিতা এই" বলিয়া অবপ্র ইইতে পারিবে তথন, কিবো বখনই শিকটে আসিয়া উপ-স্থিত ইইবে তখনই, 'অঙ্গাদশ্বংশং এবিন (১,৫, ১৬—১৮)' মন্ত্রেয় পাঠপুর্বক হস্তরয় হারা ভোঠপুত্রের মস্তক প্রহণ করিয়া 'পশ্নাং সা (মঁণ ব্রাণ ১,৫,১৯)' মন্ত্রপাঠ ক্রত আন্ত্রাণ করিবে; পরে মথেচ্ছবিচরণাদি করিবে। অপ্রাণ দির মস্তকাআণিও এইরপেই করিক্তে হইবে। যে যাহার পরে উৎপন্ন, তাহাকে তাহার পরে অথবা যে যখন নিকটে আসিবে, তদকুসারেই মূদ্ধাআণ করিবে। কন্যার মূদ্ধাআণে মন্ত্রপাঠ করিবে না। ২১ – ২৫॥৮

দ্বিতীয় অধ্যায়ের অঊস খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত ॥ ২,৮

अय पृड़ाकरणसंस्कारोऽभिधीयते ;—

চূড়াকরণ নামক আর একটি সংস্কার বলা হইতেছে। ইহা পুত্র ও কন্যা উভয়রূপ সন্তানেরই হইয়াথাকে। যথা—

अयातस्तृतीये वर्षे चूड़ाकरणम्॥ १

'श्रथ' प्रकरणान्तरतां द्योतयित । 'श्रतः' श्रारभ्य 'चूड़ा-करणं' कर्म वच्मीति । तच्च 'ढतीये वर्षे' कार्यमिति चूड़ा-करणकातः । १ "

এই চুড়াকরণ কার্য্য, বালক বা বালিকার তৃতীয় বর্ষ বয়সে হইবে। ১

तस्वेतिकर्त्तव्यतां विधत्ते ;-

ি কিরূপে করিতে হয়, তাহাই সবিশেষ বলা হইতেছে ;—

युरसाच्छालायां उपलिप्तेऽग्निसपसमाहितो भवति तंत्रैतान्युपक्षृप्तानि भवन्येकविष्यतिर्दर्भपिञ्चृत्य उण्णोदकक्ष्म चौदुम्बरः चुर बादगी वा चुरपाणि नांपितु द्रति दिचणत् पान्डुहो गोमयः क्रसरः स्थानीपाको वृथापक द्रख्नरतो ब्रीहियवैस्तिनमाषै-रिति पृथक् पावाणि पूरियत्वा पुरसादपनिदध्यः क्रसरो नापिताय सर्ववीजानि चेति॥ २—७

'यालायाः' 'पुरस्तांत्' पूर्विस्मिन् भागे 'उपलिप्ते' स्थाने 'त्रम्निः उपसमाहित: भवति' (२)। 'तत्र' 'एतानि' अनुपदं वस्थः माणानि 'उप क्लृप्तानि' श्रासाद्य सज्जितानि 'भवन्ति' (२)। तान्येवाच - 'एकविंग्रति: दर्भपिज्जूख:'; 'उणोदककंस:' उणी-दकसन्नितकांस्यपात्रम्, 'श्रीदुम्बरः' उदुम्बरकाष्ठनिर्मितः 'चुरः' 'वा' ऋषवा 'ऋादर्भः' दर्षणः, 'चुरपाणिनीपितः'—'इति' चलारि वस्तूनि सम्पाद्य 'दिचणताः' दिचणसां अनेः स्थाप्या-नीति (१)। किञ्च 'ग्रानडुत्तः गीमयः' व्रथापकः' ग्रमन्त्र-पक्तः 'क्रसरः स्थाक्षीपार्कः' 'इति' हे वस्तुनि सम्पाद्य 'उत्तरतः' उत्तरस्यां श्रु कोर्वं सर्वे पूर्वाभिमुखएव कर्ता सुतरां कर्त्तुः र्वामभागे (५)। 'ब्रीस्थिवैः' मिथितैः 'तिसमाषैः' मिथितै-र्व ' प्रथक्' 'पात्राणि' 'पूरियला' 'पुरस्तात्' अनेरेव पूर्वस्थां परस्तादिति यावत्, 'उपनिद्धुाः' स्थापयेयुः (६)। एषु च् उत्तः 'क्रसरः' 'च' श्रपि 'सर्वबीजानि' ब्रीह्यवैस्तिलमाषेधै "पूरितपाचाणि 'नापिताय' तस्त्रै देयानि (७) । २—७ ्

যেস্থানে চূড়াকার্য্য সমাধা করিতে হইবে, তাহা পোন ময়ের দারা লিম্পন করিয়া পূর্ব্ব ভাগে যথাবিধি অগ্নি স্থাপুন করিবে (২)। এইগুলি সংগ্রহ করিয়া সেইস্থানে উপস্থিত করিবে (৩)। যথা—একবিংশতি দর্ভপিঞ্জুলী, উম্ফোদক পূর্ণ কাংস্যপাত্র, ডুমুরকৃাষ্ঠের ক্ষর অথবা দর্পণ এবং লোহ- ক্র সহিত্ নাপিত; এই চারি বস্তু দক্ষিণ্দিকে উপস্থিত রাখিবে (৪)। যাড়ের গোবর, অসন্ত্রপক কুসর অর্থাৎ সিদ্ধাতিলতগুলা; এই বস্তুদর উত্তরদিকে রাখিবে (৫)। পূর্বাবিকে একপাত্রে ধান্য ও যব এবং অপরপাত্রে তিল ও মাম রাখিবে (৬)। ঐ কুসর ও ধান্যাদি:পূর্ণ পাত্রদয় নাপিত পাইবে (৭)।২—৭

श्रय माता श्राचिना वसनेन कुमार्माः पश्चादम्नेभदगग्रेषु दर्भेषु पाच्युपविभति॥ ८

'यथ' तदनन्तरम्। 'माता' वालकस्य, 'श्रविना वसनेन कुमारम् याच्छाय,यग्नेः पश्चात् उदगग्रेषु दर्भेषु' 'प्राची' प्राक्षुखी मती 'उपविभित्त'। प

তদনন্তর, বালকের মাতা বালককে পরিস্কৃত বস্ত্রে আরুত করিয়া অগ্নির পশ্চাৎ উত্তরাগ্রপাতিত কুশাসমূহে প্রাগ্নী হইয়া উপবিফী হইবে।৮

अय यस्तत्करिष्यन् भवति पञ्चात् प्राङ्वतिष्ठते || ८

े 'अय' तदनन्तरम्। 'यः' पुरुषः 'तत्' चूड़ाकरणं नाम संस्कारकार्यं 'करिष्यन् भवति' पिता पुरोहितीवा, सः 'पषात्' उपिष्टायाः सपुत्रायाः, 'प्राक्' प्राष्टुषः सन् 'अवितिष्ठते' अवस्थानं कुर्यात्। ८

পরে, পিতা বা প্রোহিত যে কেছ চূড়াসংস্কার করিতে প্রার্ভ্ত হইয়াছে, সে ব্যক্তি তাহার ও প্শ্চাৎ পূর্ববাভিমুখ হই যাই অবৃষ্থিতি করিবে। ৯

'यय जपत्यायमगात् सविता चुरेगिति सवितारं मनसा ध्यायन् नापितं प्रेचमाण उपान वायं उदकेनिधीति वायुं मनसा ध्यायन् प्रोद्यादककण्मं प्रेचमाणी दिचिणीन पाणिनाऽप यादाय दिचणां कपुष्णिका मन्दत्याप उन्दन्तु जीवस दति विणोई पृष्टे।ऽसोत्यीदु-द्वरं चुरं प्रचत याद्यं वीषधे वायस्वैनमिति सप्त दर्भपिञ्ज जीर्दविणायां कपुष्णिकाया मिन शिरोगा निद्धाति ता वामेन पाणिना निग्द्य दिचणेन पाणिनौदुम्बरं चुरं ग्रहीत्वाऽऽद्र्यं वाऽभिनिद्धाति स्विति मैन एहिएसीरिति येन पूषा वृहस्पतिरिति विः प्राञ्चं प्रोहत्यप्रक्तिन्द्वम् सक्तद् यज्ञषा विस्तूणीम-यायसेन प्रक्तिं क्रिंगेनहृष्टे गोमये निद्धाति ॥१०—१०

श्चिय' तदनन्तरम्। 'नापितं प्रेचमाणः' 'सवितारं मनसा ध्यायन्', 'श्चायमगात् सविता चुरेण (म॰ बा॰ १.६,१)'— 'इति' इसं मन्तं 'जपित' जपेत् (१०)। 'उणीन वायउदवी निश्च (म॰ बा॰ १,६,२)'— 'इति' इसं मन्तं पठन् 'वायुं मनसा ध्यायन् 'उणीदककंसं प्रेचमाणः' भवित सः (११)। 'श्चापउन्दन्तु जीवसे (म॰ बा॰ १,६,३)'— 'इति' इसं मन्तं. पठन् 'दिचिणेन पाणिना अप श्चादाय' 'कपुण्यिकां' श्चिरःपी पिकां श्चिरःपार्धवित्तिकेशजुटिकां 'उन्दन्ति' क्रोदयन्त (१२)। 'विष्णीदेंष्ट्रोसि (म॰ बा॰ १,६,४)'— 'इति' इसं मन्तं ,पठन्

·श्रीदुम्बर चुरमादर्शं वा' •प्रेचते' (१३)। 'श्रोषर्घ ब्रायः स्त्रेनम् (म॰ ब्रा॰ १·६,५)'— दति' इमं मन्दं पठन् 'श्रीभः शिरोग्राः' शिरोऽभिमुखाग्राः 'दर्भपिच्चूनौः' 'दत्तिणायां कपु-िष्णकायां' 'निद्धाति' धारयति (१४) । 'ताः' कपुष्णिका-सहिता दर्भपिञ्जली: 'वामेन पाणिना' 'निग्टच्च' दृढतया. ग्रहीला 'खिषिते मैनं हिसी: (१,६,६)'—'इति' इमं मन्तं पठन्, 'दक्तिणेन पाणिना' 'श्रीदुम्बरं चुरम् श्रादर्भं वा' 'ग्रहोला' 'श्रमिनिद्धांति' यत्नतो धारयेत् (१५)। ततस तेनैवौदुम्बरेण चुरेण दर्पणेन वा 'प्राञ्च' प्रागतं चासयन् परन्तु 'ग्रच्छिन्दन्' यथा च केशान् न छिन्द्रादेवं कला 'निवारं 'प्रोहति' कथङ्कारं वपनं कत्ति व्यमिति सवितर्कं पश्यति। तल च सकत्' एकवारं 'येन पूषा बृहस्पते (म॰ बा॰ १,६,७)'---'इति ' अनेन 'यजुषा' गद्यात्मकमन्तेण, 'हिः' वारहयं 'तृष्णीम्' अमन्त्रकमेविति (१६)। 'अथ' तदनन्तरम् 'श्रायसेन' लोहः मयेन चुरेण सपिर्झू लीं दिचणकपुच्छिकां 'प्रच्छिय' पूर्वासादिते 'बानडुहे गोमये' 'निद्धाति' स्थापयति (१७)। १०--१७

অনন্তর, পিতা বা পুরোহিত যিনি কার্য্য করিবেন তিনি
গেই ক্ষুরহস্ত নাদিতেকে দর্শন করিয়া মনে মনে জগৎপ্রদবিতা
কেবতাকে ধ্যান করিয়া 'আয়মগাৎ (ম০ ব্রা০ ১,৬,১)'—এই
মন্ত্র পাঠ করিবে (১০)। উফোদক সহিত কাংস্যপাত্র
প্রস্থান করিয়া মনে মনে বায়ু দেবতাকে ধ্যান করত 'উফোন
বাব্যিয় (ম০ ব্রা০ ১,৬,২) এইমন্ত্র পাঠ করিবে (১১)। দক্ষিণ

হস্তে বালকের দক্ষিণ কপুষ্টিকা * গ্রহণ করিয়া 'আপ্উন্দন্ত (ম০ ব্রা০ ১,৬,৩)' এই মন্ত্র পাঠ করত তাহাতে সেই উফোদক দিঞ্চন পূর্ব্বক ক্লেদিত করিবে (১২)। 'বিফো . র্দংষ্ট্রোহদি (ম০ বা০ ১,৬,৪)' এই মন্ত্র পাঠ করত ভুমুর কাষ্ঠের ক্ষুর বা দর্পণ দৈখিবে (১৩)। 'ওষণে ত্রায়বৈদং ় (ম॰ ব্রা০ ১,৬,৫)' এইমন্ত্র পাঠ করত দপ্ত দর্ভপিঞ্লী নিম্মূল উদ্ধাগ্র দেই দক্ষিণ কপুঞ্চিকাতে ধারণ করা-ইবে (১৪)। পরে দেই দর্ভপিঞ্লীসহ দক্ষিণ কপুষ্ণিকা-গুলি বাম হত্তে দৃঢ়রূপে ধরিয়া 'স্বধিতে মৈনং হিংনী: (ম॰ ত্রা০ ১,৬,৬)' – এই মন্ত্র পাঠ করত দক্ষিণ হস্তে সেই ভুমুর কাঠের কুর বা দর্পণ লইয়া চুনই কপুঞ্জিকাতে ভাল রূপে ধারণ করিবে (১৫) এবং তাহাই পূর্ব।ভিমুখ করিয়। বারত্তম চালাইয়া কিরূপে ছেদিত হইবে বিতর্ক করিবে। দেই বারত্রয় চালনে একবার 'বেন পূ্যা (মণ আণ ১,৬,৭)' — এই মন্ত্র পাঠ করিবে এবং অপর বারীবয় কোন মন্ত্রই পাঠু করিতে হইবে না। এই ডুমুরের ক্ষুর বা দর্পণ চালনে কেশ ছিন্ন । হয় (১৬)। অনন্তর লৌহ ফুরের ছারা. সেই দর্ভপিঞ্লীসহ দক্ষিণ কপুষ্ঞিকা ছেদন করিয়া যাঁড়ের ° বৌবরে স্থাপন করিবে (১৭)। ১০—১৭

^{*} মন্তকের উভর পাথের কেণ গুলিকে কপুঞ্জিকা কহে অর্থাৎ কণ্ণে শিরঃ, ঐ কেশ গুলি তাহার পোষক। এই জন্যই অদ্যাপি কান্যকুল প্রদেশীয় ব্রাহ্মণাদি কপুষ্ঠিকা বর্পন করান না, মন্তকের সন্মুখ ভাগ মাত্র বর্পন করাইয়া থাকেন, তাহাতে বায়ুধারি সেবনে মন্তিক সুস্কু থাকে।

एतयैवावृता कपुच्छलम्।। १८

'एतया एव आहता' कथितपरिपाठीव 'कपुच्छलं' गिरः-पुच्छसदृशं पञ्चालीशकलापम् आयमेन चुरेण प्रच्छिय आन-डुहेगोमये निद्धाति। १८

কথিত প্রকারেই কপুচ্ছল ছেদনও করিবে। ১৮

एतयोत्तरां कपु^{ष्णि}काम् ॥ १८

'एतया' परिपाठ्या उत्तरां कपुणिकाम्' अपि आयसेन चुरेण प्रच्छिद्य आनडुहे गोमये निद्धाति। १८

উত্তর কপুঞ্জিকা ছেদনেও এই নিয়মই অবলন্দনীয়। ১৯

उन्दनप्रसृति त्वेवाभिनिवर्त्तयेत्।। २०

कपुच्छत्तच्छेदने उत्तरकपुण्णिकाच्छेदने च 'उन्दनप्रभृति'
पूर्वीत्रक्षेदनादि गोमये निधानान्तं (१२—१७ स्०) कर्मजातम् 'ग्रमि'निवर्त्तयेत्' निष्पादयेत्; न तत्पूर्वतनं 'नाथैतत्परतनञ्च तत्र तत्र प्रयक्तवेनानुष्ठेयम्।२०

কপুচ্ছল ছেদনে * ও উত্তর কপুষ্ণিক। ছেদনে, উভয় স্থানেই উষ্ণ জলের দার। ক্লেদিত করা প্রভৃতি কার্যাণ্ডল্লি সমস্তই পৃথক্ পৃথক্,ক্রিতে হইবে; তৎপুর্বের বা এতৎপরের কার্য্য সমস্ত, প্রত্যেক ছেদনের জন্ম বিভিন্ন হইবে না। ২০

[&]quot; মস্তকে পশ্চাদ্যানের কেশগুলিকে কপুচ্ছল কছে। অর্থাং ক-শব্দে শিরঃ, তাহার পুচ্ছ সদৃশ। এ গুলি শো,ভার্ফরিক্ষিত হইয়া থাকে অতএব কান্যকুক্তাদি বাসারা অনেকে রাপেন, অনেকে বপন করান।

ं उभाभ्यां पाणिभ्यां मूर्ज्जानं परिष्ट्य जपेत् व्यायुष जमदग्नेरिति ॥ २१

द्रशं वालकस्य कपुष्णिकाद्यं कपुच्छलञ्च छेद्यित्वा उभाभ्यां पाणिभ्यां सूर्द्वानं परिग्टह्य' 'त्रायुषं जमदम्नेः (म॰ बा॰ १,६,८)'—'द्रति' द्रमं मन्त्रं 'जपेत्'। २१

এইরূপ কপুষ্ণিকাদ্বর ও কপুচ্ছল ছেদিত হইলে পরে উভয় হস্তের দারা বালকের মস্তক ধরিয়া 'ত্রাায়ুয়ং জমদগ্নেঃ (ম-ব্রা০১,৫,৮)'—এই মন্ত্র জপ করিবে। ২১

एतयैवावृता स्त्रियास्तू श्णीम् मन्त्रेण तु होमः ॥ २२—२४

'स्त्रियाः' कन्याया श्रैषि कपुष्णिकादि च्हे दनम् 'एतया' 'श्राष्ट्रता' परिपार्ट्या 'एव' कार्यम् (२२)। तचायं विशेषः— 'तृष्णीम्' श्रमन्त्रकमेव सर्वम् (२३)। तत्राप्ययं विशेषः— 'मन्त्रेष तु होमः' चूडासंस्काराय होमसु तैत्रापि मन्त्रेणैव कौर्वः (२४)। २२–२४

কন্যার চূড়াকার্য্যও অবিকল এই নিয়মেই হইবে পরং । শুল্র-শুন্য কিন্তু চূড়ার হোম মল্রেই হইবে। ২২—২৪

उदगमि सत्स्रष्य कुशलीकारयनि यथागीचकुल-कल्पमानडुहे गोमये किशान् क्रत्वाऽरख्य हृत्वां निखननि सम्बे हैके निद्धति यथार्थं गीर्दिचणा ॥ २५—२८॥ ६

अम्बीः' उदक्' उत्तरिमान् 'उत्रम्थयं उत्तर्पणिनीपविष्य यथागोत्रकुलकरपं' गोनकुलानुरूपं समिखं मिखामून्यं वा, पञ्च-चूदं निचूड़ं वा (तथाच-"वासिष्ठाः पश्चचूढ़ाः सुत्रस्त्रिचूड़ाः कुण्डपायिनः" किञ्च "सिष्यखं वपनं कार्यमाना ब्रह्मचारिणाम्। श्राग्ररीरितमीचाय ब्रह्मचर्ये न चेट् भवेत्"—इति। एवञ्च वसिष्ठ∙ गीत्राणां पञ्चच्ढं मुख्डनम्, कुख्डपायिनां त्रिचूड्ं मुख्डनम्, कौथु-मानामासमावत्त नात् सिंगखं वपनचिति)। बहुवचनं साधारण-विध्यपेचम् (२५)। मुख्डायेला च तान् 'केशान्' 'शानडुहे गोमये क्तला' 'त्ररखं' 'हृला' नौला 'निखनन्ति' स्र्याधेर प्रोधयन्ति (२६)। 'एके' श्राचार्याश्राहु:—'सम्बे ह' भिष्टिहचादिकुन्ने एव 'निद्धति' स्थापयन्ति" तान् नेयानिति (२०)। इति गतं चूड़ाकर्मेति 'यथार्थम्' यथाप्रयोजनं विहरेत् (२८)। अस्य च चूड़ाकर्मण: 'दिचिणा' 'गीः' एकैव (২০)। ২५ — ২৫ ॥ ৫ इति सामवेदीय ग्रीभिलयञ्चस्त्रे दितीयप्रपाठके भवमखण्डस्य व्याख्यानं सामयमिकतं समाप्तम् । २.८

ঐরপে কপুষ্ণিকাষয় ও কপুচ্ছল ছেদিত হইলে পরে
বালক তথা হইতে সরিয়া অগ্নির উত্তর ভাগে গিয়া বসিবে।
আত্মীয়গণ নাপিতের দারা গোত্র ও কুলাকুদারে পঞ্চুঞ্ ঝ তিচুড় এবং শিথা শূন্দবা সশিথ করিয়া মুগুন করাইয়া দিবে

^{*} অতএব ঘাঁহাদের বশিষ্ঠ গোতা তাঁহারা পঞ্চচ্ডা রাখিরা বপন করাইয়া থাকেন; ঘাঁহারা কুওপায়ী, তাঁহারা চ্ডাত্রয় রক্ষা করেন এবং ঘাঁহাদের কৌথ্য শাখা, তাঁহারা বেদাধ্যায়ল সমাগ্রির পরে সমাবর্ত্তন পর্যাস্ত শ্রিখাও মুগুন কর্ট্রা থাকেন্ কিন্তু যদি কেহ চির-ত্রস্কর্য্য

(২৪)। মুণ্ডিত হইলে সেই কেশগুলি বনে লইয়া পুঁতিয়া
কেলিবে (২৬)। কোন কোন আচার্য্য বলেন যে, বনে লইয়া
ঝোপ্ঝাপ দেখিয়া ফেলিয়া দিলেও হয় (২৭)। এইরূপে
চূড়াকর্ম শেষ হইলে যথাপ্রয়োজন বিহরণাদি করিবে (২৮)।
এই চূড়া কার্য্যের দক্ষিণা এক গাভী॥ ২৫—২৯॥ ৯

দ্বিতীয় অধ্যায়ের নবম খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত ॥ ২, ৯

স্থাদন্যন্দ। तचादी तावत् कालं विधत्ते ;—

অথ উপনয়ন প্রকরণ। প্রথমত উপনয়নের কাল
নিরূপিত হইতেছে ;-

गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयेत्। १

'गर्भाष्टमेषु' गर्भमासती गणनया ये अष्टमाञ्दका लास्तेषु यिद्भिन् कस्मिनपि श्रभदिने 'ब्राह्मणम्' ब्राह्मण्जातीयक्रमारम् 'द्रपनयेत्' वच्चमाणप्रकारेण संस्कृत्य कत्स्ववेदाध्ययनाय गुरा-वन्तिकं प्रापयेत्। १

বে মানে গর্ভ হইয়াছিল, সেই মান হইতে গণনায় বৈ বংশর অফম হইবে, সেই বর্ষের যে কোন শুভতিথিতে ব্রাহ্মণকুমারকে উপনীত করিবে অঁথাৎ সংস্কার পূর্বক বেদাধ্যয়নার্থ উপযুক্ত গুরুর সমীপে নীত করিবে। ১ · ·

আবলস্থন করেন, সমাবর্ত্তন করিবার মানস না থাকে, তবে তাঁছ।কে শিথা রক্ষা পূর্ত্তক মুগুন করাইতে হয়, ইত্যাদি।

गर्भेकादशेषु चिवयम्। २

'गर्भे कादशेषु' 'चित्रियम्' उपनयेत् । २

ক্ষত্রিয়-কুমারকে, গর্ভমাদ হইতে গণনায় একাদশাব্দে আচার্য্যদমীপে উপনীত করিবে। ২

ंगर्भदादशेषु वैभ्यम् । ३

उपनयेदिखेद। ३

বৈশ্য-কুমারকে, গর্ভমাদ হইতে গণনায় দ্বাদশাব্দে আচার্য্যদমীপে উপনীত করিবে। ৩

याषोड्शादर्षाद्ं व्राह्मणस्यानतीतः कालोभव-त्यादाविष्शात् चिवयसाचतुर्विष्शादेश्यस्य । ४

'ब्राह्मण्स्य' 'श्रा षोड्यवर्षात्' षोड्याब्दृवयःसमाप्तिं यावत्, 'चित्रियस्य'' 'श्रा द्वाविंधात्' द्वाविंधाब्दान्तं यावत्, 'वैश्वस्य' 'श्रा चतुर्विंधात्' चतुर्विंधाब्दान्तं यावत् 'श्रनतीतः कालो भवति' उपनयनस्रोति । ४

বাক্ষণ-কুমারের ষোড়শাব্দ বয়ংক্রম পূর্ণ হওজা পর্যান্ত উপনয়ন কাল অতীত হুইবে না অর্থাৎ যদি গর্ভাইম বর্ষে উপনীত করিতে মা-পারে'ত ষোড়শব্ধ বয়ং শেষ পর্যান্ত সময়ের মণ্যে যে কোন শুভদিনে উপনীত করিতে পারিবে, তাহাতে হানি নাই। ক্ষত্রিয় কুমারের দ্বাবিংশাব্দ বয়ং শেষ পর্যান্ত এবং বৈশ্য-কুমারের দ্বভূর্বিংশাব্দ বয়ং শেষ পর্যান্ত উপনয়ন হইতে পারিবে। ৪

अत जहीं पतितसाविवीका भवन्ति । प्रं

'त्रतजर्द्व' ब्राह्मणस्य षोड्ग्याब्दात् परं, चित्रयस्य दाविं-याब्दात् परं, वैश्वस्य चतुर्विंगाब्दात् परम्। अर्थेतः एतावत्-कालमप्यनुपनीतासेत् तिर्द्धि 'पतितसावित्रीकाः' व्रात्यापर-पर्यायाः 'भवन्ति'। ५

উক্ত কালের পরেই অর্থাৎ ব্রাক্ষণকুমার ষোড়শাব্দ বয়দের পরেই, ক্ষত্রিয়কুমার দ্বাবিংশাব্দ বয়দের পরেই, বৈশ্যকুমার চতুর্বিংশাব্দ বয়দের পরেই "স্বাবিত্রীপতিত" অর্থাৎ সাবিত্রী মন্ত্রোপদেশের অনুপ্যুক্ত হইবে। ৫

नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्नेभिर्विवहेयु:। ६

'एतान्' पतितसावित्नीकान् 'न उपनयेयुः, न अध्यापयेयुः, न याजयेयुः' किञ्च 'एभिः' सह 'न विवहेयुः' कन्योदाहसम्बन्धः न कुर्मः । इति गतः कालनियमः । ६

উক্ত সাবিত্রীপতিত গণের আর উপনয়ন হইবে না, ইহাদিগকে কেহ অধ্যয়নও করাইবে না, কেহ যাজনও করা-ইংব না, ইহাদের সহিত বৈবাহিক সম্বন্ধও নমাজে নিষিদ্ধ হইবে। ইহাই উপনয়নের কালনিয়ম ১৬°

यदहर्मेष्यन्माणवकोभवति प्रगएवैनं तदहर्भो-जयन्ति कुशलीकारयन्याम्नावयन्यलङ्गर्वन्यहतेन वास-साऽऽच्छादयन्ति । ७ 'माणवकः' अनधीतवालकः 'यददः' यसिन्नद्दिन 'उपैधन्' उपनीतीभविष्यन् भवति, 'तददः' तसिन्नद्दिन 'प्रगि एव'
प्रातरेव 'भीजयन्ति' मानादयः; यान् कानप्याद्दार्यान् प्रातः
राग्रमानं वा तं माणवकमिति शेषः । ततः 'कुग्रलीकारयन्ति'
मुण्डयन्ति । ततः 'श्राद्धावयन्ति' स्नापयन्ति । ततः 'श्रलङ्कः
वैन्ति' शोभयन्ति । ततः 'श्रद्धतेन वाससा श्राच्छादयन्ति'।
सर्वतेव तं माणवकम् मात्रादय द्दति । ७

বে দিবসে মাণবক অর্থাৎ অনুপনীত বালক উপনীত হইবে, সেই দিন প্রাতে তাহাকে প্রাতরাশ বা আরও অপর খাদ্য আহার করাইবে। পরে তাহাকে মুণ্ডিত করাইবে। অনন্তর তাহাকে স্নান করাইবে। তাহাকে শোভিত করিবে। তাহাকে অথণ্ড বস্তের দ্বারা আর্ত করিবে। ৭

चीमशाणकार्पासौर्णान्येषां वसनानि । ८

'एषां' ब्राष्ट्रणादीनां त्रयाणां 'वसनानि' परिधेयानि 'चीमप्राणकार्पासीर्णानि' कुर्युः। ८

্ ইহাদের পরিধেয় বদন—ক্ষোম, শাণ, কাপাদ ও ওণ হৈইবে। ৮

ऐगैयरीरवाजान्यजिनानि । ८

. एषां 'त्रजिनानि' उत्तरीयचर्माणि 'ऐणियरीरवाजानि' कर्त्तव्यानि। ८

ইহাদের অজিন অর্থাৎ উত্তরীয় চর্ম,—ঐণেয়, রোরব পিও আজে হইবে। ১

.मुञ्जकाणताम्बल्घोरणनाः । १०

एषां 'रग्रनाः' कटिबन्धनरज्जवः 'मुञ्जकाग्रताम्बल्यः' कर्त्तव्याः । १०

ইহাদের রশনা অর্থাৎ কটি-বন্ধনী,—মোঞ্জী, কাশী ও তাম্বলী হইবে। ১০

पार्गावैल्वाभ्रवत्यादग्डाः । ११

एवां 'दण्डाः' इस्तयाद्याः पाणिवैस्वाख्याः' कर्त्तव्याः । ११ इहारमञ्जू इस्तयाद्याः मञ्जू भार्ग, तिल्व ७ वाश्रथः इहरव । ১১

चीमध्याणं वा वसनं ब्राह्मणस्य कार्पासं चिति-यस्याविकं वैश्यस्यैतेनैवेतराणि द्रव्याणि व्याख्यातान्य लाभे वा सर्वाणि सर्वेषाम् । १२—१४

ंपूर्वांक्तानां चौमादोनां मध्य,—ब्राह्मणस्यं 'चौमं' तस-रादि प्रसिद्धं 'वा' अथवा 'प्राणं' प्रणस्त्रमयं 'वसनं' परिधेयं कार्यम्। 'चित्रयस्य' 'कार्पासं' कार्पासस्त्रमयं वसनं कार्यम्। 'कैस्यस्य' 'आविकां' अव्यूर्णामयं वसनं कार्यम्। 'एतिनैव' वसन-नियमकथनप्रकारिणैव 'इतराणि द्रव्याण्यि' अजिनरप्रनाद्रस्य-रूपाणि 'व्यास्थातानि' कथितानीविति। तथाच पूर्वस्तेषु (.८, १०,११) यथाक्रमतोव्यवस्था। ब्राह्मणस्य — 'ऐणियं' क्रणसार्-स्थाचर्म अजिनम्, 'मौक्ष्त्रो' सुक्षमयी रप्पना, 'पार्थः' पलाप्रका-ष्ठीयस्य दण्डः। चित्रयस्य-—'रीर्वं' रुक्सग्चर्म अजिनम् 'काशी' काशमयी रशना, 'वेख्वः' विख्वकाष्ठीयश्च दण्डः । वेश्मश्च —'श्राजं' अजासमंचर्म श्रजिनम्, 'ताम्बली' शणमयी रशना, 'श्राख्वयः' श्रष्वत्यकाष्ठीयश्च दण्डः । 'वा' श्रथवा 'श्रलाभे' ब्राह्मणादीनाम् चौमैणियादीनामप्राप्ती 'सर्वेषां' ब्राह्मण्चित्वयः वैश्यानां 'सर्वाणि' चौमादीनि एणियादोनि मौद्यादीनि पार्णादीनि च द्रव्याणि यस्य यथालाभती शाह्याणि । १२—१४

তন্মধ্যে; ব্রাহ্মণের পরিধেয় বদন ক্ষোম (তদর প্রভৃতি) অথবা শাণ (শণের), ক্ষত্রিয়ের কার্পাস (তুলজাত), বৈশ্যের ঔর্ণ (উনী) হইবে। অজিনাদিও এইরূপ ক্রমেই বুঝিয়া লও (যথা — ব্রাক্ষণের ঐণেয় অর্থাৎ কৃষ্ণদার মুগচর্ম্ম, ক্ষত্রিয়ের রৌবব অর্থাৎ রুরুমুগের চর্মা, বৈশ্যের আজ্র অর্থাৎ অজাচর্ম অজিন হইবে ; ত্রাক্ষণের মুঞ্জময়া রসনা, ক্ষত্রিয়ের কাশতৃণময়া রশন ও বৈশ্যের শাম্মা রদ্যা হইবে এবং ব্রাক্সণের পলাশ কাষ্ঠের দণ্ড, ক্ষত্রিয়ের বিল্ব কাষ্ঠের দণ্ড ও বৈশ্যের ভ্রাশ্বত্থ কাঠের দণ্ড হইবে)। যদি সময়াত্র্যারে কথিতাতুরূপ बाक्रागीनित यथार्याभा वननानि छूर्घछे हश, जाहा हहेत्न সকলেই সকল প্রকার ব্যবহার করিতে পারিবে অর্থাৎ উক্ত কোমাদি চারি প্রকারের, যথক যে কোনরূপ বর্মন হুলভ হইবে, তথ্ন তাহাই আক্ষণাদি নির্কিশেষে ব্যবহার করিতে পারিবে, অজিনাদির বিষয়েও সময়ক্রমে এইরূপ যথালাভ ব্যবস্থা করিবে। ১২—১৪

पुरखाच्छालायाउपलिमेऽग्निस्पसमाहितोभवति । १५

'शालायाः पुरस्तात्' 'उपलिप्ते' स्थाने 'श्रम्निः उपसमा-हितः भवति'। १५

উপনয়ন যজ্ঞশালার পূর্বভাগে উপলিও স্থানে অ্গ্রি স্থাপিত করিবে। ১৫

श्रमे व्रतपतद्गति हुत्वा पश्चादमि सदगग्रेषु दर्भेषु प्राङाचार्थ्यौवितष्ठते । १६

तत्र चाम्नी 'श्राचार्यः' वेदाध्यापकः कश्चित्, माणवकः प्रति-निधिभेवन् 'श्रम्ने व्रतपते (म॰ ब्रा॰ १,६,८—१३)'—'इति' एभिः पञ्चभिर्मन्तैः 'हुत्वा' 'श्रम्नेः पञ्चात् उद्येषु दर्भेषु' 'प्राङ्' प्राद्मुखः सन् 'श्रव तिष्ठते' श्रवतिष्ठेते । १६

সেই অগ্নিতে আচার্য্য অর্থাৎ জনৈক বেদাধ্যাপক, মাণবকের প্রতিনিধি স্বরূপ হইয়া 'অয়ে বুতপতে (ম৽বা৽
১,৬,৯—১৩)' প্রভৃতি পঞ্চ মন্ত্রে পাঁচটি আত্তি প্রদান
করিয়া অগ্নির পশাস্তাগে উত্তরাগ্র কুশা সমূহে অবস্থিতি
করিবে। ১৬

श्रन्तरेणाग्याचार्य्यौ माणवकोऽञ्जलिक्वतोऽभिमुख श्राचाय्यमुदगग्र षु.दर्भेषु । १७

'त्रन्तरेणानगाचार्यों' त्रानगाचार्ययोः मध्य :भाणवकः' 'त्राचार्यम् त्रभिमुखः' 'त्रज्ञलिक्षतः' उदक्षयहणोपयुक्तः कता-ज्ञलिः सन् 'उदगगेषु दर्भेषु' त्रवितिष्ठेत । १०

্পগ্নি ও আচার্য্যের মধ্যস্থলে পাতিত উত্রাগ্রকুশা-২১ক সমূহে, আচার্য্যাভিমুখ ও কৃতাঞ্জলি হইয়া মাণবক অবস্থিতি করিবে। '১৭

तस्य दिच्चणतोऽवस्थाय मन्त्रवान् ब्राह्मणोऽपाम-ञ्चलिं पूरवत्यपरिष्टचाचार्यस्य । १८,१६

'तस्य' ताद्यावस्यस्य माणवकस्य 'दचिणतः' दचिणस्यां तिष्ठन् किञ्चत् 'मन्त्रवान्' अधीतवेदः 'ब्राह्मणः' तस्यैव माणव-कस्य 'ब्रम्नलिम्' 'त्रपां' दानेन 'पूरयति'। 'उपरिष्टात्' ततः परस्तात् 'त्राचार्यस्य' 'च' अपि अन्त्र लिं पूरवित अपां दानेनेति । १८—१८ ़

সেই মাণবকের দক্ষিণে থাকিয়া কোন অধীত-বেদ বাহ্মণ, সেই মাণবকের অঞ্জলি, জুলের দারা পূর্ণ করিবে। তাহার পরেই আচার্য্যের অঞ্চলিও জলপূর্ণ করিবে। ১৮,১৯

प्रेचमाणोलपत्यागन्वा समगन्महीति ब्रह्मचर्थ-मागामिति वाचयति कोनामासीति नामधेयं पृष्णेति . तस्राचार्यः। २०—२२

'श्राचार्यः' 'प्रेचमाणः' माणवकमिति यावत् ; 'श्रायन्त्रा समगवाहि (म॰ बा॰ १,६,१४-१५)'-- 'इति' द्वातं 'जपति' स्त्रयम्। 'ब्रचचर्यमागाम् (म॰ व्रा॰ १,६,१६)'--'इति' इमा-ं सर्च 'वाचयति' माणवकम्। 'कोनामासि (म॰ ब्रा॰ १,६,१६)' - 'इति' इमं मन्द्रं षठन् 'तस्य' मावकस्य 'नामधेयं 11 20-22

२ प्र. १० ख. १८--- २६ सू. . . १६३

জাচার্য্য, সেই মাণবকের প্রতি দৃষ্টিপূর্বক 'আগ্রাসম-গন্মহি (ম০ বা০ ১,৬,১৪-১৫)' এই মন্ত্রন্ত্র শ্বরং পাঠ করিবে, 'ব্রন্তর্য্যমাগাম্ (ম০ বা০ ১,৬,১৬)' মন্ত্রটি মাণ-বকে পাঠ করাইবে এবং 'কোনামসি (ম০ বা০ ১,৬,১৭)' মন্ত্র পাঠ করত সেই মাণবকের নামধেয় জিজ্ঞাসা করিবে। ২০—২২

श्वभिवादनीयं नामधेयं कल्पयित्वा देवताश्रयं वा नचताश्रयं वा गोत्राश्रयमध्येकं उत्मृज्यापामञ्ज-लिमाचार्थ्यो दिविणेन पाणिना दिचणं पाणिए साङ्गुष्ठं ग्रह्णाति देवस्य ते स्वितुः प्रस्वेऽिश्वनोर्वा-हुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याए हस्तं ग्रह्णास्यसाविति। २२—२६

'श्राचार्यं' 'श्रमिवादनीयं' श्रमिवादनाय हितं 'नामधेयं' दिती यजमस्चकं नूतनं नाम 'कल्पयिला' श्रमेकतामाहमस्रीति तमाणवकनामैव तमाणवकं वाचियला (२३), 'श्रपामस्रक्तिं' ग्रहीतमुद्दकास्त्रलिम्' 'उत्तृज्य' परित्यज्य, 'देवस्य ते (म॰ ब्रा॰ १,६,१८),—'इति' इमं मन्त्रं पठन् 'दिचणिन पाणिना' 'साङ्गुष्ठं दिचणं पाणिं' 'ग्रह्लाति' (२६)। तच्च दिजल्स्स्चकं नामधेयं कीट्टशं कर्त्तव्यमित्याहः ;—'देवताश्रयं' वेदगर्भे- ब्रह्मव्रतित्यादिकं, 'वा' श्रथवा 'नचत्राश्रयं' श्रास्त्रन-रोहिण-त्यादिकं (२४), 'वा' श्रथवा 'एके' श्राचार्याः 'गोलाश्रयं' वेद-पेल्वेत्यादिकम् 'श्रपि' नामधेयम् श्राहुरिति श्रेषः (२५)।

পরে আচার্য্য স্বয়ংই অভিবাদনকালে কথনীয় দ্বিতীয় জন্মসূচক নৃতন একটি নাম কল্পনা করিয়া সেই মাণবককে 'আমি অমুক-নাম,গুরো! তোমাকে অভিবাদন করি' বলাইয়া গৃহীত উদকাঞ্জলি ত্যাগ করিয়া 'দেবদ্য তে (ম॰ ত্রা॰ ১,৬,১৮)'—এই মন্ত্রটি পাঠ করত দক্ষিণ হস্তের দ্বারা মাণব-কের রন্ধাঙ্গু সহিত দক্ষিণ হস্ত গ্রহণ করিবে। সেই নামটি দেবতান্ত্রিত বা নক্ষত্রান্ত্রিত অথবা গোত্রান্ত্রিত হইবে (দেব-তান্ত্রিত যথা— বেদগর্ভ, ত্রেক্ষব্রত, প্রভৃতি; নক্ষত্রান্ত্রিত যথা— বৈদ, গৈল্প প্রভৃতি)। ২৩—২৬

अथैनं प्रदिचणमावर्त्तयति सूर्व्यस्यावृतमन्वावर्त्त-स्वासाविति । २७

'प्रथ' अनन्तरम्। 'एनं' माणवकम् 'सूर्यस्य (म॰ ब्रा॰ १६,१८)'—'इति' मन्त्रं पठन् 'प्रदक्तिणं' यथास्यात्तथा "आवर्त्तियति' प्राङ्मुखं करोति, आचार्यएव। २०

অনন্তর এই মাণবককে প্রদক্ষিণক্রমে পূর্ব্বাভিমুখ করিবে। তৎকালে সূর্য্যদ্য (ম॰ ত্রা॰ ১,৬,১৯) মন্ত্রটি পাঠ করিবে। ২৭

दिवाणेन पाणिना दिवाणमण्समन्ववस्र्य्यानना-हिंतां नाभिमभिमृशित् प्राणानां ग्रन्थिरसीति । २८

'ब्जिणेन पाणिना', गाणवक्तस्य 'इजिणमंसम्' 'अन्वनः

स्र्यं स्पृत्रक्षेव 'प्राणानां यत्यरिस (स॰ ब्रा॰ १,६,२०)'— 'दति' मन्त्रं पठन् 'त्रनन्तिहितां' वस्त्राच्छादनपून्यां 'नाभिम्' 'त्रभिस्त्रोत्' संस्पृत्रीत् त्राचार्यएव। २८

পরে আচার্য্য 'প্রাণানাং গ্রন্থিরিদ (ম০ ব্রা০ ১, ১, ২০)'
মন্ত্র পাঠ করত দক্ষিণ হস্ত দ্বারা দেই মাণবকের দক্ষিণ
ক্ষন্থের উপর দিয়া বস্ত্রাদ্যাবরণশূন্য নাভি স্পার্শ করিবে। ২৮

उत्मृष्य नाभिदेशमहुरद्रति । २८

माणवकस्य 'नाभिदेशम्' 'चलृष्य' इस्ताग्रचालनेन स्मृष्टा 'श्रहुरः (म॰ ब्रा॰ १,६,२१)'—'इति' मन्त्रं पठेत् प्राचार्यः । २८

মাণবকের নাভিদেশ্যে হাথ বুলাইয়া আচার্য্য 'অভ্রঃ (ম০ ব্রা০ ১,৬,২৯)' মন্ত্র পাঠ করিবে। ২৯

उत्स्प हृदयदेशं क्षणनद्गति ५ ३०

्माणवकस्य 'हृदयदेशं' 'उत्तृष्य' इस्तायचालनेन स्मृष्टा 'क्रयनः (म॰ ब्रा॰ १,६,२२)'—'इति' मन्त्रं पठेत् त्राचार्यः ।३० 🕻

• এইরপে হৃদয়দেশে হাথ বুলাইয়া 'কশানঃ (ম০ ত্রা০ ১,৬,২২) মন্ত্র পাঠ করিবে। ৩০

दिवाणेन पाणिना दिवाणमध्समन्। लभ्य प्रजं । प्रतं त्वा परिददाम्यसाविति । ३१

"'दिचियेन पाणिना', आणवकस्य 'दिचियमंसम्' 'श्रन्वा-

लभ्य' खुद्दा 'प्रजापतये त्वा (म॰ ना॰ १, ६, २३)' - 'इति' मन्त्र' पठेत् भाषार्यः । ३१

অনন্তর আচার্য্য, দক্ষিণ হস্তের দ্বারা মাণবকের দক্ষিণ ক্ষম স্পর্শ করিয়া 'প্রজাপতয়ে ছা (ম॰ ব্রা॰ ১,৬,২৩)' মন্ত্র পাঠ করিবে। ৩১

सळीन सळा देवाय त्वा सविवे परिद्दाम्यसा-विति । ३२

'सब्बेन' वामेन पाणिना' माण्यकस्य 'सब्य' वाममंसं स्प द्वा 'सवित्रे ला (म॰ आ॰ १,६,२४)'-- 'इति' मन्त्रं पठेत् त्राचार्यः। ३२

ঐক্রপেই বাম হস্তের দারা মাণবকের বাম কম্ব স্পর্শ করিরা 'সবিত্তে ছা (ম॰ ভা॰ ১,৬,২৪)' মন্ত্র পাঠ করিবে।৩২

. अधैन एसंप्रेष्यति ब्रह्मचार्य्यसमाविति समिध-माधिच्चपीऽशानकर्माकुरु मा दिवा खाप्पौरिति। ₹₹---₹8

'श्रथ' तदनन्तर्म् ! श्राचार्येः, 'एनं' माण्यकं 'लमेत-· वामकः, अद्यप्रस्ति ब्रह्मचारी असि (म॰ बा॰ १,६,२५)'— 'ईति' हेती: 'समिधम् आधिष्टि अम्बी प्रतिदिनमेव समिदा-धानं जुरु, 'त्रपोशानकमें यथास्थानं यथाप्रयोजनञ्च श्रीचाच-प्यान्दि चं क्रवः 'मा दिवाः स्वासीः'. दिवानिद्राच मा क्रवः,—

२ प्र.,१० ख. ३२—३६ सू. . . १६७ 'इति' एतित्विपदेशबोधकं मन्त्रम् (म॰ बा॰ १,६,२६) पठन् 'सम्प्रेषति' उपदिशति । ३२—३४

তদনন্তর আচার্য্য এই মাণবককে 'তুমি অদ্য হইতে এই নামে প্রদিদ্ধ ব্রহ্মচারী হইতেছ (মং বাং ১,৬,২৫), প্রতিদিন সায়ংপ্রাত: অগ্নিতে সমিদাধান কবিবা এবং শোচা-চার যুক্ত হইবা, দিবসে নিদ্রা যাইবা না (মং ব্রাং ১,৬, ২৬)' এই উপদেশত্রয় প্রদান করিবে ৷ ৩৩,৩৪

उदङग्नेमत्मृष्य प्राङाचार्य्य उपविश्रख्दगग्रेषु दर्भषु । ३५

'त्राचार्यः' 'त्रम्नेः' 'उदक्' उत्तरस्थां 'उदगग्रेषु दर्भेषु' 'प्राङ्'प्राङ्मुखः सन् 'उपविभित्ति' उपविभित् । ३५

পরে আচুার্য্য, অগ্নির উত্তরে উত্তরাগ্রপাতিত কুশাস্মূহে পূর্ববিভিমুখ উপবিফ হইবে। ৩৫

. प्रत्यङ्माणवको दिचणकानृक्तोऽभिमुखयाचा-र्य्यमुदगर्ये घ्वेव दर्भेषु । ३६

'माणवकः' तत्रेव ''उदमयेष्वेव दर्भेषु' 'दिचणजान्वकः' भूभिगतदिचणजानुकः 'त्राचार्यमभिमुखः' 'प्रत्यङ्' पश्चिम-मुखः सन् उपविधेदित्येव । ३६

মাণবকও দেই স্থলেই উত্তরাগ্রপাতিত কুশাসমূহে, স্বীয় দক্ষিণজাত্ম ভূমিলগ্ন করিয়া আচার্য্যাভিমুখ উপবিষ্ট হইবে।৩৬ यथैनं तिः प्रदिवाणं मुझमेखलां परिहरन् वाच-यतीयं दुकतात् परिवाधमानेत्वृतस्य गोप्नीति च । ३७

'श्रथ' तदनन्तरम् । श्राचार्यः 'एनं' माणवकं 'तिःपद-चिणं' यथास्यात्तथा 'मुद्धमेखलां' मुद्धमयीं रश्रनां 'परिहरन्' परिधापयन् 'इयं दुक्तात् (म॰ ब्रा॰ १,६,२०)'—'इति' मन्त्रः ऋतस्य गोप्ती (म॰ ब्रा॰ १,६,२८)'—'इति' मन्त्रः 'च' 'वाचयित' । श्रवैव यद्योपवीतपरिधापनव्यवहारस्, परं कीयुमानां स्त्रकारानुक्तेखादक्तिऽपि न दोष इति नव्याः । वस्तुतो वेदाध्ययनायाचार्यसमीपे नयनमेवीपनयनं, यद्योपवीत-धारणन्तु दैवकार्या कर्त्तव्यं भवेत् यदा तदैव धार्यं स्थादिति न चितः, शिखापरिरचणन्तु सर्वधैव कार्यमेवान्यथा दैवकार्यकाली कुतश्रायास्यतीति । ३०

আচার্য্য, তাহাকে মুঞ্জের নির্মিত মেথলা (কটীক্ষনী) ত্রিরাবৃত্তি করিয়া পরাইয়া ইয়ং ছুরুক্তাৎ (মং ত্রাং ১,৬, ২৭)' মন্ত্র এবং 'ঋতস্য গোপ্ত্রী (মং ত্রাং ১,৬,২৮) মন্ত্র পাঠ করাইবে #। ৩৭

^{*} এই সময়েই ৰজ্ঞোপনীত ধারণ করাইবার রীতি প্রচলিত জাছে পরং ভবিষয়ে স্ত্রকার কিছুই বলেন নাই। বস্তুত দৈব কার্য্য মাত্রেই যজ্ঞোপনীত ধারণ করিভেই হইবে, পূর্ব্বে বলা হইয়াছে এবং ইহার পরেই সায়ং হোম দৈব কার্য্য আদিতেচে স্তরাং এই ছলেই ষজ্ঞোপনীত এহ-শীয় হুইতেছে কিন্তু এ নিয়বে, যজ্ঞোপনীত যে সর্বদাই ধারণীয়, ভাহা

त्रधोपसीदत्यधीहि भोः सावित्रीं मे भवाननुब-वीत्विति । ३८

'अथ' तदनन्तरम्। माणवकः 'भोः !' 'अधीहि' अध्या पय, 'भवान् मे सावित्रीम् अनुब्रवीतु'— 'इति' प्रार्धनावाक्य-द्वयं कथयन् 'उपसीदति' शरणगतो भवति । ३८

অনন্তর সাণবক গুরুর নিকটে কৃতাঞ্জলি নত্রভাবে প্রার্থনা করিবে — 'ভো গুরো! আমাকে বেদ অধ্যয়ন করান্, সামাকে সাবিত্রী উপর্দেশ করুন'। ৩৮

तसायन्वाह पच्छोऽर्हर्चश्रक्शव्याह-तीय विष्टृता ॐकारान्ताः । ३६—४०

ततय 'तसी' भाणवकाय, प्रथमं 'पच्छः' पारं पारं काला, ततः 'यर्षविप्राः' यर्षविप्राः' यर्षविप्राः यर्षविप्राः' यर्षाग्रव-मावर्कीयला 'इति' एवमेव 'य्यन्वान्च' यनुक्रमीण व्रूयात् (३८)। 'च अपि 'विन्नताः' विभिन्नीकताः 'ॐकारान्ताः' 'महाव्यान्नतीः' भूः भुवः सः इति यनुव्यात् ततः ॐ इत्यस्याप्युपदेगः कार्य-इत्यर्थः। ३८,४०

এইরপে মাণবক কর্তৃক বেদাধ্যয়ন বং তাহার প্রারন্তি: সূচক সাবিত্রীমন্ত্রের প্রথম উপদেশ প্রার্থিত হইলে, আচার্য্য,

হইতেছে না পারং শিখাটী অবশাই রশ্বনীয়, যেছেতু শিখা রিকত ন থাকিলে দৈব কার্যাদি কালে কোথা হইতে আসিবে॥

তাহাকে, প্রথমে এক এক চরণ করিয়া, পরে অদ্ধর্চ অদ্ধর্চ করিয়া, তৎপরে সম্পূর্ণ ঋক্টি বার বার আর্ত্তি করাইয়া দিবে *। তৎপশ্চাৎ ভূঃ, ভুবঃ ও স্ব:—এই মহাব্যাহ্নতি-ত্রেয় পৃথক্রূপে এবং ওঁকারও অভ্যাস করাইয়াদিবে। ৩৯,৪.

वार्चञ्चासौ दग्डं प्रयक्तन् वाचयति सुत्रवः सुत्र-वसं सा कुर्विति । ४१

'च' ततः 'ग्रस्मै' माणवनाय 'वार्चः' पलाग्रहचावयवं द्राइ'' 'प्रयच्छन्' 'सुत्रवः सुत्रवसं मा सुरु (म॰ ब्रा॰ १,६,३१)' — 'इति' मन्तं 'वाचयति' माणवनमेव । ४१

পরে আচার্য্য, এই মাণবকের ক্স্তে পলাশ স্থাক্ষর দণ্ড প্রদানপূর্ব্বক 'স্থাবসঃ স্থাবসং মা কুরু (মং ত্রাং ১,৬,৩১) মন্ত্র পঠে করাইবে। ৪১

यथ भैचं चरित मातरमेवाये हे चान्ये सुद्धे यावत्यो वा सिन्निहिताः खुराचार्य्याय भैचं निवे-द्यित । ४२—४४

ंग्रथ' उपनयनामन्तरं 'भैक्तं' भिचार्थं 'चरति' ग्रटति (४२)। 'ग्रये' 'मातरमेव' भिचेतेति शेष:। 'च' ग्रपि

শ যাঁহারা কাশ্যাদি প্রদেশে বেদাধ্যাপনের প্রণালী দেখিরাছেন, ভাঁহারা ইহা অতি হন্দর রূপে হৃদ্রক্ষম করিতে পারিবেন।

मातुरिवं 'श्रन्थे दे सुदृष्ट्री' ततः परं भिचेत । 'ता' श्रथवा 'यावत्थः' स्त्रियः 'सिविद्यिताः' तत्रोपस्थिताः स्युः, ताः सर्वापव मात्रादिक्रमेण प्रथमं भिचेत । पुरुषभिचणस्य नात्रोज्ञेख-. द्रत्यपि धेरयम् (४३)। सङ्गृहीतञ्च तद् 'भैचं' भिचानं सर्वमेव 'श्राचार्याय' 'निवेदयति' उत्मृजति (४४)। ४२—४४

এইরপে সাণবক উপনীত হইলে পরে ভিক্ষাচরণ করিবে। প্রথমে মাতার নিকটে ভিক্ষা করিবে, পরে মাতারর হৈ ছুই স্থহতের নিকটে ভিক্ষা করিবে অথবা দেখানে যত-গুলি স্ত্রীলোক উপস্থিতা থাকিবে মাতা হইতে আরম্ভ করিয়া সকলের নিকটেই ভিক্ষা গ্রহণ করিবে *। সেই সমস্ত ভিক্ষা সঙ্গুহ করিয়া আচার্য্যকে নিবেদন করিবে। ৪২ — ৪৪

तिष्ठत्यहःश्रेषं वाग्यतः । ४५

भिचाचरणान्तकभैयापितदिवाबहुभागो भाणवकः 'अहः ग्रेषं' तिह्नाविश्रष्टांगं 'वाग्यतः' संयतवाक् सन् 'तिष्ठति' तिष्ठैत् अवस्थिति कुर्यात् । ४५

^{*} পুৰুষের নিকটে ভিক্ষার কোন উল্লেখ থাকিলুনা, বোধহর ভিক্ষাদান কার্য্য গৃহিণীরই। সাধারণ্যেও ডিক্সুকেরা গৃহস্থবাটীতে 'ভিক্ষা দাও
মা!,, বলিয়াই ভিক্ষা করিয়াথাকে। কাশীতে ব্রহ্মচারীরাও গৃহক্ষের ছারে ই
উপস্থিত হইয়া 'ভবতি! ভিক্ষাং দেহি,, বাক্যের ছারাই অয়ভিক্ষা করিয়া
থাকেন দেখা গিয়াছে অতএর পিতাদির নিকটে ভিক্ষা প্রার্থনা ও গাহন
ব্যবহার, প্রভাদির ভিক্ষাদান বাহুণ সাফল্যের জন্যাবাত্ত।

এই সমস্ত কার্য্য করিতেই মাণবকের প্রায় সমস্ত দিবা অতিবাহিত হইবে, যাহা কিছু দিবাভাগ অবশিক থাকিবে, তাহা সংযতবাক্ থাকিয়া স্থিরভাবে বিশ্রাম করত যাপন করিবে।৪৫

चारति समिधमादधात्यानये समिधमाहार्षमिति । ४६

'श्रस्तमित' दिवाकरे 'श्रम्नश्रे समिधमाहार्पम् (म॰ त्रा॰ १.६,३२)'—'इति' मन्त्रं पठन् 'समिधम्' समित्नार्छेकम् 'श्राद्धाति' श्रमाविति शेषः । ४६

পরে সূর্যান্ত হইলে তাগ্নায়ে সমিধনাহার্ব্য্ (মং আং ২, ৬,৩২)' মন্ত্র পাঠ করত পাগ্নিতে একথানি সমিৎকার্চ প্রদান করিবে। ৪৬

विरावमचारलवणाशी भवति। ४०

'तिरात्रं' तहिनप्रश्रति दिनत्रयम् 'अर्चारलवणाणी' चारलवणभित्रपीजी 'भवति' भवेत्। ४०

উপনয়ন দিন হইতে দিবসত্ত্র ক্ষারলবণ ভোজন করিবে না। ৪৭

तस्यान्ते साविवयुक्: ≀ ४८

'तस्य' दिनत्वयस्यान्ते चतुर्थाहे 'सावितः' सविद्यदेवताकः
''चरुं:' प्रतव्यः होतव्यचिति सुतरामागतः । ५८

এই তিন দিবদের পরে চরুপাক করিয়া সবিতা দেব তার উদ্দেশে আহুতি প্রদান করিবে। ৪৮

.२प्र. ,१० ख. ४६—५० सू. यद्मार्थम् । ४८

अनन्तरं 'यथार्थम्' यथाप्रयोजनं विश्वरणविश्वामादिकं कुर्यात्। ४८

এইরপে উপনয়ন সংস্কার শেষ ধ্ইলে যথা প্রয়োজন অপর কার্য্যাদি করিবে। ৪৯

गौर्दिचिणा। ५०॥ १०

जपनयनसंस्कारस्थैतस्य 'दिचिण' 'गीः' एकविति समाप्त सुपनयनम्॥ ५०॥१०

এই উপনয়ন সংস্কারের দক্ষিণা একটি গাভী ॥ ইতি উপনয়ন ॥৫०

द्रित सामवेदीये गोभिलग्टह्यसूते दितीयप्रपाठके दशमखण्डस्य व्याभवानं सामयमिकतं समाप्तम् । २, १० ,

॥ समाप्तवायं दितीयः प्रपाठकः॥ २॥

দ্বিতীয় অধ্যায়ের দশম খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত ॥ ২, ১০ দ্বিতীয় অধ্যায়ও সমাপ্ত ॥ ২

चय तृतीयप्रपाठकः।

समावर्त्तनापरपर्यायं गोहानं विधत्ते;—

रगानान नामक मःकात; ইहारक हे ममावर्जन अ करह—

चयातः षोड्शे वर्षे गोदानम्। १

'श्रय' प्रकरणान्तरद्योतनाय । 'श्रतः' उपनयनकालतः षोड्शे वर्षे तथाच यस्यं गर्भाष्टमेऽच्दे भूतमुपनयनं तस्य गर्भचतु-विश्राच्दे, एवं यस्य नवमादि-षोड्शाच्दान्ते एवोपनयनं तस्य पञ्चविंशादि-दाविंशाच्दान्ते 'गोदानम्' नाम संस्कारविशेषं कार्यम् । १

উপনয়ন কাল হইতে যোড়শ বর্ষে অর্থাৎ যাহার গর্ভ হইতে গণনায় অফুমাব্দে উপনয়ন হইয়িছে, তাহার গর্ভ হইডে চতুর্বিংশাব্দে এবং যাহার নবমাদি ষোড়শাব্দ বয়সে উপনয়ন হইয়াছে, তাহার পঞ্চবিংশাদি ছাজিংশাব্দ বয়সে গোদান সংস্কার কর্ত্ব্য। ১

चूड़ाकरणेन केशान्तकरणं व्याख्यातम्। २

, श्रस्मिंस कर्मणि केशवपनं कर्त्तव्यम्, तस 'केशान्तकरणं'
'चूड़ाकरणेन' पूर्वीक्रीन 'व्याख्यातम्' कथितम्; चूड़ाकरणवत्
कर्त्तव्यमित्यर्थः। ३

এই সমাবত্ত ন কার্য্যে যে কেশরপন করিতে হয়, তাহা পূর্বেব্যক্ত চূড়াকরণের নিয়মামুসারেই হইবে। ২ ब्रह्मचारी केशान्तान् कारयते. सर्व्वाय्यङ्गलो-मानि सप्हारयते। ३,४

'ब्रह्मचारी' ब्रह्म वेट्रः, तद्गृह णाचारविधिष्टः आद्याश्रमी, यदैव 'केप्रान्तान् कारयते' तदैव 'सर्वाणि अङ्गलोमानि संहार-यते े कचवचापस्यिष्याकेप्रानिप वापयेदित्यर्थः । ३,४

ব্রহ্মচারী অর্থাৎ বেদাধ্যয়নাচারযুক্ত আদ্যাশ্রমী যথনই কেশাস্ত করাইবে, তখনই কক্ষ, বক্ষ, উপস্থ ও শিথা পর্যান্তের রোম ও কেশ বপন করাইবে। ৩,৪

अस्य हि गोदानकर्मणः 'दिचणा' 'गो्मियुनं' गोद्यम् आचार्जाय देयम् 'ब्राह्मणस्य' कर्ता ब्राह्मणस्यै'दित्यर्थः (५)। 'चिष्यस्य' 'अश्वमियुनम्' अश्वदयं गोदानकर्मणः दिचणा(६)। 'वैश्यस्य' 'अविमियुनं' मेषदयं दिचणा (०)। 'वा' अथवा 'गौः । एव' 'सर्वेषां' ब्राह्मणचित्रयवैश्यानां दिचणा (८)। तथाहि ब्राह्मणब्रह्मचारी, चित्रयब्रह्मचारी, वैश्यब्रह्मचारी ,च स्वस्थापनस्य देयेति। ५—६

এই গোদানকার্য্যের দক্ষিণা, ত্রাহ্মণসম্বন্ধে, গাভীরম অর্থাৎ ত্রাহ্মণ ত্রহ্মচারী, স্বীয় আচার্য্যকে বেদাধ্যাপনের দক্ষিণা হুইটা গাভী প্রদান করিবে (৫)। ক্ষতিয় সম্বন্ধে ছুটী অশ্ব (৬)। এবং বৈশ্যসন্থন্ধে জুটী মেষ (৭)। অথবা সকলেই গাভীদক্ষিণাই দিবে (৮)। ৫—৮

अजः केश्प्रतिग्राहाय। ध

'नेशप्रतियाहाय' नेशप्रतियहन के नापिताय अजः' पुमान् छागः एकएव दिचणा देया सर्वजातिब्रह्मचारिभिरिति। ८

কেশলোমাদি বপ্নান্তে ফেলিয়া দিবার জন্য কুড়াইয়া লয় যে অর্থাৎ নাপিত, তাইাকে তদীয় পারিশ্রমিক একটী পাঁটা প্রদান করিবে। ৯

हितीयाश्रमग्रहणस्ये वर्षाधिककालाऽपेचास्तीति चायेत एव चेत्, श्राचार्याय गोदिच्चणादानानन्तरमि ''श्रनाश्रमी न तिष्ठेत् चणमिण'--इति ब्रह्मचर्याश्रमं एवावलम्बनीयइति पुनरिष श्राचार्यान्तिकसुपनीतोभवेत्, तस्यैवाचार्यस्यान्तिकृ स्थितो ब्रह्मा-परपर्यायवेदालो क्रिया स्वोद्याहकालं प्रतीचेतित । तचोपनयः नेतिकर्त्तव्यतामाह ;—

গৃহস্থাশ্রম গ্রহণের বৎসরাধিক বিলম্ব আছে, বুর্নিতে পারিলে, আচার্য্যকে দক্ষিণান্ত করা হইলেও 'একক্ষণও অনাশ্রমী থাকিবে না' এই বিধি অনুসারে সেই ব্রক্ষচর্য্যাবলম্বনেই থাকিতে হইবে অতিএব পুনশ্চ আচার্য্যসমীপে উপনীত হইবে অর্থাৎ পূর্ববিৎ নিয়মেই আচার্য্য নিকটে থাকিয়া ব্রহন্মর অর্থাৎ বেদের আলোচনা করত নিজ বিবাহের কাল প্রতীক্ষা করিবে। সেই উপনয়ন কিরূপে সম্পাদন কর্ত্র্যা ভিষয়ে বলিতেছেন;—

.३ प्र. १ ख. ६—१३ **स्.** · . १७७

ं उपनयनेनेवोपनयनं व्याख्यातं न त्विहाहतं वासो नियुक्तं नालङ्कारः । १०—१२

'चपनयनेन' पूर्वीक्तेनैव 'चपनयनम्' एतद्पि 'व्याख्यातम्' कि वितम् (१०)। विश्रेषस्तु 'इष्ट' चपनयने 'सहतं वासः' 'न नियुक्तम्' (११)। कि चेष्ट 'सल्द्वारः' स्रपि न नियुक्तः इत्येव (१२)। १०—१२

পূর্ব্বোক্ত উপনয় কথনের দ্বারাই ইহা কথিত হইয়াছে; বিশেষ, এ উপনয়নে অথগুবাদের এবং ফলস্কারের আব-শ্যকতা নাই। ১০—১২

एतदुपनयननिषेधमाइ ;—

এই উপনয়নের অনাবশ্যকতা বলিতেছেন;---

नाचरिष्यंना एसम्बत्सरमुपनयेत्। १३

यतदुपनयनतः 'संवसरम्' ग्रपि 'ग्रचांरेखन्तं ब्रह्मचर्यः व्रतानुष्ठान मकरिखन्तं ब्रह्मचारिणं 'न उपनयेत्' पुनक्पमीती-भवनस्य प्रयोजनं नास्तीति भावः । समाप्तं गोदानम् ॥ १३

• এই উপনয়নের পরে এক বৎসর কালও যিনি ত্রক্ষর্য্য ত্রতামুষ্ঠান করিবেন না, স্থির আছে ক্রের্থাৎ সমাবর্জনের পরে এক বৎসরের মধ্যেই যাহার বিবাহ হইবার সম্ভাবনা, তাহাকে এত সম্পাদনের জন্য পুনরুপনীত করিবার আব-শাকে নাই। এই পর্যান্তই সমার্ত্তন ॥ ১৩ ब्रह्मचारिणां ब्रह्मचर्यावस्थायां यथा यथाचरणं कर्राच्यं, यद् यच ब्रतमनुष्टियम्, श्रतस्तद्वन्नुमारभते ;—

ত্রন্ধাবস্থাতে ত্রন্ধারীগণ যে যে আচরণ করিবে এবং যে যে ত্রত অমুষ্ঠান করিবে, এ স্থান হইতে তাহাই বলিতে আরম্ভ করিলেন;—

वार्चञ्चासौ दग्डं प्रयच्छन्नादिशति । १४

उपनयनकासे यदा माणवकाय 'वार्च दण्ड' प्रयच्छन्' तदैव 'त्रादिमति' चनुस्त्रवच्यमाणान् उपदेमानिति । १४

উপনয়ন কালে যে সময়ে মাণবককে দণ্ড প্রদান করিবে, তথনই অগ্রিম সূত্র সমস্তে বক্ষ্যমাণ, উপদেশগুলি আদেশ করিবে। ১৪

ते चीपदेशाइमे ;— (महे छेशामगढील अहे ;—

याचार्थ्याधीनी भवान्यवाधर्मचरणात्। १५

- (१) 'अधमानरणात् अन्यत् अधमानरणमानार्थस्य नानुकरणीयम् अधमीपदेशस्य न अवणीयः, ततीऽन्यन सदा सर्वयैव 'आचार्यांभीनो भव' आचार्यांभाकारी आचार्यांभि-मतानुमामी च भवं दिति प्रथमीपदेशः। १५
- (১ম) আচার্য্যের যদি কোন অধন্মাচ্রণ দেখ, তাহা অন্ত্র্করণ করিও না এবং আচার্য্যদি কোন অধন্ম করিতে বলেন, তাহাও করিও না; অধন্মাচরণাতিরিক্ত স্থলে সর্ব-

প্রকারেই জাচার্য্যের অধীন হও অর্থাৎ জাচার্য্য যথন যাহা করিতে বলিবেন তাহাই কর এবং সততই আচার্য্যের মতা-সুগামী থাকিতে চেন্টা কর। এই প্রথম উপদেশ। ১৫

क्रीधांन्तते वर्जय । १६

(२,३) 'क्रोधानृते' क्रोधम्, अनृतम् मिण्याव्यवद्यारञ्च 'वर्जय' सत्यपि क्रोधकारणे क्रोधकार्यं विवादादिकं मा कुरु, किञ्च मिण्याभाषणादिकमपि न कार्यम्। १६

(२য় ও ৩য়) কোন কোধের কারণ উপস্থিত হইলেও কোধ প্রকাশপূর্ব্বক বিবাদাদি করিও না এবং মিথ্যাভাষণাদি করিও না । ১৬

. मैथुनम् । १७

(४) 'मैयुनं स्त्रीसङ्गं वर्जय इत्येव सर्वत्र। १७

(৪র্থ) স্ত্রীদঙ্গ করিও ন।। ১৭

उपरि शय्याम् । १८

- (५) 'उपरि ग्रय्यां' गुरुगयातः उत्तैः ग्रयनं वर्जये। इति पञ्जमीपदेगः। १८
- (৫ম) গুরুর শ্যা অপেক্ষা উচ্চ শ্যাতে শ্য়ন করিও .
 না ১৮

कौशीलवंगस्याञ्चनानि । १८

(६,७,८) कीशीलवं तृत्यगीतवादित्राचनुष्ठानम्, गैन्धः ष्टमलयजादिको माल्यादुग्रस्य, श्रद्धनं चचुषोः श्रोभासस्या-दक्षम् ; एतान्यपि चीणि वर्जय। श्रवापि यथा चाध्यायनस्य व्याघातकरोमनोजाविर्भावः स्यादेवं कीशोलवादिकं वर्जयेत्, न तु सामादिगीतवादित्रचर्चां, नापि गुरुपसादगन्धमाल्यादिंग्न च रोगादुगपशमनायाद्धनव्यवद्यारं वर्जयेत्। श्रतएव मनुः नाऽभ्यधायिं "यः स्रग्वापि दिजोऽधीतं" इत्यादि । १८

(৬৯, ৭ম ও ৮ম") যাহাতে মনোবিকার জন্মাইতে পারে, এরূপ, নৃত্য গীত বাদিত্রাদির চর্চা, চন্দন ও মাল্যা দির গন্ধ ব্যবহার এবং নয়নে অঞ্জনধারণাদি করিও না। ১৯

स्नानम् । २०

(১) 'क्लानम्' जलक्रीड़ापूर्वकं, वर्जय । ২০

(ৣ৯ম) জলক্রীড়াপূর্বকে স্নান করিও না। ২০

अवलेखभंदन्तप्रचालनपादप्रचालनानि । २१

- . (१०,११.१२) 'अवलेखन' 'मुख्योभनासकातिसकादि, 'दन्तप्रचासन' दन्तमसदूरीकरणायैव यावदावस्थकं तद्तिरिक्तं दन्तयोभादिसम्मादनाय तुत्यरञ्जनादिनोयसेवनम्, 'पादप्रचा सनं' त्रावस्थकातिरिक्तम्; इमानि च त्रीणि वर्जय। २१
- -- (১০ম, ১১শ ও ১২শ) অলকাতিলকাদির দ্বারা মুখ-সেশ্দির্ঘ্য সম্পাদন, ভূথকাদির দ্বারা দ্তুরঞ্জন এবং আবশ্যকা-তিরিক্ত বহুকাল পর্য্যন্ত পাদপ্রক্ষালন ক্রিক্ত না। ২১

इ. १ ख. २०--२५ स्. . १८१ च्राह्मत्यम्। २२

- (१३) 'चुरक्तत्थम्' खुरेण केमसोमाहिमां वापमं वर्जय। पूर्व' यदुक्तं ब्रह्मचारीत्यादि स्वदयं केमवपनव्यवस्थापकं तत् समावर्त्तनाङ्गभूतं बोध्यम्। २२
 - (১৩) ক্ষুরের দ্বারা কেশলোমাদির মুগুন ত্যাগ কর #।২২

मधुमाएसे । २३

(१४,१५) 'मधु' सारघम् वर्जय । 'मांसम्' ऋनिविद्यमिप वर्जय । २३

(১৪শ ও ১৫শ) মধুমক্ষিকাকর্ত্ক সঙ্গৃহীত মধু ত্যাগ কর এবং যে মাংস অভক্ষা নহে তাহাও ত্যাগ কর। ২৩

गोयुत्तारोच्यम्। २४

- (१६) मीयुती सकटादी चारीष्टणं वर्जयु। २४
- ু (১৬শ) যাহা গোজাতি কর্ত্ত বাহিত হয়, এরূপ শক-টাদিতে আরোহণ ত্যাগ কর। ২৪
 - . चन्तर्यामजपानहोधीरणम् । २५
- (१७) 'यमार्याम' याममध्ये 'उपिमेशीः' वर्मपादुक्यीः 'धार्य' वर्जय । २५

^{*} ইন্ডি পুর্ব্ধে ০র স্থাত্তি বে ১কশ্বণদের ব্যবস্থা বলা হইরাছে, তাছ। স্মাবর্ত্তন সংখ্যারে কর্ত্তব্য ২র্ম অজেনজেরই বিশেষ বিধিষাত্ত।

(১৭শ) আমের মধ্যে চর্ম্মপাত্রকা ব্যবহার করিও না। ২৫

खयमिन्द्रियमीचनमिति। २६

(१८) 'खयमिन्द्रियमोचनम्' इसमैथुनच वर्जयेखेव। 'इति' इमेऽष्टाद्य वर्जनीया गताः। २६

(১৮শ.) इस्टरियून कतित ना। अहे व्यक्तीम्भ निरमध উপদেশ সমাপ্ত। ২৬

कर्त्तव्यानुपदियति:--কর্ত্তব্যকার্য্যসমস্তের উপদেশ যথা—

मेखलाधारणभैचं चर्ळ्यदग्डधारणसमिदाधानी-इकोपस्पर्भनप्रातरभिवादा दूखेरी निखधर्माः । २७

(१-५) मेखनाया धारणम्, भिचाचारिणोभावावसम्ब नम् दर्खस्य धार्यम्, समिदः श्राधानम्, एदकानासुपस्यर्भन पूर्वतमी खरीपासनम्, प्रातकत्यायैव गुक्जनेभ्योऽभिवादनम्, 'इति एते' पञ्च व्यवहाराः नित्यधन्धाः प्रतिदिनकर्तव्याः । २७

(১ম—৫ম) মেথলাধারণ, ভিক্ষার দ্বারা উদরপূরণ, দণ্ড-ধারণ, সমিদাধান, জলের ছারা হস্তপদাতি ধৌত করনানন্তর ষ্টাশ্বোপাসনা এবং প্রাতে উঠিয়াই গুরুজনগণকে অভি-- বাদন, এই পাঁচটি প্রতিদিন করিবে। ২৭

अञ्चापारिणां चलारि वेद्वतास्वनुष्टेयानि गीतमेनीतानि चाचार्यीप्यश्यमाहः ;—

'গোত্ম ঋষি বলিয়াছেন যে অক্ষচারিগণকে উপনীত হইয়া সমাবতন হওআ পর্যন্তে চারিটি বেঁদবত করিতে হয়; আচার্যাও তাহাই বলিতেছেন;—

गोदानिकवातिकादित्यवृतीपनिषदच्येष्टसामिकाः संव्यत्सराः । २८

'संवसराः' पूर्वीक्षाः उपनयनतः षोड्यसङ्गाकाः, गोदानि-कादिकाः भवेगुरित्यर्थः । तत्र षोड्याब्देषु केचनाब्दाः 'गोदा-निकाः' स्युः, अत्र वेदयन्यानां सर्वेषामेवाध्ययनं समाप्यम्। केचः नाच्दाः 'व्रातिकाः' स्युः, विशेषती द्वारख्यसं हितो त्रव्रतपर्वणा-मेवानुग्रीलनं कर्त्तव्यम्। केचनाच्दाः 'ग्रादित्यव्रतीपनिषदाः' सुरः, अत्र श्रादित्यव्रतसान्त्रामुपनिषद्वाह्मणस्य चानुगीलनं प्रधाः नतः कत्तिव्यम्। केचनाव्दाः 'ज्येष्ठसामिकाः' स्रः, त्रव्रतु च्येष्ठसास्तां चैयाणामेवानुश्रीलनं प्रधानतः कार्यमिति। यदा-पीमे षोड्येवाच्दाः गोदानिकाः परन्तवाप्युत्तराच्दानां व्राति-कार्दिविशेषपरिचयसच्वादाद्याव्दानां कतिपयानां तंदभा-वात् क्वनाच्दाः प्रथमादयः सामान्यतो गोदानिका इत्येवाः ख्यायनी, पराव्हाय विशेषती व्रातिनेत्यादिभिः प्रसिदाः । यथाः प सामवेदीय प्रार्चित: सर्वेएव छन्दोमय स्तथापि उत्तरदृष्ट्रस्य उत्तराचि कद्दति विशेषनामप्रसिष्टे: पूर्वस्य तु 'क्रन्दः' दत्वेव। यथापि ज्योतिः गास्त्री, यहादीनां सर्वेषामेव द्यासालानां बह्लेडिप निजभीग्या वृषीः मासा वा भवन्तीति । २८

উপনয়ন হইতে ষোড়শ বৎসর ব্রহ্মচর্য্য অবলম্বন করিয়া बक्क हाती कर्ख वा देवनाशायनानि मञ्जूर्व इहेटल आहाराटक দক্ষিণাম্বরূপ চুইটা গাভী দানপূর্ব্বক স্বগৃহে প্রত্যাবর্ত্তিত হইতে इय, এইজনাই চতুর্বিংশাব্দবয়দে কর্ত্তব্য দেই সংস্কারকে त्भामानिक करह **अवर मनावर्जन छ करह**। अहे स्थाएमीरक व মধ্যে চারিটি ত্রত করিতে হয় এবং তদকুষায়ীই এই ষোড-भाक, हार्ति नारम जाथााठ इहेग्राथात्क । जन्मरधा त्य करमक वर्ष (वन्थाञ्चनमञ्जद अभारान मामानाज ममाश्व इहेरव, ভাহাকে 'গোদানত্তত' এবং গেই কয়েকবর্ষকে তদমুখায়ী 'গোদানিক অৰু' কছে এবং ভাছার পরে যে কয়েক বর্ষে পুনশ্চ অরণ্যশংহিতার ব্রতপর্বের বিশেষ অমুশীলন করিতে হয়, দেই কয়েক বর্ষকে 'ব্রাতিক অব্দ' কছে। অনন্তর যে কয়েক বর্ষে আদিত্যব্রত সামগুলির ও তংসহ উপনিষদ ব্রাক্ষণের বিশেষ অনুশীলন করিতে হয়, সেই কয়েক বর্ষকে 'আদিত্যব্রতৌপনিষদ অব্দ' কহাযায়। এইরূপ শেষের যে वर्ष वा (य कर्राक वर्ष (कार्छनाम छनित विरम्भ अलूभीनन করা হয়, দেই বর্ষ বা দেই কয়েক বর্ষকে 'জ্যেষ্ঠ দার্মিক . অব্দ' ক্ষে। যদিও প্রকৃতপকে এ বোড়শাব্দই টুগোলানিক কিন্তু যেরূপ সামবেদীয় আর্চিক গ্রন্থের আদ্যন্ত সম্স্তুই हल्लामत्र हरेला छुछत परलत 'डेडता' वरे विरणव नाम थाकांत्र शुक्रवामयाज्यकर 'एमः' कटरः दमहेक्र अञ्चलक छन्नताम् छन्त बार्डिकामि वित्मतं नाम शानाम ध्रापानि करंब्रक वर्ष माखरक है 'रंगमिनिक' कर्ष । 'रंबेगिडिमीरिक्क ब গ্রহগণের দশা সম্ধিককাল হইলেও প্রথম কয়েক বর্ষা

.इप्र. १ ख. १४—-३३ सू., १८५

করেক্সাস্মাত্র সেই গুছের 'নিজ দশা' বলিয়া পরিচিত হইয়া থাকে। ২৮

तेषु सायं प्रातमदकीपस्पर्शनम् । २८

'तेषु' गोदानिकादिषु चतुर्घेव व्रतेषु 'सायं प्रातः' 'उदकी-, पस्पर्यनम्' श्राचमनादिपूर्वकमीर्ष्वरोपासनं कार्यम्। २८

এই গোদানিকাদি চারিটি ব্রতেই সায়ংকাল ও প্রাতঃ-কালে উদকোপস্পর্শন অর্থাৎ আচমনাদি পূর্বক যথাবিহিত ঈশ্বরোপাসনা করিবে। ২৯

चादित्यव्रतन्तु न चरन्ते वी । ३०

'एके' 'त्रादित्यव्रतन्तु' न 'चरन्ति' उपनिषद्गतमेव केवल माचरन्ति न पुनरादित्यव्रतयुक्तं तदिति भावः । ३०

অনেকে উপনিষদ্রতের সহিত আদিত্যবুতের অমুণীলন করেও না। ৩০

ः ये चरन्ये कवाससी भवन्तारित्यञ्च नान्तर्द-धतेऽन्यत वृच्चशरणाभ्यां नाषीऽभ्यवयन्त्यू द्वें जानु-अवाभगुकप्रयुक्ताः । ३१—३३॥ १

'ये' तु 'चरिन्त' चरेषुः, ते 'एकवाससः' उत्तरीबहीनाः 'भवन्ति' भवेषुः तावत्कालमिति तेषां प्रति प्रथमोपदेगः । 'च' पुनः 'हत्त्रगरणाभ्याम् चन्यन' 'गादित्यं न चन्तर्देधे' हचच्छै। यायां रहते च भवत्येवादित्यान्तर्धानम तत्नोऽन्यक मादित्यान्त र्धानाय इवादिनं न व्यवहरेयुरिति दितीयः। 'मगुरुपयुक्ताः'
गुरुभि: विभेषकार्यार्थमननुद्वाताः 'जानुभ्यामूईम् भपः' जानुद्वाधिकान्युद्कानि 'न भ्रभ्यवयन्ति' नावतरन्ति गभीरनदीपारं न गच्छेयुरिति दृतीयोपदेशः। ३१ — ३३। १

इति सामवदीये गोभिसयज्ञस्त्रे स्तीयप्रपाठके प्रथमखण्डस्य व्याख्यानं सामश्रमिसतं समाप्तम् ॥ ३, १

যাহার। আদিত্যত্রতসহ উপনিষদ্বত অবলম্বন করে, তাহাদিগকে নিম্নোক্ত তিনটি ব্রত অবলম্বন করিতে হয়। ১ম; যাবৎ ঐ ব্রতামুষ্ঠান করিবে, তাবৎ, উত্তরীয় ব্যবহার করিবে না, এক বস্ত্রেই ক্রাল্যাপন করিবে। ২য়; তাবৎ, গৃহ এবং রক্ষ ব্যতিরেকে সূর্য্যকে তিরোহিত করিবে না অর্থাৎ ছত্রাদি ব্যবহার করিবে না। ৩য়; তাবৎ, গুরুর বিশেষ অমুজ্ঞা ব্যতিরেকে জামু জলের নমধিক জলে অবতীর্ণ হইবে না। ৩১—৩৩

তৃতীয় অধ্যায়ের প্রথম খণ্ডের অমুবাদ সমাপ্ত ॥ ৩, ১,

সম সম্মাবাবিদর্শন্য লাম্যরনম্বীদর্মাম ;— ব্রহ্মচারীর করণীয় কাম্যব্রত একটি বলিতেছেন,—

हादश महानासिकाः संव्वत्सरा नव षट् तय विकल्पः । १—-३ भहानानिकाः' महानानिसामानुशीलनसाध्याः 'संव-लाराः' 'द्वादश, नव, षट, त्रयः'—'इति विकलाः' श्रस्ति । इने च काम्यव्रतसाधना द्वादशादिका श्रव्दाः शोदानिकषोड्शाब्द- . तोऽतिरिक्ता श्रेयाः । १—३

মহানামী নামে প্রদিদ্ধ দামামুশীলন-দাধ্য ব্রক্ত করিবে, তাহা ১২, ৯, ৬ বা ৩ বৎদরে দমাপ্য হইবে। এই দ্বাদশাদি বর্ষ, পূর্ধ্বাক্ত ষোড়শাব্দ হইতে অতিরিক্ত। যাহারা এই কাম্যব্রজামুষ্ঠান করিতে ইচ্ছা করিবে, তাহারা ষোড়শাব্দে গোদানাদি ব্রতচ্ছুটিয়ামুষ্ঠানপূর্বক অবশ্য কর্ত্তব্য ব্রহ্মচর্য্য সমাপ্ত করিয়াও যথাদামর্থ্য ১২, ৯, ৬, বা ৩ বৎসর আরও ব্রহ্মচর্য্য করিবে। এই ব্রতের ফল অত্যে উক্ত হইবে। ১—৩

संवत्सरमधिक । ४

'संवत्सरम्' 'त्रपि' तस्य साम्त्रोऽनुशीसनम् 'इति' 'एके' भ्याचार्या वदन्ति । ४

কোন কোন আচার্য্য বলেন, এক বৎসর মাত্র এই ব্রতা-ন করিলেও হয় । ৪

वतन्तु भूयः पूर्वैश्वेष्ठ्रुतामहान्। ४,६

'तु' प्राप 'व्रतम्' एकवार्षिकमेवेदम् 'भूयः' बंचु मन्येत, यदि 'चेत्' 'पूर्वैः' व्रतप्राकालैः 'मद्यानान्त्रः' 'श्रुताः' प्रज् ग्रीसिताः स्राः । ५.६ •

্যদি এই ব্রতানুষ্ঠানের পূর্বে মহানামী সাম রীতি-মত শিক্ষিত হইয়াথাকে তাহা হইলে এই এক বৰ্ষ ব্ৰতই यर्थके । ८.७

एतत्काम्यकर्मणोबद्वाद्रताबोधनाय वेदयुतं सीकिकप्रवादं दर्भयति :--

·এই কাম্য কর্মটি বহুজন আদৃত বুঝাইবার জন্য· একটি বেদে শ্রুত লৌকিক প্রশাদ দেখাইতেছেন :—

चयापि रौकिक ब्राह्मणं भवति कुमारान् इ सा वै मातरः पाययमानः चाह्नः शक्तरीणां पुत्रका व्रतं पार्यिषावी भवतेति । ७--- ६

'त्रथापि' 'रीक्षि बाह्मणं' रीक्षिकांमबाह्मणीतां सी-किकप्रवादवचनं 'भवति' श्रस्ति । किन्तत् ? इतुरचति—'इ' निययं पुरा 'भातरः' 'कुमारान्' खपुत्रान् 'पाययमानाः' स्तन्यमिति यावत् भाइ स्म' उज्ञवत्यः । किमुज्ञवत्यः ? तदाइ-ं "हे 'पुत्रकाः!' यूयं 'प्रकरीणां' प्रकरीच्छन्दोमूलकमद्दानासीनां 'व्रतम्' चनुष्यीलननियमं 'पार्यायावः' 'भवत' — 'इति'। ७ ---

রৌক্রকি বার্মাণে একটি লোকিক প্রবাদ আছে, যে, মাতৃগণ সীয় পুত্রদিগকে স্তন্য পান করাইতে করাইতে বঙলন, — "বাছা। শক্ষীবৃতা মুঠানে স্মৰ্থ হও"। মহানামী সামের অভিনরপ পদ্য মন্ত্রগুলি শক্রীচ্ছন্দের। ৭—১

ददानी तद्वतकालेष्यमुधुष्ठेयामाद ;— (महे बजकारल (यक्कल ष्रमूर्णम, जाहाहे विलर्फिएन ;—

ताखनुसवनमुदकीपस्पर्शनम्। १०

- (१) 'तासु' यक्षरीषु यक्षरीसाधनायेति यावत्। 'त्रनु-सवनम्' प्रतिसन्धाम् 'उद्कोपस्पर्यनम्' जलेई स्तपदादिकं विध्येखरीपासनं कत्तीव्यमिति प्रथमनियमः। १०
- (১ম) সেই মহানামীত্রতে প্রতিসন্ধ্যায় অর্থাৎ প্রত্যেক সন্ধিকালে জ্বদারা হস্ত পাদাদি ধৌত করিয়া ঈশ্বরো-পাদনা করিবে। ১০

नानुपस्पृथ्य भोज्नं प्रातः। ११

- (२) प्रतिसंन्ध्यम् 'श्रनुपसृष्य' द्रेष्वरोपासनायोदकस्पर्धनः मक्तत्वा 'प्रातमीजनम्' श्रपि न कत्त्रीयम् । ११
- ্ (২য়) প্রতি সন্ধাকালে, ঈশ্বরোপাদনার জন্য জলম্পার্শ-নাদি না করিয়া প্রাতরাশ পর্যন্তে ভক্ষণ করিবে না। ১১

ं सायमुसस्पृष्ट्याभीजनमासमिदाधानात् । १२

- (३) 'सायम्' 'उपसृथ्य' अपि 'मासमिदाधानात्' समि-दाधानात् प्राक् 'मभोजनं' भोजनं न कर्त्तव्यम् । १२
 - (७ श) मायः कात्न जे बता भागनात सना सना भाग कति-

१६० गोभिल-एम्रसूचम्.

यां अभिनां भारत शूर्ट्य ट्यां क्या कतित्व ना वर्षा परकार পাদনা ও দ্যিদাধান সমাপন করণান্তে সায়মাশ ভোজন করিবে। ১২

क्रणावसः। १३

- ं (४) क्रणावर्णे रिम्नितमपि वा मस्तदूवितमेव वस्तं व्यव-इरित्। १३
- (हर्ष) कुछवर्ग, बंक्षिष्ठ व्यथवा मिलन वनन वावश्व করিবে। ১৩

क्रपाभचः। १४

- (५) कदर्याकदर्याविचारेणैवावादिकं भचणीयम्। १४
- (৫ম) ভাল মন্দ বিচার না করিয়াই যথোপন্থিত ভোজন করিবে। ১৪

वाचार्य्याधीनः। १५

- 🥌 (६) प्राचार्यस्य प्रधीनः सर्वेतप्राचानारी भवेदिति . श्रेष: । १५
 - ় (৬১) সর্বব্রুকারে আচার্য্যের আজ্ঞাকারী হইবে। ১৫

चपन्यदायौ । १६

"(७) पविकेश्यः पत्नादानगीस्तीन भवेत् तवाच सातक-व्रतमापरेहिति भावः। १४

. इ.प्र. २ ख. १३—-२• सू.

'(৭ম) অপরাপর পথিকগণকে পথ দিতে বাধ্য হইবে না অর্থাৎ স্নাতকত্রতামুষ্ঠানকারী হইবে। ১৬

तपखी। १७

- (८) भवेदिखेव। तपस्तित्वश्वाधिम स्वितिवेण स्पृटी-भविष्यति।१७
- (৮ম) তপস্বী হইবে। তপস্বীত্ব কি ? তাহা আ গামী সূত্ৰত্ৰয়ে ব্যক্ত হইবে। ১৭

तिष्ठेद्दिवा । १८

- (क) 'दिवा' घड़िन 'तिष्ठेत्' इत्येव ; नीपविधीत् भयनकथा तुदूरपराइताः। १८
- (ক) দিবনে দাঁড়াইয়াই কাল কাটাইবে; শয়নের কথা'ত দূরে-থাক বিগবেও না। ১৮

चासीत नक्तम्। १८

- (ख) 'नत्तम्' रात्री 'श्रासीत' श्रयनीपविश्रने कुर्वीत, न पुतिष्ठेदिति।नियम: । १८
- (খ) রাত্রিকালে বদিতে এবং শৃষ্ট্রতে পারিবে পরং দাঁড়াইবে না। ১৯

वर्षति च नोपसर्पे खन्नम्। १०

् (ग) 'वर्षित चैं पर्जन्ये इस्न' मनुष्यादिभिनिर्मितं

यहादिनं 'न उपसर्पेत्' नाश्चयेत, इष्टिनित्तएव 'भवेदिखाः भयोऽयवा द्वचादिच्छायावसम्बनेऽपि न दोषः। २०

(গ) বৃষ্টি আরম্ভ হইলে, জলধারাদিক্ত হইবার ভয়ে
মমুষ্যাদির নির্মিত গৃহাদি আশ্রম করিবে না প্রভাত দিবদে
হইলে দাঁড়াইয়া এবং রাত্তে হইলে বদিয়া বা শুইয়া
ভিজিবে অথবা বিশেষ ক্লেশ বোধ হইলে বৃক্ষাদির নৈদর্গিক
ছালা অবলম্বনেও দোষ নাই।২০

वर्षनां ब्रुयादापः शक्तर्ये दति । २१

- (८) 'वर्षन्त' पर्जन्य मिसस्य 'श्रापः' इमाः श्रपि 'श्रक्तथः' श्रच्छरिक्टन्दोरुपाएव 'इति' एवं 'ब्रुयात्' । २१
- (৯ম) রৃষ্টি হইতে দেখিয়া বলিবে,—'এই জলধারা সমস্তও শকরী ছন্দোময় মন্ত্র সকল'ী ২১

विद्योतमानं ब्रूयादेव एक्षपाः खलु शक्तय्यी भव-न्तीति । २२

- ('१०) 'विद्योतमानं' वसाञ्चसभिसच्च 'एवंकपा: ऋतु . यक्तर्य: भवन्ति'—'इति' एवं 'ब्रूयात्'। २२
- (১০ম) বিচ্চাৎ হইতে দেখিয়া, বলিবে,—'শহরী। ছাদ্দানকলও নিশ্চয়া,শইরূপ'। ২২

'स्तनयन्त' ब्रूयान्यद्या महान् घोष इति। २३

(११) 'स्तनवर्ता' गर्जनी वंत्रेष्टांमर्फं समिवका 'मग्नाः' मकताः मक्त्रीएव 'मदात् बीकः' एवः 'दति' एवं 'जूबात्' । २ '('১২শ') মেল গুর্জন শ্রেবণ করিয়া ব্লিবে;—'এ মহান্শক, অবশ্যই মহতী শক্রীছক্দের'।২৩

न सवन्तीमतिक्रामेदनुपस्पृशन्। २8

- (१२) 'स्रवन्तीं' नदीम् 'अनुपस्पृश्व' उपस्पर्धन मक्रत्वेव 'न त्रतिक्रामित्' पन्यानमिति। २४
- (১২শ) ত্রোতস্বতী নদী পথিমধ্যে অনতিদূরে বামে বা দক্ষিণে উপস্থিত থাকিলে, তাহা স্পর্শ না করিয়া যা-ইবে না। ২৪

न नावमारी हित्। '२५

- (१३) 'नावं न 'श्रारोहित' सन्तर्णनेव नदीपारादिकं गच्छेदिति भाव: १२५
- (১৩শ) নৌকা খারোহণ করিবে না, সন্তরণ দারাই নদী পারাদি গমন করিবে। ২৫

प्राणसएमये तूपस्पृष्यारोहित्। २६

- (१४) 'प्राणसंग्रवे' यत्र सन्तरणन-व्यारादिगमने प्राण-संग्रय: स्थात्, तत्र 'तु' 'उपसृष्य' जलम् 'त्रारोहित्' नाव-मिति।२६
 - (১৪শ) বে স্থলে সঁতরণ দারা পারাদি হইতে প্রাণ • ২৫ক •

१८४ गोमिल-एच्चसूबम्.

সংশয় বোধ হইবে, তথায় জলম্পর্শ পূর্বক নৌকাতে আ-রোহণ করিতে পারিবে। ২৬

तथा प्रत्यवम् ह्या। २०

'प्रत्यवरुष्टा' नीतद्गति यावत् 'तथा' एव उपसर्थनं कर्त्तः व्यम् । २९

নৌকা হইতে স্বরোহণ কালেও সেইরূপ জল স্পর্শ করিবে। ২৭

महानासीवर्त सथमेवं कर्त्तव्यमित्याह —

মহানামীবৃতে এরূপ কেন করিতে হয় ? বলিতেছেন ;—

उदकसाधवो हि महानाम्मा द्रति । २८

्'हि' यतः 'महानाम्त्रः' ऋचः 'उदकसाध्यः' उदकव्यव-हारेणैव साधनीयाभवन्ति, श्रतः एतदृतसाधनाय सर्वेष्टैवोदक-व्यवहारो विधेय इति भावः। २८

মহানালী ঋক্গুলি, যেহেতু উদক ব্যবহারের দারাই
 সাধনীয় অতএব এই ব্রতে সর্ব্বপ্রকারেই উদক ব্যবহার
ক্রিয়। ২৮

. तेन किम्फलमित्याइ; --

, ইহাতে কি ফল ? বলিতেছেন ;—

एवं खल चरतः कामवर्षी पर्जन्यो भवति । २६

'एवम्' उक्तप्रकारेण 'चरतः' जनस्य 'खलु' निश्वयमेव 'पर्जन्यः कामवर्षी भवति' । एवञ्च ब्रतंमिदं काम्यमिति फलितम् । २८

এইপ্রকার আচরণকারীর পক্ষে পর্জন্য দেব নিশ্চয়ই কামবর্ষী হ'ন অর্থাৎ এরূপ ব্রতান্মুষ্ঠান-দিদ্ধ ব্যক্তি, রুষ্টি ইচ্ছা করিলেই রুষ্টি হইবে। এতাবত। ইহা কাম্য কর্ম। ২৯

अनियमी वा क्षणास्थानासनपन्यभचेषु। ३०

'वा' त्रथवा 'कष्णस्थानासनपन्यभवेषु' पूर्वीतेषु 'त्रनि-यमः' कत्त्रीव्यतया नियमो न स्त्रीकर्त्तव्यः ; त्रसमर्थयेदकते-ऽपि कस्मि'स्वियियमे न चितिरित्थर्थः । ३०

অথবা অসমর্থ হইলে পুর্বোপদিষ্ট কৃষ্ণবন্ত্র ধারণাদি নিয়ম প্রতিপালন না করিলেও দোষ নাই। ৩০

• तृतीये चिर्ते स्तीतीयामनुगामयेदेविमतरे स्तीत्नीये सर्व्या वार्डने सर्वस्य । ३१—३३

यावलासमितद् व्रतमाचित्रव्यभवेत्, तस्य 'हतीये' अंग्रे 'चिति' 'स्तीनीयां' प्रथमाम्चम् 'अनुगापयेत्' श्राचार्यः । व्रताः नृष्ठियकास-हतीय-भाग-गते श्राचार्यस्तं श्रेतिनमाद्यङ् मूलैकं सामाध्यापयेदित्यर्थः (३१)। 'इतरे' दितीय-हतीये श्रिप 'स्ती-व्रीये' ऋची 'एवम्' हतीयांशानुसारत एवानुगापयेत्। एवं दि व्रतासास्य मध्यम हतीयें श्रीऽतीते मध्यमङ् मृलकं सामा

ध्यापयेत् किञ्चान्तिम-तृतीयेंऽग्रेऽन्तिमङ्भूलकं साम चाध्या-पयेदिति पर्यवसितार्थः (३२)। 'वा' अथवा 'सर्वस्य' व्रत-कालस्य 'अन्ते' एकदैव 'सर्वाः' स्तोत्रीयाः अनुगापयेत्, महा-नाम्नोसाम पूर्णमेवाध्यापयेदिति यावत् (३३)। ३१ – ३३

এই মহানামী ত্রত বৃত্তিন অনুষ্ঠের হইবে, তাহার এক তৃতীরাংশ বিগত হইলে আচার্য্য ঐ ত্রতীকে প্রথম ধাক্ গান অভ্যাদ করাইবে, পরে আর এক তৃতীরাংশ কাল গত হইলে সধ্যম ধাক্টির গানও উপদেশ করিবে, অনভর শেষ ভৃতীয়াংশ শেষ হইলে শেষ ধাক্ও গাওআইবে অথবা সমস্ত ত্রত কাল শেষ হইলে পরে একদাই ধাক্ত্র গান করাইবে অর্থাৎ সমস্ত মহানামী-সামের উপদেশ স্ক্রেম্বান এককালেই প্রদান করিবে। ৩১ – ৩০

े यदिहितं महानान्त्रीमामानुगापनं तति त कर्त्तव्यतामाह; —

क महानान्त्री गांगाशग्रान कि कि क्षकाद्ध कतिरव, विलटिः

क्षितं; —

उपोषिताय सम्मीलितायानुगापयेत्। ३४

'उपोषिताय' वच्चमाण (३०) विध्वनुगतभोजनश्रेन्याय किला 'सन्मीलिताय' वच्चमाण (३५) विध्वनुगतवसनबद्धने नाय एव ब्रह्मचारिणे 'अनुगापयेत्' शक्षरी स्तोत्रीयास्तिस्रः, आवारीः । ३४

৩৭শ সূত্তে বক্ষ্যমাণ বিধি অনুসারে অভোজন ও ৩৫শ

সূত্রে বক্ষ্যমাণ বিধি অনুসারে মুদ্রিতনেত্র; ব্রহ্মচারীকেই, আচার্য্য, শক্ষরীছন্দের তিনটি স্তোত্তীয় গান ক্যাইবে, এই গানকেই মহানাদ্মী সাম কহে। ৩৪

कंसमपां पूरियत्वा सर्व्वीषधीः कृत्वा इस्ताव-वधाय प्रदिचणमाचार्व्यीऽहतेन वसनेन परिण-च्चेत्। ३५

सम्मीसनप्रकारमाहः;—

गू जि उन्त (यक्तर्थ हहेरन, निलंखिए इन ;—

'कंसं' पात्रमेकम् 'अपां' प्रदानिन 'पूरियता' तत्रीदक-पूर्णकांस्यपात्रे 'सर्वीषधीः' त्रीह्यादीः सप्त 'कला' चिष्ठाः तत्रैव 'इस्ती' ब्रह्मचारिणः 'अवधाय' निमग्नी कारियत्वा 'आचार्यः' 'प्रदिचणं' यथास्यात् तथा 'अइतेन वसनेन' तस्यैव अचिणी 'परिणुद्येत्' वहे कुर्यात्। इत्यमेव सम्पाद्यं तस्य सम्मील-नम्। ३५

আচার্য্য, একটা কাংস্যপাত্র জলপূর্ণ করিয়া তাহাতে ধ্যান্যাদি সপ্তপ্রকার ও্যধি প্রক্ষেপপূর্ব্বক তাহাতেই অক্ষচারীর হস্তবয় নিমগ্ন করিয়া রাখিবে এবং এই অবস্থাতেই তাহার চক্ষুবয় অথও বস্তবারা বাঁধিয়াদিবে। এইরূপে মুদ্রিতনেত্র হইবে, এই ক্রিয়াকেই পরিণহন কহে। ৩৫

परिणइनान्ते बाउनुगापयेत्। ३६

परिणइनान्ते' 'वा' च 'अनुगापयेत्' ब्रह्मचारिणं महा-नान्तीसाम आचार्यः । ३६

এইরূপে পরিণহন অর্থাৎ চক্ষুর্ব্যন্ধন কৃত হইলে পরে জাচার্য্য ব্রহ্মচারীকে মহানামী সাম অধ্যয়ন করাইবে। ৩৬

परिणाडी वाग्यती न भुद्गीत तिराचमहोराती वा। ३७

'परिण्डः' सः 'वाग्यतः' भवेत् किञ्च 'विरावम् ग्रहीराची वा' यथासामर्थः 'न भुद्धोत' भीजनं न कुर्वीत । ३७

পূর্ব্বোক্ত প্রকারে পরিণদ্ধ ব্রহ্মচারী সংযতবাক্ ছইবে এবং স্বীয় ক্ষমতাত্মসারে ত্রিরাত্র অথবা এক দিবারাত্র ভোজন ত্যাগ করিবে। ৩৭

परिणहनीपवासवैकल्पमाह ;—
পরিণহন পূর্বাক উপবাদের অনুকল্প বলিতেছেন ;—

चिवाऽरखे तिष्ठेदाऽस्तमयाक्चोभूतेऽरखेऽनि-मुपसमाधाय व्याहृतिभिर्दुत्वाऽयैनमवेचयेदिन माज्य-मादिखं ब्रह्माणम्नड्वाहमद्रमपोदधीति खरभिव्यखं ज्योतिरिभव्यख्यमिति एवं चि: सर्व्वाण। ३८—४२

ंश्रपि वा' अथवा 'श्रा श्रस्तमयात्' सूर्यास्तकासादारभ्य 'श्ररको तिष्ठेत्' श्ररक्षस्थितिं कुर्वीतं (३८)। ततः 'स्रोभूते' प्रभातायां रजन्यां 'ग्ररण्धे' एव तत्र 'ग्राम्नम्' 'उप:समाधाय' यथाविधि प्रज्वात्य तत्र प्रज्वलितिं मो ब्रह्मचारी 'व्याहृतिभिः' भूर्भुवःखरिति 'हुला' (६८) 'ग्रथ' अनन्तरम्, ग्राघार्यः 'एनम्' ब्रह्मचारिणं 'ग्राम्नम्' ग्राज्यम्, ग्रादित्यं, ब्रह्माणम्, ग्राह्मम्, ग्रग्मम्, ग्रपः, दिध'—'इति' ग्रष्टौ 'ग्रवेचयेत्' दर्भयेत् (४०)। तत्र च 'खरिभव्यख्यं ज्यातिरिभव्यख्यम्'— 'इति' इमं मन्तं पाठयेत् (४१)। 'एवं' उत्तलंचणं मन्तं 'त्रिः' निवारं 'सर्वाणि' वस्तूनि प्रति 'पाठयेदित्येव। तथाच एतसन्तस्य निस्तः पाठेनैव ग्रम्वादौनामवेचणमिति निष्य- न्त्रम् (४२)। २८—४२

অথবা সূর্য্যাস্তকাল হইতে অরণ্যে থাকিবে। অনন্তর নিশা-প্রভাতে সেই অরণ্যেই যথাবিধি অগ্নি জ্বালিয়া সেই প্রজ্বলিত অগ্নিতে ব্যাহ্যতি মন্ত্রে হবনত্রয় প্রদান করিবে। অনন্তর আচার্য্য তাহাকে অগ্নি,আজ্যা, আদিত্যা, ব্রাহ্মণা, ব্রষ্থ অমা, জল ও দ্ধি—এই অফ মাঙ্গল্য বস্তু ত্রশ্নে ক্রেম দর্শন করাইবে এবং প্রত্যেকের দর্শনিকালেই বারত্রয় করিয়া 'য়ঃ দেখিলাম'—'জ্যোতিঃ দেখিলাম' বলাইবে। ৩৯—৪২

• ं शान्तिं क्लला गुममिभवाद्यते । ४३

सर्वकर्मभेषे 'मान्ति' कला' मान्तिपाठं पठिलेति यावत् 'गुरुम्' श्राचार्यम् 'श्रभिवादयते' ! ४३

সমস্ত কর্মের স্থাপ্তি হইলে শান্তিপাঠ করিয়া আচা-ব্যকে অভিবাদন করিবে। ৪৩

सीऽस्य वाग्विसर्गः । ४४

'सः' श्रभिवादनकालएव 'श्रस्य' व्रतिनः 'वान्विसर्गः' वाचां विसर्गी यत्र ताह्यः । ४४

গুরুকে অভিবাদন করিতে যে বাক্য প্রয়োগ করিতে হইবে, তদবধিই সংযতবাক্ থাকিবার নিয়ম পরিত্যক্ত হইবে। ৪৪

त्रनड्वान् कंसी वासी वर द्रति दिचिणाः प्रथमे विकल्प आच्छादयेद्गुकमित्येके । ४५,४०

'अनड्वान्' हषभः, 'कंसः' कांस्थपात्रम्, 'वासः' वसनम् वरः' गौः 'इति' चतस्रः 'दिचिणाः' महानामित्रतस्येति श्रेषः (४५)। तत्र च 'प्रथमे' अनड्द्द्रस्ये एव 'विकन्यः' विकन्यतः कंसादीना मन्यतमोत्र्यवस्थेयः (४६)। 'एके' श्राचार्याः 'तु' 'गुरुम् श्राच्छाद्येत्'—वासोभिरिति श्रेषः।— इस्येव विद्धन्तीति (४७)। ४५—४०

এই মহানাদ্ধী ত্রত সাঙ্গে ব্নভ, কাংস্যপাত্র, বসন ও
গৌ দক্ষিণা দেয় হইবে। এতনাধ্যে কাংস্যাদিত্রয় প্রথমেরই
কিল্পা। এতাবতা ব্যভই প্রকৃত দক্ষিণা, কাংস্য প্রভৃতি
বস্তুত্রয় সাধ্যানুসারে ব্যবস্থের। কোন কোন আচার্য্য বলেন
গুরুকে সর্বাঙ্গে বিবিধ বসনের দারা আর্বৃত ক্রিবে।৪৫—৪২

ऐन्द्रः स्थानीपाकसस्य अह्याहचंसाम यजामह

द्रत्येतयर्चा सदसस्प्रतिमङ्गतमिति चेाभाभ्यां वा अनु-प्रवचनीयेष्वे वस् । ४८,४६

महानाम्बिकत्रतः सर्वेत्रतसाधारणशिषकर्तः व्याणि क्रमाद विधत्ते ;—

মহানাল্লিকবতে বিশেষ কর্ত্তব্য কার্যায়কল বঁলিয়া অধুনা দাধারণ্যে সকল ব্রতের শেষেই মাহা যাহা করিতে হয়, তাহাই ক্রমে বলিতেছেন;—

'ऐन्द्रः' इन्द्देवताकः 'स्थालीपाकः' पत्तव्यद्गति यावत्। 'तस्य' स्थालीपाकात्रस्य भागेकम् 'ऋचं साम यजामहे (४,०,०,३,१०)'—'द्गति' एतया ऋचा, 'वा' अथवा 'सदसस्यति-मङ्गतम् (२,३,३,४)'— 'द्गति' एतया ऋचा, 'वा' अथवा 'उभाश्याम्' एव ऋग्भगं 'जुडुयात्' (४८)। 'एवम् उत्तप्रकारी विधिः 'अनुप्रवचनीयेषु' सर्वसामाधूग्यनेष्वेव बोध्यः, नृतु महानान्तिसामाध्ययनार्थएवेति (४८)। ४८,४८.

ইন্দেৰতার প্রতি উদ্দেশে স্থালীপাক চরু প্রস্তৃত্বর্থা। ঐ চরু যথাভাগ গ্রহণ করিয়া 'ঋচং সাম য়জামহে (৪,২,৩,১০)' মন্ত্র পাঠ করত অথবা• 'সদসম্প্রতিমভূতম্ (২,২,৩,৭)' মন্ত্র পাঠ করত কিংবা উভয় মন্ত্রই পাঠ করত হোম করিবে (৪৮)। যে কোন সামগ্রন্থ অধ্যয়ন করিবে তংসমস্তেরই সমাপ্তিকে এ হোম করিতে হইবে, কেবল মহানালী সামেই নহে! ৪৮,৪৯০

पूर्वत (१६१ए० - २प०१० ख०१६स्०) व्रतग्रहणकाले ये मन्त्रा विह्तिः, व्रतसमाप्तिकाले तेषामेव पाठपरिवर्त्तः नेन व्यवहारो विधीयते ;—

পূর্বে (১৬১ পৃ

—২প্র

১০খ০ ১৬সৃ

) ত্রতগ্রহণ

কালে যে মন্ত্রগুলি বিহিত হইয়াছে, কিঞ্চিৎ পাঠ পরিবর্তন

করিয়া দেইগুলিই ত্রত সমান্তিকালেও বিহিত হইতেছে;—

सर्ववाचार्षं तद्शकं तेनारात्संमुपगामिति मन्त-विशेष: । ५०

'सर्वेच' व्रतान्तेषु 'मन्विविशेषः' पाठपरिवर्त्तनकतः कर्त्ते ब्रांति । कानि च तानि पाठपरिवर्त्तनानि ? इत्याद्य —'श्रचार्षम्', 'तद्यकम्' 'तेनारात्मम्', 'उपागाम्' 'इति' इमानि । तानि च मन्वब्राह्मणीक्रेषु 'श्रम्ने व्रतपते (१,६.८— १३)' इत्ये वमादिषु पञ्चसु बोध्यानि । ५०

বৃত সমার্থি হইলে পূর্ববিহিত মন্ত্রগুলির (মণ বাণ ১, ৬,৯-১৩) ক্রিয়াগুলি ভূতকালের রূপে ব্যবহৃত করিতে • হইবে। ৫০

श्राम्नेयेऽज ऐन्द्रे मेषो गीः पावमाने पर्वदिचिणाः ।५१

'श्राग्नेये' पर्वणि श्रधीते, तस्याध्यापनस्य दिचणा, 'श्रजः' एकः श्राचार्याय देयः । • ऐन्द्रे' पर्वणि श्रधीते, तस्याध्यापनस्य दिचणा, 'मेपः' एकः श्राचार्याय देयः । 'पावमाने' पर्वणि श्रधीते तस्याध्यापनस्य दिचणा 'गीः' एका श्राचार्याय देया ।

प्ति 'पर्वदिचिणाः' ग्रेगाननाम-गानग्रसीय-पर्वनाम-परि च्छेदानामध्ययनिभित्ता दिखिणाः श्राचार्यसभ्याः; ताय ब्रह्मचर्यावस्थायां दातुमसमर्थयेत् ग्रहस्थात्रमप्रवेशकाले एव दातव्याः तत्र च न दोषश्रतिः । ५१

আগেয়ে পর্ব অধীত হইলে আচার্যাকে একটি ছাগ দক্ষিণা দেয় হইবে, এন্দ্র পর্ব অধীত হইলে আচার্যাকে একটি মেষ দক্ষিণা দেয় হইবে, এবং পাবমার পর্বে অধীত হইলে আচার্যাকে এক গাভী দক্ষিণা দেয় হইবে। ইহাকে পর্বে-দক্ষিণা কহে অর্থাৎ গেয় গান নামক সামবেদীয় গান গ্রন্থের পর্বে নামে প্রধান পরিচ্ছেদ্ত্রেরে, অধ্যাপনের দক্ষিণা; যদি ইহা ব্রহ্মচর্যাবস্থাতে প্রদান করিতে না পারে'ত গৃহস্থান্ত্রম প্রবেশ কালেও এখা পরিশোধ করিলে হানি নাই।৫১

गुरुकुकात् पिल्यक्षे प्रवागतस्य गुर्वादिभोज्नं विधत्ते;--

শুকুকুল হইতে পিতৃগৃহে প্রত্যাগত হইয়া এক িন গুরু-প্রভৃতিকে ভোজন করাইবার বিধি বলিতেছেন ;—

प्रत्येत्वाचार्यं संपर्धत्वं भोजयेत् सब्रह्मनारिय-श्वीपसमेतान् । ५२,५३

'प्रत्येति' गुरुक्त लात् खुटि प्रत्यागतः 'सपर्वेक' पुत्रादि-परिजनसहितम् 'श्राचार्यं' 'भोज्येत्' । तदिदं भोजनं खरहे याचार्यादिकानानीय आचार्यस्हे गला विति न नियमः (५२)। किञ्च 'संबद्धाचारिएः' सतीर्थाः समानकालव्रत-चारिणय 'उप' समीपे खरहे 'समेतान्' निमन्त्रणेनाहूतान् 'च' यपि भोजयेदित्ये व (५३)। ५२,५३

শুরুকুল হইতে স্বস্থে প্রত্যাগত হইয়া গুরুপুত্রাদি শুরুপরিজনসহ গুরুকে ভোজন করাইবে। (এ ভোজন-কাণ্ড গুরুগুহেও হইতে পারে, স্বগৃহে হইলেও হয়) পরং নিজ নপাঠীদিগকে ও সমকাল ব্রহ্মচর্য্য সমাপ্তকারীদিগকেও দেই সময়েই নিজাবাদে নিমন্ত্রণপূর্বক আনাইয়া ভোজন করাইবে। ৫২,৫৩

ज्येष्ठसास्रो महानासिकेनैवानुगापनकस्पो व्या-स्वातः ॥ ५८

'ज्येष्ठसामः' 'श्रनुगापनकत्यः' श्रध्यापनप्रकारः 'महा-नाम्त्रिकेन एव' 'व्यक्षातः' कथितः । ज्येष्ठसाम च महानार्भिक-'मिव छपोषितसुपनबाचमरक्यगं वाध्यापयेदित्यर्थः । ५४

ভ্রেষ্ঠিসামের অধ্যাপন প্রথাও মহানান্নিক সামের ন্যায় অর্থাৎ জ্যেষ্ঠসামের অধ্যয়নেও ছাত্রকে ক্তোপবাস, বদ্ধনেত্র বা অ্রণ্যগামী হইতে হইবে। ৫৪

अथेदानीं कौ युमानां चिरप्रतिपार्व्यनियमाना इ;--

,.इ प्र. २ ख. ५8—५८ सूर्े . . २०५

স্প্রতি কৌথুমশাথীগণের চিরপ্রতিপাল্য নিয়ন সকল বলিতেছেন;—

तबैतानि निखब्रतानि भवन्ति। ५५

'तत्र' समावक्त नात् परम् । एतानि' । नित्यव्रतानि' सर्वे। श्रेव प्रतिपाल्यनियमाः 'भवन्ति' । ५५

সমাবর্তনের পরে এইগুলি সর্বাথা প্রতিপাল্য নিয়ম হয়। ৫৫

न शूद्रामुपेयात् । ५६

१ । 'ग्रूड्रां न उपेयात्' ग्रूट्रायाः पाणिग्रङ्गणं न कुर्यात्। ५६

>। भूजारक विवाह कतिरव ना। ৫७

न पचिमांसं भुञ्जीत। ५०

् ३ । 'पचिमांसं न भुद्धीत' विहिताविहितस्य कस्यापि पचिषो मांसं न त्रद्यात् । ५७

২। বিহিত অবিহিত কোন পক্ষীর মাংসই খাইবে না। ৫৭

एकाधान्यमेकदेशमेकावसञ्चा वर्ज्ञयेत्। ५८

३। (एकधान्यम, एकदेशं एकवस्तं च वर्जयेत्' चिरमेकः विधग्रस्मिव नाद्यात्, सर्वदैव निरन्तरमेकदेशे एव वासं न क्यांत किञ्च ग्राच्छित्रमेकमेव वस्तं न परिद्ध्यात् ग्रपितु कदा धान्धं कदा गोध्मं, कदा वा यवं भन्नेत् एवं वर्षमध्ये एकवारः मि देगाटनं कत्ते व्यमेव, किञ्च परिहितवस्त्राणि सदैव परिवर्वे प्रचालनादिना पुनर्वे द्यादिति । ५८

৩। এক ধান্য, এক দেশ ও এক বস্ত্র ত্যাগ করিবে অর্থাৎ প্রতিদিন একরূপ শস্য আহার করিবে না; কোন দিন ধানা, কখন গোধুম, কখন বা যব ব্যবহার করিবে; এইরূপ চির-দিন নিরন্তর এক দেশে বাদ করিবে না, অন্তত বর্ষ মধ্যে একবারও দেশপর্যটন করিবে; এবং এক বস্ত্র যতদিন না ছিল হইবে তাবং অত্যাজ্যরূপে ব্যরহার করিবে না প্রভাত সর্বাদাই পরিবর্ত্তন করত ধৌত পূর্বকে পুন্রাহণ कतिरव । ७৮ .

उडुताभिरिक्कपस्पृशेत्। ५८

'8। 'उडुताभिः 'भ्रज्ञिः उपसृ ग्रेत्' तत्चणमेवोदकान्युडुत्य तैरव इस्तमुखप्रचालनादिकं कुर्यात न तु पूर्वीद् तै:। च 'शीतकाले उणावारिलाभः, ग्रीमे च ग्रीतवारिलाभः सुकरी भवेत्, विषकीटपतनादिंद्देषग्रकापि न स्थादिति भाव: १ ४८.

৪। যে যে সময়ে হস্ত-পদ-মুখাদি প্রাক্ষালনের আবশ্যক হইবে, তথনি কুপাদি হইতে জল তুলিয়া বা তুলাইয়া লইবে। ইহাদ্বারা শীতকালে উফ্ষোদক লাভ এবং গ্রীম্মে শীতলোদক লাভ স্কর হইবে এবং জলমধ্যে বিষকটাদির পতনাশস্কাও থাকিবে না। ৫৯

त्रादेशनात् प्रसृति न स्गम्येऽश्लीयात् न पिवे-च्युवगादित्यं के । ६१,६२ । २

५। 'श्रादेशनात् प्रस्ति' सार्वित्रपदेशादारस्य 'स्रण्मये न श्रश्नीयात्' किञ्च स्रण्मये 'पिबेत्' श्रपि 'न'। 'एके' श्रा॰ चार्यान् 'श्रवणात्' गुरुमुखात् वेदाध्ययनश्रवणसमाप्तिर्यदा भवेत्, ततः प्रस्त्येव स्रण्मये न श्रश्नीयात् न च पिबेदि-त्याद्दः। ६०—६२

इति सामवदीये गोभिलग्टश्चसूते त्वतीयप्रपाठके दितीयखण्डस्य व्याख्यानं सनमयमिकतं समाप्तम् ॥ ३, २

৫। যে দিন নাবিত্রীদীক্ষা হইবে, সেইদিন হইতে মুখ্য পাতে ভোজন বা পান করিবে না। কোন কোন আচার্য্ বলেন, যে, যাবং গুরুর নিকটে বেদশ্রেবণ করিতে হইবে তাবৎ এ নিয়ম না করিলেও চলে, অনন্তর বেদাধ্যয়ন সমাপ্ত হইয়া গৃহে প্রত্যাগত হওআ অবধিই মুগ্রয়ে ভোজন বা মুগ্রয়ে জলপান তাগি করিবে। ৬০—৬২

তৃতীয় অধ্যায়ের দ্বিতীয় খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত ॥ ৩, ২

॥ অথ মহানামী সাম ॥

ं (প্রথমস্থে;ত্তীয়।রুগানম্)

এহ। বিদামঘৱবিদাঃ। গাতুমকুশণ্ডাসিঃ। দাইশা ৩১ ২ ৫ ১ল— ১ র ২র র ১ ২র বু১র উত্তাহত। ঈ৩৪ড¦। এ২। শিক্ষাশচীনাম্পতাই। পূর্বীণা-১ ১२ २ ऽत — ১ ১२ २ ऽत — इंडा। क्रेक्सा छान्नासमार्थे। व्यथा। हेन्सा। छान्नासमार '১ ১ ১রর র র র র র ২ ২ ২ ১ ইসাই। ইড়া। এরাহিশক্রোরায়েরাজায়রা১জ্ঞাতরাঃ। শরিষ্ঠ র ও ১ ১২ জাসাই। মণ্ড্রিগ্রক্রিলা২০হো। জানা ০২ छेबा १२। **इ**ऐहेर्डा २०४८। खारा। हिलिनगार ९ छ्वा। हेडाइ १४७ ॥—

• (দ্বিতীর স্তোতীয়ানুগান্ম) .

১— . ২১র র র ব. ১ ব র ব র : ., — এ২। বিদারায়ে স্বীরিয়াম্ - ভূবোবাদানাম্পতিব শাত্র । ১ র ১২ • ২ ৫ ১র র ১ রঃশ্বিষ্ঠিঃশ্বাহণা৩১ উরাহ৩। ঈ৩৪ডা। য়োমণ্ড্হিঠোমঘোহ। ু নাত্য ভাষ্ট্র । ই০৪ডা। অভ্নতন্ত্র । ই০১ ত্রা২৩। ঈ০৪ডা। চাই। কিছোমভিনোন্য। ঈল্লো। ১২ ২১ৰ — ১ ১ ১বর ব র ১ ঈত্তো। বিদেতমূহস্ত হাই। ইডা। ঈশেহিশ ক্সমূত্যুহ্ৱা১ ২ ২ ২র ১র মাতহাই। জেভারমপরাত। জাইতাম্। দন:স্বদিতা২০ ্ হোই। দাইষা০১ উৱাহ ০। ইট্ইডাহ০৪৫ । ক্রাভুঃ। ছল্দ

ষাতাঁহসূহাৎ। ইডা২৩৪৫ п—

(ভূলীয় ভে জীয়ানুগান্ম)

ু এব। ইক্সনম্যাত্য়াই। হ্রাম্ছেজেতারমপ্রাহ। জিত্মা০>উৱাহত। ঈ ০৪ড।। এই। সন: সুর্ধদ ভিদ্নো:। मानः सर्वत् छ। दियमा १० छेवार । मे १० छ।। भूव गाय छ। षार । जिवया ७১ छवार । ये १ के १ व प्रें भ मन शार । ২৭ক

্
হা৩১উৱা২৩। ঈও৪ডা। সূম্মুমাধেহিনোৱসাউ। পূৰ্তীঃ। 2 2 25 52 - 3 শ্বিষ্ঠশাংস্যতাই। ইড়া। পৃতীঃ। শ্বিষ্ঠশাংস্যতাই। অথা। ১ ু ১১ ১ ১ ১ জুর র পুর্ত্তীঃ। শৱিষ্ঠশা২স্যতাই। ইডা। ৱশীহিশক্রোনূনস্তন্মৱ্যুণ্ড্রা১ ং ২ ু ংর ২ ৬ ৫ ১ র ন্যাত্সাই। প্রভোজনস্যৱাত। তাহান্। সময়ে ধুব্রবাহতহোই। ু ১১১১ ২ রে র বাহা৩১উরা২৩। ইট্ইডা২৩৪৫। শূরো। য়োগোরুগা২ ১ ১ ১২ ২ গ্র — ১ ১ ১১১ চহতাই। ইডা। সাধা। স্থশেৱোহদন্ত্র:। ইডা২৩৪৫॥— (পঞ্চপুরীয়পদামুগানম্)

১২ ংর১১১১১ ১ ংর আইৱা। হিয়েৱা২৩৪৫। হোই। হো। ৱাহা৩১৬ छेद्वारु । ঈ ७४७।। जाहेदा। हिग्न १२०४५ । ८ हो । ८ हो। ২র বাহাত্ঠউৱাহত। ঈ৩৪ডা। আইৱা। হিইন্দ্রাহ৩৪৫। হোই। া বাহত ৪৫: । হোই। হো। বাহাত ১ উৱাহত। ঈভ৪ডা। > १ २ इ. २ २ २ २ १ २ ३ । जाह्या । हिस्स्वार ७ ४ १ । दहा । वाह्य ० ४ छ वार ० ।

श्रय वेदाध्यापतकालव्यवस्या।—,

त्रित्त व्यक्षाभन काल व्यवस्था थकत्।

. पौष्ठपदी एइसीनापाकरणम् । १

"इस्तेन प्रीष्ठपदीं" इस्तानचत्रयुतां भाद्रपदीयां यां कामपि तिथि प्राप्य तदैव "उपाकरणं" नाम वेदाध्याप्नाः रक्षस्चकं कर्म वच्चप्रमाणितिकक्तव्यताकं कर्त्तव्यम्। उप समीपे प्राक्रियन्ते अध्ययनाय प्रिष्याः येन कर्मणा तत्। १

ভাদ্রমাদের যে কোন তিথিতে পূর্ব্বাছে হস্তা নক্ষত্র যুক্ত হইবে, দেই দিবদই 'উপাকরণ' নামক কর্ম করিবে *। ১

अवोपाकरणे;---

এই উপাকরণে---

व्याद्वितिभिर्हुत्वा शिष्याणाए सावित्रानुववनं यंथा-पन्यने । २

^{*} যে ক্রিয়ার ছারা বেদের নৃতন পাঠের অধায়ন ও অধ্যাপন আরন্তীন করত হঁয়, দেই অনুষ্ঠানকেই উপাকরণ কহে। এই উপাকরণ আচার্যা ও অভেবাদী উভয়েরই দমান কর্ত্তরা স্তরাং দকলে মিলিত হ ইয়া করিয়ান থাকে। ঝথেদী ও যজুর্কেদীদের এই উপাকরণ, আবণমাদেই হয় এবং কোন কোন মতে (যাহা অত্যে বলা ছইবে) ভৌপুমদেরও আবণমাদেই হইয়াথাকে অতএব এ অনুষ্ঠানকে 'আবণী' কছে। কাশী প্রভৃতি বেদ-জীবন প্রদেশে আজিও ইহার ব্যক্তির যথাবং দৃষ্ট হয় এবং আবণী বলিয়াই প্রদিদ।

- १। 'व्याकृतिभिः' भूभुवः स्वरिति मका चिनः 'इस्वा' श्राच्य-भेव, 'श्रिषाणां' वेदाध्ययनारभं कर्त्तुमुपस्थितानां नवानां 'सावित्रमुवचनं' सावित्रीनामचींऽध्यापनं कर्त्तव्यम्। एतच 'यथा उपनयने' कतम्, तथैवात्रापि पादशोऽवर्षशक्त्रम् स्वावत्। २
- · ১ম। ভৃঃ, ভুব: ও স্বঃ এই মন্ত্রত্তর পাঠ করত আহুতিত্তর প্রদানপূর্ব্বক (বেদাধ্যয়নারম্ভার্থ সমুপস্থিত নৃতন ছাত্রদিগকে) উপনয়নে কৃত উপদেশের ন্যায় পাদ পাদ, পরে অর্ক্রচ অর্দ্ধর্চ, শেষে সমস্ত ঋগার্ভিক্রমে সাবিত্রী মন্ত্র অভ্যাস করাইবে *। ২

सामसाविवीश्व। इ

३। 'च' श्रिप 'सावित्रीम्' ऋषमाश्रित्य गीतं ग्रत्याध्याप-नारभसूषकं 'साम' श्रमूचात् श्रनुवाषयेतं ग्रिष्यान्। श्रादी तावदाचार्यां भागभोत्रूयात्तदनु तथैव तत्साकमेव ग्रिष्याः सर्वेएव मिलित्वा ब्र्युरिति यावत्। ३

২য়। এবং ঐ সাবিত্রী ঋক্ অবলম্বন পূর্ব্বক গীত সা্মটিও এক এক ভাগ করিয়া, আচার্য্য, নিজক্বত উচ্চারণের পশ্চাৎ

^{*} ৰেদের অধ্যাপনা আরম্ভকালে দর্মদাই দাবিত্রীপাঠ ও তৎ-সামগান কর্ত্তব্য এবং দেইরূপ ব্যবহারও আছে। যদি স্বর্গদেনই উপনীত হইরা-থাকুর'ও দাবিত্রীদান অন্যত্যস্ত থাকিতি পারে ছুভরাং এই দাবিত্রামু-ন ভাহাদের জন্য বিশেষ আরশ্যক।

অথচ দঙ্গে সঙ্গেই দেই. ছাত্রগণকে পাঠনা পূর্বক অভ্যাদ করাইবে। ৩

सामध्राजानंवर्गमिति। ४

३। 'च' श्रिप 'सोमं राजानं वर्षणम्' (छ॰ श्रा॰ १,२,५,१)'
— 'इति' ऋष मनूच्यात् तसूलकं साम च (गि॰ गा॰ ३,१,१)'।४

তয়। 'সোমং রাজানং (ছং আং ১,২,৫,১)' ঋক্ ও সেই ঋঙমূলক দামটি (গেং গাং ৩,১,১) গ্রুরপ ক্রমেই অভ্যাদ করাইবে। ৪

चादितऋन्दसीऽधीत्य यथार्थम्। ५

४। ततः सर्वेभिक्तिला किन्दसः' क्रन्दोनामसामवेदीयार्चिकग्रम्थस्य प्रादितः' भारभ्य सर्वमेव भागद्वयं यावद्धीतं वा अधीयौरन्, सामवेद्सं हितायाः सामग्रन्यायाः समग्रायाः यावद्धीताया वा पार्रायणं कर्त्तव्यमित्यर्थः । 'अधीत्य' पारायणे समाप्ते
'यथार्थिम्' यथाप्रयोजनमपरापरं कार्यं कर्त्तव्यम्' । ५

• ৪র্থ। অনস্তর ছন্দোনামক (আর্চিক *) গ্রন্থের পূর্ব্ব ও. উত্তর উভয় ভাগই আদ্যস্ত (অথবা বাঁহার যতদূর অধীত • ইইয়াছে) সকলে মিলিত হইয়া পাঠ করিবে। এইরূপৈ • বেদ-পারায়ণ সমাপ্ত হইলে যথাপ্রয়োজন অপর কার্ব্যাদি করিতে পারিবে। ৫

^{*} ইছাই সামবেদের মূলগ্রন্থ অর্থাৎ সংহিতাছি। ইহা অবলম্বন করিছাই গেয় গান প্রভৃতি গান শ্রুর্থ সকল হইয়াছে এবং ব্রাহ্মণ প্রস্থায় মুকল্ওইহারই ক্ষবস্থাপক ইত্যাদি ইভ্যাদি।

चचतथाना भ्रचयन्ति धानावन्तद्वरिक्षणिमिति। ६

५। अनुवचनिऽध्ययने च समाप्ते 'धानावन्तक्करिश्यम् (छ॰ आ॰ ३,१,२,७)'—'इति' इम स्चं पठिला 'अचतधानाः' भ्रष्टयवा एव धाना उचन्ते तन चाचतलं सम्यम्, ता एव 'भच-यन्ति' भाचार्यास्यः । ६

ে ৫ম। বেদ পারায়ণের পরে 'ধানারন্তং করম্ভিণম্ (ছং আং ৩,১,২,৭)' মন্ত্র পাঠ করত অভগ্ন ভাজা যব সকলেই ভক্ষণ করিবে। ৬

द्धः प्राञ्चन्त द्रधिकाव्योज्यकारिषमिति । ७

६। ततस 'दिधिकाव्णोश्रकारिषम् (छ॰ श्रा॰ ४,२,२,७)' —'इति' ऋषं पठिला 'दभ्रः प्राश्रक्ति' तएवेति। ७

৬ষ্ঠ। তদনস্তর 'দধিক্রাব্ণো অকারিষম্ (ছং আং ৪,২,২,৭) মন্ত্র পাঠ করত সকলেই দধি ভক্ষণ করিবে । ৭

याचान्तादकाः। ८

े '७। **घनमारम् 'घाचान्तोदकाः' उद्कैः क्रताचमनाः** ते सर्वे भूयुः। ८ '،

ণম। তদনস্তর সকলেই আচমন করিয়া যথাস্থান স্থত-ভার্বে উপবিষ্ট হইবে। ৮

खाणिडकोभ्याऽचनुवाक्या चनुगयाः कार्यत्। ६

दं ततः 'खाण्डिकस्यः' अधीतवेदखंण्डिस्यः पुरातन-क्रातिस्यः इति यावत् । 'अनुवाक्याः' अनुवाकप्रपवः 'अनुगियाः' स्वगानामुक्रपगाथकाः 'कारयेत्' आचार्यः । ८

৮ম। পরে আচার্য্য; যে ছাত্র, যতদূর তথ্যয়ন করি-য়াছে, তাহাকে তাহার পর হইতে অধ্যয়ন করাইতে আর্ভ্র করিবে। ৯

सावित्रमञ्चः काङ्चन्ते। १०

'सावित्रमण्डः' यहिने सावित्रुप्रपटेशोऽनुवचनं वा तहिनं 'काङ्चन्ते' वाञ्छन्ति ग्राचार्याः वेदांभ्यासतो वित्रामायेति ।१०

'বে দিবদ এই উপাকরণ ক্রিয়া হইবে, দেদিন, দধিভক্ষ-ণাচমনের পরেই নৃতন ছাত্রগণের বিশ্রাম ব্যবস্থা করিবে।১০

• उदगयने च पिचणीए राचिम्। ११

'च' याप तदेव सावित्रमहः उपनयननिवस्थनं वस्त्रमाणं सुत्रामिनिमत्तं वा 'उद्गयने' चेद् भवेत्, तर्हि 'पचिणीं राजि': तर्हिन मारस्य परदिनावयेषपर्यन्तं विश्वामाय काङ्चन्ते श्राचार्यादति। ११

(এখানে যেরূপ বেদের উপাকরণ বলা ছইল, সেইরূপ ুউত্তরায়ণে বেদের 'উৎসর্গ' ক্রিয়ারও ব্যবস্থা বলা যা**ইবে**)

२१६ ं गोमिल-एद्यस्वम्.

দেই উত্তরায়ণে ছাত্রগণের পক্ষিণী * বিপ্রাম প ব্যবস্থা कतिहर । ১১

उभयत एके विराचम। १२

'एके' तु बाचार्याः, 'उभयतः' दणिणायनोत्तरायणैतदुभय-कांले एव तथाच वेदीपाकरणे वेदीकार्गे च कर्मणि सम्पन्नी 'निरान' काङ चन्ते वित्रामायेति। १२

কোন কোন আচার্য্য বলেন ;—বে উপাকরণ ও উৎদর্গ এ উভয় ক্রিয়াতেই ছাত্রগণের ত্রিবাত বিশ্রাম ব্যবস্থা कतिरव । ১२

याचार्याणाञ्चीदकात्मेचत्रम्भयत । १३

८। 'उभयन' उपाकरणे उसर्गे च 'प्राचार्याग्रां' वेद्याखा-प्रचारकाणां नामतः 'उदकोक्षे चनं' जलाञ्चलिचेपणं तर्पणमिति यावत् कर्त्तव्यमिति ग्रेषः। १३

৯ম। উপাকরণ ও উৎদর্গ, এ উভয় ক্রিয়াতেই জলাঞ্জলি ংক্ষেপণপূর্ববিক আচার্য্যগণের নাম-সারণ করত (স্বীয়) ভৃপ্তি-माध्न कतिरव । ১৩

^{ুঁ} একদিন ও একরাজি এবং তৎপর দিন।

[†] व्यर्षां कि दवन कि दबनाक्ष्मप्रकी, क्रून वां श्राहीन शार्व व्याहान वा व्यश्रीशन किन्नूरे क्रिय ना।

३ प्र. ३ ख. १२--१६ सू. • . २१७

त्रवणामेकाउपाक्तवीतमासाविचात् कालं काङ्चन्ते।१८

'एके' श्राचार्याः 'श्रवणां' श्रावणीं पौर्णमासीं प्राप्य 'उपा . कत्य' 'श्रासावित्रात्' सविद्धदेवताकं भाद्रपदीयं इस्तानाम नचन्न मभिव्याप्य 'एतं कालं' 'काङ्चन्ते' श्रध्ययनाध्यापन-विश्रामायेति । इत्युपाकरणम् । १४

কোন কোন আচার্য্য বলেন;—শ্রাবণমাদের পূর্ণিনাতেই এ উপাকরণ করিতে হইবে এবং দেই দিবদ হইতে ভাদ্রীয় হস্তাযুক্ত তিথি পর্যাস্ত ছাত্রগণের বিশ্রাম ব্যবস্থা করিবে। ১৪

तैषीमुत्सृजन्ति । १५

श्रशेक्षर्गः। "तेषीं' तिष्यानामनस्तत्रयुतां पीषीं पीर्ण-मासी मिति यावत् प्राप्य 'उक्षृजन्ति' वेदाध्यापनत्यागंस्रचक मुक्कार्चनं नाम कर्म कुर्वन्ति श्राचार्यापविति । इदमेबोद-गयनीयं प्रत्युपाकरणम्। १५

পৌষী পূর্ণিমাতে বেদাধ্যাপনের উৎসর্গ অর্থাৎ কয়ের ক্ ফার্দের জন্য নৃতন পাঠ অধ্যাপন ত্যাগ করিবে। ইহাকে প্রভূপাকরণও কহে। ১৫

प्राङ्वोदङ्वा ग्रामान्निष्मुम्य या सापाऽन्व-मेहनीयास्तासभ्येखोपस्पृश्यक्तन्दाएस्यृषीनाचार्य्यासः तर्पयेयुः । १६ एतिसन्न द्रगयनीये समाने च पित्रणीं निरान' वा विशामाय काल्सन्ते शांचार्या द्रत्युक्तं पुरस्तात्। तन्न च विश्वामावसरे
'यात्रात्' स्ववासन्तीः 'प्राक् वा' पूर्वस्यां दिश्चि वा 'उदक् वा'
एत्तरस्यां दिश्चि वा 'निष्कुम्य', 'या श्रापः' 'श्रनवनेष्ठनीयाः'
मित्रनस्यिश्चि गेडनीयाः ततोऽवाचीनाः श्रवमेष्ठनीयाः, न
ताहस्यः, सेष्ठनोर्द्वगता नामिद्मा दति यावत् ; 'ताः' श्रापः
'श्रम्येत्य', 'उपसृष्य' 'छन्दांसि' छन्दोनामान्युक्तिस्य, 'ऋषीन्'
मन्तद्रष्टृषिनामान्युक्तिस्य, 'माचार्यान्' स्न-स्न-शाखाकारनामादीन्युक्तिस्य 'च' तर्पयेयुः जलाष्क्रिस्तरानैः स्नरणतः स्नाक्तद्वित्तं सम्माद्येयुरित्यर्थः । १६

এই উৎসর্গ ক্রিয়া সম্পন্ন হইলে পরে পক্ষিণী অথবা ক্রিরাত্র সর্ব্যপ্রকার অধ্যয়নের বিরাস, পূর্ব্বেই ব্যবস্থা করা হইয়াছে; সেই বিরামকালে,—স্বস্থ বাস্থামের পূর্বে বা উত্তর ভাগে যাইয়া অন্যুন নাভি-প্রমাণ-জল-বিশিষ্ট জলাশয়ে নামিয়া উপস্পর্শপূর্বেক ছন্দোনাস সকল উল্লেখ করত ও মন্ত্রদ্রুটা ঋষিগণের নামোল্লেখ করত এবং স্বস্থাখা প্রব-্র্রেকাদি আচার্য্যগণের নামোল্লেখ করত জলাঞ্জলি দানে (আত্ম) ত্রিপ্রাদ্রন করিবে। ১৬

'तिसान् प्रख्पाकरणेऽभानाध्याय चापुनसपाकर-गाच्छन्दसः। १७

. र्तास्मन्' उत्तसचि 'प्रत्युपाकर है' इसंगीपरपर्याये कर्मणि सम्पत्ने ततः. प्रश्रुति 'त्रा पुनकपाकरणात्' भाद्रपदीय इस्तानाम

मचत्रयुक्तकासं यावत् 'इन्दसः' सामवेदीय-इन्देश्यस्यमात्रस्य ' 'ग्रभ्नानध्यायः' त्रभ्ननिमित्तकोवस्यमाण्डंचणोऽन्ध्यायोभवति, श्रत्र चानध्यायकाले त्रधीतानामपि इन्देश्यस्यानामभ्यासं विचा-रादिकञ्च वर्जनीयम् । १७

এইরপে প্রভ্যুপাকরণ সম্পন্ন হওআ অবধি পুনশ্চ উপাকরণ না হওআ পর্যান্ত, এই কয়েক মাস (নৃতন পাঠ'ত
হইবেই না অধিকন্ত অভানধ্যায় অর্থাৎ মেঘ-নিমিন্তক অনধ্যায়ও হইবে) এ অনধ্যায়ে পুরাতন পাঠাভ্যাদ বা বিচারাদিও
বর্জনীয় হইবে)। কিন্তু এই অভানধ্যায় ছন্দোগ্রন্থমাত্রের
জন্য। ১৭

ত্তনাম্বানধ্যায়নির स্দুত্যনি ;—
কথিত অভানধ্যায়ই এই সূত্তে বিশদ করিতেছেন ;—

विख्त्सनयित्रुपृषितेष्वाकालम् । १८ 🕐

विद्युत् गर्जनपूर्वदृष्यज्योतिः, स्तनयित्रुर्भेषमालाः एषिताः वृष्टिविन्दवः, एतित्रतयमेकदैव दृष्येत चेत् तदा श्राः कालम् यद्ः कालिकी घटना, तत्यरदिवसीयतावत्कालं यावत् श्रनध्यायः क्रिंदिऽध्ययनस्रेति । श्रयमेवाभानध्याय उच्यते । १८

বি ছাৎ, মেঘমালা ও বৃষ্টি দর্শনৈ আ-কাল অভানধ্যায় হইবে। অর্থাৎ অভানিমিত্তক উপদ্রেব যে সময়ে উপ্রেত হইবে, তৎপরদিন সেই সময় পর্যান্ত ছন্দোগ্রন্থের চুচ্চাও করিবে না। ১৮ अपरविधानधंनधगयाना हः ;—

व्यापर विधानधंनधगयाना हः ;—

व्यापर विधानधंनधगयाना हः ;—

्र उल्कापातभूमिचलनच्चातिष्ठाकपसर्गेषु । १८

उन्नापति, भूमिचनि, ज्योतिषोः सूर्यचन्द्रयोः उपसर्गे युष्टगादौ च त्रा नालमेवानध्यायः सर्वेषामेव प्रत्यानाम् । १८

. উল্কাপাত, ভূমিকম্প এবং সূর্য্য চন্দ্র গ্রহণেও পরদিবদীয় দেই কাল পর্যান্ত - অনধ্যায় হইবে। এ অনধ্যায় সর্বাঞ্জেরই জানিতে ছইবে। ১৯

निर्घाते च। २०

'च' श्रपि, 'निर्घाते' मेघोदये विमृताकाभे वा स्थिते वज्र । पाते श्राःकात्तमेवानधायः । २०.

বজ্ঞপাতেও তৎপরদিবসীয় তৎকাল পর্যান্ত অনধ্যায় হইবে। ইহাও মর্ববিগ্রন্থ পক্ষে বুঝিতে হইবে।২০

अयं सार्वकालिकसाधारणानध्यायानाइ ,---

্সাধারণ অনধ্যায়গুলি বলিতেছেন ;—

अष्टकामावास्यासु नाधीयीरन् । २१

'मृष्टकामावास्त्रासु' सर्वास्ति व वेदं वेदाक्वानि च 'न मधी विद्युत्र एव नित्यानध्यायः । २१

· প্রতি অমাবাদ্যা এবং প্রত্যেক অফ্টমীতে যাবতিথি সকলপ্রকার অধ্যয়ন স্থগিত থাকিবে। ২১

पौर्णभासाम् च। २२

'पौर्णमासीषु' 'च' 'न अधीयीरन्' एषीऽिंप ानत्यानधायः । ২২ প্রতি পূর্ণিমাতেও ঐরূপ যাবৎতিথি অনাধ্যায় হইবে। ২২

तिसृषु कार्त्तिक्यां फाल्गुन्यामाषाढ्याञ्चहीरा-चंम्। २३

'कार्त्तिक्यां फाल्गुन्याम् पाषाक्याम्'— इत्येतास 'तिस्रषु' 'अहोरात्रम्' तहिनं तद्रात्रिस नाधीयोरत्रित्येव। २३

বিশেষত কার্ত্তিকী, ফাস্কুনী ও আষাঢ়ী পূর্ণিমাতে একদিন ও একরাত্রি সকল প্রকার অধ্যয়নই স্থগিত থাকিবে। ২৩

স্থ নীমিনিনানধ্যায়া তথ্যন ;—
নৈমিত্তিক অনধ্যায় বলিতেছেন ;—

सब्रह्मचारिणि च प्रेते। २४

'सब्रह्मचारिणि' सतीर्षे प्रेते' 'च' सते श्रष्टोरात्रम् नाधीयीरन्।२४

• এক গুরুর শিষ্য মৃত হইলেও এক অহোরাত্র সর্বাদি প্রকার অন্ধ্যায় হইবে। ২৪

खे च भूमिपता। २५

'च' अपि 'स्रें भूमिपती भूसामिनि प्रेते अशीराजुम् नाधीयीरन्। २५ ভূষামী মৃত হইলেও এক অহোরাত্র সর্বপ্রকার অনধ্যায় হইবে। ২৫

विरावमाचार्ये। २६

'र्जाचार्ये' खे एव प्रेते 'तिराचम्' नाधौयौरन्। २६

্ আচার্য্যের মৃত্যুতে সকলপ্রকার অধ্যয়নই ত্রিরাত্র স্থগিত খাকিবে পরে অপর আচার্য্যের অনুসরণ করিবে। ২৬

उपसन्ने लहारावम्। २०

'चपसकी' शिष्ये प्रेते 'तु' 'श्रहोरात्रम्' एव नाधीयीरन् ।२६

শিষ্য মরিলে একদিন ও একরাত্তি মাত্ত অনধ্যায় হইবে অথাৎ সে দিবদ রজনি সে মঠে কাহারও কোনরূপ পাঠ হইবে না। ২৭

गीतवादितमदितातिवातेषु तत्काचम्। १८

गीतं वादित्रं, रुदितम्, श्रतिवातो अन्ध्राः, एधुं सन्तुः 'तलासम्' यावत् स्थात् तावदेव नाधीयीरन्। २८

গীত, বাদ্য, কুন্দন, অভিবাত উপস্থিত হইলে যাবৎ হইবে তাবৎকাল মাত্র সর্বপ্রকার অধ্যয়ন স্থগিত থাকিবে ৷২১

शिष्टाचारे।ऽते।ऽन्यव। २८

'बतः' उत्तेभ्य एस्यः हेत्रस्यः 'मन्यन' 'मिद्याचारः' प्राप्नेकोऽन-

धायहेतु: । तथाहि भिष्टेऽपि किस वित् समागते नाधी-यौरन्। २८

गतमिदं वेदाधायनप्रकरणम्।

এই সমস্ত নিমিতাতিরিক বিশেষ প্রতিবন্ধক উপস্থিত হইলে আরও অনধ্যায়হইবে; যেমন, যদি কোন শিইব্যক্তি মঠে উপস্থিত হন, তাঁহার আদরাদি করিবার জন্য। ২৯ বেদাধ্যয়ন প্রকরণ সমাপ্ত।

श्रधाद्गतप्रकर्णम् ; --অতঃপর অদ্ত প্রকরণ ;—

अइते कुलपत्थाः प्रायश्वित्तम्। ३०

'म्रद्ग्ते' कस्मिं सिद्पि 'उपस्थिते कुलपत्थोः' यस्मिन् कुलै समुपस्थित मझुतम् भवेत् तस्यैव सामिनीः दम्पत्थीः 'प्रायिवतं' कत्त्र्यम् भवेत्। ३०

কোন একটি অভুতকাও উপস্থিত হইলে গৃহসামী ও তদীয় পত্নীকে প্রায়শ্চিত্ত করিতে হইবে। ৩০

ु की हमे (इ.त की हमं प्रायिक्त कर्त्तव्य मिला इ. --

वएशमध्यमयामीणके वा भिन्ने ध्याहतिभिर्जुह-यांत्। ३१

वंगः खूणीपरिखः', नमभामास स्तन्धाः एतयोः भित्रे' भिवयो: श्रनिमित्ततएव विदीर्णयी: सती: 'वा' अथवा 'मण्कि'

जलाधारबृहद्भार भिने अनिमित्तमेव स्मुटिते, एतदइ्त-दोषप्रमन्। 'व्याहृतिभिः' भूर्भुवःखरिति मन्तैः 'जुडुयात्' श्राज्यद्ववनं कुर्यात् । ३१

কিরূপ অদ্তুতের কিরূপ প্রায়শ্চিত্ত ? বলিতেছেন ;—যে বংশের উপরি সমস্ত গৃহাস্তরণ নির্ভর করিয়া আছে, তাহা অথ্বা গৃহাধার স্তম্ভদকল হঠাৎ ফাটিয়া গেলে অথবা জলের জালা ফাসিয়াগেলে ব্যাহ্নতি মন্ত্রগুলি পাঠ করত আজ্যাহুতি প্রদান করিবে । ৩১

दु:सुप्रेष्वदानादेवसवितरित्ये तास्चं जपेत्। ३२

'दु:खप्नेषु' दृष्टेषु 'श्रदानीदेवसनितः (क्र॰ श्रा॰ २,१,५, ७)'-- 'इति' एताम् 'ऋचं' 'जपेत्'। एतज्जपादेव एतद्र तुत-दीषप्रयमनं भवेत्राम । गतमिद्मज्ञुतप्रकर्णम् । ३२

ছ্ত্ত্বপ্ন দর্শনে 'অদ্যনোদেব সবিতঃ (ছং আং ২,১৯,৭)

अथापरम्। ३३

'अथ' यहुतप्रायिक्तविधानानन्तरम् 'अपरम्' अपि किचित्रेमित्तिकमस्ति तद् वत्तव्यम्। ३३

^{&#}x27; * কে পুমগণের বিশেষ কর্ত্তব্য যাহ।, ত, ছ। এছলে ৰলা হইরাছে সংগ্রিণ অমূত প্রকরণ মংপ্রকাশিত অমূত ত্রান্ধণ্যন্থে এইব্য।

इ प्र. इ खे. ३५ — ३५ सू. . . २२५

আরও কিছু ঘটনাসুধায়ী কর্কব্য বলা যাইতেছে; — ৩০

चिखयूपे।पर्याभनकर्णक्रीशाचिवेपनेषु सूर्व्याभा-दितः सूर्व्याभिनिस्नुप्त इन्द्रियेश्व पापस्पर्शे पुनर्सा-मैलिन्द्रियमिखे ताभ्यामाज्याच्चती जुच्च्यात्। ३४

किन्तदित्याह ; — 'चित्ययूपः' बीह्यूपः, तस्य छपस्यर्थनम्, कर्णयोः स्वयोः क्रोयः यन्दः, अन्त्योः वेपनं कम्मनम् ; एषु निमिलेषु ; — किन्न स्रप्ते एव स्योऽभ्युदितः प्रिपवा स्रप्ते एव स्योऽभ्युदितः प्रिपवा स्रप्ते एव स्योऽस्यं गतसेत् ; — इन्द्रियैः हस्तादिभिः पापवस्तृनां परवधूरोजादीनां स्रप्ते प्रनर्भामैलिन्द्रियम् (म॰ ब्रा॰ १,६,३३-८,३४)'— 'इति' 'एताभ्याम् कृत्यभ्याम्' 'त्राच्याहुती' शाच्यस्या- हतिद्वयं 'स्रुह्यात्',। ३४

হঠাৎ বৌদ্ধরণ স্পৃষ্ট হইলে, কর্ণমধ্যে কোনরূপ শব্দ হইতে থাকিলে, অক্ষিস্পান্দন হইলে এবং সূর্য্যোদয়ের পরে নিদ্রাভিন্ধ বা নিদ্রোগতে সূর্য্যান্ত হইলে, আর ও হস্তাদি ইন্দ্রিয়ের দারা পর বধু উরোজাদি পাপ স্পৃষ্ট হইলে 'পুনর্মানৈছি কিন্তু নিদ্রেয় বাং ১,৬,৩৩৩৪)'—এই ঋগ্দয়ে আজ্যান্ততি দায় হবন করিবে। ১৪

माज्यलिप्ते वा समिधी। ३५

वा' मधवा मनतिरिक्तनिमित्ते 'म्राज्यसिप्ते' समिधी

समित्काष्ट्रदयमात्रं. जुडुयात्। तथैष तत्पापप्रयमनं भवे-

যদি অতিরিক্ত পাপ স্পৃষ্ট না হইয়াথাকে ত আজ্ঞালিপ্ত সমিৎ (কাষ্ঠ) দ্বয় অগ্নিতে আহুতি করিলেও পাপ দূর হইতে পারে। ৩৫

जपेदा लघुषु । ३६ ॥ ३ ॥

'वा' श्रथवा 'सघुषु' ततीऽप्यत्यनिमित्तेषु धक्रमृग्दर्य जपे-देव न तु समिदाहुतेरप्यपेचेति शम् । ३६

इति सामवदीये गोभिसम्बद्धस्त्रे स्तीयप्रपाठने स्तीयस्वस्य व्यास्थानं सामयमित्रतं समाप्तम् ॥ ३, ३

অতি লঘু পাপ হইলে উক্ত ঋগ্ৰয় মনে মনে জপ করি-লেও চলে, আহতি প্রদানও করিতে হয় না *। ৩৬

তৃতীয় অধ্যায়ের ভৃতীয় খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত । 🤒

^{ं *} श्राधिक, मशाबिध ७ प्रज्ञ; এই देज्ञविधां सूनोत्त्र जिविध कोवी नर्ववज्ञ देख: ७ बहेदव।

श्रेष सातकप्रकरणम्। क्रतब्र सर्योगार्थस्यानुप्रविधायाः पार्यानुमतः विधिविधेषेण सातः सन् पिळकुनं प्रतिगच्छति। एतदेव सातकव्रतनुष्यते। तदेवास्मिन् खण्डे यथाक्रमं विधत्ते;—

অথ সাতক প্রকরণ। অর্থাৎ ত্রক্ষাচর্য্য ত্রত সমাপ্ত হইলেই আচার্য্যের নিকটে গৃহস্থ হইবার অসুমতি লইয়া ত্রতসমাপ্তি-সচক স্নানবিশেষ ক্রিয়া গৃহে প্রতিগমন করিতে হয়। ইহাকেই স্নাভক-ক্রিয়া কহে। ভাহাই এ খণ্ডে যথা-ক্রমে বলা হইতেছে;—

ब्रह्मचारी वेदमधीखोपन्याइत्य गुरवेऽनुद्गाता दारान् कुर्वीतासगोबान् मातुरसपिगडान् निका तु श्रेष्ठा । १—६

'बंद्याचारी' प्रावात्रमोहिकः 'वेदम्' वेदैकम् प्रावान्तम्
'प्राधीत्य' गुरुमुखादनुत्रत्य यथायित बृह्याच (१) 'छपनी' छपनीः
छपनयनं, तहिष्याप्युषचारादुपनीरित्युच्यते; ततो हितीयैकस्य
सुमांसुरिति सुकि छपनीति; छपनयनदिष्यणिमिति यावत् 'गुरवे' तस्मे वेदाध्यापकायाचार्याय 'प्राह्यत्य' निवेद्य (२) ततस्तेनेव गुरुषा 'प्रनुत्रातः' हितीयात्रमग्रहणे लब्धानुत्रः सन्
दारान् दारपद्यवृद्धि 'क्ववीत' (३) । दारांय कीद्यग्रान्
कर्तव्यानित्याद्य; —'प्रसगोन्नान्' समानगोत्रातिरिक्तान् (४)

किच 'मातुः पर्यापिकान्' मावसमानिपकव्यतिरित्तान् (५)। तत्र च विशेषमाइ ;- 'निक्का' यस्याः कन्यायाः ऋतुर्नाभवत् परतुका पथवा कुचडीना यावत् नम्ना उक्कापि विचरितुं यक्ष्यात् सा 'तु' एव 'त्रेष्ठा' प्रयस्या दारकर्मणीति प्रेषः। प्राप्तायामप्राप्तयीवनायां प्राप्तयीवना नोहाञ्चेत्यर्थः (६)। १—६

় ত্রহ্মচারী একথানি বেদ আদ্যন্ত অধ্যয়ন সমাপন করিয়া উপনয়ন-দক্ষিণা গুরুদেবকে প্রদানান্তে তদীয় পাজ্ঞানুসারে দারগ্রহণ স্থির করিবে অর্থাৎ অতঃপর 'আমি দারগ্রহণ क्तिव' এইরূপ निभ्ह्य क्तिट्व। ঐ দারার গোত্ত এবং নিজের গোত্র সমান অর্থাৎ এক না হয়! এবং ঐ দারার পিও (দেহ) ও মাতার পিও (দেহ) সমান অর্থাৎ এক ব্যক্তির ঔরসভাত না হয় ৷ বিশেষত ঐ কন্যা উলঙ্গভাবে খেলা করিতেও লজ্জিত না হয়, এরূপ বয়দের হইলেই ভাল হয় ! অর্থাৎ যে বন্যার ঋতু প্রকাশ পার নাই অথবা ঋতু थकाम भारेत्म क्रूराधान रह नारे, अत्रभ चथाथ ररोवना; এরপ কন্যা সময়ানুসারে উপস্থিত না পাইলে প্রাপ্ত-**८योवनाहे विदाह कतिरव। ১-७**

ययाभ्रवनम् । ७

'चव' दारकरणे गुर्वेतुमतिप्राप्तानन्तरम् 'चाञ्चवनम्' ब्रच्च-पर्यवतसमाप्तिस्पनं विधि-विश्रेष विदितं सानम् उपदिकाम द्रति येषः। ७

দারপরি**এতে গুরুর. অমু**মতি পাইয়া একাচর্য ব্রতের স্মাপ্তি-সূচক স্নান করিবে। ৭

उत्तरतः पुरसाद्वाऽऽचार्य्यकुलस्य परिवृतस्थवति । ८

'बाचार्यकुक्तस्य' बाचार्यकुक्तसम्बन्धिन्धेव स्थाने 'उत्तरतः पुरस्तात् वा' उत्तरस्यां पूर्वस्यां वा दिश्चि 'परिवृतं' सर्वत बावतं स्नानागारं 'भवति' भवेत्। प

আচার্য্যপরিবারদম্বন্ধি স্থানেই উত্তর বা পূর্ব্বদিকে ভালরূপে আচ্ছাদিত একটি স্নানাগার প্রস্তুত করিবে।৮

तत प्रागयेषु दर्भेषूदङ्ङाचार्य्य उपविश्वति । प्राग्ब्रह्मचार्य्युदगयेषु दर्भेषु । ८,१०

'तन' स्नानागरे 'माचार्यं:' 'प्रागमेषु दर्भेषु' 'छदङ्ग्रखः' सन् 'छपविष्रति' छपविष्रेत्। 'ब्रह्मचारी' 'छदगमेषु दर्भेषु' 'प्राक्' प्राङ्गुखः सन् छपविष्रेदिखेव। ८,१°

ঐ স্নানাগারে, পাতিত প্রাগগ্র দর্ভাগনে উত্তরাভিমুখ হইয়া আচার্য্য বসিবে এবং পাতিত উত্তরাগ্র দর্ভাসনে: পূর্ব্বাভিমুখ হইয়া ব্রহ্মচারী বসিবে। ৯,১০

सर्वेषिधिविषाग्टाभिरिक्षग्रेवतीभः शौतो-श्वाभिराचार्योऽभिषिञ्चेत्। ११ कुटितद्रव्याख्युण्यक निष्ठिय वसादिना पूतीकर्त तळलं फाण्टमुचाते। सर्वीविषद्रव्ये स्तवाविधकताभिः' 'गन्धवतीभिः' स्वान्यद्रव्यमित्रिताभिः 'ग्रीतोष्णाभिः' ग्रीतजनमित्रिताभिः कदुणाभिर्वा 'प्रद्विः' 'प्रापार्यः' 'प्रभिषिचेत्' ब्रह्मचारिणं प्रवममिति यावत्। ११

হুগন্ধ, কাঁচাপাকা মিপ্রিড, সর্বেবিধি ফাণ্ট # জলে প্রথমে আচার্য্য ব্রহ্মচায়ীকে অভিধিঞ্চন করিবে। ১১

खयमिव तु। १२

'तु' चननारम्। 'इव' तहत् चाचार्याभिविचनप्रकारेण 'स्वयम्' ब्रह्मचारी चभिविचे दिखेव। १२

তেদনস্তর স্বয়ংও ঐরূপে অভিষিঞ্চিত হইরে। ১২

' मन्त्रवर्णी भवति । १६

चत्र खयमभिषिचनकासे 'मन्त्रवर्षः' मन्त्रीचारणं 'भवति' :भन्नेत् । १३

* কুটিত দ্ৰাসমন্ত উফজলে নিক্ষেপপূৰ্ব্যক বস্ত্ৰাদির দ্বারা ছাকিরা লইলে সেইজেলকে "ফাণ্ট" কহে এবং কুড়, জটামাংশী, হরিল্রা, বচ, বৈশল্জ, চন্দন, মুরামাংশী, রক্তচন্দন, কপুরি ও মুক্তক এই ওলিকে দর্ন্দোবিধি কছে। স্বয়ং অভিষিঞ্চিত হইবার সময়ে মস্তোচ্চারণ ক্রিবে।১৩

खयमभिविश्वनकाले घादौ तावत् पश्वभिमैन्तैः पश्चाम्यः नुरद्यानां व्यवहारस्ततोऽपिश्रष्टानामेकदैव तुण्णीम्। तत्र पाद्यमन्त्रद्वाभ्यामुद्याम्बिह्यं भूमौ विष्या द्वतीयादिभि-द्वाष्ट्राक्षिक्षिः श्रिरःप्रस्त्यद्वानां सिञ्चनमभिमतम्। तदेव यथाक्रमं विधत्ते;—

শ্বরং অভিষিক্ষিত ইটবার সময়ে প্রথমে পঞ্চ মন্ত্রে পঞ্চাঞ্জলি জল ব্যবহার করিয়া শেষে অবশিষ্ট জল এককালে শ্বীয় মন্তকে ঢালিতে হয়। তন্মধ্যে প্রথম মন্ত্রদ্বয়ে গৃহীত অঞ্জলিদ্বয় ভূমিতে কেপণ করিয়া ভৃতীয়াদি মন্ত্রত্রে মন্ত কাদি দর্বশেরীর সিঞ্চন অভিপ্রেড। তাহাই যথাক্রমে বিধান করিতেছেন;—

.ये अप्खन्तरमयः प्रविष्टा द्रत्यपा्मञ्जलि-मवसिञ्चति । १४

'ये अप्खन्तरम्बयः प्रविष्टाः (म • आ • १,७,१)'—'इति । अर्नेन मन्त्रेष 'अपामश्वलिम्' 'अवसिश्वति' त्यजति भूमा-विति । १४

'যে অপ্সন্তরগ্নঃ প্রবিফী: (মৃ জা ১,৭,১)' এই মন্ত্রে এক অঞ্জলি জল ভূমিতে কেপণ করিবে। ১৪

यदपाङ्कोरं यदपाङ्क्रं यदपामशान्तमिति च। १५

ततः, 'यद्पांघोरम् (म॰ आ॰ १,७,२)'—'इति' प्रनेन 'च' प्रपि प्रवसिञ्चलीव । १५

় ভদনস্তর 'যদপাং দোরং (ম॰ ত্রা• ১,৭,২)' এ মন্ত্রেও অপ্র এক অঞ্জলি জল ভূমিতেই ক্ষেপণ করিবে। ১৫

यो रोचनस्तिम इंग्रामीत्यात्मानमभिषिञ्चति । १६

ततः, 'यो रोचनस्तमिष्ठ ग्रज्ञामि (म॰ आ॰ १,७,३)'— 'इति' चनेन मन्त्रेण 'घाकानं चिरःप्रस्तिकम् 'घभिषिचति' स एव ब्रह्मचारी। १६

পরে 'যো রোচন স্তমিষ্ট গৃহ্লামি (ম' ব্রাণ ১,৭,৩)'
মন্ত্রে এক অঞ্জলি জলে স্বীয় মস্তকাদি নিঞ্চিত করিবে। ১৬

यंग्रसे तेजसद्गति च। १७

ततः 'यमसे तेजसे (म॰ बा॰ १,७,४)'—'इति' मनैन

তাহার পরে 'যশদে তেজনে (ম॰ ব্রা॰ ১,৭,৪)' মন্ত্র পাঠ করতও অপর এক অঞ্জলি জলে ঐ মস্তকাদি দিঞ্ছিত করিবে। ১৭

येब स्वियमक्त्णुतमिति च। १८

ततः 'येन स्त्रियमक्तणुतम् (म॰ बा॰ १,७,६ ў—'इति' धनेन 'च' प्रात्मानमभिषिचेत् । १८

শেষে 'যেন ক্সিয়মকুর্তম্' মন্ত্রটি পাঠ করিতে করিতে তৃতীয়াঞ্চলি জলৈ পুনশ্চ স্বীয় মস্তকাদি দিঞ্জি করিবে। ১৮

तृषाी चतुर्धम्। १६ •

तती विधिष्टान्युदकान्धेकदैव खंडीला 'तृश्वीं' मन्त्रभून्यम् भावानमभिविष्वेत्। तदिदं 'चतुर्थम्' श्रमिषिष्यनम्। १८

অবশিষ্ট জল সমস্তই অমন্ত্রক স্বীয় মস্তকোপরি ঢালিয়া দিবে। ১৯

उपोर्त्यायादित्यमुपतिष्ठेतायन्भाजभृष्टिभिरित्थे-तत्र्ष्रभृतिना मस्ये ॥ १०

तत्य 'चपीत्याय' स्नानासनादृत्यानं प्रकत्य 'चयन् आजः ' भृष्टिभिः (म॰ बा॰ १०७,६ वा ७ वा ८)'—'इत्ये तत्प्रभृतिन्।'. एवम्प्रकारेण बहाद्यन्यंतमन 'मन्त्रेण' 'बादित्य' सूर्यम् 'चप-तिष्ठेत' पाराध्येत्। २०

जनखत्र स्नानागरन थानिशाहे छेथानेश्रवक 'छेमान् झांक-

ভিঃ (ম॰ জা॰ ১,৭,৬ বা ৭ম বা ৮ম) । এই এক প্রকার মন্ত্রত্বের একটি পাঠ করত সূর্য্যদেশতার মধ্যে আরাধ্য দেশকে আরাধনা করিবে। ২০

यथालिङ वा विहरन्। २१

'वा' ग्रयं ग्रव्होऽन व्यवस्थायाम्। 'सवालिक्न' मन्त्रलिक्नानुसारतएव व्यवस्थां 'विकरन्' व्यवकरम् मन्त्रेण चादित्यसुपतिष्ठेतित्येव। तथा च षष्ठे सन्त्रे प्रातर्यावभिरिति भन्त्रलिक्न '
दर्भनात् प्रातस्त्रस्थैव प्रयोगः, सप्तमे पुनः सान्तपनिभिरिति
सन्त्रलिक्नदर्भनात् मध्याक्रे तस्यैव प्रयोगः, चष्टमे तु सायंयावभिरिति मन्त्रलि दर्भनात् तस्यैव प्रयोगः इति व्यवस्था। २१

ঐ মন্ত্রত্ত্বের যেটিতে 'প্রাতঃ' শব্দ আছে, তাহাই প্রাতঃ-কালের উপস্থানে প্রযুক্ত হইবে; যেটিতে মধ্যাহ্ন বোধক 'দাস্তপন' শব্দ আছে, দেইটি মধ্যাহ্দের এবং 'দারং' পদ-ঘটিত মন্ত্রটিই থায়মুপস্থানের জন্য জানিতে হইবে। ২১

चचुरसीत्यनुवभीयात्। २२

'चजुरसि (म॰ बा॰ १,७,८)'—'इति' इमं मक्तम् 'चनु' पंचात् कासत्रवे एव मक्तप्यस्य 'बन्नीयात्' वस्वनं क्रुर्यात्। उद्यन्श्राज्ञृष्टिभिरित्येतदनकारं सर्वत्रैव पाठामित्यर्थः। २२

, 'চকুরদি (ম' আ' ১,৭,৯)' মন্ত্রটি প্রান্তরাদি কাল-

অয়েই ঐ উদ্যন্তাকভৃষ্টিভি মন্ত্রের পশ্চাৎ বাঁধিয়া দিতে হইবে অর্থাৎ এ মন্ত্র ঐ মন্ত্রের সহিত সর্বাদা পাঠা। ২২

मेखलामवमुखत उदुत्तमं वक्षपाशमिति । २३

तद्गन्तरम् ब्रह्मचर्यकाले यहीतां 'मेखलाम्' 'त्रवसुम्नते' मधस्तामोचनं कुर्वीत। तम मन्द्रः—'खदुत्तमं वरुणपामम् (म॰ ब्रा॰ १,७,१०)'—'इति' मयम् बोध्यः। २३

ভদনন্তর 'উত্তমং বঙ্গণাশম্ (মং বাং ১,৭,১০)'
মন্ত্রটি পাঠ করত, ব্রহ্মচর্য্য গ্রহণকালে গৃহীত মেধলা নিম্নে খ্রলনপূর্ব্বক ত্যাগ করিবে। ২৩

बाह्मणान् भोनयित्वा स्वयभुत्वा केशम्मश्रु-रोमनखाति वापयीत शिखावर्जम् । २४

्षवं सातं समाध्य नेससात्थानानतः स्रोतकव्रतं समाप्तं समामान प्राथमसन्धी स्थितः सः 'ब्राह्मसान्' स्रतिषयान् भोज-यिता' ततः 'स्वयं भुक्ता' स 'शिसावर्ज' शिखाव्यतिरिक्तं 'केश- अवर्षेरोम' सर्वं 'नस्तानि' स 'वापयीत' नापितनिति । २४

এইরপে সানক্রিয়া সমাপন করিয়া মেখলাড্যাগের পরে সাতকত্রতের সমাপ্তি হইয়াছে বিবেচনায় আশ্রমসন্ধিতে স্থিত সেই ব্যক্তি কতিপয় ত্রাক্ষণকে ভোজন করাইবে এবং পরে আপনিও ভোজন করিবে তদনস্তর নাপিতের দারা শিখা ব্যতীত সমস্ত কেশ-শাশ্রু-রোম ও নথগুলি বপন করাইবে।২৪

खात्वाऽलङ्कृत्याहते वाससी परिधाय सजमा-वभीत श्रीरसि मयि रमस्वेति । २५

पूर्वीतवापनानसरं पुनः सायात्, 'साखा', 'मसङ्ख्य' स्वदेशम्, 'त्रष्ठते' अखण्डे 'वाससी' उपसंव्यानोत्तरीये 'परि-धाय' 'त्रीरसि मयि रमस्व (म॰ ब्रा॰ १,७,११)'—'इति' अनेन मन्त्रेण 'सजम्' 'त्रावश्रीत' स्वमूर्शीति शेष:। २५

কথিতরূপে কৌরকর্ম্মন্মাধানান্তে অলক্কত হইয়া অথও বস্তুত্বয় উপর্যুধোভাগে পরিধান করিয়া 'শ্রীরিস ময়ি রমস্ব (মং ভ্রাং ১,৭,১১)' এই মস্ত্র পাঠ করত স্বীয় মৃস্তকে অক্* ধারণ করিবে। ২৫

* যাহা মন্তকে ধারণ করা যাগ্ন, ভাছাকেই ল্রক্ কহে এবং তাহাকেই 'নাল্য' ও 'নালা'ও কহাযার। কেশের মধ্যে গ্রভ হইলে 'গর্ভক' নামে আধ্যাত হর; শিধাতে লহমান হইলে ভাহাকে 'প্রভ্রন্তক' করে; রুলুব-ভাগে ললাট পর্যান্ত ঝুলিতে থাকিলে 'ললামক' বলাগার, যাহা কর্পে লছ-মান থাকে ভাহাকে 'প্রালম্ব' বলা উচিত; উহাই উপবীত বা প্রাচীনা নীভের নার কক্ষাবলন্ধী হইলে 'বৈক্ষিক' পদের খাচ্য হইরা খাকে এবং খোলাতে সক্ষিত্র হইলে ভাছাকে 'আপীড়' বলিতে হয়। প্রাচীন প্রাহ্মমন্তে প্রালমের উরেধ অভি জরই দেখাগার, লক্, মালা ও মাল্যের উরেধই সম-ধিক; এভাবতা বোধ হর ভাগানীং মন্তকে মালাধারণের বাবহারই সাধারণ ভিলা।

नित्राी' स्थोः नयतसामितुरपानद्वी । २६:

'नेन्द्रोस्थो नयतं माम् (म॰ बा॰ १,७,१२)'—'इति' मन्द्रोस 'चपानहीं' चर्मपादुनी परिधायेखीव। २६

পরে 'নেত্যোম্ব (মং ত্রাং ১,৭,১২)' মন্ত্র পাঠ করত চর্ম্মপাত্নকাষয় পরিধান করিবে। ২৬

गस्वीऽसीति वैणवन्दग्डङ्गृज्ञाति । २७

'गन्धर्वोऽसि (म॰ ब्रा॰ १,७,१३)'—'इति' मन्द्रेण 'वैषवं' वेषुवंश्रभवं 'दण्डं' 'ग्रह्माति'। २७

অনস্তর 'গদ্ধর্কোহিদি (মং ত্রাং ১,৭,১৩)' মন্ত্র সারণ করত শান্ত্রপরিমিত একগাছি বংশযষ্ঠি হস্তে গ্রহণ করিবে ২৭

चाचार्थ्यएं सपरिषत्कमभ्येत्याचार्थ्यपरिषद्मी-चते यच्चमिव चचुषः प्रियो वो भूयासमिति ।२८

• 'सपरिषलं' यिचादिमण्डलिविराजितम् 'त्राकार्यम्' 'प्रस्थेत्व' 'यचिव चजुषः प्रियो वो भूयासम् (म॰ ब्रा॰ १, ७,१४)'—'इति' मन्द्रमुखरन् 'पाचार्यपरिषदं' तम् 'ईचते' प्रस्थेत्। २८

তদনস্তর শিষ্যাদিপরিবেষ্টিত-আচার্য্যসমীপে উপস্থিত হইরা 'যক্ষমিব ভূরাসং (মং বাং ১,৭,১৪)' মন্ত্রপাঠ কুরত সেই সপরিজনশোভিত আচার্য্যকে দর্শন করিবে। ২৮ प्रवयात्राप्रकारः ;--ততঃপ্র যাত্রা করিবার নিয়ম;—

उपोपविश्व मुख्यान् प्राचान् सम्ग्राह्मोष्टापि-धाना नकुलीति । २८

' 'डपोपविद्य' यदीपवेशनं प्रकल अञ्चलान्' मुखागतान् 'प्राचान' वायून् 'सम्बायन्' पवित्रीम्नर्वन् 'मोहापिधाना-नकुत्ती (म॰ ब्रा॰ १,७ १५/--'इति' मन्त पठेदिति । २८

অর্দ্ধোপবেশন করিয়া অর্থাৎ উভু হইয়া বৃদিয়া স্বীয় মুখমধ্যে সমাগত খাসবায় অমুভৰ করত 'ওষ্ঠাপিধানানকুলী (মং ভ্রাং ১,৭,১৫)' মন্ত্র পাঠ করিবে। ২৯

चलैनमाचार्व्याऽईयेत्। ३०

'चन' ऋसिनेन समये 'चादार्यः' 'यनं' सातनम् 'सर्दयेत्, षाणिषिति भाषः । ३०

এই সময়ে আচাৰ্য্য তাহাকে আশীৰ্ক্সাদ দান দারা প্রদুল করিবে। ৩•

गोयुक्तप्रायम्पसंक्रम्य पचसी क्वरबाद् वाऽभि-समिदनस्पति वीषुक्षी हि भूया द्रति । ३१

'तत्रच 'गोयुक्त' गोभ्यां युक्तं 'र्षं' यानम् 'रुपसङ्ख्य'

तसमीपगमनेन प्राच, तस्यैव रषस्य 'पचसी' चन्नी 'वा' यववा 'क्वरबाहू' ग्रुगन्धरपार्खे 'वनस्रते वीषुद्रोहि (म॰ ब्रा॰ १,७ १६)'- प्रति' मन्त्रेण 'चभिन्धीत्' सृधित्। ३१

এইরপে যাতা করিয়া যে রথে উঠিতে হইবে, ভাহারই চক্ৰ বা জোয়াল স্পৰ্শপূৰ্ব্বক 'বনস্পত্তে বীড়ুঙ্গোছি (মং বুাং ১,৭,১৬)' মন্ত্র পাঠ করিবে। ৩১

यास्याता ते जयतु जेत्वानीत्यातिष्ठति । ३२

तथा सर्भनं कला 'प्रास्थाता ते (म॰ मुा॰ १,७,१७)'— 'इति' मन्त्रं पठन् तदुपरि 'त्रा' म्रांभिमुख्येन 'तिष्ठति' त्रारो ुष्टतीत्यर्धः । ३२

তদব্যৰহিতেই 'আস্থাতা তঁ (মং বুাং ১,৭,১৭)' মন্তে পাঠ করত **ভঁচুপ**রি **আরোহণ** করিবে। ৩২

प्राङ्वोदङ्वाभिप्रयाय प्रदिचणमावृत्थोपयाति.।३३

'प्राक्' पूर्वाभिमुखस्तत्रीपविद्या 'वा' प्रथवा 'उदङ्' उत्त- ! राभिमुखएवीपविद्या : चभिप्रयाय' सर्वतत्रास्रयिता तद्रयमिति घेवः। 'प्रदक्षिणं' यथा स्थात् तथा 'माहस्य' भावत्तीन गला स्रवासमिति । ३३

ঐ রথে পূর্বাভিমুথ বা উত্তরাভিমুথ ৰসিয়া রথ চালাইয়া

স্বীয় বাস্ভূমিকে দক্ষিণে রাখিয়া আবর্ত্তন করত তথায় উপ-স্থিত হইরে। ৩৩

जपयातायार्घ्यमिति कीइसीयाः । ३४

'उपयाताय' खावासंप्राप्ताय तस्त्रे स्नातकाय 'मर्घ्यम्' देवं पुरजनैरात्मजनैत्री 'इति' एवं 'की इसीयाः' चाइः। तनायः स्नाकं नासकाति रिति भावः। ३४

द्ति सामवदीये गीभिसन्ध्यस्त्रे द्वतीयप्रपाठके चगुर्धेखण्डस् व्यास्थानं सामत्रमिकतं समाप्तम् ॥ ३, ४

বহুদিন গুরুগৃহে বাসপূর্বক ক্বভব্রহ্মচর্য্য অধীভবেদ সেই স্লাভককে পরিজনগণ সমাদরে গ্রহণ করিবে।

(ত্রন্দর্যাপ্রকরণ, স্নাতক হওয়া পর্যান্ত সমাধ্র)

তৃতীয় অধ্যারের চতুর্থ থণ্ডের অনুবাদ সমাও। 🔸 🗣

श्रेष्ठं सम्बहत्तपकरणम् ;— অতঃপর সমাবৃত্ত-ধর্ম বলা হইতেছে ;—

चत जहुँ वृद्धशीली स्यादिति समसोद्देश: । १

'श्रतः' ब्रह्मचर्यात् 'जर्डं' परस्तात् श्रक्ततो हा होऽपि पुरुषः हवशीली स्वात्' हवानां मात्रादीनां सुत्रूषापर श्राद्यातुवर्त्तीं स्व भवेत्। श्रव्यवा हवः पक्षवृद्धिः तत्स्वभावको भवेत्। 'इति' एतन्यात्रे चैव 'समस्तो हेशः' समग्राषामिव धर्माणाम् उपदेशः सिही भवेदिति। १

ত্রক্ষর্য্য সমাপনাস্তে দারপরিগ্রহের পূর্বে আশ্রমদন্ধি;
, তৃদ্বধিই গৃহধর্ম করিতে হয়। ভাহাতে পিভামাতা প্রভৃতি
বৃদ্ধজনের সেবাপরায়ণ এবং পরিপক্ষী হইতে হইবে।
ইহাই সমস্ত উপদেশের মূল। ১

तबैतान्याचार्याः परिसञ्चति । २,

'तत्र' ब्रह्मचर्यात्तरकाले प्रात्रमसन्धाविति यावत्, प्राचार्वाः' गोभिकाद्यः 'एतानि' बुधिक्यानि प्रतुपद्वक्यमाणानि 'परि-सर्चक्रते' परिसंख्यानानि करोति। परिसंख्यानम् निषेध-विशेषम्, निषिद्याद्यत्र विधानमित्येव तस्त्र'विशेषत्वम्। २॰

গৃহে পুনরাগতদিগের জন্য আচ র্য্যগণ এইগুলি বিশেষ
নিয়ম নির্দ্দিক করিয়াছেন। ২

नाजातलीम्गोपहासमिक्तेत्। ३

अजातंत्रीन्या' रसानभिष्या वालिकया 'उपहासम' त्रिप 'न' 'इच्छे त' अपि। ३

যাহার অন্তলোম উৎপন্ন হয় নাই, এরপ রসানভিজ্ঞা বালিকার সহিত উপহাস করিতেও ইচ্ছাও করিবে না। ৩

नायुग्वा । ४

'त्रयुका' त्रयोग्यया त्रपि 'न' तथा। ४

এইরূপ বয়োরূপগুণপ্রভৃতিতে সর্ব্বণা অযোগ্যা নারীর সহিতও উপহাস পর্যান্ত পরিত্যাক্স। ৪

न रजखलया। ५

'रजखनया' अपि 'न' तथा। ५

্রজম্বলা পত্নীর সহিতও ঐরপ পার্থক্য অবলম্বন করিবে। ৫

न समानर्घा । ६

'समानचा' समानः योग्यः ऋषिः पतिः यस्या चस्ति, तया सधंवया अपि 'न' तथा। ६

্সধৰা অৰ্থাৎ পরস্ত্রীর সহিতত উপহাসাদি অকর্ত্ব্য। ৬

ं नापरेया दारा प्रपन्न मन्नं भुष्तीत । ७

'अपरया' गुप्तया 'ढारा' 'प्रपत्तम्' प्राप्तम् 'अत्रं' 'न भुद्भीत'। ७

অপর কোন গুপ্ত হার-পথে প্রাপ্ত অন্ন ভোজন করিবে না। ৭

न दिःपक्तम्। ८

'द्वि:पक्तम्' पक्तं पुनःपक्तम् अत्रं 'न' भुष्त्रीतेस्वेव । प বার্বয় পক্ অন্ন (সিদ্ধ চাউল প্রভৃতি) ভোজন করিবে না।৮

न पर्या षितम्। ध

'मर्युवितन्' पर्व 'न' भुद्धीत । ८

পান্ত ভাৎ প্রভৃতি পর্যাধিত অমও ভোজন করিবে না।৯

•নুৱান্ধি বিমীদ:— তাহাতে বিশেষ আছে—

ं भन्यत शाक्तसारस्यविषष्टिविकारिभ्यः । १०

शानमांसयवानां पिष्टविकाराभ्याम् अव्यत्र पूर्विति। निषेधी त्रेयः । तथाच शाकादिविकतपिष्टकमिष्टात्राहीः पर्येषितत्वं न दोषायिति । १० কল্মন্ত্র ফলাদি উপাদানে প্রস্তুতীকৃত#, মাংস ঘটিত, গ যবাদি আম হুইতে সমুৎপন ঞ, পিউক বা অপর কোনরূপ বিকৃত খাদ্য মিন্টানাদি পযু্যবিত হুইলেও কোন হানি নাই। ১০

. স্ব**দহাজ্ঞবি ৰাষ্যনি ;**—
আরও কভিপয় উপদেশ বলিতেছেন ; —

न वर्जति धावित्। ११

'वर्षति' पर्जन्ये 'न' 'धावेत्' । ११

বৃষ্টির সময়ে বা তৎপূরে কর্দমময় পথে দৌড়িয়া চলিবে না। ১১

नीपानहीं खब्ध हरेत्। १२

''उपानहीं' स्रस्थापि 'सर्यं' 'न चाहरेत्' इस्तेनेति निर्माणप्रचया ना। १२

নিজের উপানৎ নিজহত্তে বহন বা নির্মাণ করিবে ন।।১২

नोदपान मविचेत्। १३

भ 'उद्यानम्' नूपं 'न' 'श्रवेचेत्' तथावेचचे तन पतन-सन्भवात्। १३

শ শতমূলীর বোরকা আদি এবং পানিফলাদির বিবিধ ফলহারী মিষ্টার।
ব সংমাশ। ইত্যাদি। ' দলাবী প্রভৃতি।

. इ. इ. १५ ख. ११—१९० सू. . . ५४५

অতি গঁভীর কৃপাদির মধ্যে একদৃষ্টে তাকাইয়া থাকিবে না। ১৩

न फलानि खयं प्रचिन्वीत । १८

'फलानि' शास्त्रपनसादीनि 'खयं' 'न प्रचिन्दीत' हच-श्राखादिभ्य इति यावत् । १४

আত্রাদি কোন ফলই স্বয়ং চয়ন করিবে না। ১৪ 🥻 🦒

नागन्या यजं धारयेत्। १५

'यगन्यां' गन्धयून्यां 'स्रजं' मालां 'न धारयत्' मस्तते इति यावत् । १५

গন্ধশূন্য মালা মস্তকে ধারণ করিবে না। ১৫

यन्बार्थ हिरखसनः। १६

तचाप्ययं विश्रेष:—'हिरक्षस्रजः' सुवर्णमालातः 'चन्यां' न धारयेत् सर्णमालाभरणन्तु धारयेदित्येव । १६

কিন্তু স্থবর্ণমাল্যাভরণের পক্ষে গন্ধশূন্যতা দেক্ষির নহে তাহা অবশ্য ধারণ করিতে পারে। ১৬

नम्मालीक्ताम्। १७

ण्डस्थात्रमतः प्राक् 'त्रमासीक्तां' भाराव्यतिरिक्तां प्रास्तः स्वादिकां 'न' धारयेत्। १७

যাহা মালাশব্দে অভিহিত নহে, তাহা ধারণ করিবে না

অর্থাৎ গৃহস্থাশ্রমের পূর্ব্বে আশ্রম-সন্ধিতে প্রালম্বনি ব্যবহর গীয় নহে ১১৭

स्रगिति वाचयेत्। १८

सम्बच्च प्रिरोवेष्टनिकां मालां तु धारवेदेव। १८ 'যাহা অক্ নামে অভিহিত, তাহাই ধারণ করিবে।৮

ं भद्र मिखेतां वृथावाचं परिचरित्। १८

'भद्रम्'-- 'इति' 'ष्टवा वाचं' श्रभद्रेऽपि भद्रोत्तिं 'परिस्रेत्' न प्रयुक्तीत । १८

যাহা বস্তুত ভাল নহে; তাহাকে ভাল বলিবে না। ১৯

भद्र मिति ब्रुवात्। १०

'भद्रम्'—'इति' 'ब्रूयात्' सत्य भैव तद् भंद्रं चेत्। २० এইরপ, যাহা বস্তুত ভাল তাহাকে ভালই বলিবে। ২০ অথ ভানেন বিমানান্ दर्भयति,— প্রশঙ্গত স্বাতক কয় প্রকার ? বলিতেছেন :—

तबैते चयः स्नातका भवन्ति । २१

'तत्र' समावर्त्तितृ 'सातकाः' कतम्यवर्धमतान्तसानाः 'चयः' विविधाः 'भवन्ति'। २१

সমাবর্ত্তিত দ্বিজগণের মধ্যে ত্রিবিধ 'স্নাতক' দেখা যায়।২১

নিন্দিৰিধন্দিৰ ব্যুক্ত করিতেছেন ;— · ·

विद्यासातको व्रतमातको विद्यावतसातको इति। २२

'विद्यास्नातकः' विद्याग्रहणनियमपासनमन्तरेणापि वेद-विद्यां समग्रा मवाप्येत ग्रपूणे ऽपि कासे स्नातः, 'व्रतस्नातंकः' विद्याग्रहणनियमान् प्रतिपास्यापि समग्रवेदविद्याग्रहणे न स्नतं कातः प्रतिपास्यापि समग्रवेदविद्याग्रहणे न स्नतं प्रतिपास्या प्रतिपास्य प्रतिपास्य प्रतिपास्य प्रतिपास्य प्रवाकासं स्नातः, —'इति' इमे नयः स्नातकाः । २२ं

১ম, বিদ্যাস্নাতক অর্থাৎ যতগুলি নিয়ম ব্রহ্মচর্য্যে প্রতিপালন করিতে ধ্য়, তাবৎ করিতে না পারিয়াও এবং যাবৎ-কাল ব্রহ্মচর্য্য কর্ত্ব্য, তাবৎকাল না করিয়াও বেদাধ্যয়ন সমাও করিয়াই ব্রহ্মচর্য্য-সমাপ্তিস্চক স্থানকারী। ২য়, ব্রত্সাতক অর্থাৎ যাবৎকাল ব্রহ্মচর্য্য কর্ত্ব্য এবং যথা যথা নিয়মে কর্ত্ব্য, সেইরূপই করিয়া বেদাধ্যয়ন সমাপ্ত নাক্র্যুক্ত উক্তবিধ স্নানকারী। ৩য়, বিদ্যাব্রত্সাতক অর্থাৎ, যথানিয়মে ও ষথাকাল ব্রহ্মচর্য্য করিয়া কুমগ্র বেদাধ্যায়ী। ২২

तेषा मुत्तमः श्रेष्ठ स्तुल्धी पूर्वी । २३

'तेषां' निविधानां सातकानां मध्ये 'उत्तमः' हैतीयः

विद्यात्रतस्रातकएव 'श्रेष्ठः', 'पूर्वों' विद्यास्नातक व्रतस्रातकी समानमर्थादी । २३

উল্লিখিত ত্রিবিধ স্নাতকের মধ্যে তৃতীয়টি অর্থাৎ বিদ্যা-ব্রতস্নাতকই সর্বশ্রেষ্ঠ, অপর ছুইটীই ভূল্য। ২০

্ যু**নং**ঘি **দ্ধানন্দ্ৰনান্দ্যান্থ;—** পুনশ্চ স্নাতক ব্ৰতগুলি বলিতেছেন ;—

नाद्री परिददीत । ५४

'चार्ड'' वासः 'न' 'परिद्धीत'। २४ আफ विनन পরিধান করিবে না। २४ नैकं परिद्धीत । २५

'एकं' वासः 'न' 'परिदर्भोत' एवच चन्तर्वासः कीपीन-खण्डं व्यवहरेदेव। २५

একখানিমতি বসন পরিধান করিবে না (অর্থাৎ পরিধেয় -বসনের অন্তরে কৌপীন বা কচ্ছ থাকিবে)। ২৫

न मनुष्यस्य स्तुतिं प्रयुद्धीत । २६

'मनुष्यस्य स्तुति'ेन प्रयुष्तीत चाटुवादं परित्यनेदिति २६ अञ्रुश्चात ञ्चित्र वर्षां ८ চाটूकातिका कतिरव ना । २७

नादष्ठं दृष्टतोबुवीत् । २७

श्चिष्ट हैं किमिप कमें, 'हर्षतः' परदृष्ट हेतुना खयं दृष्टमिव स्चयन् मन्वानी वा 'न' बुवीत'। २७

যাহা স্বচক্ষে দেখা নছে, তাহা স্বচক্ষে দেখার ন্যায় প্রতিপন্ন করিবে না। ২৭

नाश्रुतए श्रुततः । २८

'त्रयुतं' किमपि वाक्यं, 'युततः' परयुतहितना रायं युतमिव स्त्रयम् मन्वानो वा न ब्रुवीत । २८

যাহা স্বকর্ণে প্রাত্ত নছে, তাহা সুকর্ণে প্রাত্তর ন্যায় প্রতিপন্ন করিবে না । ২৮

खाध्यायविरोधिनोऽर्थानुत्मृजेत् । २८

'स्ताध्यायविरोधिनः श्रर्थान्' स्ताध्यायः पञ्चधा उपपद्यते, स्तोकारात् विचारीत् ग्रभ्यसनीत् जपात् हात्रेभ्योदानाचाः तदेषामन्यतमस्यापि विरोधिनो येऽर्था विषयाः तान् 'उत्पृर्जत्' परित्यजैत्। २८

্ধিধ্যায় পঞ্চপ্রকারে উপপন্ন হইয়া থাকে। স্থাকার: বিচার, অভ্যাস, জপ ও ছাত্রগণকে দান) পঞ্চপ্রকার স্বাধ্যা-মের 'যে কোন প্রকারের বাধা হয়, এরূপ কোন কার্য্যুই' অবলম্বন করিবে না। ২৯

तैलपाविमवात्मानं दिधारिवषेत्। ३०

'तैलपात्रं' तैलै: पूर्णं पातः पर्णद्रोख्यादिकम् 'इव' 'श्राक्षानं' ७२क जीवालानं 'दिधारिषयेत्' देशे धारयित्मिच्छेत्। तैन्तपूर्ण-पात्रश्रसः किंदद् यथा पणि प्रतीव सावधानी गच्छति, प्रन्यथा वेगगमनेन धन्नगमनेन मनसोऽप्रणिधानेन च पात्रस्थतेनाना-मुख्यस्तनं सपात्रानां भूमी पतनं तत्रय पुनरापादनासभवः, भूग्याः कष्ठचिदापादितेष्वपि तेषु मान्तिन्यादिकं परिमाणात्य-त्वच्चानिवार्थं भवेत्। तथैव देशस्थमिममालान मतियत्नेनेव देशे रचित्मिच्छेत्; चिरं देशे रचणं त्वसभवमेव, परिमच्छे त्, ताद्द-प्रेच्छया च किञ्चित्वासमिप रचित्ं समधी भवेत् किञ्च यावत् नानं रचितः स्थात् तावदपेचाक्ततोऽक्रोप्रोप स्थात्; अन्यथा यावत् स्थेयं तावत्नासमिप न तिष्ठेत् किञ्च स्थितोऽप्यपेचाक्तः क्रेगी भवेतामित । ३०

পথগামী কর্ত্ব তৈলপাত্তে তৈল ধারণের ন্যায়, আপনাতে দেহে ধারণ করিতে সভত চেক্টা করিবে। (অর্থাৎ যেরপ পথগামী কোন ব্যক্তি তৈলপূর্ণ তৈলপাত্ত হস্তে থাকিলে তাহা উছলিয়া পড়িয়া ঘাইবার ভয়ে অতিসাবধানে বিচরণ করে; অন্যথা দ্রুতগতি বা বক্রগতি চলিলে কিংবা অন্যমনক হইলে ঐ তৈল ভূপতিত হইয়া নফ হয়, ভূমি হইতে ভূলিয়া লইলেও তদীয় মালিনা ও ন্যুনতা অনিবার্য্য হয়; এই শরীরে আত্মাকেও সেইরপে সাবধানে রক্ষিত করিতে হইবে, জন্যথা অসময়েই ইহা শরীরচ্যুত বা ক্লিফ হইয়া ঘাইবে।, যদিও ইহা একদেহে চিরস্থায়া ও অক্লিফ নহেই পরং যত্ত্বারে)। ৩০

तयाचानिधारीणयतानाइ;-

আত্মরক্ষার কতিপয় সাবধানতাও বলিতেছেন:---

न वचमारोहित्। ३१

'वृद्धं' 'न आरोहित्ं'। तदारोह्येन ततः पतनमनु मरण-मङ्गहानि वी भवेत्राम। ३१

ব্বক্ষে আরোহণ করিবে না (বৃক্ষারোহণে, তাঁহা হইত্তে পতনে মৃত্যু বা অঙ্গু ভঙ্গ হইতে পারে)। ৩১

न प्रतिसायं यामान्तरं व्रजेत्। ३२

'प्रतिसायं' ग्रामान्तरं' 'न व्रज्ञेन्'। ताद्यव्रजनेन गुप्तप्रण-्यादिनं तथाच ततएव प्राणकानि रिप सन्धवति । ३२

প্রতিদিন সন্ধ্যার পর গ্রামাস্তর বেড়াইতে যাইবে না (তাহাতে গুপ্তপ্রণয়াদি দোষ জন্মিতে পারে)। ৩২ ·

नैकः। ३३

''एकः' एकाकी एव यामान्तरं 'न' व्रजित् तथाच यामान्तर-गृतोविपविवेत् यः सङायो भवेत् अववा यथास्थानं संवादमिप नयेदेवं क्रमनापरी दितीयः सङ्गीऽतीवावस्थकः। ३३

একাকী প্রামান্তর যাইবে না (একাকী বিপন্ন ইইলে সাহায্যকারী বা সংবাদদাতার অভাব হয় অতএব প্রামান্তর গমনকালে একজনা উপযুক্ত লোক স্ততি সঙ্গে রাখিবে ১০৩৩

न वृषतीः सह। ३४

'व्रषतें:' दुर्नीतिकै: 'सह' 'न व्रजेत्'। तथाच 'संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति'। ३४

ছ্রাত্মগণের সংদর্গ করিবে না (যে ছেভু সংদর্গের ফলেই দোষগুণের উৎপত্তি হয়)। ৩৪

न कारुखा यामं प्रविशेत्। ३५

'कास्रत्या' कुपधेम 'ग्रामंन प्रविशेत' चिपतु प्रसिद्धेन पद्या दूरतरेणापि प्रविशेत्; तथाच निर्भयगमनं भवेत्। ३५

প্রানির পথ থাকিতে শৈতাদির জন্যও কুপুথে আমাদি প্রবেশ করিবে না (তাহা ইইলেই নির্ভয় যাইতে পারিবে)। ৩৫

न चाननुचरस्रीत्,। इं६

'च' अवि 'अनतुत्तरः' श्रत्यशिष्यासीधान्यतमपरिचारक-विष्टीनः 'न चरेत्' प्रवासं न गच्छेत्। अतएवीकां 'श्रत्याभावे भवति मरणम्'। ३६

এবং প্রধাস গমনে ভৃত্য, ছাত্র বা কোন আত্মীয় এক-জনা অনুচর অবশ্য সঙ্গে লইবে (যে প্রবাদে অনুচরের ুনিতান্ত আবশ্যক)। ৩৬

एतानि समावृत्तव्रतानि । ३७

'एतानि' चतानि समावत्तवतानि'समावत्तानां स्नातकानां कर्माणीति । ३७ এইগুলি সমার্ভরত অর্থাৎ সমার্ভ সাত্কগণের বিশেষ অবল্যনীয় কার্য্য। ৩৭

्यानि च शिष्टा विदध्युः । ३८ ॥ ५

'च' श्रपि 'यानि' चत्तान्यानि 'श्रिष्टाः' गुर्वादयः विद्धुरः तानि च कर्त्तव्यान्येविति । ३८

इति सामवेदीये गोभिलस्त्रे, त्रतीयप्रपाठके पञ्चम-खण्डस्य व्याख्यानं सामयमिकतं समाप्तम्। ३, ५

আরও যাহা কিছু শিষ্টগণূ. তাহাদের কর্ত্তব্য বলিয়া বিধান করেন, তাহাও প্রতিপাল্য। ৩৮

(স্নাতক ব্রক্ত অর্থাৎ ব্রহ্মচর্য্যাঞ্জমের পর হইতে অবল-স্থনীয় সাধারণ কতিপয় নিয়ম সমাপ্ত)।

ভূতীয় অধ্যায়ের পঞ্চম খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ৩, ৫

त्रय गोपालनप्रकरणम्।—

व्यथ शोभानन थकत्र। —

गाः प्रकाल्यमाना चनुमन्त्रयतेमा मे विश्वतो वीर्य्य द्रति । १

''प्रकात्यमानाः" चरणभूमी गमनार्थं ग्रहाविष्काश्यमानाः 'मृदः' 'इमा मे विष्कता वीर्यः [म॰ ब्रा॰ १,८,१]'—'इति' घनेन मन्त्रेण 'त्रनुमन्त्रयेत' । १

চারণভূমিতে প্রেরণার্থ গাভীগুলিকে গৃহ হইতে বাহির করিবার সময়ে 'ইমা মে বিশ্বতো বীর্য্যঃ (মং ব্রাং ১,৮,১)' এই মন্ত্র পাঠ করিবে। ১

प्रत्यागता दमा मधुमतीमे चामिति। २

'प्रत्यागताः' चरणभूमितो ग्रष्टागता स्ता नाः "इमा मधु-मती मैद्यम् [रा॰ बा॰ १,८,२]"—'इति' घनेन मन्त्रेण घतु-मन्त्रयेतिस्थेव । २

এবং ঐগুলি গৃহে প্রত্যাগত হ**ইলে 'ই**মা মধুমতী র্মহ্যম্ 'বং ব্রাং ১,৮,২)' এই মন্ত্রটী পাঠ করিবে। ২

पुष्टिकामः प्रथमजातस्य वत्सस्य प्राक्यातुः प्रले-हृनाक्जिह्वया ललाटमुलिह्य निगिरेट् गवाए स्रेगा-सीति। ३ . 'पृष्टिकामः' प्रकेषः, 'प्रयमजातस्य वसस्य, मातुः प्रलेहनात् प्राक्' एवं तस्य 'सलाटं' 'जिह्नया' स्वकीयया 'उल्लिक्का' प्रास्ताय्य लेहनेन मुखागतं श्रेषाणं 'गवां श्लेषासि (म॰ ब्रां॰ १,८,३)' — 'इति' इमं मन्तं मनसा पठनेव निगिरेत्' गलाध कुर्यात् । इत्थेतत् पृष्टिकामस्य प्रथमं कार्य्यम् (एतेन. वसमातुः स्नेहती-ऽपि समधितः सेहः प्रतिपालकस्यावस्यकस्त्रथासत्येव यथा-भिक्तिषतपृष्टिभेवतौति सूचितम्)। ३

যাহারা পুষ্টি কামনা করিবে, তাহারা বংদ জন্মাইবা-মাত্র স্থ-মাতৃ-কর্তৃক লেহিত হইতে না হইতেই স্থকীয় জিহ্বার দারা তদীয় ললাট লেহন করিবে (অর্থাৎ মাতৃমেহ হইতেও পালকের স্থেহ সমধিক হওআ আবিশ্যক)। ঐরপ লেহন-কালে মুখাগত শ্লেষা, 'গবাং শ্লেমাদি (মং ত্রাং ১,৮,৩)' এই মন্ত্রটী মনে মনে পাঠ করিয়া গলাধঃকৃত করিবে। ৩

पुष्टिकामं एव संप्रजातासु निशायां गोष्ठेऽनि मु-पस्माधाय विलयनं जुह्नयात् संग्रहण संग्रहाणेति। ४

• 'पुष्टिकाम एव' पुरुषः, 'नियायां' राजी 'सम्प्रजातास प्रमू-तासु गोषु, 'गोष्टे' तत्रैव गोस्थाने, 'यम्मिम्' 'उपसमाधायः, सस्यक् प्रज्वास्थ, तत्र, 'सङ्ग्रहण सङ्गृष्टाण (म॰ बा॰ १,८,५)" — 'इति' एतेन मन्त्रेण 'विस्तयनं' यर्षम्थितं दिधि 'जुडुयात्' स्रुवेणिति। (इत्येतत् पुष्टिकामस्य दितीयं कार्यम्। एतेन, गवां प्रसवक्ते यर्जमपनीतं स्थात्)। १

বাহার৷ পুষ্টি কামনা করিবে, তাংহারাই নিশাকালে গাভী

বৎস প্রস্ব করিলে, সেই গৃহে সন্ট্রপে জ্রি জ্বালিয়া 'সঙ্গুহণ সঙ্গুহাণ (মং ব্রাং ১.৮.৫)' এই মন্ত্র পাঠ করত বিলয়ন (অর্জমথিত দধি) হোম করিবে। ৪

युष्टिकाम एव संप्रजातास्तीदुम्बरेणासिना वत्स-मिथुनयोर्लेचणं कराति पुष्ट्स एवाग्रेऽथ स्त्रिया भुवन-मिस साइमुमिति । ५

'पुष्टिकाम एव' पुरुषः, 'सम्मजातासु' प्रसूतासु गीषु, 'वस्म-मिथुनयोः' ह्योईयोविस्तयोः 'श्रीटुम्बरेण' स्टुम्बरकाष्टीयेन श्रसिना, निश्नकविशेषेण 'स्ट्रम् 'स्रियोः समरूपमेव 'करोति' कुर्यात्। तत्न, ''पुंसः एव' निश्नम् 'श्रग्ने' कर्त्तव्यम्, 'श्रथ' तदनन्तरं च 'स्तियाः'। श्रृत्न निश्नकरणे मन्त्री 'भुवन-मसि साहस्तम् (म॰ ब्रा॰ १,८,४,६)'—'इति' इमी। ५

যাহারা পুষ্টি কামনা করিবে তাহারাই উদ্বর কাষ্ঠ-নির্মিত লোহিত অসির বারা নব-জাত প্রতি বৎস-যুগ্মের কর্ণ-চতুইটয়ে একরূপ চিহ্ন করিয়া দিবে। তদ্মধ্যে প্রথমে পুংবৎসের, ততঃপর স্ত্রীবৎসের করিতে হইবে। কর্ণবিয়ে প্রেই চিহ্ন করিবার সময়ে 'ভুবনমিস সাহস্রং (মং ব্রাং ১,৮ ৫-৬)' এই মন্ত্রদ্য় পাঠ করিবে। ৫

कृतवा चानुम्लयेत लोहितेन खिधितिनेति । ६ 'कला' चक्कनं 'च' ततः 'सोहितेन सिधितिना (म॰ ब्रा॰ १,८,७)—'द्रैति' अनेन मन्त्रेण अनुमन्त्रयेत' तान् वसानिति येषः। यत्र च मन्त्रे 'लोहितेन'— इति पद्शिष्ठात् स चौदुम्बरीऽिसः लोहितः स्थादिति गम्यते, लोहितलञ्च तस्य ज्वलनेन सिन्दूदादिना वा भवितव्यम्। तथाच दाहेन सिन्दूरादिरिष्त्रतेन वा वस्त्युग्माः चिक्तिताः स्यः किञ्चालैव 'कर्णयोः'— इति पद्दर्भनात् तेषा कर्णष्वेव चिक्रानि कर्त्तव्यानीति च गम्यते। (एतेन । (पतेन । (पतेन । (पतेन । (पतेन । स्वाप्त्रामा वस्त्रामानेकत चर्णेऽपि विभ्रमः सुपरिहार्थः, किञ्चेकविधिचिक्रेन हयोईयोः कर्णाविद्वताविति एकेऽपहते तदन्वेषणं सुकरं भवेदित्येतत् पृष्टिकामस्य दतीयं कार्यम्)। ६

্ এই চিহ্নকরণ সমাপ্ত হইলে পরে 'লোহিতেন স্বধি-তিনা (মং ত্রাং ১,৮,৭)' মন্ত্রটা পাঠ করিবে (এক এক জোড়া বংসের এক এক রূপ্ চিহ্ন থাকায় একটা বংস হারা-ইলে বা অপহত হইলেও পুনঃপ্রাপ্তির স্থবিধা হইজে পারিবে)। ৬

ैतन्तीं प्रसार्थ्यमाणां वहवत्साञ्चानुमन्त्रयेतेयं तन्ती गवां मातेति । ७

'प्रसायमाणां' मुक्तीभवनाय व्यक्षवृद्धाञ्च' गोदी हनाही 'तन्ती' वद्धवन्धनरज्जुं ''इय' तन्ती गवां माता (म॰ बा॰१,८,८)'' —'इति' भनेन मन्द्रीण भनुमन्द्रयेत'। ७

'ইয়ং তক্তা গবাং মাতা (মুং ব্রাং ১,৮,৮)' এই মন্ত্র ত্তক পাঠ করত বংস বাঁধিবার রজ্জু প্রস্থিত করিয়া শুক্ষ করিবে। ৭

तवैतान्यहरहः क्रत्यानि भवन्ति। ८

् 'तत्र' गोपीषणे 'एतानि' 'घडरड: कत्यानि' प्रतिदिन-कर्त्तव्यानि, 'भवन्ति' भवेयु:। ८

গো-পোষণ করিতে হইলে এইগুলি প্রতিদিন করিবেই ;—৮

कानि तानीत्वाह ; --

निष्कालनप्रवेशनें तन्तीविष्टरणमिति। ८

'निष्कासन प्रवयने' प्रवमहितीयसूचीके 'तन्तीविहरणं' सप्तमसूत्रीक्रम् चिप 'इति' इमानि हीणि। ८

(১) গাভীগুলিকে মাঠে চরিতে দেওখা, (২) চরিয়া আসিলে তাহাদিগকে যত্নে গ্রহণ করা এবং (৩) বৎসগুলির বিশেষ শুশ্রাষা করা। ১

শ্ব দৃষ্টিকাম ব্যক্তি গো-যজ্ঞ করিলে, তাহাতে কোন্ ইব্যের ও কোন্ কোন্ দে বভার আবশ্যক ? বলিতেছেন;—

गीयद्भी पायसस्रकः। १०

''गोयक्री पायसः'' पयसा सिवः 'चरः' पत्तव्यः। १०

গো-যাঞ্চে ছ্ঞ্বদিদ্ধ চুরু আবশ্যক। ১০

चिनं यजेत पूषणमिन्द्रमी ऋरम्। ११

'यनित' प्रवणम्' 'इन्द्रम्' 'ईखरम्'—इमान् चतुरी देवा न् 'यनित' वर्षयेत्। ११ '

এবং অগ্নি, প্ষা, ইন্দ্র ও ঈশ্বর; এই চারিটি দেবতা বিশেষ অর্চনীয়। ১১

ऋषभपूजा । १२

'ऋषभस्य' द्वषभस्य पूजा श्रपि कार्या ।१२

র্ষভের পূজাও গোষজের একটি প্রধান অঙ্গু। ১২

गीयन्ते नैवाखयन्त्री व्याख्यातः । १३

'गोयक्रीन' उंतिनानेन 'एवं' 'अम्बयक्तः' 'व्याख्यातः' विश्वेषे णोपदिष्टः । तैयाच अम्बयक्रीऽपि पायस्ववद्गेव्यम्; अन्याद्याएव देवतौः । ऋषभपूजास्थानेऽम्बपूजनम् । १३

গোষজ্ঞ এবং অশ্বয়জ্ঞ উভয়ই একরূপ হইবে (এছা: বতা অশ্বয়জ্ঞেও হুগ্ধসিদ্ধ চক্র আবশ্যক এবং অগ্নি প্রস্কৃতি উক্ত চারিটা দেবতাও বিশেষ অর্চনীয়। ১৩

यमवर्षी देवतानामवाधिकी । १४

'श्रम' मध्य भे 'देवतानाम्' मध्ये 'यमवन्त्यो' इमेर्ड्स 'अधिको' पूज्याविति । १४

२६० श्रीभिल-एंद्यसूर्वम्.

বিশেষ্ত, অশ্বয়জে যম ও বরুণ, এ চুইটি দেব্ভার অর্চনা

प्रसङ्गतोऽखयन्त्रमप्युक्ती दानीं गोपोषणसुपसंहरसाह ;---

প্রদন্ধত অশ্বয়জ্ঞর ব্যবস্থাও বলিয়া গোপোষণপ্রক-রণের উপদৎহার করিতেছেন ;—

गस्वैरभ्युचणं गवां गस्वैरभ्युचणं गवाम् । १५॥६

गर्भः 'धूपादिभिः 'गवाम्' 'घभ्युचणं' प्रक्रवेण' कार्यमिति येषः । वीपायाच दिवेचनम्, तेन प्रतिदिन्नेव सायंपातः साय-मेव वा गोग्यक्ते घन्निं प्रव्यास्य तत्र गुम्युक्वादिगस्यद्रव्यचेपणेन च तद्ग्यक्तं धूपायितं कार्थ्यम् । एतेन मयकादीनामुपद्रवी वारितः स्थात्, ग्यक्षदीषस विदूरिती भवेदिति । १५

दति सामवेदीये गीभित्रस्य चास्त्रे हतौर्यप्रपाठक महस्रकस्य व्यास्थानं समाप्तम् ॥ ३,६

গোগৃহে ঐতিদিন সায়ং প্রাত:কালে, অন্তত সায়ঃ মাজও গোগৃহে অগ্রি জালিয়া ভাহাতে ধুনা গুণগুলু প্রভৃতি নিক্ষেপ করত গৃহগোধন করিবে। ১৫

. তৃতীয় অধ্যায়ের ষষ্ঠ খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত 🛭 ৩,৬

्रमयातः श्रवणाकमा । १

'श्रथ' श्रधिकारार्थः । 'श्रतः' अर्द्धे 'श्रवणाकर्यः' श्रंधिक्रतं वेदितव्यम् । १

ইহার পর হইতে 'শ্রবণাকর্ম' বলিতে আরব্ধ হইল। ১

पौर्णमास्यां क्रत्यम्। र

तच त्रवणाककं 'पोर्षमास्तां' तिथी 'क्रत्यं' करणीयं' भवति चार्थव्यमिति। त्रवणाकर्मेति मंद्रासंज्ञाकरणसामर्था-द्रव्यक्तः त्रवणानचन्युज्ञायामिव पोर्षमास्यामिति। २

এই প্রবণাকর্ম প্রাবণমাদের পূর্ণিমাতেই প্রথম ক্বত হইবে অর্থাৎ প্রাবণী পূর্ণিমা হইতে ইহা আরক্ক করিবে। ২

^{॰ े} पुरस्ताच्छालाया छपलिप्य शालाम्नेरिन प्रस-यन्ति । ३

'यासायाः' प्रम्नागारस्य 'पुरस्तात्' पुरीभागे 'रुपिसय' गोमयेत्वादिना, 'यासामेः' प्रम्नागारस्थितामितंत्व 'प्रमिनं' ग्रहौत्वा 'प्रपर्यन्ति' वद्याविधिं प्रज्वासयन्ति प्रज्वासयेयुः ग्रहस्था प्रविभिषेति । ३

'থে গৃহে নিত্যাগ্নিহোতের অগ্নি স্থাপিত আছে, দেই
গৃহের পুরোভাগে, গোময়াদির দার। লিম্পন করিয়া তঁৎ
স্থানে, দেই অগ্নি হইতেই কিঞ্চিৎ অগ্নি লইয়া পৃথক্ করিয়া
যথাবিধি প্রজ্বিত করিবে। ইহা, অবিশেষে দকল গৃহস্থেরই
কর্ত্ব্য। ৩

्यभित्यलार्थ्युपत्तिम्यन्ति । ४

'प्रभितः' तस्त्राभिनवस्त्राम्ने: 'चलारि' स्नानानि 'डप-विम्यन्ति' गोमयेत्वादिनैव । ४

সেই অভিনব স্থাপিত অগ্নির চারি দিকে চারিটি স্থানও গোময়াদির দারা লিম্পন করিবে। ৪

प्रतिदिशम् साधिके प्रक्रमे । ५,६

'प्रतिदियं' दियं दियं प्रति 'साधिके प्रक्रमे' चनूगन-प्रक्रम-परिमित-स्थाने तकिन्यनं कर्त्त व्यम् । 'चिपदः प्रक्रमः सृतः' ।५,६

প্রত্যেক দিকেই অন্যুন এক প্রক্রম অর্থাৎ ত্রিপদ স্থান লিম্পুন করিবে। ৫,৬

यानी कपालमाधाय सक्तत्यंग्रहीतं यवमृष्टिं भुजात्यनुपद्दन्। ७

'चनी' तम 'कपासं' घटाईप्रायं भाजनम् 'चाधाव' खाप्य, तिक्विचे वीत्तप्ते आहे 'सक्कत्सक्तृ होतं ववसुष्टिं' एकदेव सक्तृ-'ब्होतं सुष्टिमितं यदावम् 'घनुपद्दम्' दृष्यं यदा न भवेत् तथा कला 'स्व्विति' भक्तित्। ७

সেই নবাগ্নিতে মাল্দা স্থাপন করিয়া, তাহাতে এক শুষ্ঠি যব একবার ফেলিয়া, না পোড়ে এরূপ করিয়া ভাজিবে। ৭

पश्चादमं रुल्खलं 'दण्हियत्वाऽवहन्तां दे चम्। ८

'भनी:' तस्त 'पयात्' भागे 'छत्त्वसं' 'हं इयिता' हट़ स्यापयिला तच 'उद्दे चं' तुषमुक्तं यथा स्यात् तथा कला 'अव-इन्ति' मुष्टिमितान् तान् भ्रष्टयवान्, मुप्रसेनिति । प

নেই অগ্নির পশ্চাদ্ভাগে দৃঢ়রূপে উদুখল স্থাপন করিয়া, তাহাতে সেই ভাজা যবগুলি নিস্তধীকরণাভিপ্রায়ে মুর্শলা-হত করিবে। ৮

सुक्ततान् सक्तून् क्रत्या चमस भोष्य शूपे वापि-धाय निद्धाति। ६

एवञ्च 'सुक्ततान्' निसुषीक्ततान् 'सक्तून्' अष्टयवचूर्णान् 'कला' 'चमसे' पानपाव्यविश्रेषे 'घोष्य' संख्याच्य 'शूपेंण श्रपि-भाय' च 'निद्धाति' यथास्थानं रचति । ८

এইরপে ভাজা যবগুলি নিস্তুষীকৃত ও চুণীকৃত হইলে, হৃত্বর ছাতু প্রস্তুত হইল জানিয়া, তাহা চমদে অর্থাৎ পানীয় পাত্রে রাখিয়া, তাহাতে শূর্প (কুল) আচ্ছাদিত করিয়া যজে: রাথিবে। ৯

क दिशि रचीत् ? इत्याशकामपनीदितुमाह;-

কোন্ দিকে রাখিবে ? এই আশঙ্কা দূর করিবার অভিপ্রায়ে বলিতেছেন;—

दिचिषपिश्वमे अनंतिय सञ्चरः। १०

'द्चिणपियमे' हे दिशी 'श्रम्तरेण' मध्हे 'संबरः' गमना-गमनमार्गः । तदेतसम्बरातिरिक्तप्रदेशेषु यत्र कुत्र वा रचे-दित्यभिप्रायः । १०

দক্ষিণ ও পশ্চিম দিকের মধ্যে অর্থাৎ নৈশ্বতিকোণে গমনাগমনের পথ থাকিবে। তদতিরিক্ত যে কোন স্থানে ঐ ছাতুরাখা য়াইতে পারিবে। ১০

चस्तिनिते चमसदर्थावादाय गूर्पञ्चातिप्रणीत-स्याद्वें वजित । ११

'मस्तिमते' सिवतिर 'चमस-देखीं मूपें च' 'मादाय' ग्रहीला 'मितपणीतस्य' मितिरिक्तकपेण स्थापितस्य, नित्या मितः प्रथक् कला दितीयत्या स्थापितस्य, मिनवस्य तस्ये वानेः 'मई' समीपं 'व्रजति' द्वीमार्थमिति । ११

সূর্যাদের অন্ত হইলে চমদ (পানপাত্র), দর্বী (হাতা)
ও শূর্প (কুলা) লইয়া, সেই অভিরিক্ত (অর্থাৎ নিজ্যস্থায়ী
অগ্নি হইতে বিভিন্ন) নৃতন অগ্নির নিকটে হোম করিরার
ভিত্তিয়া গমন করিবে। ১১

शूर्पे सक्तूनावपति चमसे चोदकमादसे । १२

्चमचे रिचताम् तान् चक्तून् 'शूर्पे' 'शावपति' 'च' श्रपि शून्ये तत्र चमसे 'उदंकम्' 'शादत्ते' स्टक्षीयात्। १२

পুর্বের চমদে রক্ষিত ছাতুগুলি শূর্পে ঢালিয়া লইয়া দেই _চমদে জল গ্রহণ করিবে। ১২

·३/हर् ० ख १·१—१४ मू. · · २६५

सक्तर्त् संग्रंहीतांन् दर्वा सक्तृन् क्रत्वा पूर्वे उप-लिप्त उदकं निनीय विलं निवपति, यः प्राच्यां दिशि सर्पराज एष ते बिलिरिति । १३

ततः 'दर्या' तया 'सकून्' 'सकत्' एकवारं 'सक्वृहीतान् कता' गरहीता, किश्व 'पूर्वे' पूर्वस्थां दिमि 'उपलिप्ते' गोमयादि-किप्तस्थाने 'उदकं' चमसादग्रहीतं 'निनीय' निविश्व, तदुपरि 'यः प्राच्यां दिमि सपराज एव ते वित्तः (म॰ ब्रा॰ २,१,१)'— 'दति' चनेन मन्त्रेण 'वित्तं' भागं 'निवपति' संस्थापयित । १३

পরে সেই হাতার দারা একবারে পূর্ণ মাত্রায় সেই ছাতু তুলিয়া লইয়া এবং পূর্ব্ব দিকে গোময়াদি-উপলিপ্ত ছানে সেই চমদপাত্রস্থিত জল নিঞ্চন করিয়। তত্তত্পরি যথাক্রমে 'য়ঃ প্রাচ্যাং (মং ত্রাৎ ২,১,০)' এই মন্ত্রে নলি (ভাগ) স্থাপন করিবে।১৩

उपनिनयत्यपाए शेषं यथा विलं न प्रवच्यतीति । १४

'मपां ग्रेषं' तचमसपात्रस्थमविष्यष्टं जलं 'उपनिनयित' उप-: : निनयेत् स्थापितवलेकपरि किस्तित् चिपेत्। तथा कला चिपेत् 'यथा' च 'वलि'' तं वलिं 'न प्रवस्थित' न प्रवस्ति । ११४

দেই চমদপাত্রস্থ অবশিষ্ট জল সেই বলির উপরি কিঞ্চিমাত্র ক্ষেপণ করিবে। এ জল এরূপ দতর্কতার সহিত ক্ষেপণ করিবে, যাহাতে ঐ বলিগুলি ভাগিয়া না যায়। ১৪ सव्यं बाह्यमन्वावृत्ता चमसदव्यविश्वास्य प्रता-प्यैवं दिच्चणैवं प्रतीच्येवमुदीची यथालिङ्गमव्या-वर्त्तमानः। शूर्पेण शेषमग्नावीप्यानितप्रणीतस्याधं वर्जात । १५,१६

ततस 'सव्यावर्त्तमानः' तत्र कर्त्त विख्यती 'सव्यं वाहुम् अन्वाहत्ता' वामभागावर्त्तनक्रमण 'एवं' यथोक्तेन सकत् सङ्घितादिप्रकारेण 'दिचणा' दिचण्यां दिशि देवा विलः 'यथालिङ' मन्यलिङ्गमनित्रक्रम्य मन्यलिङ्गानुसारतएव मन्यं पठित्वा हर्त्तव्येति। 'एवं प्रतीची' विलः हर्त्तव्या। 'एवम् हरीची' विलः च हर्त्तव्या। ततस 'चमसद्व्यी' 'सभ्युच्य' जन्न- धीते प्रकत्य 'प्रताप्य' तिख्यवेवान्नी, 'श्रेषं' सविष्टरस्तुभागम् 'स्रनी' तिख्यवेव 'स्रोप्य' प्रविष्य 'सनित्रणीतस्य' विरस्था- यिनएव तस्य,यतो स्रहीत्वा एषोऽतिप्रणीतः तस्य 'सर्व' समीपं 'त्रजति' व्रजेत्। १५,१६

সেই এক স্থানে থাকিয়াই একটু বামে হেলিয়া, এই রৈপে দক্ষিণ দিকে একটি বলি, পশ্চিমে একটি ও উত্তরেও একটি বলি স্থাপুন করিবে এবং তত্তৎপ্রদানকালে মন্ত্র ব্যাহ্মণাক্ত (২,১৯—২) অপর মন্ত্রত্রের অর্থান্ত্র্যাহ্মণারে যথায়থ মন্ত্র ব্যবহার করিবে। পরে চতুর্দ্দিকে চারিটা বলিপ্রদান ও তত্ত্পরি অবশিষ্ট অলক্ষেপণ হইলে পরে শুন্য চম্দ ও দক্ষী জলে ধুইয়া দেই অগ্নিতাপে শুকাইয়া লইবে

এবং অবশিষ্ট ছাতৃগুলি সেই অগ্নিতে কেলিয়া দিয়া, যে অগ্নি হইতে কিঞ্চিৎ লইয়া এ অগ্নি প্রস্তুত হইয়াছে, দেই हित्रशारी अधित निकटि गमन कतिरव । ১৫—১৬

पश्चादम्ने भूभी न्यञ्ची पाणी प्रतिष्ठाप्य नमः प्यिच्या द्रत्ये तं मन्तं जपति। १७

·घने:' विरखापितस्य घनतिप्रणीतस्य तस्य 'पद्यात्' भूमी 'साबी' अधीसुखी 'पाणी' इस्ती 'प्रतिष्ठाप्य' 'नमः पृधिव्ये (स॰ ब्रा॰ २,१,३)'-'इति एतं मन्त्र' जपति'। १७

সেই অনতিপ্রণীত চিরস্থাপিত অগ্নির পশ্চান্তাগে হস্তদ্ম • অধোমুথ করিয়া স্থাপন পূর্ব্বক 'নমঃ পৃথিব্যৈ (মং আং ২, ১,৩)', এই মন্ত্রটী জপ করিবে। ১৭

ैप्रटोषे पायसञ्चरः । १८

्ततः 'प्रदोषे' राचिप्रधमयामे 'पायसः चरः' पत्तव्यः। १८

তদনস্তর রাত্রির প্রথম প্রহরার্কে ছ্রাপক চরু অর্থাৎ প্রায়স পাক করিবে । ১৮

· तस्य ज्ङ्यात्; श्रवणाय विष्णंवेऽग्नये प्रजापंतये विक्रीस्यो देवेस्यः खाहेति । १८

'तक' बरी: एकेकं 'भागं ग्रहीला 'त्रवणाय खाहा'-

'इति' इत्येवं पश्चमिर्मन्त्रै: 'जुड्यत्' प्रच्छेमान् कुर्याः दिति। १८

েনই চরুর এক এক ভাগ লইয়া 'শ্রেবণায় স্বাহা' প্রভৃতি পাঁচটি মন্ত্রে পাঁচটি আন্তৃতি প্রদান করিবে। ১৯

स्थानीपाकावृताऽन्यत् । २०

'ग्रन्थत्' कर्मग्रेषं अधासीपाकाष्ट्रता' स्थासीपाकरीत्या कर्त्तं व्येति ग्रेष:।२०

অপর শেষ কর্মদকল, স্থালীপাক যজ্ঞ যেরূপে সম্পন্ন করিতে হয়, সেই প্রণালীতেই করিবে।২০

उत्तरतोऽमेर्दर्भस्तम्य सभूलं प्रतिष्ठाप्य सोमी-राजेत्वेतं मन्तं जपति याए सम्बाए समधत्तेति च।३१

'श्रमेः' तस्यैव 'एत्तरतः' 'समूलं दभैदास्य'' 'प्रतिहाय्य' 'सीमीराजा (म॰ ब्रा॰ २,१,४)'—'इति' 'एतं' 'मन्द्र'' 'च' श्रिपि 'यां सन्धां समधत्त (म॰ ब्रा॰ २,१,५)'—'इति' मन्द्र' 'जपति'। २१ ॰

নেই অগ্নির উত্তরভাগে মূলসহ কুশপুঞ্জ স্থাপন পূর্বাক 'দোমোরাজা (মং আং ২,১,৪)' এই মন্ত্র তি পাঠ করিবে ৷ ২১

प्रवस्तवीऽचतसक्तान् कारियत्वा : नवे पात्रीऽपि-धाय निद्धाति । यहरहस्त्यों बलीन् हरेत् सायं प्राग्घोसादायशायाः । २२,२३

'ततः' तदनन्तरं 'खः' परदिने 'श्रवतसक्तून्' यवसक्तून् 'कारयिला' पुत्रपुरोहितादिना 'नवे पात्रे' 'त्रपिधायं' त्राच्छाद्य 'निद्धाति' स्थापयति । तैरेव सत्तुभिः 'त्रहर्डः' प्रतिदिनं 'सायं द्वोमात्' सामङ्कासीनद्वीमतः पुरस्तादेव 'तूखोम्' अमन्त्रकमेव 'वलीन् इरेत्'। 'आ आयहायख्याः' ममद्वायणमासीयपौर्णमासी यावत्, पौर्णमासीतः प्राग्दिन पर्यन्तिमिति । समाप्तं त्रवचाकर्याः। १२.२३

•इति सामवेदीये गोभिसग्रञ्जस्ते व्यतीयप्रपाठके सप्तमखण्डस व्यास्थानं सामयमिकतं समाप्तम् ॥ ३,७

পরদিবস, কোন আত্মীয়ের দারা যবের ছাতু প্রস্তুত করাইয়া নূতন পাত্তে ঢাকা দিয়া রাথিয়া দৈবে এবং ঐ ছাতুর দারা প্রতিদিবদ দায়ং হোমের পূর্ব্বে পূর্ব্ববং বলি क्षांत्र ममस्य यथास्थात्म अनाम कतिर्व । अधारायन मारमन পূর্ণিমার পুর্ব্ব দিবদ পর্যান্ত এইরূপ করিতে হইবে। ২২,২৩:

(শ্রবণাকর্ম্ম সমাপ্ত).•

তৃতীয় অধ্যায়ের সপ্তম খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত 🛚 ৩,৭

^{*} ইহারই পরিবর্ত্তে ইদানীং ঝুখীবন্ধন চলিত হইমাছে; এই পূর্ণিমাকেই উত্তরপশ্চিমাঞ্চলে 'রাখীপূর্ণিমা' কহে।

স্ব সাজ্যুলীকর্ম ওদহিমন ;—
অত:পর আশ্যুজীকর্ম# বলা যাইতেছে ;

आश्वयुच्यां पीर्णमास्यां पृषातके पायसश्चरू रीद्रः । १

'पाख्युक्यां पीर्णमास्थां' माखिनपूर्णिमायां 'प्रवातके' पाक्यमित्रिते पयसि समावादिते (इति भावतीसन्थः) 'रीद्रः' कद्रदेवताकः 'पायसः चकः' पत्तव्यः इति भेषः । १

আখিন মাদের পূর্ণিমাতে পৃষাতক অর্থাৎ স্থতমিশ্রিত চুগ্ধসম্পাদনপূর্বক রুদ্রদেবতাকে ভূষ্ট করিবার অভিপ্রায়ে পায়স চরু পাক করিবে। ১

तस्य जुडुयादा नो मिवावक्षेति प्रथमां मान-स्तोक दति दितौयाम्। २

'तस्य' चंदी: एकैकमंथं ग्रहीला 'पानीमित्रावहणा (इ॰ आ॰३,१३,७)',—'इति' 'प्रथमाम्' प्राष्ट्रति' किच 'गान-स्तीके (म॰ आ॰ २,१,८)'—'इति' 'दितीयाम्' 'प्राप्टृति' 'ज्ञुहुयात्'। ২

দেই চরুর এক এক ভাগ প্রহণ করিয়া '**আনোমিত্রা**

ও ইহারই পরিবর্ত্তে ইদানীং কোজাগরীকৃত্য অর্থাৎ কোজাগর পুর্ণিমাতে লক্ষীপূজা হইয়া থাকে।

वक्रना (इ. बार ७, ১, ०, १)' এই मस्त्र क्षेत्रम . ७ 'मान স্তোকে তনয়ে (মং ব্রাং ২,১,৮)' এই মন্ত্রে দ্বিতীয় আহতি श्रमान कतिएवं । २

गोनामभिञ्च षृथक् काम्यासीखेतत्रास्तिभिः। ३

'च' त्रपि 'काम्यासि इत्येतत्प्रस्तिभिः' यजुर्वेदपसिषैः (य॰ वे॰ सं॰ ८,४३) 'गोनामिसः' एकादशिः 'पृथक्' नामग्रः एकाद्याद्वती र्जुदुयात्तस्येव चरीरंग्रं ग्रहीले ति । ३

'কাম্যাদি' প্রভৃতি যজুর্বেদে শ্রুত একাদশ (যং বেং সং ৮,৪৩) গোনাম উচ্চারণ করত ঐ চরুর ভাগ গ্রহণ পূর্ব্বিক পৃথক্ পৃথক্ একাদশটি* আহুতি প্রদান করিবে । ৩

स्थालीपाकावृताऽन्यत् । ४

'ग्रन्थत्' सर्वे 'स्थालीपाकाइता' स्थालीपाकरीत्या, एव कर्त्ते ब्येति । ४

অপর সমস্ত কার্য্য স্থালীপাক প্রণালীতেই করিবে। ৪

पुषातकं प्रदिच्चिगमिनं पर्थ्यागीय ब्राह्मगान-ः वेचियता स्वयम्वेचेतः तचचुर्देवहितं पुरस्ताच्छ क्रम्चरत् प्रश्चेम शरदः शतं जीवेम शरदः शत-मिति। ५

^{*} ইডা, রস্তা, হব্যা, কামাা, চন্দ্রা,জ্যোতা,অদিতি, সরস্বতী, মহী,বিশ্রুতি, অগ্না; এই একাদশটী যজুর্বেদোক্ত গোনাম।

ततः 'बिन प्रदिष्यं' यथा स्थात् तथा प्रमातकम्' भाष्यः नित्रितं पयः 'पर्याणीय' स्वसमीपं ग्रहीर्त्वा तच 'ब्राह्मणान्' तचागतान् 'अवेचियत्वा' दर्यवित्वा 'तच सुदेविहतम्'—'इति' इमं मन्त्रं भठन् 'स्वयम् भवेचेत'। ५

তদনন্তর অগ্নিকে প্রদক্ষিণ করাইয়া সেই পৃষাতক স্ব সমীপস্থ করত স্থানীয় আক্ষাণগণকে দেখাইয়া 'তচ্চক্ষুদেরি-হিতং' ইত্যাদি মন্ত্রটি পাঠ করিতে করিতে তন্মধ্যে নিজ-মুখের প্রতিবিশ্ব দর্শনি করিবে। ৫

ब्राह्मणान् भोज्यित्वा खयं भुत्ता जातुषान्म-णीन् सर्वेषिधिमित्रानांबिधीरन् खस्तायनार्थम् । ६

'बाद्याणान्' निमन्तितान् 'भोजयिता' भोजनदानेन तर्प-यित्या ततः 'स्वयं भुक्ता' 'सर्वौषधिमित्रान्' द्री हि प्राक्ति-सुद्र-गोधूम-सर्पप-ति स-यव-मित्रपोद्द सिसहितान् 'जातुषान्' जातु-षनासकीन् साजाततान् 'मणीन्' 'स्वस्थयनार्धे' कत्याणाय 'सबस्थीरन्' स्वाह्यदाविति । ६

এইরপে কর্মশেষে নিমন্ত্রিত ত্রাজ্বশ্দিগকে ভোজন করা ইয়া আপনিও ভোজন করিয়া ত্রীহি, ধান্য, মুগ, গোধুম, সর্বপ, তিল, যব, এই সপ্ত শস্য একত্রীকৃত পুঁটলিতে বাঁধিয়া ভাহার সহিত জাতুষ# নামক কয়েকটি মণি বাহুতে বা অন্য

ত যে মাণিক্যের বর্ণ লাক্ষাসদৃশ, তাহাকে 'জভু' কছে। 'ক্রমাময়'ও ভাহার নামাস্তর। জভুথওকে 'জা'হ্য' কছে।

কোন উত্মাঙ্গে বন্ধন করিবে#। ইহাতে কল্যাণ-রৃদ্ধি इय । ७

सायं गाः पृषातकं प्राशियता सहवत्सा वास-येत खिस्त हासां भंवति । ७,८

'सायं' समुपस्थिते 'गाः' 'एषातकं' तत् 'प्राययिता' पाय-यिला 'सहवला:' वली: सहिता: ता: 'वासयेत' तां राजि-मिति। एतेन कर्माणा 'आसां' गवां 'खस्ति' सखं 'भवति'। ७.८

দায়ংকালে, গাভীদকল চারণভূমি হইতে প্রত্যাগত হৈইলে, তাহাদিগকে সেই পৃষাতক পান করাইবে এবং ঐ রাত্তে বৎদগুলিকে •স্বতন্ত্র বন্ধন না করিয়া স্ব স্ব মাতার নিকটেই রাখিবে। ইহাতে দেই গাভীগুলি আনন্দিতা इहेरव। १, भै।

* (ইতি আশ্বযুজী কৰ্ম অৰ্থাৎ কোজাগরক্বত্য)

ं नवयत्त्री पायसश्वतरैन्द्रामः। ८

^{*} উত্তরপশ্চিমাঞ্চলে ত্রাহ্মণগণ আদ্বিও এ রক্ষা, বন্ধন করিয়া পাকেন। ষদিও তাঁহারা দর্জনিদ্য খারা রক্ষা বন্ধন করেন না, কিন্ত প্রতিপৎ তিথিতে অর্থাৎ শারদীয় নব রাত্তির আরম্ভদিনে দেবীর আরাধনার জ্বন্য যে কল্প ছাপন করেন, সেই বেদীতে গে দকল দর্কশদ্য বপান করা হয়, সেই नत्वािं ममल् लहेशाहे व कार्या निर्माह करवन

'नवयज्ञी' नूतनयस्त्रिनिस्तीकाशादिप्रकाश्याय परम-देवायचीन कर्त्तव्यं भवति,तत्र । 'पायसः' पयसा दुखेन सम्पा-दितः 'चतः' पक्तव्यः । स च चतः 'विन्द्रामाः' इन्द्रामिनदेवताको-भवेदिति नवयज्ञद्रव्यदेवतानिर्देशः । ८

নৃতন শদ্য নিমিত্তক উৎসাহাদি প্রকাশার্থ পরমদেবতা-চ্চন যজ্ঞ করিতে হয়,* ভাহাতে ইন্দ্রাগ্নী বলিয়া প্রদিদ্ধ যুগ্মদেবতার নামে আহুতি প্রদত্ত হইবে এবং তাহা সেই নব শদ্যের পায়দ চক্লর দ্বারাই সম্পাদিত হইবে। ৯

तस्य मुख्याए इविराच्चितिए इत्वा चतस्रभि-राज्याच्चितिभ रभिजुंचीति शतायुधायेखेतत्प्रभ-तिभिः। १०

'तस्य' नवयत्तस्य 'सुस्याम् भाइति' इन्द्रामिदैवताकां 'इत्ता' ततः परं भातायुधाय (म॰ मा॰ २,१,८-१२)'—'इत्ये-तत्रश्रतिभिः' 'धतस्यभिः' मन्त्रैः 'पाञ्चाइतिभिः' 'प्रभिक्तः हाति'। १०

দেই নব যজের মুখ্য ঐ ঐক্রাগ্ন আছতিটি প্রদক্ত হইলে পরে 'শতায়ুধায় (মং আং ২,১,৯—১২')' ইত্যাদি চারিটি মন্ত্রে আজ্যাহুতির দারা আরও চারিটি হোম করিবে। ১০

स्थालीयाकांवृताऽन्यत् । ११

'श्रेम्यंत्' भवशिष्टकार्युनातं 'स्वालीपाकाष्ट्रता' स्थाली-पाकयज्ञरीत्या एव भवेषाम । ११

অবশিষ্ট কার্য্য সমস্ত স্থালীপাক যজের বিধি অনুসারেই করিতে হইবে। ১১

इविकच्छिष्टशेषं प्राश्येद् यावन्त उपेताः खुः । १२

'चिष्कष्टिश्रोषम्' चलार्गीक्रतस्य इतिषः शेषं 'इतिः' 'यावन्तः' दर्शकाः परिजना निमन्त्रितास 'चपेताः' तत्रागताः 'स्युः' तान् सर्वानेवाविश्रेषेण 'प्राथयेत्' । १२

উৎদর্গীকৃত হবির অবশিষ্ট লইয়া তত্তাগত দর্শক, পরিজন, নিমন্ত্রিত সকলকেই যথাভাগ খাওঁয়াইবে। ১২

सक्तदपामुपस्तीर्था दि सरोरवदाति । १३

'चरोः' उपरि 'चपां' भागं 'सकत्' एकवारम् 'उपस्तीयं' प्रथमसिषुनं प्रक्रत्य 'दिः' दिवारम् 'चवद्यति' तं चर्च मेचणे-निति । १३

হোমাবশিষ্ট চরুর উপরি একবার জলের ছড়া দিয়া তাহাকেই মেক্ষণের দারা বারদ্বয় খণ্ডন করিবে অর্থাৎ। ব্যুষ্ট চরুকে ত্রিভাগে বিভক্ত করিবে। ১৩.

चिर्मगूणाम्। १८

'श्रगूणां' श्रग्रगोचीत्पद्यानां 'तिः' तिवारमवदानं कर्त्तव्य-मिति विशेषः। १४ ख्ळात्राञी । त्रहे हक्रतक • हर्ज़्ड़ारा विख्ळ केत्रित्न, हेश विश्वित । ১৪

अपाचीवीपरिष्टात्। १५

'च' श्रपि 'चपरिष्टात्' तस्यैवावदातस्य परीः, 'श्रपां' प्रश्चेपः कत्तेव्यः । १५

দেইরূপে বিভাগীরত চরুদমন্তের উপরিও একবার জল দিঞ্চন করিবে। ১৫

असएखादं निगिरेत्रद्रांत्रः ये य दति । १६

एवं कला ततः कियमातं तचरं 'भद्रामः चेयः (म॰ बा॰ २,१,१३)'-'इति' इमं मन्तं पठिला 'मसंखादं' तचरोः भाखादं सम्यक् रुष्टीतं न भवति यथा तथाकत्ये व 'निगिरेत्' दन्ते चवर्षमक्रले व गलाधः क्यांदिति । १६

এইরপ করিয়া তাহার পরে সৈই চরু কিঞ্ছিৎ এইণ করিয়া 'ভদ্রান্ধঃ শের বাং ২,১,১৩)' এই মন্ত্রটি পাঠান্তে স্বাদ গ্রহণ না করিয়াই গিলিয়া ফেলিবে। ১৬

एवं त्रि:। १७

'एवं' मन्त्रपाठपूर्वेकमसंस्वादंश 'त्रिः' त्रिवारम् निगरणं कर्त्तेव्यम् । १७

এইরপে মন্ত্র পাঠ পূর্ব্বক ও স্থাদ গ্রহণ বিনা বার**ত্ত**য় চরুভাগ গলাধঃকরণ করিবে। ১৭

तूर्वाी चतुर्यम्। १८

'चतुर्थ' निगरणं 'तूणीम्' श्रमन्त्रकमिव परमत्राप्यसंस्वाद-मिति वर्त्तते। १८

চতুর্থবারে মন্ত্রপাঠের আবশ্যক নাই, কিস্তু এবারও স্থাদ গ্রহণ করিবে না। ১৮

भ्य एवावदाय कामन्तव संखादयेरन्। १९

'भूयः' पुनरिप पूर्ववत् 'श्ववदाय' चक्क्केंद्रं प्रक्षत्य 'तन' तिसान् पचे 'कामं' यथा स्थात् तथा 'संस्वादयेरन्' तं चक्भाग-मिति। १८

পুনশ্চ সেইরূপে মেক্ষণ দ্বারা চরু সমস্ত ভাগ ভাগ করিয়া ভক্ষণ ক্রিবে পরং এবার যদি ইচ্ছা হয়, স্বাদ গ্রহণও করিতে পারিবে। ১৯

चाचान्तीहकाः। २०

ततः 'त्राचान्तोदकाः' भवेषुः उदकैः कताचमनाः खु-रिति। २०

অনস্তর জলের দ্বারা আচমন করিবে অর্থাৎ মুখ ও হস্তপদাদি ধৌত করিবে। ২০

प्रत्यसिंग्ध्रिरमा खिए शिरीऽङ्गानीत्यनुकोसममो-सीति। २१ ततस 'समोसि (म॰ बा॰ २,१,१३)'-'इति' इमं मन्त्र' पठनेव 'मुखं' खलाटादि चिव्कपर्यन्तं 'शिरः' ब्रह्मरस्युम् 'श्रङ्गानि' कर्णमूलादीनि पादामान्तानि प्रत्यभिम्भीरन्' उदकै सिद्धीरिविति। २१

তদব্যবহিতেই 'অমোসি প্রাণ (মং ব্রাং ২,১.১৪)'
মন্ত্রটি পাঠ করত ললাট হইতে দাড়ি পর্যান্ত ও ব্রহ্মরন্ধ্র প্রদেশ এবং কর্ণমূল হইতে পদাগ্র পর্যান্ত ভালরূপে ধৌত করিবে। ২১

एतयैवावृता ग्यामाक्यवानामिनः प्रान्नातु प्रथम दति ग्यामाकानामेतमुखं मधुना संयुतं यवभिति यवानाम् । २२,२३,२१ । ३,८

'एतया एव घावता' घनया नवनी हियजी कारी त्या एव 'खामाक थवानाम्' घिप नवानां यद्यः कार्यः। विशेष सु;— 'खामाकानां' खदभाक सम्बन्धिनि यद्ये 'घन्निः प्राम्नातु प्रथमः (म॰ बा॰ २,१,१५)'—'इति' एष मन्त्री व्यवहार्यः; किय 'यंवानां' यवसम्बन्धिनि यद्ये 'एतमुखं मधुना संयुतं यवम् (म॰ का॰ २,१,१६)'—'इति' एष मन्त्रो व्यवहर्त्त क्षाइति। २२,२३,२४

इति सीमवेदीये गोभिक्षेत्रज्ञास्त्रे स्तीयप्रपाठके प्रष्टमस्कारकं व्यास्थानं सामत्रमिकतं समाप्तम् ॥ ३,८

পুর্বেব যাহা বলা হইল, এ সমস্তই নৃতন জীহি শস্য

সম্বন্ধে, পরং শ্যামাক ও যব শ্লা সম্বন্ধেও এই রীতিতে যজ্ঞ সম্পন্ধ করিবে। বিশেষ এই;—নব শ্যামাকযজ্ঞে 'শতায়ুধায়' মজ্রের পরিবর্ত্তে 'অগ্লিঃ প্রাশ্নাভু প্রথমঃ (মং ব্রাং ২,১,১৫)' মজ্র ব্যবহৃত হইবে এবং নব যবযজ্ঞে 'এতমুত্যং মধুনা (মং ব্রাং ২,১,১৬)' মজ্রটি ব্যবহৃত হইবে। ২২,২৩,২৪

ইতি তৃতীয় অধ্যায়ের অউম খণ্ডের অমুবাদ সমাপ্ত ॥৩,৮

चाग्रहायखां वलिइर्णम्। १

'त्राचहायस्याम्' त्रचहायको मार्गशीर्धहति पर्यायनचनम्। त्रचहायक्ये यसाग्नहायको, तस्यां षीर्धमाद्याम् त्रपि 'विति-हरणं' कत्त्रीयम्। १

🗪 গ্রহায়ণমাদের পুর্ণিমাতেও বলি হরণ ক্রিবে*। ১

तत् श्रावणेनैव व्याख्यातम्। २

एतच विताहरणं 'त्रावणिन एव व्याख्यातम्' त्रावख्यां वितः. इर्रणे यद्यदुपिद्ष्टिमिन्हापि तत्तदेव बीध्यमिति । २

এই বলিহরণ, আবেণমাদের বলিহরণেই কাথত হইয়াছে অর্থাৎ আবিণপূর্ণিমাতে বলিহরণবিষয়ে যাহা

শ্রীমা হইতে প্রতিদিন যে স্বস্তায়ন হইবে, তাহা এই বলি হর-শ্বে শেষ হইবে। পূর্বকালেও এ চারিয়াস মারীভার উপস্থিত হইতে।

যাহা উপদিষ্ট হইয়াছে, এই অগ্রহারণপূর্ণিমার বলিহরণেও তৎসমস্তই প্রতিপাল্য হইবে। ২

तवायं विशेषः ;—

তাহাতে বিশেষ এই ;—

नमः पृथिच्या द्रखेतं मन्त्रं न जपति । ३

'नमः एषिये (म॰ बा॰ २,१,३)'-'इति एतं मन्तं' 'न जपति' त्रायहायणविष्ठरणकारीति त्रावखां विष्ठरणे उत्तं 'न्याची पाणी प्रतिष्ठाप्य नमः एथिया इत्येतं मन्त्रं जपति (ए॰ २६७)' तदस्र न भवतीत्येव विभेष इति। ३

প্রারণমানে যে বলিহরণ আরম্ভ হইয়াছে, তাহাতে বিমঃ পৃথিবৈ (মং ব্রাং ২,১,৩) মস্তের ব্যবহার উপদিষ্ট হইয়াছে, এই অগ্রহায়ণমানের বলিহরণে তাহার আবশ্যক নাই; এতন্মাত্র বিশেষ। ৩

यपराष्यपि कानिचित् तहिनकत्त्रेयान्याः ;—

(महे नित्नत कर्त्वता यात्र क्र क्र क्र क्र वित्र वित्र हिन ;—

यथ पूर्वाम एव प्रातराच्चित् चुत्वा दर्भान् यसी वीरणां कालवतीमपामार्गेष्ट शिरीषमेतान्या-चारित्वा तूणीमचतसक्तृनामम्ने। क्रत्वा ब्राह्मणान् खित्वाच्येतैः समारैः प्रदिचणमम्यागारात् प्रस्रति धूमं शातयन् ग्रहाननुपरीयात्। ४ 'धवं प्रस्ते विकायकरणती वैभिन धौतवित। तहिने 'पूर्वाक्षे प्रातराष्ट्रति प्रस्ता एव' 'दर्भान्' कुष्यत्यपति, 'धनी' तह्न्चपत्र', 'वीरणां' वीरणतंषं, 'पस्त्रती' 'संपत्ना वदरी- प्रास्ता, 'प्रपानागें' तच्छाखां, 'धिरीवं' तच्छाखां, 'एतानि' सभाराणि 'भाषारियंत्वा' येन केनचित् 'भचतसक्तूनां' यवसक्तूनां भागं 'तूच्छीम्' समस्त्रक्रमेव 'सन्ते।' क्रत्या प्रचिष्य 'ब्राष्ट्रा- यान्' तक्रसान् दिखणादानादितीषणेन 'स्रस्ति' ग्रंड्र' कच्छाण्यान्' तक्रसान् दिखणादानादितीषणेन 'स्रस्ति' ग्रंड्र' कच्छाण्यान्' तक्रसान् दिखणादानादितीषणेन 'स्रस्ति' ग्रंड्र' कच्छाण्यान् वचनं वा 'वाचित्रता' 'एते:' दर्भादिभिः 'सभारेः' सष्ट 'प्रद्रच्चण्' यथा स्थात् तथा 'भग्न्यागारात्' अर्किग्ट्डात् 'प्रस्ति' 'ग्रहान्' सर्वानेव 'घनु' सच्च 'धूमं' प्रदाय 'प्रातयन्' निर्वाप- यंच 'परीयात्' सर्वतो वजेत् । एतेन सर्वग्रहेषु प्रात्रवर्धे दर्भा- दिभिर्धूमदानं प्रस्तितम् । ४

আরও;—নেই দিন প্রবাহে প্রাতরাহতি হবন করিয়া পরে কতকগুলি কুশা, শমীপত্র, বীরণতৃণ, ফলন্ত কুলগাছের শাখা, আপাঙের ডাল, শিরীষশাখা;—এইগুলি কোন ব্যক্তির বারা আহরণ করাইয়া অমিতে অমন্ত্রক ছাড় হোম করিয়া শেই স্থানে উপস্থিত ত্রাহ্মণগণকে দক্ষিণাদানাদিবারা পরিত্রী করত স্বন্তি বলাইয়া এই দর্ভাদি সম্ভার সমস্ত লইয়াই সেই অমিগৃহ হইতে আরম্ভ করিয়া সর্কল গৃহেই ধুম দান করিবে পরং সে ধুম উপশমিতও করিবে। ৪

उत्स्जेत् क्षतार्थान् सन्धारान्। ५

तान् 'समारान्' 'कतार्थान्' निष्यवप्रयोजनान् इति 'छत्-स्जेत्' परित्यजेत्। ५ সেই সম্ভারস্মস্তের অর্থাৎ দর্ভাদির কার্য্য শেষ ওইল অতএব ফেলিয়া দিবে। ৫

जातिशिवासु मिणकं प्रतिष्ठापयित वास्तीयत-दुखेतेन दिवीन। ६

. 'आतिशिक्षासु' छत्पत्रशिक्षासु शिक्षावहत्नि भौतास इष्ट-कास इष्टकनि भौतिवेद्याम् 'वास्तोष्यते (गै॰ गा॰ ७,२,२०,-२१)' —'इति' 'श्रनेन दिकेन' सामदयेन 'मण्किं' स्वस्थं तास्त्रादिः मयं वा बद्दत् जक्षाधारं 'प्रतिष्ठापयति' । ६

প্রস্তারের ন্যায় স্থদৃঢ় ইফকসমূহে নির্ম্মিত বেদির উপরি বাস্তোষ্পতে (গেং গাং—৭,২,২০-২১)' এই সামন্বয় পাঠ-পূর্ব্বক জলের জালা বসাইবে। ৬

पर्नेण दाव्दक्तमी मणिक चासिञ्चेत्। ७

ततः तिस्मन् 'मणिने' 'यर्नेण' यर्नेनाममन्त्रेण (गे॰ गा॰ १,१,१) 'ही' 'डर्इकुकी' उदकपूर्णकससी 'चासिचेत्'। ७

তদনন্তর সেই জালাতে পর্ক সাম (গেং গাং ১,১,১ পাঠ করত ছুই কলশ জল ঢালিবে। ৭

-समद्र्यायन्तीस्य तयर्चा प्रदोषे पायसस्य : । ८

'प्रदोष' रजनीमुखे 'समद्यायन्ति (घ॰ घा॰ ३,३,६)' ~' 'द्रति' 'एतया ऋषा' 'पायसः षदः' प्रत्रव्यः । प

• প্রদোষসময়ে 'সময়্যায়ন্তি (অং আং—,৩,৩,৬)' এই
ঋক্টি পাঠ করত পায়ন চরু পাক করিবে। ৮

तस्य जुडुयात् प्रथमाद्रन्युवाससेति । ६

'तस्य' चरी: मंगं ग्टहीत्वा 'प्रथमाह्रव्युवाससा (म॰ बा॰ २,२,१)'—'इति' मन्त्रेण 'जुहुयात्'। ८ .

দেই চরুর কিয়দংশ লইয়া প্রথমাহরুরোদদা (মং ক্রাং ২,২,১)" এই মন্ত্র পাঠ করত একটি আহুতি প্রদান করিবে। ৯

स्यानीपाकावृतान्यत् । १०

'श्रन्यत्' श्रृविष्टकार्थजातं 'स्थालीपाकाष्ट्रता' स्थालीपाकः य न्दीत्थाएव भवेताम । १०

অপর ক্লার্য্যনমস্ত পূর্ব্বোক্ত স্থালীপাক্যজ্ঞরীপতিতে হইবে। ১০

• पश्चादम्ने विश्विषि न्यञ्ची पाणी प्रतिष्ठाप्य प्रति-चवद्रत्येताव्याष्ट्रतीर्जपति । ११

'श्रकीः' तस्य 'पद्मात्' पश्चिमे 'ब हिषि' श्रास्तृतकुशोपिर 'न्यश्ची' श्रधोमुखी 'पाणी' हस्ती 'प्रतिहाप्य' 'प्रतिचत्रे (म॰ ब्रा॰ २,२,२—४)'—'इति एताव्याहृतीः जपति'। ११

অগ্নির পশ্চিম ভাগে কুশোপ্রি হস্তবয় অধোমুখ ভাবে

ন্থাপন করিয়া, 'প্রতিক্ষত্তে (মং ত্রাং ২,২,২—৪)'—এই ন্যাহ্যতিমন্ত্রতায় জপ করিবে। ১১

पश्चादमाः श्वसारमासारयेदुदगग्रैसा वैतदक्प्रव-गम्। १२

'पाने' तस्य 'पयात्' पयिमस्यां दिशि 'उदगगैः द्वर्षाः' उत्त-द्यापीकृतेः क्ष्मादिभिः 'उदक्रम्ययं' उत्तरिकः यथा स्थात्तया 'अस्तरं' पासनं 'पास्तारयेत्' पास्तृतं क्ष्मात् । १२

অনন্তর অগ্নির পশ্চিমে উত্তরাগ্র কুশাদি ছারা বসিবার আসন নির্মাণে যত্বান্ হইবে; ঐ স্থান উত্তর দিকে নিম্ন থাকিবে। ১২

तस्मित्रहतान्यास्त्रणान्यास्तीर्थे द्विणती ग्रह-प्रतिकपविणति । १३

'तिसन्' श्रुरते 'महतानि' मखिकतानि 'मास्तरवानि' तिस्वन्मचेषणीयद्यणानि 'चासीर्थ' पातयिखा तत्र 'द्वि णतः' द्विणस्यां 'ग्रुइपतिः' मनुष्ठानकारी 'उपविमति' उप-"विमेत्। १३

উছুপরি অচিহ্ন আন্তরণগুলি পাতিয়া সর্বাদক্ষিণে গৃহ-যামী উপবেশন করিবে। ১৩

भननारा भवरे याषाच्याष्ठम्। ४

श्रवन्तराः' प्रव्यवहिताः 'प्रवरे' ग्रहपतितः कं निष्ठाः थायाज्यष्ठं ज्येष्ठानुक्रमेण उत्तरोत्तरं स्थानमधिकुर्युरिति । १४

ভাঁহার বামক্রমে জৈয়ন্ত্যানুদারে ভাতাদি উপবেশন

चनन्तराञ्च भार्याः सजाताः । १५

'मनसराः' तद्यविश्वताः 'भार्याः' ग्रहपतिबद्धादयः '्च' श्वपि यायाच्येष्ठसुत्तरोत्तरं उपविधे युरित्येव । तत्र विधेषमाद्धं 'सजाताः' समानजातीयाः असवर्णानामचीपवैधने नाधिकारः इति भावः । १५

এবং তাহার পরে সবর্ণা ভার্যাদিও জ্যৈষ্ঠ্যানুদারে বুদিবে। ১৫

समुपविष्टेषु ग्रहपतिः खस्तयेत्। १६

'समुपविष्टेषु' स्नावरादिभार्थान्तेषु परिजनेषु 'ग्रहपेतः' त्रमुष्ठाता 'स्रस्तवेत्' स्नस्तिवाचनं कुर्यात् । १६.

সকলে সম্যক্ উপবিষ্ট হইলে গৃহস্বামী স্বস্তায়ন আরম্ভ করিবে। ১৬

ন্থান্তি অভিনোতন্যকার্মন বর্ষথিন।—
কিরূপে স্বস্তায়ন করিবে তাহাই দেখাইতেছেন;—•

त्यञ्ची पाणी प्रतिष्ठाप्य ग्योनापृथिवीनोभवेत्वे -ताम्चं जपति । १७ 'न्येची' त्रधीसुखी 'पाणी' इस्ती 'प्रतिष्ठाप्य' संस्थाप्य 'स्वीनाप्टिश्ववीनीभवा (म॰ ब्रा॰ २,५४)' – 'इति एतां ऋच' जपति'। १७

হস্তরয় অধোমুখভাবে স্থাপন করিয়া 'শ্যোনাপৃথিবী-নোভৱা (মং ব্রাং ২,২,৪)'—এই ঋক্টি পাঠ করিবে। ১৭

समाप्तायां संवियन्ति दिचिषौः पार्खैः। १८

'समाप्तायां' पाठिक्रियायां 'दिचिणैः पार्म्वैः' दिचणपार्धाः सुसारेण स्वावरादिभार्यांन्तोपविष्टः सर्वपरिजनप्रदिचणतः द्रति यावत् 'संविधन्ति' अम्मिपरिजनयार्मेधातः आगच्छन्ति । १८

পাঠ সমাপ্ত হইলে সকলকে প্রদক্ষিণ করিয়া অগ্নি ও পরিজন এই উভয়ের মধ্য দিয়া স্বীয় আসনে সমাগত হইবে।১৮

एवं विरभ्यात्ममावृत्य खस्तायनानि प्रयुज्य यथान्यायम् १९६

'एवं' परिजनप्रदिचणया 'निः' निवारम् 'चर्भप्रात्मं' खोपवेषनस्थानमभिलस्य 'चाहत्य' चावत्तेनं कत्वा 'खस्यय-यनानि' वामदेव्यादौनि सामानि 'प्रयुष्ध' गौला "यथान्यायं पूर्वीतंत्रत् क्रियांचेष क्रार्थमिति । १८

এইরপে বারত্রয় প্রদক্ষিণ করিয়া বামদেব্যাদি স্বস্তায়ন-সামগানান্তে পূর্ব্বোক্ত রীতিতে ক্রিয়া শেষ করিবে। ১৯

. चरिष्टसामसंयोगमेके । २०

'एके' घांचार्था अत्र 'अरिष्टसामसंयोगं' अरिष्टनामक-सान्नः संयोगमपि प्राष्ट्रः। २०

কোন কোন আচার্য্য এই স্বস্তায়নে অরিফীনামক সাম-যোগ করিতেও ইচ্ছা করেন।২০

उपस्पृष्य यथार्थम् । २१ ॥ ३,८

"उपस्पृथ्य" अप आचम्य क्रियासंमाितं मला 'यथार्थ' स्वप्रयोजनातुगतं विद्वरेदिति । २१

इति सामवेदीये गोभिलयञ्च वृत्रे त्वतीयप्रपाठके नवमखण्डस्य व्याख्यानं सामग्रमिकतं समाप्तम् ॥ ३,८

ক্রিয়াশেষে আচমন করিয়া যথেচছু বিচরণ করিতে পারিবে।

ইতি ভৃতীয় অধ্যায়ের নবম খণ্ডের অনুবাদ দমাপ্ত॥ ৩,৯

अष्टका राचिद्वता। १

'राचिदेवता' राचिः देवता अस्याः "यष्टका' इति नाम क्रिया कत्ति व्येति येषः । १

অফকানামক একটি ক্রিয়া রাত্রিকালে করিতে হয়। ১

पु**टिवार्का**। २

"पुष्टिकचैं' पुष्टिः पोषणं फलमस्यैति । पुष्टिकाम स्वास्याः धिकारी तर्याचास्य काम्यलं स्थितम् । २

যাঁহার। পুষ্টিকামনা করেন তাঁহারাই এই কর্ম করিবেন। ২

ज्ञानियो पित्रा वा प्राजापत्यस् देवता वैश्वदे-वीति देवताविचाराः । ३

'आम्मे यी' प्रमिन्देवताका 'पित्रा' पिढदेवताका 'वा' प्रधवा 'प्राजापत्या' प्रजापतिदेवताका' 'ऋतुदेवता' ऋतव एवं देवता यस्याः 'वैश्वदेवी' सर्वदेवताका 'इति' एवं 'देवताविचाराः' समीतियिषः । ३

কেই বলেন, এই কার্য্যে অন্ত্রির উপাসনা করিতে হয়;
কেই বলেন, ইহা পিতৃগণের তোষার্থেই অনুষ্ঠিত হটয়া থাকে;
কেই বা প্রজাপতির তুষ্টির জন্যই ইহার অনুষ্ঠান স্বীকার
করেন; কেই বা ইহারারা শীত ঋতুর উপভোগ প্রস্কৃতরূপে
সম্পাদিত করা হয় বলেন; কেই বা স্বীকার করেন,ইহার অনুঠানে সর্বাদেবতাই প্রীত হইয়া থাকেন। ৩

चतुरष्टको हमनासाः सर्वाः समांसाश्चिकीषे'-द्ति कौताः ।'४

'कीताः' याचार्यस्य 'हेमनाः' कार्त्तिकादिमावान्तीमास-चतुष्टयः 'चतुरष्टकः चतस्रभिरष्टकाभिरुपेतः 'इति' मन्यते। किञ्च 'ताः मृवीः' प्रष्टकाः 'समासाः' मासद्रव्यकाः 'चिकीर्षेत्' कर्तु मिच्छेत्। ४

কোৎদ নামক আচার্য্য, অগ্রহায়ণ প্রভৃতি হেমস্ত * ।
চারিমাদে চারিটি 'স্লউকা' কর্ত্তব্য বলেন এবং দেই
চারিটিই মাংদ দারা সম্পন্ন করিতে ইচ্ছা করেন। ৪

नाष्ट्रकद्रतेगाद्गाइमानिस्तथा गातमवार्कखग्डी । ५

'त्रीत्राहमानिः' 'तथा' 'गैतिम-वार्केखण्डी' इमे त्राचार्याः, हेमन्तः 'त्राष्टकः' तिस्रोऽष्टका यत्र 'इति' मन्यन्ते इति ग्रेषः । ५

উল্গাহমানি আচার্য্য এবং গৌতম ও বার্কখণ্ডী আচার্য্য, ইহাঁরা সকলেই হেমস্ত ঋতুতে তিনটি মাত্র অফকা স্থীকার করেন গ'। ৫

^{* &}quot;বাদশমাসাঃ পঞ্জ বো হেমন্ত শিবিররোঃ স্মাসেন " ঐং বাথ ১,১,১। এতাবজা পাঁচ ঝতুতে সংবংসর'—মতে হেমন্ত ও শিবির উভর ঝতুকেই হেমন্ত কহে এবং বেদের মধ্যে "শতং হিমাঃ" ও "শরদঃ শতং" ইত্যাদি ভূরি প্রারোগ থাকার শরৎ ঝতুতেই বর্ষ-সমান্তি ও হেমন্ততেই বর্ষারস্ক ব্রার, অগ্রহারণ বলিতেও বর্ষের প্রথম মাসই ব্রার ফুতরাই অপ্রহারণ হইতেই হেমন্ত ঝতু গণনীয়।

চারি মাদে তিনটি অষ্টকা কক্তব্য হইলে সুতরাং এক মান বাদ ঘাইবে। কোন্ মান বাদ দিতে হইবে, তাহা স্পষ্টত নির্দিষ্ট না থাকিলেও সে যে মানে যে থে প্রকারে অষ্টকা করিতে হইবে, তাহা ক্রমে বলা ইইবে কাজেই যে মানে কিছুই না বলা হইবে, তাহাই বাদ জানিতে হইবে!

६० 👝 गोभिल-एश्रसूबम्

(१) तरीमामाद्यापूपाष्टका-

योर्द्वमाग्रहायखास्तामित्राष्टमी तामपुपारकेत्वाचचते ।६

'भाषहायखाः' पै। पीमास्याः 'जह मृ' हपरि 'या' 'तामि-श्राष्ट्रमी' श्रन्थकारपचीया श्रष्टमी तिथिः, 'ताम्' तिथिम् 'श्रपू-पाष्टका' — 'इति' 'श्राचचते' श्राचार्या इति यावत्। एतेन तत्राष्ट्रग्याम् श्रष्टकाकृत्य' कर्त्तव्यम्, तच्च श्रपूपैः साध्य मिति फलितम्। ६

অগ্রহায়ণ মাদের পৌর্ণমাদীর পরেই যে অন্ধ্রুকারঅফ্টমী, আচার্য্যগণ তাহাকেই অপুপাষ্টকা বলেন; অর্থাৎ
সেই তিথিতে অপূপের দারা অফ্টকারুত্য করিতে
হয় #। ৬

स्थानीपाकाद्यता तराडुनानुपस्कृत्य चर्णश्रपयति । ७

'स्थाकीपाकावृता' पूर्वीक्तया स्थाकीपाकरीत्या 'तण्डुकान्' 'उपस्कृत्य' संस्कृत्य तेरित तण्डुकेः 'चर' इवनीयाव' 'त्रपयृति' त्रपयेत् परिपचेत्। ७

পূর্বে স্থালীপাক প্রকরণে প যেরূপ বলা হইয়াছে, দেইরূপে তণুলদংস্কার করিয়া ঐ সংস্কৃত তণুলগুলির 'চরু' পাক করিবে। ৭

^{*} অপূপের পরিচয় এবং তাহার দ্বারা অন্তকাক্বত্য কিরপে করিতে হয়, তৎসমন্তই ক্রমে প্রকাশ পাইবে।

[†] ১প্র০ ৭খ·১— ৩ম্ব (দ্ব ।

षष्टी चापूपान् कपालिऽपरिवर्त्तयन्। ८

'व' भपि 'कपासे' एकस्मिन् खलाटा है 'अष्टी' 'अपू-पान्' पिष्टकविश्रेषान् 'अपरिवर्त्तयन्' मेचणादिना असृग-नेव अपयेत्। ८ '

এবং একথানি বড় মাল্শাতে গাটটি অপূপ * সিদ্ধ করিবে; এগুলি ঘাটাঘাটি করিবে না অর্থাৎ না ভাঙ্গে ৮ ৮

एककपालानमस्नानित्वीद्गाहमानिः। ८

इमान् अपूपान् परिमाणेन 'एककपालान्' एककपाल-पूर्णिमतान्, किञ्च 'अमन्त्रान्' मन्त्रपाठसान्त्रित्रण्यान् 'इति' 'भौतान्त्रमानः' भाषार्चः मन्यते इति श्रेषः। ८

উদ্গাইমানি আচার্য্যের মতে অপুপগুলি এক একখানি মাল্না-জোড়াণ হইবে এবং এই অপুপ-পাকের সময়ে কোন দেবতাকে মনন করিয়া কিছু পাঠ করিবার আবশ্যক নাই। ৯

वैयम्बक्पप्रमाणान्। १०

चैयम्बकं करतसम्, तत्प्रमाणानेव अपूपान् अपयेत् इत्यः स्माकं मत मिति। १०

^{*} স্তরাং এ ককালে আটট অপুপ প্রস্তত, করিছে হইলে আট খানি মাল্যা আবশ্যক হইবে।

[া] ইহাই গোভিলাচার্ব্যের নিজ মত। এতাবতা এক পাত্তেই আটটী অপুণ হইতে পারিবে।.

এক একটী অপূপ, হাতের চেটোর মতন হইবে #। ১০

शृतामभिनार्थीद्गुद्दास प्रताभिचारयेत् । ११

'शतान्' पकान् तान् 'प्रभिषार्य' ष्टतेन, 'उदक्' उत्तरतः प्रानेः, 'उदास्य' संस्थाप्य 'प्रत्यभिषार्यत्' ष्टतेनेव तानपूपाः निति । ११

অপূপগুলি হুপক ছইলে মৃত-সংবরা দিয়া অগ্নির উত্তর-ভাগে নামাইয়া পুনশ্চ মৃত দারাই প্রতিসংবরা দিবে। ১১

खालीपाकावृतावदाय चरोखापूपानाञ्चाष्टकायै खाहित जुहोति । १२

'स्थाकीपाकाष्टता' स्थाकीपाकरीत्या 'चरीय' तस्य 'चपूपा-नाख' तेवाम् ग्रंगान् 'गवदाय' सङ्क्ष्यं ग्रहीता "प्रष्टकायै स्थाना"—'इति' प्रनेन मस्त्रेण 'लुहोति' लुहुयत् । १२

পূর্ব্বাক্ত স্থালীপাক নিয়মেই শ সেই চরুর ও সেই অপুপগুলির কিঞ্চিৎ কিঞ্চিৎ অংশ কাটিয়া সেই কর্তিত অংশগুলি ''ৰফকায়ৈ স্বাহা"—এই মন্ত্রে অগ্নিতে নিক্ষেপ করিবে। ১২

ध्यालीपाकावृतान्यत्। १३

^{*} ইহাকে বাহালা দেশের 'আঙ্কে' পিষ্টক বলাও বাইতে পারে।

† ১৩০ ৮খ০ ৫--- ১০ সূত দেখ |

'मन्यत्' कियायेषं. सर्वे 'स्थानीपाकावृता' स्थानीपाक-रीत्येव कार्य मिति समाप्तापूपाष्टका । १३

স্থালীপাক কাণ্ডে অন্যান্য যে সমস্ত সাধারণ নিয়ম পূর্বের। বিহিত ইইয়াছে≉ এগানেও তৎসমস্ত অনুষ্ঠেয় হইবে। ১০

(১) অপূপাষ্টকা সমাপ্ত।

(२) त्रव मांसाएका —

तैष्याजर्बमष्टम्यां गैाः। १४

'तैथाः' पीवपीर्णमास्याः 'जड्डम्' परस्तात् 'मष्टम्यां' जाषापचीयायाम्, 'गै।:' मासन्धस्येति येषः । १४

পোষ মাদের পোর্ণমাদীর পরের অফমীতে গোমাং-দের দারা মাংশাফকা করিবে। ১৪

ताष्ट्रसिवेलासमीपं पुरस्तादम्नेरवस्थाप्योपस्थि-तायां जुहुबाद्यरपणवः प्रध्यायतेति ।.१५

• 'सन्धिवेतासमीपं' सूथींदयकात्तात् किञ्चित् पूर्वमेव 'ता' गा 'मने: पुरस्तात् मवस्याप्य' 'उपस्थितायां' तस्या' सन्धिवेतायाम्, सूथींदयचणे इति यावत्, "यत् प्रयवः प्रध्या-यत्" (म॰ मा॰ २,२,५)—'इति' मन्त्रेण तत्रैवान्नी 'जुङ्ग्यात्' इत मिति। १५

সন্ধিবেলার দ কিঞ্চিৎ পূর্বেই পায়ির পূর্বে হাণে সেই আলব্ধন্য গাভীটীকে আনিয়া উপস্থিত রাখিবে, পরে সেই সন্ধিক্ষণ উপস্থিত হইলেই 'বিং পশবং প্রধ্যায়ত (মং ব্রাং ২,২,৫)''—এইমন্ত্রে স্থতাহৃতি প্রদান পূর্বেক কার্যারম্ভ করিবে। ১৫

ज्ञता चानुमन्त्रयेतानु त्वा माता मन्यतामिति । १६

'इला' कार्यारभयोतिका माइतिं पूर्वीकाम्, 'च' श्रपि 'तां' गाम् "श्रनु ला (म॰ झा॰ २,२,६)" — 'इति' मन्त्रेष 'शनुमन्त्रयेत' संश्रपनार्थं निमन्त्रयेदिति । १६

কার্যারম্ভ দ্যোতক পূর্ব্বোক্ত আছ্তিটি প্রদানানন্তর প "অমু ত্বা (ম॰ ত্রা৽ ২, ২, ৬)" মন্ত্র পাঠ করত দেই গাভিটিকে অমুমন্ত্রণ অর্থাৎ বুধ্য হইবার জন্য নিমন্ত্রণ করিবে । ১৬

यवमतीभिरिक्षःप्रोचेदष्टकायै त्वा जुष्टांप्रोचामीति.। १७

'यष्टकाये' यष्टकानामदेवतायाः तुष्टार्थं 'त्वा' 'क्ष्टां' पीति-चेवनीयां गाम् 'प्रोचामि' यहम्-'इति' मन्न' पठन् 'यवमतीभिः' यतिः 'प्रोचेत्' ता मालस्थ्यां गामिति । १९००

^{*} त्रोबि ७ मिराब रागैकनरे এছলে সন্ধিবেল।।

[া] এই সময়েই ষবমিন্তিত জল, পবিত্র, ক্ষুর, শাখা-বিশাধা, বর্তিঃ, ইশ্ব, আজ্ঞা, সমিৎস্বয় ও ক্ষর; এওলিও স্বস্মীপে আবশ্যকানুসারে সাজাইয়া রাধিবে।

"অইকা দেবতার প্রীতি উদ্দেশ্যে প্রীতি পূর্বক সেবনীয় গাভী তোমাকে ধুইতেছি"—এই মন্ত্র পাঠ করত দেই বধ্য গাভিটিকে যব–ভিজান জলে ধৌত করিবে। ১৭

उल्मुकेन परिष्टरेत् परिवाजपतिः कविरिति । १८

''परिवासपतिः स्विः (ह॰ मा॰ १,१,३,१०,)''—'इति' मन्त्रम्पठन् 'छस्मुकेन' प्रज्वसितान्त्रिना 'परिइरेत्' प्रद्विंषी-सुधीत् तां गा मिति । १८

"পরিবাজপতি (ছ॰ আ০ ১,১,৩,১০)"—এই মন্ত্র পাঠ করত এক মুষ্টি খড় জ্বালাইয়া প্রজ্বলিত উহা লইয়া সেই গাভীকে প্রদক্ষিণ করিবে। ১৮

षपः पानाय द्यात् । १६

तस्यै गवे दूति श्रेषः । १८

শেই গাভিটীকে একটা পাত্রে করিয়া জল খাইতে দিবে। ১৯

पौतश्रेषमधस्तात्पशीरवसिञ्चेदात्तंदेवेभ्योइवि-

'पीतग्रेषं' पानाविश्वष्ट मुद्बब् ''श्रात्तं देवेभ्यो हिवि: (म॰ ब्रा॰ २,२,७)"—'इति' मन्त्रम्पठन् 'एग्रोः' तस्यैव 'श्रध-स्तात् 'श्रवसिच्चेत्' नीचै: सिच्चनं कुर्वीत । २० পান করিলে পরে যে জল অবশিষ্ট থাকিবে, ভাহাতে "আতং দেবেভায় হবিঃ (মং ব্রাং ২,২,৭)"—এই মন্ত্র পাঠ করত সেই গাভীর অধোভাগ শিঞ্চিত করিবে। ২০

षयैनामुदगुत्मृप्य संज्ञपयन्ति । २१

'पथ' पनन्तरम् 'एनाम्' गाम् 'उदक्' चक्केत्तरतः 'उत्मृष्य' उत्सर्पयेन नीला 'संचपयित' इन्युः मासितार
ऋतिज इति । २२

অনস্তর বধ করিতে প্রস্তুত ঋত্বিক্গণ, দেই গাভিটীকে অগ্রির উত্তর দিকে লইয়া কাটিয়া ফেলিবে। ২১

तत्र च-

प्राक्षिरसमुदक्पदीं देवदेवृत्वे दिवाणाशिरसं प्रत्यक्पदीं पितृदेवत्वे। १२,२३

'देवदेवत्थे' काये ता 'प्राक्षिरसम् उदक्पदी' किन्तु पितृदेवत्ये काये 'दिचिणागिरसं प्रत्यक्पदी' संभाषेयु-दिति। २२,२३

তদ্মধ্যে ধনি দেবকার্ষ্যে এই ব্যপার ষ্টে ভ পশুর নিউক পূর্বে থাকিবে এবং পাদগুলিকে উত্তরাভিমুধ রাখিতে হইবে;—যদি পিভৃকার্ষ্যে হয় ত পশুর মন্তক দক্ষিণে থাকিবে এবং পদ-চভুষ্টয়কে পশ্চিমাভিমুধে রাখিতে হইবে^ক। ২২,২৩

^{*} এ নিয়ম কে**ৰ**ল এই স্থানের জন্যই নহে।

संज्ञायां जुहुयाद्यत्यश्मीयुमकृतिति १ २४.

'संज्ञताया' तस्या "यत्तमुमीयुमलत (म॰ जा॰ २,२,८)"
—'इति' मन्त्रेण 'जुडुयात्' श्राच्य मिति श्रेषः। २४

(महे शांकिषी कांग्रे। इहेटलहे "यद्भ छ (म॰ जा॰ २,२,৮)"
— এই মন্ত্রে আজ্য হোম করিবে। २৪

पत्नी चोदकमादाय पशोः सर्वाणि स्रोतांसि प्रचा-लयेत्। २५

'च' श्रीप तदैव 'पत्नी' यजमानस्य, 'उदकम् श्रादाय' 'पशीः' संज्ञप्तस्य तस्य 'सर्वीणि स्त्रीतासि' चज्जरिन्द्रियादीनि 'प्रचाकयेत्'। २५

এবং সেই সময়েই যজমানপত্নী, জল দিয়া ছিন্নমুণ্ডু গাভিটীর চক্ষুরিন্দ্রিয়াদি * প্রকৃষ্টরূপে গোত করিয়ে। ২৫

अयोग नाभि पवित्रे अनाधीयानुलीम माक्तत्य वपा मुद्धरन्ति । २६

'त्रग्रेण नाभि' नाभिरयतः नाभिसमीपे 'पवित्रे' 'त्रन्त-द्वाय', 'त्रनुक्षोमं' यथा स्थात्तथा 'त्राक्तत्य' चुरेण निमाभि-

^{*} মন্তকে চকুরাদি সপ্ত; স্তনচভুষ্টর, নাভি, শ্রোণি ও গুহাদেশ; এই ১৭ ছান।

गामि कर्त्तनं कला, ततः 'वपां' मिदसम् 'चडरिकां' चड-

নাভির অথেই, পবিত্রদ্ব অন্তর্হিত করিয়া লোমাকু সরণক্রমে ক্লুরের দারা নিম্নগামি-চালনে কাটিয়া তথা হইতে বপাণ উদ্ধৃত করিবে। ২৭

्ता_एणाखाविणाखयोः काष्ठयोरवसच्याभ्युच्य श्रप-येत् । २७

'श्राखा विश्वाखयोः' एतनामनपात्रयोः 'नाष्ठयोः' पनाश्र-निर्मितयोः जद्वीधोमुखीभावावस्थितयोः श्राधाराच्छादनयोः मध्ये 'तां' वपंा 'त्रवसच्य' संस्थाप्य 'त्रभ्युच्य' जन्नपातैः त्रप--येत्' पचेदिति । २७

উদ্ধৃত সেই বপা শাখা-বিশাথা নামক পলাশ কাষ্ঠীয় আচ্ছাদন সহ আধারে রাখিয়া জলের দ্বারা সামান্যরূপ ধুইয়া অগ্নিতাপে সিদ্ধ করিবে। ২৭

प्रसुरिततायां विश्वसंघेति ब्रूयात् । ५६

* মাংস ও চর্ম্মের মধ্যজাগে সমধিক পরিমাণে ছিত বশাকে বর্ণা কছে, মেদও করে। সর্বাজেই মেদ থাকে পরং আপাতত এই ছানের মেদই হোমার্থ গ্রহণ করিতে হয়। 'प्रसुरिततायां' प्रचारितायां तस्यां विषयायां 'विषयस्य' गां विगतचर्भां कुरुष 'इति' 'ब्र्यात्' । २८

এদিকে, দেই গাভীর নাভী সমীপ হইতে কাটিয়া নেদ ঝরাইয়া ঐ গাভীর চর্ম্ম ছাড়াইতে আদেশ করিবে।২৮

यथा न प्रागमिभू मिएशी णितं गक्केत्। २८

परं तत्र विश्वसने सातर्कों मिद ,मवलस्वाम् ;—'श्रमेः' 'प्राक्' पुरतः 'भूमिं' 'शोणितं' 'यंथा न गच्छेत्' इति । २८

পরং চর্ম ছাড়াইবার সময়ে যেন অগ্নির পুরোভাগে রক্ত ধারা গড়াইয়া না আইদে ।.৩০

मृता मभिघायीरगुदास्य प्रत्यभिघारयेत्। ३०

'मृतां' पक्तां वपाम् 'म्यभिघार्य' छतेन, 'उदक्' भाने: उत्तरतः, 'उदास्य' संस्थाप्य 'प्रत्यभिघारयेत्' पुनर्घृतेनैवा-भिषारणं कुर्यात्। ३•

ঐ বপা দিদ্ধ হইলে পরে উহাতে ঘৃত-সংবরা দিয়া অগ্নির উত্তর ভাগে নামাইয়া রাথিয়া প্রতিসংবরা অর্থাৎ পুনশ্চ তাহাতে ঘৃত-সংবরা দিবে। ৩০ .

स्थालीपाकाहता वपा मवदाय स्विष्टक्रदावृता वाष्ट्रकाये स्वाहिति जुहोति। ३१ ततः ग्रैखेन कठिनीभूता ता 'नपाम्' खाकीपाकरीत्या खिएकद्रीत्या वा अवदानेन 'घवदाय' कर्त्तियता, कर्तित-मंग्रं ग्रहीता "घष्टकायै खाहा"—'इति' मन्त्रेण तन प्रकी 'जुहीति' जुहुयात्। ३२

অনস্তর দেই অগ্নিপক বপা শৈত্য-প্রভাবে জমিয়া গেলে স্থালীপাক প্রণালীতে অথবা স্বিষ্টকৃৎ প্রণালীতেই ছুরিকার দ্বারা কাটিয়া কিঞ্চিদংশ গ্রহণ করত "অফকা দেবতার প্রীতির জন্য ইহা স্বীকৃত হউক"—এই মন্ত্রে হোম করিবে। ৩২

खानीपाकावृतान्यत् स्थानीपाकावृतान्यत् । ३२

'श्रन्यत्' श्रविश्वष्टकार्यजातं 'स्थासीपाकाइता' स्थासी-पाकरीत्येव सुर्यादिति श्रेषः । दिवेचनं प्रपाठकसमाप्ति-सूचक मिति। ३२॥ १०

इति साम्बेदीये गीभिसण्हासूते खतीयप्रपाठने द्यम-खण्डस्य व्याख्यानं सामश्रमिकतं समाप्तम् ॥ २ । १० ॥ । ॥ श्रध्यायस समाप्तः ॥ २ ॥

অবশিষ্ট কার্য্য সমস্তই স্থালীপাক নিয়মে করিবে॥ ৩৩ 'ইতি তৃতীয় অধ্যায়ের দশম থণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত এবং তৃতীয় অধ্যায়ও সমাপ্ত ॥ ৩

चनु प्रदर्शत वपात्रपायी प्राची मेक्स मूलां प्रतीची ं मितराम्। १

'प्रनु' पद्यात्, वपाष्टीमानन्तर मिति यावत्। 'वपात्र-पद्यी' वपात्रपणसाधन्यी ते प्रवीति याखा-विभाखे 'प्रहरित'
परिष्ठरेत्, प्रचिपेत्। कः ? पूर्वीतन्यायात् तत्वैवान्नी। तत्र च
प्रष्ठरणेऽयं नियमः,—'एकायूलां' प्राखानामिकां वपात्रपणीं
'प्राचीं' प्रागयाम्, 'इतराम्' प्रमुरां विभाखानामिकां वपात्रपणीं 'प्रतीचीं' प्रत्यगयाम् ; प्रष्ठरेदिति योज्यम्। १

বপাপাক কর্ম সম্পন্ন হইলে পরে সেই বপাঞ্রপণী • দ্বয় * সেই জ্বিতে ফেলিয়া দিবে; তন্মধ্যে একশূলাটীকে পূর্ব্বাথা করিয়া এবং অপরচীকে পশ্চিমাথা করিয়া ফেলিবে শা ১

^{*} অর্থাৎ উপর্যাধোভাবে যুগা, পালাশ কাষ্ঠ নির্মিত, বপা পাক সাধন পাত্রের। একটিতে বপা রাখিয়া সিদ্ধ করা হয় এবং আর একটি তত্পরি আছোদিত করা হয়; তন্মধ্যে সেই উদ্ধ মুখ পাত্রটীকে শাখা করে, এক শুলাও করে, ইহাতে বঁপা রক্ষিত হয় এবং ততুপরি আচ্ছাদনার্থ অধাম্থ স্থাপিত পাত্রটিকে বিশাধা করে।

[†] ইহা দেই অগ্নিতেই নিক্ষিপ্ত হইয়া থাকে বলিয়া ইহাকে ৰপাশ্ৰ-পনী হোম কহে।

चवदानावदानानि सर्वाङ्गेभ्योऽन्यच वामाच सक्यः क्रोमस्य । २

'वामात्' समयः, 'क्लोमः च', यन्यम्न, वामसम्बि क्लोम च वर्जियिला यन्येभ्यः 'सर्वाङ्गेभ्यः' 'यवदानानि' मासानि 'यवदान्त' चुरेण खण्डखण्डीकुर्वन्ति । २

বাম সক্থি (উরু) ও রোম (পিন্তকোষ) ব্যতীত সমস্ত অঙ্গ হইতেই খণ্ডখণ্ডাকৃত ভাবে মাংস গ্রহণ করিবে। ২

वामएसक्ष्यन्वष्टकाय निद्ध्यात्। २

तद्खिष्डितं 'वामं सक्षि 'ग्रन्वष्टकाय प्रतुपद्वस्त्रमाणाय कर्मचे 'निद्धात् संस्थापयेत्। ३

বাম সক্ণিটি সমস্তই 'অম্বন্ধক্য' কার্য্যে ব্যবহারার্থ থাকিবে*। ৩

^{*} এতাবতা অষ্টকা কোষ্যে বাম সক্থি ও ক্লোম ভিন্ন অপর স্মন্ত মাংসই গ্রহণীয় হ'ল এবং অম্বষ্টক্য (প্রেই বলা হইতেছে) কাৰ্য্যে বাম সকুৰি মাজ ব্যবহৃত হ'টবে ছিন্নীকৃত হ'ইল প্রং ক্লোম অব্যবহার্য্য থাকিল স্থতরাং উহা ফেলিয়া দিবে॥

तसित्रवामी श्रप्यत्योदनचरुञ्च माध्यसचरुञ्च पृथङ्-मेचणाम्यां प्रदक्षिण मुदायुवन् । ४

'तिसिनेव' एकचिन् 'अम्नो' 'घोदनचर्च मासचर्च' उभावेव चरू 'एयङ्मिचणांग्या एयक्एयक्ष्यापिताग्यां मेच-णाग्यां 'प्रदक्षिणं' दिचणावर्त्तेन मेचणचासनं यथा स्थात्तथा 'उदायुवन्' जर्द्दमीविसिश्रयन् 'श्रपयति' श्रपयेत्, चेदिति । ४

শেই এক অগ্নিতেই* ওদনচরু ও মাংসচরু; এ উভয় চরুই পাক করিবে পরং ছুই চরুই মধ্যে মধ্যে পৃথক্ ছুই মেক্ষণ দ্বারা ঘাঁটিয়া দিতে হইবে শ । ৪

गृताविभयायीदगुद्दास्य प्रत्यभिधारयेत्। ५

'मृतौ' तो चक 'मिमार्च' द्यतेन, 'उदक्' मनेक्तरतः 'उदास्य' संस्थाप्य 'प्रत्यभिवारयेत्' द्यतेनेव । प्

ঐ চরুত্ব স্থান স্থান হইলেই ঘৃত-সংবরা দিয়া অগ্নির উত্তর ভাগে নামাইয়া তাহাতে পুনশ্চ ঘৃত-সংবরা দিবে। ৫

[🕈] অর্থাৎ আমিষ নিরামিষের বিভিন্ন ব্যবস্থা হইবে না।

[†] যাহাতে উপর্যয়ে ও চতুস্পার্শে এক রস স্থাক হয় এস্থলে 'পৃথিক পূথক্
ছই মেকাণ হারা' বলার ইহাই প্রকাশ পাইতেছে যে মাংসের হাতা,পারসের
হাঁড়িতে এবং পারসের হাতা মাংসের হাঁড়িতে দেওয়া নিষিদ্ধ।

कंसे रस महासिच्य प्रचशाखावृति प्रसरेऽवदानानि कृत्वा स्थानीपाकावृतावदानानां क्ष्येऽवद्यति खिष्ट-कृतस्य पृथक् । ६

मंसचक्खाकीतः निचीच 'रसं' मंस्यूषं 'कंसे' कांस्य-पात्रे 'प्रवामिच' पातियला 'पूच्याखानित' पूच्याखा-निर्मिताच्छादनविश्विष्टे 'प्रस्तरे' प्रस्तरनिर्मितकुचे 'प्रवदा-नानानि' यूषद्दीनमंसखण्डानि 'कला' खापियला 'च' प्रपि 'स्तिष्टकतः' स्तिष्टकचागार्थं 'प्रयक् कंसे' पूर्वखापित-यूषाधारातिरिक्तकां खपात्रे 'खाकीपाकाष्टता खाकीपाक-रीत्या 'प्रवदानानं।' मंसानं। किच्चिदंग्रम् 'प्रवदाति' सङ्क्षी ग्रह्माति। ६

মাংদের যুষ্টুক্ একটি কাংল্য পাত্রে ঢালিয়া রাখিয়া
মাংদগুলি একটা পাধরের কুণ্ডীতে রাখিবে এবং পুনশ্চ
ঐ মাংদ হইতেই কিঞ্চিদংশ স্থালীপাক নিয়মে কাটিয়া
লইয়া শ্বিউকুৎ যাগের জন্য অপর কাংদ্য পাত্রে রাখিবে ১৬

चरोरु बुत्य विष्यमाव मवदानै: सष्ट यूषेया सद्वयेत्। ७

भीदन परसासीतः 'विस्तमात' विस्तप्रमाणं 'परोः' भंगम् 'छवृत्व' 'पवदानैः' प्रच्याचाच्छादितप्रस्तरयाप- स्थितः मासवक्षैः 'सह' 'यूषेन' कास्त्रपापक्षेत्र मासदिष

'संबंदेत् एकीकुर्यात् तनेव यूषपाने यूषमध्ये एव स्थापये-

ওদন চরার স্থালী ছইতে বেল-প্রমাণ চরা লাইয়া।
(সেই পাধর বাটিতে, রক্ষিত) মাংস খণ্ডের সহিত (সেই
কাংস্য পাত্রস্থ) মৃষে সিশাইবে। অর্থাৎ সেই মৃষের পাত্রে
মুষের সধ্যে রাখিবে। ৭

चतुर्यं होत मान्यं रहीत्वाष्टर्नप्रयमया जुहुयादमाव-मिहिति। ८

'चतुर्ग्यकीतम् पान्यम्' (पूर्ववत्) ग्रहीत्वा 'घष्टर्व-प्रवंसया' प्रष्टाना स्वां समाहारीऽष्टर्चम् (म॰ बा॰ २,२,८— १६), तत्र या प्रवसा ऋक्, तया 'प्रम्नावन्नः' (म॰ बा॰ २,२,८)—'इति'॰ 'प्रनया जुक्र्यात्' ग्रहीतं तत्। ८

পূর্ব্বোক্ত রীভিতে চহুর্গৃহীত আদ্য গ্রহণ করিয়া 'অগ্না-বিগ্নি: (ম • ত্রা • ২,২,৯—১৬)'—ইত্যাদি মন্ত্রাফকের প্রথম মন্ত্রণাঠ করিয়া হবন করিবে। ৮

महीतात् तृतीयमात्र मवदाय दितीयातृतीयाश्यां विश्वास्त्रात्ते व्यवधानित्र क्षां स्वाद्याक्षात्र द्यात्र विश्व स्ववदाय सीविष्ट-स्वस्त्र मध्यां सुद्धात् । ८

'सनीतात्' (पूर्वीतात्) यूषपाने नीतात् विस्वप्रमाणात् चोदनचरोः 'खतीयमाचम्' एकखतीयांग्रम् 'अवदाय' कर्त्त-'दितीयावतीयाभ्याम्' "शीनूखनाः—रहास्यदम् (म॰ व्रा॰ २,२,१०--११)" - इत्वेताभ्या चङ्भ्यां 'जुड़ोति' जुडुयात्। तत्र च 'उत्तरस्थाम्' ढतीययाम् "इडायास्यदम्" — इत्येतस्थाम् एव चन्ते 'खाष्टाकारं द्धाति' स्वाष्टापदं प्रयु-ज्यात्। 'अवरे' अपरे हे हतीयमात्रे 'चतुर्थी-पश्वमीभ्याम्' "एवैव सा या पूर्वी -- एवैव सावा प्रथमा (म॰ झा• २,२,१२--१६) इत्येताभग्राम् ऋग्भग्रां षष्टी-सप्तमीभ्यां "यां देवाः प्रति-संवकारस्य प्रतिमा (म० ब्रा॰ २,२, १४ - १४" - इत्ये ताभा जुडुयादिति। 'सौविष्टक्ततम्' स्त्रिष्टक्तदर्थे 'ग्रंपम्' द्रत्ये ताभग्र सगभगां 'च' एव मेव "उत्तरस्यां स्वाहाकार"-इत्येतिवियनैव स्थाकीपाकरीत्या यद् रम्हीतम्, तत् 'घवदाय' रम्हीता प्रष्टम्या' "श्रन्वियत्रो (म॰ बा॰ २,२, १६)" - इत्यनवर्षा 'जुडुयात्'। ८

পূর্বোক্ত বিল্ব প্রমাণ যে ওদনচর মাংদের সহিত
মিশাইয়া যুর্ষের মধ্যে নীত হইয়াছে, তাহা হইতেই এক
তৃতীয়াংশ গ্রহণ করিয়া দিতীয় ও তৃতীয় মদ্রে একটী
আন্তৃতি প্রদান করিবে; তাহার তৃতীয়টীর শেষেই স্বাহা
শব্দ প্রয়োগ করিবে। অপর ছুই তৃতীয়াংশও চতুর্থ ও পঞ্চম
মন্ত্রে এবং ষষ্ঠ ও সপ্তম মদ্রে, এইরূপ নিয়মে অর্থাৎ
শেষ মদ্রের শেষে স্বাহা যোগ করিয়া যথাক্রমে ছুইটী
আন্তৃতি প্রদান করিবে। স্বাশেষে অ্যাইম মন্ত্রটি পাঠ

করিয়া স্থিক কং যাগের জন্য পূর্বে গৃহী ত্ (পৃথক্ কাংস্য পাত্রে রক্ষিত) মাংস খণ্ডগুলি হবন করিবে। ১

मांसाष्ट्रकायाः पवध्यकत्तीव्यता सुपदिशति,--

यद्यु वा चलपसन्भारतमः स्यादिष पश्चनैव कुर्वीता-पिवा स्थालीपाकां कुर्वीतापि वा गोग्रास माइरेदिपि वारख्ये कच सुपाधाय ब्रूयादेषा मेऽष्टकेति—न्तेव न कुर्वीत न स्वेव न कुर्वीत्। १०॥ १

'यदि' 'छ' श्रिप 'वै' निश्चयेन 'श्रत्यसभारतमः' श्रत्याक्या योजनः पुरुषः स्थात्, 'श्रिप' तथापि 'पश्चना' सप्तानां ग्राम्याणां पश्चना मन्यतमेन येन केनापि 'क्वर्वीत' 'एव' सम्पाद्यौतेव 'एता मष्टकाम्। 'श्रिप वा पश्चभावेऽिष 'स्थालीपाकं' 'क्वर्वीत' एव। 'श्रिप वा' स्थालीपाक्षकरणसामध्याभावेऽिष 'गोग्रासम् श्राहरेत्';—एतेनापि सिष्टेवामाष्टकाक्षत्यम्। श्रिप वा 'श्र्रस्थे' 'कच्चम् उपाधाय' कचंद्रशैयित्वा, जर्ड्वबाडुर्भूत्वेति यावत्, 'एवा मे श्रष्टकां'—'इति' 'श्रूयात्,' एतेनापि सिष्टेवामाष्टका कत्यम्। 'तु' प्रत्युत गोपश्चलाभे मांसाष्टकां 'न क्वर्वीत' — 'इति 'न एव'। द्विवनं प्रपाठकसमाप्तियोतकमिति समाप्ता मांसाष्टका। १०॥ १

द्रित सामवेदीये गोभिसरुद्धस्त्रे चतुर्थेप्रपाठके प्रथमखण्डस्य सामयभिक्ततं व्याख्यानं समाप्तम् ॥ ४ । १ ॥ ষদিও বিশেষ আয়োজন না করিতে পারে, তথাপি
পশু ঘারাই মাংসাইক। করিবে। নদি পশুর ধারা করিতে
না পারে ত ছালীপাকের ঘারা করিবে। অভাবে গোগ্রাস
দান করিলেও চলিবে। তাহার সামর্থ্যও না থাকিলে বনে
গিয়া বাছম্ম তুলিয়া বলিবে—'এই আমার মাংসাইকা'।
পারং 'মাংসাইকা' করিবে না ইহা কোন রূপেই হইতে
পারে না ॥ ১০। ১

() - गाः मकेका मबाख।

ইতি চতুর্থ প্রপাঠকের প্রথম খণ্ডের অমুবাদ সমাপ্ত ॥ ৪,১

प्रत्वष्टक गार,-

श्रवस्ततीऽन्यष्टक्य मपरश्रवी वा । १

'ततः' पष्टक्कार्यादनन्तरम्। 'मः' दितीयदिने 'प्रपर-म्बः' द्वतीयदिने 'वा' 'प्रम्यष्टकाम्' प्रम्यष्टकासत्य' सुर्था-दिति। १

অন্টকা কার্য্যের পরদিনে বা তৎপরদিনে অম্বটক্য করিবে।.>

दिचणपूर्वेऽष्टमदेशे परिवारयनि तथायतं तथामुखैः क्रत्यम् । २ 'आयासभूमी 'द्जिषपूर्व' दिश्वपूर्वयिदिशीरन्तरासे आमीयकीचे, 'पष्टमदेशे' खावासखानाष्टमे भागे, 'तवायतं' दिश्वपूर्वायतं खानम्, 'तवामुखे:' चाम्येवाभिमुखे: खापित सभारादिभि: 'खलम्' अन्यष्टकाम् कार्यं यथा खादेवं प्रयस्तं । कला 'परिवारयन्ति' 'परितः चाण्डादयन्ति, जाण्डादयेयुर्जना यक्रमानकचैकरा इति । २

বাস্ত ভূমির আগ্নেয় কোণে, অফ্টমভাগ স্থান ব্যাপিয়া, দক্ষিণ-পূর্ব্ব দিকে বিস্তৃত, ঐ আগ্নেয়াভিমুখে স্থাপিত দ্রব্যা-দির দারা কার্য্য সম্পন্ন করিবার ব্যাঘাত না হয়, এরূপ প্রশস্ত একটি মণ্ডপ প্রস্তুত করাইবে। ২

चतुरवरार्डेग्रान् प्रक्रमान् पश्चादुपसञ्चार उत्तरार्डे परिवृतस्य सञ्चर्णं कृत्वामिं प्रस्थानि । ३

'परिष्ठतस्य' तस्य मण्डपस्य 'त्रवराषंत्रान्' त्रपराषे विद्तितान् 'चतुःप्रक्रमान्" त्रम्यूनान् दाद्यपदभूमीः विद्याय ततः 'पयात्' 'डपस्त्वारः' गमनागमनमार्गः भवेत्, 'उत्तराषे' तु 'सच्चं' पूर्वीतं 'क्राता' 'प्रमिनं प्रणयन्ति'। ३

সেই মণ্ডপের মধ্যে উপরিভাগে অন্যন দাদশ পদ ভূমি. ভূমাগ করিয়া তৎপশ্চাৎ গমনাগমনের পথ রাখিয়া নিম্নার্কে লক্ষণ করিয়া ভাহাতে অমি প্রণয়ণ করিবে। ৩

पश्चादकी बजुष इं इंश्इबिखा सक्तत्म हुशैतं ब्रीहि-मुष्टि मवहन्ति सब्योत्तराभ्यां पाणिभ्याम् । ४ 'श्रमी: पसात्' एक् खलं' हे हियला हर् खापित्सा तत्र 'सकत्' एकवारेणैव 'सम्महीतं' 'ब्रीहिस्ष्टिम्' कित्ययमुष्टि-परिमितं धान्यं यथा च कत्यं सम्पर्धेत 'सन्योत्तराभ्याम्' एभाभ्या मेव 'पाणिभ्यां' सुग्रलं ग्रहीला 'श्रवहन्ति' श्रवहन्यात्। ४

অগ্নির পশ্চান্তাগে দৃঢ়রূপে উদ্থল স্থাপন করিয়া তাহাতে একবারেই করেক মুষ্টি পরিমাণ ধান্য লইয়া উভয় হস্তে মুশল ধরিয়া ধান্যাবঘাত করিবে। ৪

यदा वितुषाः स्युः सक्तदेव सुफलीक्ततान् कुर्वीत ।५

तेनावघातेन 'यदा' ते धान्यसङ्गाताः 'वित्रघाः' विगतत्वाः 'खुः' तदा 'सकदेव' एकवारेणैव तान् अवङ्गधान्यसमूङान् 'सुफलीकतान्' यूर्णीदिना तुषान् प्रथम् कात्य तण्डुसङ्गपान् 'कुवीत'। ५

প্রবিহিত অবঘাতের হারা যখন ধানাগুলি ত্রসম্বন্ধশূন্য হইবে তখন শূর্পাদির হারা ঝাড়িয়া সেই তুষ্গুলি
ভিড়াইয়া দিবে (এইরূপে তণুল প্রস্তুত হইল)। ৫

अधामुद्धाच सक्यो माएसपेशी मवक्कत्य नवायाए सूनाया मणुश्रक्षेद्येद्यया मांसाभिषाराः पिराडा भविष्यन्तीति। ६ 'संब' घपरच 'च' 'घमुणात्' घष्टकाये हतायाः गोः 'सन्धः' रिचतवामसन्धिभागात् 'मांसपेशीम्' 'घवकत्य' कर्त्तनेन रहीत्वा 'नवायां' 'स्नायां' व्यक्तनकर्त्तन्यां तथा 'घण्यः' हेद्येत्' 'यथा' च कर्त्तिताः ते 'मांसाभिघाराः' प्रतमित्रिताः सन्तः 'पिण्डाः' पिण्डांकाराः भवेयुनीम । ६

এ দিকে সেই পূর্ব-রক্ষিত বাম উরু হইতে মাংস-পেশী-গুলি কাটিয়া লইয়া নৃতন বঁটিতে অতি সূক্ষারূপে কুচি কুচি করিয়া কাটিবে; এত কুচি কুচি করিবে, যাহাতে উহা স্বত-সংবরাযুক্ত হইলেই অর্থাৎ কিঞিং ঘাঁটিলেই পিগুলির হইয়া যাইবে অর্থাৎ দলা বাঁধিয়া যাইবে। ৬

तस्मिन्नेवाग्नी श्रपयत्योदनंचरुञ्च मांसचरुञ्च पृथङ्-मैच्चणाभ्यां प्रसच्य मुदायुवन् । ७

'तिसिन्नेव' एकसिन् 'ग्रंग्नी' 'श्रीदनचर्च मांसचर्च' उभावेव चर्क 'एवक्मेचणाग्यां' एवक् एवक् खाणिताभगां मेचणह्याग्यां 'प्रस्यं' वामावर्त्तेन मेचणकान्नं यथा स्थात् तथा 'उद्याय्वन्' अर्द्वमीषिमश्रयन् 'श्रपदित' श्रपयेत्, पर्वे-दिति। ७

• मृताविभिघार्य दिचिणोद्दास्य न प्रत्यभिघारयेत्। दि . 'मृतो' तो चक 'मिभवार्य' एतेन, 'दिचणा' मन्नेदिचिणतः . 'उदास्य' संस्थाप्य 'न प्रत्यभिवारयेत्' मृष्टकाया मिवाच प्रत्यभिघारणं न कुर्वीतिति । द ঐ চরাৰয়, স্থাসিক হইলেই স্থত-সংবরা দিয়া আগ্রর দক্ষিণে নামাইবে পরং তাহাতে পূর্ববং প্রশচ স্থত-সংবরা দিবে না। ৮

दिचणार्षे परिवृतस्य तिमः कर्षः खानयेत् पूर्वी-पक्रमाः प्रादेशयामास्रतुरङ्गलपृथीसयावखाताः। ८

'परिवृतस्य' तस्य मण्डपस्य 'दिखणार्वे' दिखणें प्रेमे 'तिस्रः कर्षूः' स्रोन् गर्तान् 'खानयेत्'; तास कर्षनः 'पूर्वीपस्तमाः' पूर्वदिगारस्य समिणारस्याः, 'प्रादेशयामाः' प्रादेशपरिमित-दीर्घाः, 'चतुरक्रुकप्रध्योः; चतुरक्रुकप्रभस्ताः, 'तथा भवस्वाताः' चतुरक्रुकस्थातिविश्रष्टाः भवेयुरिति। ८

পরিরত দেই যজ্জমগুপের দক্ষিণাংশে তিনটি গর্ত্ত খনন করাইবে; ঐগুলি দীর্ঘে প্রাদেশ পরিমিত, প্রশত্তে চতুরসুল মাত্র এবং দেই চতুরসুল খাতও হইবে। ৯

पूर्वस्थाः कर्ष्याः पुरस्ताक्षचणं क्रत्याग्निं प्रणयस्य-परेण कर्षः पर्याद्वत्य जच्चणे निद्ध्यात्। १०,११

'पूर्वस्था: कर्षाः' प्रथमस्य गत्तस्य 'पुरस्तात्' 'क्रच्यां' पूर्वीं तर्कः 'क्रस्तां' तक 'प्रस्मि' 'प्रयम्मि' प्रयोग्नितिः। किन्न ; 'प्रयोग कर्षः' कर्त्वाम् क्ष्यरपाक्षेऽदूरे एव क्षास्मि 'प्रयोग्नित्व' परित जाहत्य 'क्षच्यो' पूर्वीतो 'निद्ध्यान्' स्कापयेन् । १४,११

প্রথম গর্ডটির সম্মুখেই লক্ষণ পূর্ব্বক্র .অ্রি প্রণয়ন করিবে এবং যে লক্ষণদয়ে অ্রি আছত হইকে, উহা সেই গর্ত্ত লির অনতিদূরে অপর পার্খে রাখিয়া দিবে। ১০,১১ ·

सक्तदाच्छितं दर्भमृष्टिएस्तृणोति कर्ष्य पूर्वीप-क्रमाः । १२,१३

'माच्छिय' रेपच्छिय' किश्विमूलच्छिय' 'दर्भमुष्टिम्' 'सकत्' एकवारं 'स्तृणोति' सृत्युवात्, मन्नेयतुर्दिचु । 'व' पपि 'पूर्वीपक्रमाः कर्षुः' सृज्यादेव । १२,१३

মূল ভাগে কিঞ্চিৎ ছিন্ন কুশামুষ্টি একবারেই অগ্নির চতুর্দ্দিকে ছড়াইয়া দিবে এবং পূর্ব্বাদিক্রমে দেই গর্ভগুলিও ভাহাতে আন্ত করিখে। ১২,১৩

पश्चात् वर्ष्णाएखसर मास्तारयहचिषागै: कुगै-देचिषाप्रवणम् । १४

• 'कर्षू थां' मत्तानां 'पयात्' 'दिचिषापै: क्रुगैः' 'दिचिषा-श्रवणम्' 'स्रस्तरम्' 'पास्तारयेत्' । १४

ঐ গর্ত্তরের পশ্চাদ্তাগে দক্ষিণাগ্র কতিপয় কুশার দার। দক্ষিণা-প্রবণ স্বরূপে স্বস্তরান্তরণ করিবে। ১৪

हषीस्रोपदध्यात्रव । १५

'तम' मर्पूणां पथादेव 'हपीं' माडासमं 'च' 'उपद्ध्यात्' स्वापयेदिति । १५

সেই স্থলেই রুষীও (পাঁড়ি) স্থাপন করিবে। ১৫

चसाचाहरको नैकाः सव्य' बाह्य मनु चकस्यालेगा मेच्च क्षे क्ष्सं दवीं मुदक मिति । १६

'चसी' चस्य यजमानस्य 'सन्ध' बाइम् चतु' सचीतत्य वामभागे इति यावत् 'चरस्यास्त्री' मांसीदनयीः 'मचपि' चन्ना-वावत्तीनसाधने 'संसम्' चन्नवाधारभूतं नांस्त्रपाचम् 'दवीम्' परिवेशनसाधनम्, 'चद्रकम्' च 'एकैक्यः' क्रमात् 'चाइ—ं दन्ति' जाह्नत्य स्थापयेयुः । १६

এই যজমানের বামভাগে মাংস ও চরুর হাঁড়িবর, এবং উহাদের হাতাবয়, কাংস্যপাত্র, পরিবেশনের হাতা ও জল আহত হইয়া রক্ষিত থাকিবে। ১৬

पत्नी बर्हिषि शिलां निधाय खगरं पिनष्टि तस्यां-द्वीवाद्मनं निष्ठाच्य तिस्रो दर्भपिद्मुलीरञ्चति संव्यन्तरा-सौलञ्चोपकल्पयेत् चौमदयाञ्च । १७—५०

'यत्नी' यजमानका, 'वर्षिव' क्रुगोपरि 'श्रिकां' पेमणा-धारभूतां 'निधाय' संस्थाप्य, तम्न 'स्थगरं' चन्दनादिकं गन्ध-द्रव्य 'पिनष्टि' पेषणं क्रुगीत्। विश्व 'तस्काम्' एव गिकायाम् 'प्रंचनं' सीवीरं 'निष्ठ्य' वर्षयिला तेन 'तिस्नः दर्भपिक्त् सीः' 'स-धन्तराः' व्यन्तरः पुनःपुनरवकागः, तलहिताः कला 'प्रक्षति' प्रक्षेत्। 'च' प्रपि 'तेसम्' 'चपकंत्रयेत्' करतसः मह नाहिना पेषणेनेव वा तिसानाम्। 'चौमदगां' सुमनिर्मितः ' वसनस्य 'दगां' प्रान्तस्थितद्यास्त्रस्त्रम् 'च' प्रपि 'चपकत्ययेत्' चौमवसनप्रान्ततो निकास्य रचेत्। १७—२०

যজমান পত্নী, পাতিত কুশাসমূহের উপরি শিলা রাখিয়া তাহাতে স্থগর (চন্দ্রনাদি) পেষণ করিবে। এবং তাহাতেই অঞ্জন ঘবিয়া (দেই অঞ্জন ঘারা তিনটি দর্ভপিঞ্লী, ব্যন্তরা করিয়া অর্থাৎ কিঞ্চিৎ কিঞ্চিৎ ফাঁক রাখিয়া (সজারুর কাঁটার ন্যায়) রঙ্গাইবে। সেই শিলাতেই তৈলও সম্পাদন করিবে এবং রেশমী বজ্রের দশী হইতে সূত্র নিজাশন করিয়াও রাখিবে। ১৭—২০.

श्रुवी देशे ब्राह्मणाननिन्द्रानयुग्मानुद्रशुखानुप-विश्व दर्भान् प्रदायोदकपूर्व तिलोदकं ददाति पितु-नीम यहीत्वासावेतके तिलोदकं ये चाच त्वा मनु याएश्व त्व मनु तसी ते खधेति। २१

ंश्रदी देशे' पवित्रे खाने (कर्षूणां 'दिचणत एवं; यथा च तेषा मसत एव कर्षूपिण्डाः खुः) 'चनिन्द्रान्' पाङ्क्रेयान्, 'सयुक्यान्' नीन् 'ब्राह्मणान्' 'उदसुखान्' 'उपवेश्व' तेश्वी 'दर्भान्' पासन्त्रवें 'प्रदाय', 'पितः' ख्रस्क 'नाम' 'यहीं ला'
"ससावेतत्ते"—इत्यादिमन्त्रेण 'उद्दलपूर्व' उद्दलहानपूर्वम्,
'तिसोदलम्' तिसेमित सदनं 'ददाति' द्यात्। २१

সেই তিনটি গর্ত্তের দক্ষিণে কুশাসনে পাঁক্তের আক্ষণত্রেরকে উত্তরাভিমুখে বসাইয়া স্বীর পিতার নামোচ্চারণ করত
তাঁহাদের এক জনার হস্তে প্রথমে কিঞ্চিৎ জল দিয়া তৎপরে
"অসাবেতৎতে"—ইত্যাদি মন্ত্র পাঠ করত তিলমিশ্র উদক দান করিবে। ২১

चप उपस्पृष्यीव मेवेतरयोः । २२

'इतरयोः' खिपतामकपितामकयोः प्रतिनिधिन्नाक्राणयोः चिप 'एव नेव' उदकपूर्वं तिकोदकदानम्, प्रम् 'चप उपखुव्य' जलस्पर्यनं कत्वा। एकस्मे नाक्राणाय स्विष्टनामोचारणपूर्वक मुदकदानं त मनु तिकोदकदानच कत्वा ततो जलस्वर्धन क्रिक्तवापरस्मे दितीयनाक्राणाय स्विपतामकनामोचारणपूर्वक सुदकदानं त मनु तिकोक्ष्यदानच प्रकृत्य
ततः पुनरिष जलस्पर्यं प्रकृत्य द्वतीयनाक्राणाय स्वप्रतामकनामोचारणपूर्वक सुदकदानं त मनु तिकोदकदानच कुर्यादितिभ २२

পিতামহ ও প্রপিতামহের প্রতিনিধি স্বরূপে অপর ব্রাহ্মণ ছুইটিকেও এরপ জল দান পূর্বক তিলজল দান করিবে:পরং একলনাকে দিয়া অপরকে দি'বার সময়ে হস্ত ধৌত করিতে হইবে। ২২

तथा गस्थान्। २३

'गत्थान्' प्रपि तेभ्यः 'तथा' एव द्यात्। २३

गक्षां नि । ८२ । १०

चनी वरिष्यामीत्यामन्त्रगण्हीष्यतः। २४

'होचतः' होमं करिचतो यजमानस्य "ग्रम्नो करिचामि" —'इति' उत्ता 'गामलाणं' कर्त्तव्य मिति । २४

্ হোম করিবার পূর্বেই যজমান, সেই প্রাহ্মণত্তয়কে জিজ্ঞাদাকরিবে,—'অগ্নিডে পিতৃগণের অচ্চনা করিব ?'। ২৪

कुर्विख्ते, कएसे चरू समवदाय मेच्चणेनोपन्नातं जुच्चयात्. खाद्या सोमाय पित्यमत द्रति पूर्वाएखाद्यामये कव्यवादनायेखुत्तराम्। २५॥२॥

. तै: पामन्तितत्राद्वाचे: "क्रव"—'इति' 'उक्ते' कोमकरणें प्रवृत्ती यजमान: 'कंसे' कांस्थपाते 'चक् प्रोट्नचक् मांसचकं कं 'सम्बद्धाय' एकीकत्य 'भिचणेन' तदीतं कि चिद् च्यूहीत्वा 'उपचातं खुदुयात्' उपचातनामहवनं यागारक्षसूचकं कोर्म कुर्यात्। तत्र 'पूर्वाम्' पाक्षति "खाक्षा सोमाय पिद्धमते"— इति, 'उत्तराम्' पाइति " साहास्त्रवे क्यावाहताव"— 'इति'। २५ ॥ २ ॥

इति सामवेदीये गीभिलग्रज्ञसूत्रे चतुर्थप्रपाठके हितीयखण्डस्य व्याख्यानं सामस्रमित्रतं समाप्तम् ॥ ४ । २ ॥

দেই জিজ্ঞাদিত ব্রাহ্মণগণ, এক বাক্যে 'কর' বলিলে কাংস্য পাত্রে মাংসচরু ও ওদনচরু, উভয় চরুই একত্র গ্রহণ করিয়া ভাহার কিঞ্চিদংশ মেক্ষণের ছারা লইয়া উপঘাত হোম করিবে। তন্মধ্যে 'বাহা সোমায় পিতৃ-যুতে (ম॰ ব্রা৽ ২,৩,১)"—এই মন্ত্রে প্রথম আহুতি প্রদত্ত হইবে এবং "ব্যাহাগ্নয়ে কব্যবাহনায় (ম॰ ব্রা॰ ২,৩,২)"— এই মন্ত্রে ছিতীয় আহুতি প্রদত্ত হইবে।২৫॥ ২॥

চতুর্থ অধ্যায়ের বিতীয় খণ্ডের অমুবাদ সমাপ্ত। ৪,২

चत जहुँ प्राचीनावीतिना वाग्यतेन क्रत्यम्। १

^{*} প্রারম্ভ কৃচক কোমকে উপবাত বোম করে। (১৩ই ৮৭০ ২-৪ পত্রে)
এডাবৎপর্যান্ত অবইণ্য কার্য্যের আরম্ভ হইল।

'पतः अर्धन्' एतः, पारम्य प्रम्यष्टकासम् ति यावत्। 'प्राचीनावीतिना' द्विषकास्त उपवीतं छ्लाः, 'वास्तिन' नियतवाग् भूला 'कल्यम्' एतदन्वष्टकां नाम कार्यं मिति। १

ইহার পর হইতে অশ্বফীক্য কার্য্য সমাপ্তি পর্যান্ত যে যে ক্রিয়া করিতে হইবে, তাহা প্রাচীনাবীতি হইয়া করিবে এবং তৎকালে প্রয়োজনাতিরিক্ত বাক্য ব্যবহার করিবে না। ১

सव्येन पाणिना दर्भपिञ्जली गृहीत्वा दिचणायां लेखा मुक्किवेदपहता असुरा दति। २

'सब्येन' वानेन 'पाचिना' 'दर्भपिष्मूकीं' स्रस्तरात् 'ग्रहीला' दिचिषे पाणो 'श्रपहता भस्तरा (म॰ ब्रा॰ २,३,३)" — 'इति मन्त्रेष 'दिचणार्यां बेखाम्' तयैव पिष्मूख्या 'चित्रक्षेत्' तास कर्षृष्टिति। २

বাম হত্তে স্বস্তর হইতে একটি দর্ভপিঞ্লি টানিয়া লইয়া দক্ষিণ হত্তে গ্রহণকরত ভদ্দারা "অপহতা অস্তরা (ম॰ আ॰ ২,৩,৩),—এই মজে দেই তিনটি কর্মুর মধ্যেই ক্রমেন্ দক্ষিণাভিমুখী রেখাপাত করিবে। ২ सव्येनैव, पाणिनोत्म् यशीत्वा दिवाणोर्चे कर्षूणां निद्ध्याद्यो कृपाणि प्रतिमुच्चमाना द्रति । ३

'सबीन एव पाचिना' 'चसूकं'. च्यसहिनं 'ग्रहीला' पानीय दिचिष पाणी 'कर्षूणां' तासां मध्ये 'दिचिणाहें' (तथा रेखाप्रातसुचे इति फिलतम्) "वे कपाणि (म॰ ब्रा॰ २,३,४)"—इति मन्त्रं सर्वचैव पठन् तं हस्तस्य सुरुमूकं 'निद्धात्' स्थापवेत् । ३

বাম হত্তেই উলাক লইয়া দক্ষিণ হত্তে করিয়া দেই কর্ছ গুলির মধ্যে দক্ষিণাদ্ধে অর্থাৎ রেখাপাতের অগ্রভাগে "যে রূপাণি (ম॰ ব্রা০ ২,৩,৪)"—এই মন্ত্রটি পাঠ কর্ত স্থাপন করিবে। ৩

ं चय पितृनावाच्यखेत पितरः सोम्थास द्रति । ४

'यथ' यनकरम्। तत्रैव "एत पितरः सोम्यासः (म॰ बा॰ २,३,५)"-'इति' 'पितृन्' पिद्यपितामसप्रितामसन् यथाक्रमेष 'बावास्यति' बावास्येदिति।

শ্বাস্তর সেই'ক্যুত্রিয়ে এককালেই পিতা, পিতামহ ও প্রপিতামহ;—এই তিন ব্যক্তিন, 'এত পিতরঃ! (ম॰ ভা• ২,৩,৫)''—মন্ত্র পাঠাসুদারে আবাহন করিবে। ৪

पवीदपावान् क्रापूष निदध्यात्। ५

'अथ' आवाइनानन्तरम्, 'कर्षूष्' 'बदपात्रान्' चौन् एक्षेकक्रमेण 'निद्ध्यात्' स्थापयेदिति । ५

তদনন্তর সেই কর্ষ্ গুলিতে এক একটা জলপাত্র স্থাপন করিবে। ৫

सब्येनैव पाणिनोदपातं गृहीत्त्वावसलिव पूर्वस्यां कर्ष्वां दभेषु निनयेत् पितुनीम गृहीत्त्वासाववनेनिच्च वे चात त्त्वा मनु याण्य त्व मनु तस्मै ते खधीत । ६

'सबीन एव पाणिना' 'उद्पातं' इतः पूर्व सेव स्थापित सुदक्तपान' 'ग्रहीला', 'तदुदक्तपातस्थं जलम् 'भवसलि' दक्तिणहस्तवहाष्ट्रुंष्ठमूलेन पित्यतीर्थेण पथा 'पितुनीम ग्रहीला' स्विपद्यनामग्रहेणपूर्वकं "भसाववनेनिक्य"—इति मन्त्रं पठन् 'पूर्वस्थां कर्षां' पातिया ये दभीः, तेषु 'दभेषु' 'निनयेत्' भक्ततं पितरं प्रापयेदिति । ६

• বাম হস্তের দারাই দেই কর্সু সমীপে স্থাপিত জলপাত্র প্রীহণ করিয়া দক্ষিণ, হস্তের বৃদ্ধাঙ্গুড়-মূল-পথে জল ঢালিয়া, দেই জল, পিতৃনাম গ্রহণ পূর্বাক 'জেদো অবনেনিক্লু''— ইত্যাদি মন্ত্র পাঠ করিয়া পূর্বা-কর্যু-পাতিত দর্ভে আহুঁত স্থীয় পিতাকে প্রাপ্ত করাইবে;—ইহাকেই নিনয়ন কহে । ৬

चप उपस्पृत्र्यैव मेवेतरयोः। ७

'इतरयोः' पितामसप्रिपतामसयोरर्थयोरिप निनयनम् 'एव मैव' कार्यम् अपरयोः कर्ष्वीर्यथाक्रमेणेति । तम च प्रतिवारम् अप उपस्पर्यनं कर्त्तव्य मिति । ७

পিতামহ ও প্রপিতামহের উদ্দেশেও এই রূপেই নিন্
য়ন করিবে পর্ন্থ প্রতিবারই জলম্পর্শ করিতে হইবে অর্থাৎ
পিত্নিন্মনের পরে হস্তপ্রকালণ করিয়া পিতামহ-নিন্মন
করিতে হইবে পুনশ্চ হস্তপ্রকালণ করিয়া প্রপিতামহের
জন্য নিন্মন করিবে। ৭

सब्धेनैव पाणिना दवीं गृष्टीत्वा सद्गीतात् हतीय-, मात्र मवदायावसलिव पूर्वस्थां कर्ष्वां दर्भेषु निद्ध्यात् पितुनीम गृष्टीत्वासावेष ते पिगडो ये चाच त्वा मनु याण्य त्व मनु तस्मै ते खधेत्यप उपस्पृष्ये व मेवेत्ररयोः। ८, ६

यथा पूर्व निनयनं कतम् तथैव तिस्चिव कर्षूषु पिण्ड दानच कार्य मिति फिलतार्थः। चन मन्त्रे "प्रसावेष ते पिण्डः"— रत्येव विशेषः। पूर्वस्थापितां 'दवींम्'। 'समीतात्' पूर्वं कांस्थपाने घोदनचन्त्रींसचन्य सनीतः, तस्रात्। 'द्यतीय-मात्रम्' एकद्यतीयांग्र मिति। ८, ८ পূর্ববৃহীত কাংস্য পাত্রন্থ মিশ্রিত চরু * দ্বীর দারা কাটিয়া তিন ভাগ করিয়া ঐকৈকক্রমে কযু ত্রিয়ে (মধ্যে হাত ধুইয়া) দর্ভোপরি স্বীয় পিতাদির নাম গ্রহণ করত ''অসাবেষ তে পিণ্ডঃ''—এই মন্ত্রে যথাক্রমে তিনটি পিণ্ড-দান করিবে।৮,৯

यदि नामानि न विद्यात् ख्या पित्रभ्यः पृषि-वीषद्वा द्रित प्रथमं पिग्रडं निद्ध्यात् ख्या पित्रभ्यो-उन्तरिचसद्वा द्रिति दितीयण्ख्या पितृभ्यो दिविषद्भ्य द्रित तृतीयम् । १०

'यदि' 'नाम्नानि' पित्राहीनाम्, 'न विद्यात्' ? तर्हि 'प्रथमं पिण्डं', "स्वधा • "-- 'इति' मन्त्रेण 'निद्ध्यात्' तत्र कषू मध्ये पूर्ववदित्येव ;— 'दितोयं' पिण्डं "स्वधा • " — 'इति' मन्त्रेण निद्ध्यादित्येव ;— 'द्धतीयं' पिण्डं "स्वधा • " — इति मन्त्रेण निद्ध्यादित्येव । १ •

যদি পিতাদির নাম অবিজ্ঞাত থাকে, তবে প্রথম পিগু, পৃথিবীস্থায়ী পিতৃগণের উদ্দেশে, বিত্তীয় পিগু অন্তরীক্ষায়ী

^{*} গভ বিতীয় খুতের ২৫শ হতে দেখ

পিতৃগণের উক্দেশে এবং তৃতীয় পিগুটি ছালোকগত পিতৃগণের উদ্দেশে, দেই দেই কর্ষু মধ্যেই পূর্ব কথিতার-সারেই স্থাপিত হইবে। ১০

निधाय जपत्यच पितरी मादयध्यं यथाभाग मावृषायध्व मित्यपर्यावृत्ता । ११

पिण्डान् भीनेव तिस्धु कर्षूषु यद्योपदिष्टं 'निधाय' 'मपर्याहत्य' पर्यावर्त्तनं वर्जियत्वा एक नैव स्थिती यजमानः "अत्र पितरः (म० बा० २,३,६)"—'इति' मन्त्रं 'जपति' जपेदिति। ११

দেই গর্ভত্তয়ে পিণ্ডত্রয় পূর্ব্বোক্তরীভিতে স্থাপন কর-ণান্তুর যজমান একস্থানে বসিয়াই# "অত্র পিতর: (ম॰ তা॰ ২,৩৬)"—এই মন্ত্র পাঠ করিবে। ১১

पुरीक्छासादभिपर्यावर्त्तमानी जपेदमी मदना थितरी यथाभाग मा वृषायिषति । १२

'सम्हासात्' नासिकया म्बासत्वागात् 'पुरा' प्रागेव 'म्रिन पर्यावर्त्तमानः' तिस्नः नर्षुः यभित्राप्य 'परि' सर्वतः (अनुन

অর্থাৎ প্রভাক গর্ভের নিকটে গিয়া ময় পাঠ করিতে ছইবে না।

म्फेनित भाव) 'चावर्त्तमानः' चावर्त्तनं कुर्वाणो यजमानः "बमी मदन्तः (म॰ बा॰ २,२,७)"—'इति' जपेत् प्रभिपर्याः वर्त्तनचैतद्दामत एव पैत्रे सव्यखैव सर्वत्र विधानात्। १२

উচ্ছাদের পূর্বেই অর্থাৎ একনিঃশাদেই সমগতিতে বামক্লর্ডে গর্তুগুলি ঘুরিয়া আসিবে এবং তৎকালেই "অমী মদন্ত (ম০ ব্রা০ ২,৩,৭)"—এই মন্ত্র পাঠ করিবে। ১্২

सव्ये नैव पाणिना दर्भपिञ्जूं गृही त्वावसलिव पूर्वस्यां कर्ष्यां पिग्रहे निद्ध्यात् पितुनीम ग्रहीत्वा-सावेतत्त साञ्चनं ये चाव त्वा मनु याण्य त्व मनु •तस्मै ते स्वधेत्यप उपस्पृशीय मेवेतरयोः । १३,१४

यथा पूर्व तिनयनं पिष्डदानच कतम्, तथैव 'दर्भपिच्चूलीं' पत्ना सीवीराच्चनेनात्तां स्थितां क्रमतोऽप उपसृद्धं पि-प्छाना सुपरि द्यादिति। तदम मन्त्रे "श्रद्धावेतत्त पाच्च-नम्' – इत्थेव विशेषः। १३,१४

বাম হস্তেই দেই অঞ্জনাক্ত দর্ভ-পিঞ্লীত্র # লইরা দক্ষিণ হক্তের বৃদ্ধাঙ্গুঠমূল পথে পূর্বাদি গর্তক্রের স্থিত পিণ্ডুত্রের

^{●.}২য় কভিকার ১৭—২৽ স্ত্র দেখ।

উপরি একৈকক্রমে, "অসাবেতৎ ত সাঞ্জনম্"—এই মন্ত্র পাঠ করত প্রদান করিবে এবং প্রথম ও দ্বিতীয় পিতে পিঞ্লী-দানানম্ভর এক একবার হাত ধুইবে। ১৩, ১৪

तथा तैलं तथा सुरिभ। १५,१६

'तथा' पिच्चू सी हा नो त्रप्रकारियेव 'तैसं' प्रकारितं तेनेव मन्त्रेष तास्त्रेव 'कर्षूषु ह्यात्। किच 'तथा' तेनेव प्रकारिय 'सुरिभ प्रकारे' पिष्टं स्थगरं तेनेव मन्त्रेण तास्त्रेव कर्षूषु ह्यात्। पर सुभयत्रेव "प्रसावितत्ते तैसम्"—इति, ''प्रसावितत्ते सुरिभ" — इति चो इनं कर्त्तव्य मेव। १५,१६

তৎপরে ঐ পিঞ্লী-দান অনুসারেই ঐ'মন্ত্রেই তত্ত্পরি (পত্নী কর্ত্ত্ব পুর্বেই সম্পাদিত) তৈল এবং স্থান্ধি (চন্দ-নাদি) প্রদান করিবে। বিশেষত মন্ত্রে 'আঞ্জন' এন্দের পরিবর্ত্তে 'তৈল' ও 'মুর্ভি' শব্দ ব্যবহৃত হইবে। ১৫,১৬

सय निक्रुते पूर्वस्यां कर्ष्यां दिखिणोत्तानी वाणी कृत्वा नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः यूषायति मध्यमायाएसव्योत्तानी नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो रसायेख्यत्तमायां दिखिणो- तानी नमी वः पितरः खधायै नमी वः पितरी मन्यव द्रव्ययाञ्चलिक्ततीं जपित नमी वः पितरः पितरी नमी व द्रति । १७—२१

'श्रव' सुरिभदानानक्तरं 'निक्कृते' निक्कवनं नमस्तरणं कार्य मिति। तत्र 'पूर्वस्थाम' 'उत्तमायां' च 'कृषीं'. 'दिचिणी-तानी' 'पाणी' 'क्कता', 'मध्यमायां' तु 'सब्योत्तानी' पाणी कात्वा, तती तिस्रष्वेव कर्षू व्येकदैव 'श्रद्धिक्कतः' 'जपित' जपेत् यथाक्रमेण चतुरी मन्नान् "नमो वः (म॰ ब्रा॰ २,३,५ –११)" — द्रत्यादिकानिति। १७ – २१

্ অনন্তর প্রথম পিতে দক্ষিণোত্তান পাণিছয়ে#, তৎপরে মধ্যম পিতে বামোত্তান পাণিছয়েশ, তৎপরে শেষ পিতে পুনশ্চ দক্ষিণোত্তান পাণিছয়ে সর্বশেষে সমস্ত পিত লক্ষ্য করিয়া অঞ্জলি পূর্বক "নমো ৱ: (ম০ ব্রা০ ২,৩,৮—১১)"—ইত্যাদি মন্ত্রচতুষ্টয়ে যথাক্রমে চারিটি নমস্কার করিবে। ১৭—২১

ै गृहानवेच्चते गृहान् नः पितरो दत्ते ति । २२ ,··

[†] অর্থাৎ বাদ করতল উর্দ্যুধ ও তহুপরি দক্ষিণ করতল অধামুধ।

ततः 'रुडान्' खरुडिणीम् 'पवेचते' पवेचेतः ; "रुडान् नः (म॰ झा॰ २,३,१२)"—'इति' मन्द्रं पठविति । २२

অনন্তর "গৃহান্ নঃ (ম॰ ত্রা॰ ২,৩,১২)"—এই মন্ত্র পাঠ করত গৃহিণীকে অবলোকন করিবে। ২২

पिचडागवैचते सदी वः पितरी देष्मेति । २३

ततः 'सदी वः (म॰ बा॰ २,३,१३)" — 'इति' मन्त्र' पठन् 'पिण्डान्' तानेव 'त्रवेचते' प्रवेचेतेति । २३

তদনস্তর ''দদো বং পিতরো (ম॰ ত্রা• ২,৩,১৪)''—এই মন্ত্র পাঠ করিয়া পিণ্ডগুলি অবলোকন করিবে। ২৩

सर्वो नैव पाणिना सूत्रतन्तुं गृष्टोत्वावसलिव पूर्वस्यां कर्ष्वां पिंडे निद्धात् पितुर्नाम राष्ट्रीत्वा-सावेतत्ते वासी ये चाव त्वा मनु याण्य त्व मनु तस्मै ते स्वधेत्वप उपस्पृष्टीय मेवेत्रयोः । ५८, ३५

पत्ना सम्पादिता चौमद्या, तत एव एकैनं 'स्वतम्तु' 'ग्रहीता' पूर्वादिषुं कर्षेषु क्रमात् पित्रादिनामयहण्पूर्वनं निद्धात्। मन्ते तुं "स्वावितत् ते वासः"— इत्येव विशेषः। स्वापि दितीयद्वतीययोरप एपस्पर्यनं कार्यं निव। २४, २५

পদ্ধী কর্ত্ব সম্পাদিত সেই রেশমী বন্তের দশী হইতে এক এক থেই সূত্র লইয়া পূর্বাদি গত্ত ক্রুমে পিতাদির নামোচ্চারণ পূর্ববিক ''এই তোমার বাস (ম০ আ০ ২.৩, ১৪)''—ইত্যাদি মন্ত্রে পিগুগুলির উপরে প্রদান ' করিবে। ২৪,২৪

· सब्धेनैव पाणिनोद्यावं ग्रहीत्वावसंति पिंडान् परिषिञ्चेद्जीवहन्तीरिति। १६ '

'चदपान' पूर्व भेव स्वापितं तद् 'सब्येनैव पाणिना ग्रहीला' 'धवसस्रवि' पिछतीर्थेन "उर्जं वहन्ती: (म॰ ब्रा०२,३,१५)'' —'इति' मन्त्रेण 'पिण्डान्' त्रीन् एकदैव 'परिविश्वेत्'। २६

পূর্ব্ব-স্থাপিত ৫নই জলপাত্র, বাম হন্তেই লইয়া পূর্ব্ব-বং পিতৃতীর্থ পর্যাই এককালে তিনটি পিণ্ডেই "উর্জ্জং বহন্তী। (ম॰ ব্রাঃ• ২,৩,১৫)"—এই মন্ত্রে পরিষিঞ্চন করিবে। ২৬

ं मध्यमं पिंडं पत्नी पुत्रकामा प्रास्तीयादाधन । पित्तरो गर्भ मिति । २७

'पुत्रवामा पत्नी' ''श्राधत्त (म॰ ब्रा॰ २,३,१६)''— 'इति' श्रेन्त्र' पठती 'मध्यमं पिष्कम' समयं तदीयं किश्चिदंशं वा 'प्रात्रीयात'। २७ পুত্রাভিলাষ থাকিলে, পত্নী ''আবন্ত (মাণ ত্রা । ২,৩,১৬)''—এই মন্ত্র পাঠ করত মধ্যম পিশুটি সমস্তই অথবা কিঞ্চিশংশ ভক্ষণ করিবে। ২৭

यो वा तेषां ब्राह्मणाना मुक्तिष्टभाष् स्यात्। ५८

'एक्टिएमाक्' दौडियः त्रहासमन्तितयः। प्रात्रीयादित्वेव । २८

সেই ত্রাহ্মণগণের যে কেহ উচ্ছিষ্টভাক্ * তিনিও ঐ ঐ পিণ্ড সমস্ত অথবা কিঞ্চিদংশ ভক্ষণ করিতে পারেন। ২৮

चभू हो दूती हिवषी जातवेदा देखुल्मुक मिह-रम्युच्य दन्दं पावाणि प्रचाला प्रखितहारयेत्। २८

''चमूकी (म॰ ना॰ २, ३, १६)"—'इति' मन्तं पठन् 'उरमुकं' कर्षूद्विणार्षे स्थापितम् 'चित्रः' '६भ्युष्य' तद्दीधेनैव भक्तमा 'इन्हं' यथा स्थात् तथा 'पाचाणि' चक्स्यास्थादीनि 'प्रचास्थ' 'प्रत्यतिहारयेत्' मानयेत् शिष्याद्दिनेति । २८ ''অন্থলো (ম॰ ত্রা• ২,৩ ১৭)"—এই মন্ত্র পাঠকরত গত্ত গুলির দক্ষিণার্ছে রক্ষিত উল্মুকে * জলসিঞ্চন করিয়া সেই ভুম্মে চরুস্থালী পাত্রগুলি প্রফালিত করাইয়া আনিবে। ২৯

(২) অম্বটকা অৰ্থাৎ মাংসাটকা-শ্ৰাদ্ধ সমাপ্ত।

भंप पिंडान्त्सादयेत् प्रणीते वाम्नी ब्राह्मणं वा भोजयेद् गवे वा दद्याद् । ३०—३३

तान् चीनेव 'पिष्डान्' भुतायेषान् वा पिष्डांयान् 'त्रम्' नवादिषु 'सादयेत्' निचिपत्। 'वा' यमवा 'प्रणीते यन्नी' तनैव सादयेदित्ये व, 'वा' ययवा 'ब्राह्मणं' यं क मिप चुधा-तुरं 'भोज्योत्'। 'वा' यथवा 'गवे' यस्यै कस्यै विद द्या-दिति समाप्त मन्षष्टकाम्। १० — ३३

সেই সমস্ত পিগুই জলে ফেলিয়া দিবে অথবা সেই সমিতেই দিবে কিংবা কোন ক্ষুণাত্র ব্রাক্ষণকে ভোজন করাইবে, কোন গাভীকে খাওয়াইতেও পারে। ৩০—৩৩

त्रावपसङ्गात् द्ववादिषु विशेष सुपदिश्वातः ;—
विश्वपूर्त्तेषु । युग्मानाशयेत् प्रदिचिण स्पचार् । ३८, ३५,

৩২০ পৃষ্ঠাতে ভূতীয় হৃত্র দেখ।

हिंदः गरीरवृदंग्रसारतः सम्मायां चन्नप्रामनादिका,
पूर्तालु वापीकूपत्मागादयः, तेष्मिंप कर्त्तव्येषु तत्तलार्भयः
प्रागिव पन्नष्टक्षवत् पिनर्वनं कर्त्तम्य मिति। विशेषतल् तेषु
'युग्मान्' बाद्मायान् 'पाययेत्'; इष तु 'प्रयुग्मान्'—इत्युक्तम्
(३१५६० १४ पं०)। किञ्च इष्ठोपचारे 'प्रसन्धम्' इत्युक्तम्
(३११६० १२ प०); हष्ट्रगादिषु तु 'प्रदिच्चम्' यथा स्थात् तथा
'लपवारः' कर्त्तम्यः स्रति। ३४, ३५

বৃদ্ধি ও পূর্ত * উপলক্ষে পিজ্লোকের অচ্চনা কালেও পূর্ব্বোক্ত অমুষ্ঠান সমস্ত করিতে হইবে। বিশেষত—অম্বইক্য কার্য্যে অমুগ্য ভালাণের ব্যবস্থা আছে গ', এখানে মুগ্য ভালাণ ভোজন করাইবে এবং অম্বইক্য কার্য্যে বামাবর্দ্ধে চরুপাঝ ব্যবস্থা করা হইয়াছে ঞ, এখানে দক্ষিণাবর্দ্ধে চরুপাক করিতে হইবে। ৩৪,৩৫

भव तेषु द्रव्यातिदेश उचते ;—

यवैस्तिलार्यः। ३६॥ १॥

ক্ শরীর-রজি-অনুসারে অরপ্রাণন প্রভৃতি যে সংসার হয়,ভাহাকে বৃত্তি কছে এবং বাপী কৃপ ভড়াগাদি কার্য্যকে পূত্ কছে।

[†] ७>२ शृक्षेरक এकविश्म श्रुख (मर्थ ।

[‡] ०১১ श्रृष्ठाटक मध्य स्था (पर)

तिसै: यः पर्धः प्रदोजनं भवेत्, यवैः पृषि स एवार्धः सिधे-दिति । ३७ ॥ ३ ॥

इति सामवेदीये गोभिक्यग्रस्ते चतुर्थप्रपाठके खतीयंख खण्डस्य व्याख्यानं सामयमिकतं समाप्तम् ॥ ३॥

তিলের দারা যে যে কার্য বিহিত হুইয়াছে, ্যবের দারাও তাহা বিদ্ধ হইবে। ৩৭॥ ৩॥

ইতি চতুর্থ অধ্যায়ের তৃতীয় খণ্ডের অনুবাদ দমাপ্ত॥ ৩॥ 🗕

षय पिक्षपित्यन्नः।---

चन्वष्टकाखानीपाक्तिन पिंडपित्रयज्ञी व्याख्यातः। १

'पिण्डपिद्धयन्नः' पिण्डं यरीरम्, भक्तीभूतं तदुपसंच्य यत् पिद्धपुरवस्थार्चनम्, तदेव वर्म पिण्डपिद्धयन्नद्रत्युच्यते । स च यन्नोऽनेनैव पुरस्तादुत्तेन अन्वष्टकाविहितेन स्थालीपावेनैवः 'म्यास्थातम्' । तत्र स्थालीपाविनयमो यथा विहितः, अत्रापि तथैवेस्यतिदेशः । १

শ্বিষ্ঠক্য কার্য্যে স্থালীপাকের যে ব্যবস্থা করা হইয়াছে, পিগুপিতৃযজ্ঞেও সেইরূপ হইবে। ১

चमावास्त्रावां तच्छाहम्। २

'तत्' पिष्डपित्वयक्तं कर्म 'श्राधम्' – इत्यावकते, 'समा-वास्यायाम्' पित्रादिमरणानन्तरं प्रथमाया मेव वर्षमध्ये यस्यां कस्याचिद्वा कर्त्तव्यम् । २

দেই পিগুপিত্যজ্ঞ আদ্ধ, পিত্তাদি বিয়োগের পরে প্রথম অমাবাদ্যাতেই করিবে, না ঘটিলে বর্ষ মধ্যে যে কোন অমাবাদ্যাতে করিবে। ২

द्रतरदन्वाष्टार्यं मासीनम्। ३

'इतरत्' घपर मिप श्रांषम्, 'मासीनम्' मासि मासि क्रमेण संवत्सरं यावत् 'घन्वाहार्यम्' प्रथम मनु प्रथम मिव व्यव-हार्यम् । ३

অপর একাদশ অমাবাদ্যাতেও একাদশটি আদ্ধ ঐরূপ করিতে হইবে। ৩

द्विषामी इविषः सएस्कर्णं ततसीवातिप्रणयः । ४,५

नाहितानिरिति। ४, ५

আহিতাগ্নি যদ্দশীনগণ এই প্রাদ্ধীয় হবি, দক্ষিণীয়তে শংক্ষত করিবে এবং তাহাতেই পুর্বোক্ত অভিপ্রায় করিবে। ৪,৫

शालामावनाहितामी:। ६

चनाहितामी: 'মালাদী' एञ्चामी एव'। ६
অনাহিতাগ্লির, গৃহ্যাগ্লিতেই উহা সম্পন্ন হইবে। ৬

एका कर्षूः। ७

नाचान्वष्टकावत् कर्ष्यमिति भावः । ७

এন্থলে অম্বন্ধকা কার্য্যের ন্যায় কর্ত্তায় হইবে না প্রভাৱত একটীমাত্ত কর্ম্ইবে। ৭

तसा दिवसतीऽमेः स्थानम्। ८

'तस्याः' कर्षाः । नाम्बष्टकावत् पूर्वत इति भावः। ८

সেই কর্ম্ব দক্ষিণদিকে অগ্রির স্থান হইবে; অনুষ্ঠ-ক্যেরণন্যায় কর্ম্ব পূর্কে হইবে না।৮

नात्रीत्मुकानिधानं न खसारी नाञ्चनाभ्यञ्चने न सुराभ न निष्कवन मुद्रपादानी वासस्तु निद्र-धात्। ८—११

ंभाष' विकाधिद्यक्ती चन्वष्टकावत् 'एक्षुक्रनिधानं', 'ख-खरः', 'प्रकाश्यक्षने', 'स्रसी' 'निक्रवनं' च 'न' भवति, ततव 'उद्पाचानाः' एवासी, बज्ञः, 'तु' श्रीय ग्रन्त 'वासः निक्ध्यात्' न चन्वष्टकावत् द्यासूचिनित समाप्ता प्रासक्तिकी जवा । ८—१५

এই পিণুপিত্যজে অনুষ্ঠক্যের ন্যায় উল্লুক-নিধান,
স্বস্তর, অঞ্জনাভ্যঞ্জন, হুরভি-দান ও নিহুবন করিতে হইবে না
হুতরাং ইহা উদপাত্রাস্তই পরিসমাপ্ত হইবে এবং ইহাতে
পিণ্ডে, অনুষ্টক্যবং সূত্র না দিয়া বস্ত্র দিতে হইবে। ৯—১৫
পিণ্ডপিত্যজ্ঞ সমাপ্ত।

पकतमनुखरति।-

माच्या जर्द्ध मष्टम्यां स्थालीपातः। १६

मावनासीयपीर्णमास्याः परस्तात् ज्ञाष्ट्रस्यां द्वतीयाष्ट्रका याकाष्ट्रकास्था कर्त्तव्या ; तत्र स्थाकीपाकः पूर्ववत् पत्तव्यः । १६

মাঘী পূর্ণিমার পরে যে ক্বফান্টমী, তাহাঁতেই 'শাকা-ফকা' নামক তৃজীয় অফকা করিবে এবং উহাতেও পূর্ববিৎ রীতিতেই স্থালীপাক পাক করিতে হইবে। ১৬

ातस जुडुयादष्टकाये साहित जुडोति स्याकी-पाकाहतान्यच्छाकं व्यञ्जन मन्वाडार्यम्। १७—२०

सर्वं पूर्ववत् ; विश्ववतस्तिष्ठं 'शानं' नाम 'श्रास्त्रनं' भीकिती-पकरचम् 'मन्वादार्थम्' भवेदिति शाकाष्टका । १७ - २० নেই স্থালীপাকের. কিঞ্জিদংশ "অফ্কারে স্থাছা" মন্ত্রে হোম করিবে; অপরাপর সমস্ত কার্যাও স্থালীপাক রীত্তি-তেই হইবে। বিশেষত ইহাতে শাক ব্যঞ্জন আহরণ করিতে হইবে। ১৭—২•

ইতি শাকাইকা সমাপ্ত।

त्रथ वपाद्योमः।--

अय पितृदैवत्येषु पशुषु वह वपां जातवेदः पितृभ्य द्रित वपां जुह्नुयाद्देवदेवत्येषु जातवेदो वपथा गच्छ देवानित्यनाज्ञातेषु तथादेशं यथाष्टकायै
खाहेति जुहोति स्थालीपाकादृतान्यत्। २१—२४

'त्रष्ट्र' त्रष्टकाविधानसमनन्तरम्। सर्वविव 'पिछदैवत्येषु पश्चषु' "वह वपाम् (म॰ बा॰ २६,१८)"— रति मन्त्रेण,— 'देवदेवत्येषु' पश्चषु "जातवेदो वपया (म॰ बा॰ २,३,१८)"— रति मन्त्रेण,—'धनाज्ञातेषु' यत्र संज्ञायमानपथी देवता 'भा'. सम्यक् न जाता, ताद्येषु, सन्दिन्धदेवत्येषु बहुदैवतेषु वा पश्चषु 'तथादेशं' तत्र तत्रेव यथा विहितं तथा विहितानुदूर्पणेव मन्त्रेणं—'वपां जुहुयात्'। धनाज्ञातेषु मन्त्रप्रयोगहरूप्णेव दर्शयति,—'यथा' "श्रष्टकाये स्नाहा"—'इति' मन्त्रेण 'जु-

होति' 'मष्टकाकर्मणि' मष्टकापग्रीय बहुदैवतालात् विवदः मानदैवतालाहा प्रनापातदैवदैवत्यलम्। वपाहीमे 'प्रन्यत्' सर्वे 'साबीपाकावता' खासीपाकरीत्यैव कार्यम्। २१—२४

যে কোন স্থলে পিতৃগণের উদ্দেশে পশু-হনন করিবে, তাদৃশ সর্বত্তই "বহ বপাং (ম॰ ত্রা॰ ২,৩,১৭)"—এই মদ্রে বপাহোম করিবে। যে কোন স্থলে কোন দেবতার উদ্দেশে পশু-হনন করিবে, তাদৃশ সর্বত্তই ''জাতবেদো বপায়া (ম॰ ত্রা॰ ২,৩,১৮)"—এই মদ্রে বপাহোম করিবে। যে স্থানে কর্ত্ত্ব্য কার্য্যের দেবতা-নির্ণয়ে সন্দেহ আছে, তাদৃশ স্থলেই বিশেষ মন্ত্র বিহিত হইতেছে, এতাদৃশ স্থলসমূহে নির্দ্দিক মন্ত্রেই বপাহোম করিবে; যেমন অক্টকা কার্য্যে "অক্টকায়ৈ সাহা" মন্ত্রই বপাহোমে ব্যবহৃত হইবে। অন্যান্য কার্য্য সমস্ত স্থালীপাক-নিয়মেই করিবে। ২১—২৪ ইতি বপাহোম বিধি।

मुब ऋषष्टीमं विधन्ते। --

ऋषे प्रश्नायमाने गोलकानां मध्यमपर्शेन जुर्छु-यादारक्षसीद मिति । २५

'कर्च प्रचावमाने' कथा खलम्, कथ मिति न' जात् भवति, तद्यम, बच्चे जाते इति यानत्। 'गोसकानां' प्रचा- यानों (?) 'मध्यमपर्येन', "यलुसीदम् (म , ना॰ २,३,१८)"- 'इति' मन्ते च 'सुद्वयात्'। २५

যখন ঋণ বিলক্ষণ জানায়, তখন, অর্থাৎ বহুঋণ হইলে
'বিং কুদীদম্ (ম॰ ব্রা॰ ২,৩, ১৯)''—এই মন্ত্র পাঠ করত
ঋণসংখ্যাকুদারে মধ্যম গোলক-পত্র হোম করিবে। ২৫
ইতি ঋণহোম বিধি।

चयाती हलाभियोगः। २६

'चव' चननारम्। 'चतः' चारभ्य 'इलाभियोगः' इल-मयोग छपदिम्यते इति त्रीवः। १६

অনস্তর, এই ইইতে হলপ্রয়োগ বিধি বলা যাইতেছে। ২৬

पुखीनचने खालीपाक्षण्यपित्वैतास्थी देवतास्थी जुच्चयादिन्द्राय मन्द्राः पर्जन्यायाशन्यै भगाय। २०

सप्म । २७

পুণ্য নক্ষত্র দেখিয়া অর্থাৎ কৃষির উপযুক্তকালে কৃষি কার্য্যে প্রস্তুত হইয়া প্রথমত স্থালীপাক পাক করিয়া এই দেবতাগুলিকে আহুতি প্রদান করিবে;—'ইন্সায় স্থাহা'

মস্ত্রে দেবরাট্ ইন্দ্রকে#, 'মরুদ্রাঃ স্বাহা' মত্রে মরুদর্গণকে পৃং, 'পর্জন্যায় স্বাহা' মন্ত্রে পর্জন্যদেবকে গ্লং, 'অলনৈয় স্বাহা' মত্রে ভগ-দেবতাকে গ্লু। ২৭

सीतामाशामरडामनघाञ्च यजेतं। २८

चीतादीनि चलारि क्रवियन्त्राचि च पृजयेत्। २८

সীতা, আশা, অরড়া ও অন্যার পৃ্ছাও করিবে ॥। ২৮

* যিনি ব্রের (মেলের) সহিত যুদ্ধ করিয়া, বহু অশনি-নিক্ষেপে সেই অস্ত্রের (বলবান্ জলাধারের) দেহ বও বও করেন এবং শচী। (কর্ম্মানন্তের) পতি; যাঁহার প্রভাবে ক্রিয়াস্মন্ত সম্পন্ন হয় (সর্ব্বের বিদ্যমান ঐশ্বীয় বল বিশেষ্)।

† যে দেবগণ বৃত্তের সহিত যুদ্ধকালে ইক্সের সহরিত। করেন এবং পরে বৃত্তদেহ খণ্ড গণীকত হইলে উহা পৃথিবীতে বেগে পাওন করেন (বায় সমূহ)।

t यांका दिराम वृजासूत्र मारमेश পরিচিত (মেঘ)।

পু বক্স। বস্তুত মেখাশ্রিত তেজমাত্তকে অশনি কছে, যাহার প্রকাশমান জ্যোতিকে বিহাৎ কহা যায়।

। তুলনাৰ প্ৰাধাৰাচক এবং কৃষিই সৰ্বপ্ৰকান ঐপথোর মূল অভএব যে দেবভান অম্প্ৰাহে কৃষি স্ফল হয়, উ।হাকেই 'ভ্ৰগ' দেবভা কহা যান (প্ৰ্যা)।

🏿 দীতা প্রভৃত্তি চারিটিই ক্ববি-যন্ত্র।

एता एव देवताः सीतायज्ञखलयन्त्रप्रवप्रणप्रलवन-पर्य्ययणेषु । २६

यदा 'सीतायज्ञः' सीतायाः लाङ्गलपदतेशासनम्, 'खल-यज्ञः' खले यस्यादीनां मद्देनम्, 'प्रवपणम्' प्रस्ववीजानाम्, 'प्रलवनम्' पक्षानां प्रस्थानां केदनम्, 'पर्ययणम्' त्रणवियुक्त-धान्यादिप्रस्थानां ग्रह्मानयनम्; पत्र सर्वत्रैव 'एताः' पूर्वीकाः इन्द्रादयः 'एव' 'देवताः' स्वर्त्तव्याः । २८

যৎকালে লাঙ্গল চালাইবে, যৎকালে খলে মুর্দন করিবে, যৎকালে বীজ বপন করিবে, যৎকালে পক শস্য সকল ছেদন করিবে এবং যৎকালে প্রস্তুত ধান্যাদি গৃহে আনয়ন করিবে; সকল সময়েই ঐ পুর্ব্বোক্ত ইন্দ্রাদি দেবতাকে স্মরণ করিবে। ২৯

तृती रहागतेषु मस्वेषु —

- े. **चा**खुराजञ्चोत्करेषु यजेत । ३०
- 'उलरेषु' मूषिकास्थानेषु 'बाखुराजच्च' 'यजेत' तत्खाद्य-दानेन तोषयेत्। ३०

পরে শদ্যগুলি গৃহে স্থাপিত হইলে ইন্দুর-গর্ত্তেও ইন্দুর-তোষের জন্য কিছু শদ্য প্রদান করিবে। ৩০ तदगलरम्--

द्रन्द्राखाः स्थानीपाकसस्य जुहुयादेकाष्टका तपसा तप्यामानेति । ३१,३५

इन्द्राणीदेवतातोषणाय 'खालीपानः' पत्तव्यः । पत्तस्य च 'तस्य' खालीपानस्य अयं ग्रहीत्वा "एकाष्टका तपसा (म॰ ब्रा॰ २,३,२॰)''---'इति' मन्त्रेण खुडुयात्" । ३१,३२

অনস্তর ইন্দ্রাণী # দেবভার পরিভোষার্থ স্থানীপাক পাক করিবে, ঐ পরিপক স্থানীপাকের কিঞ্চিদংশ লইয়া "একাষ্টকা তপদা (ম॰ ত্রা॰ ২,৩,২॰)"—এই মস্ত্রে আছতি প্রদান করিবে। ৩১,৩২

स्थालौपाकाष्टतान्यत् स्थालौपाकावृतान्यत्। ३३॥ 8

'प्रन्यत्' सर्वं यदचानुपदिष्टं तत्, 'स्नासीपानाहता' स्थानीपानरीत्यैव नार्यम्, न तत्र निसदिपि विशेष इति भावः। हिरुत्तं खण्डसंभांतिस्चन मिति इसाभियोगः। ३३॥४

इति सामवेदीये गोभिसग्रह्मसूने चतुर्धप्रपाठके द्वतीयस्य साम्बन्ध व्यास्थानं सामयमिकतं समाप्तम् ॥ ४ ॥ ॥ समाप्ते नित्य-नैमित्तिक-प्रकर्ते ॥

^{*} रेट्यत वर्षा वार्क्सना मरहातिनी, वर्षा भनी किया ममछ।

অপর ্দমন্তই পূর্ব্বোক্ত স্থালীপার্ক রীতিতে দম্পন্ন কবিবে। ৩৩ ॥ ৪

ইতি চতুর্থ অধ্যায়ের চতুর্থগণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ৪ । ৪ и নিত্য ও নৈমিত্তিক প্রকরণ ও সমাপ্ত # ॥

काम्यष्वत उद्गम्पूर्वेषु चेक । १, २

'पत जर्द्धम्' यत् किचिद्यच्यमाणं तसर्वे नेव 'काम्येषु' वैदितव्यम् । 'एके' प्रधानाः, गोभिकादयः पुनराचार्याः वस्त्रमाच मपि किसित् विरूपाचनपादिकम् 'पूर्वेषु' नित्य-नैमित्तिवेषु 'च' सीजुर्वन्ति । १.२

ইহার পরে যাহা কিছু বলা যাইবে, তৎসমস্তই কাম্য কর্ম বিষয়ে জানিবা। প্রধান আচার্যগেণের মতে বক্ষামাণ বিরূপাক্ষজপাদি কতিপয় কার্য্য, পূর্ব্বোক্ত নিত্য নৈমিত্তিক कार्याञ्च वावश्रञ रहेर्व ए। ১, २

^{*} कर्ष खिविश-निछा, देनिमिविक ७ कामा। याद। क्रिएड इंटरिंग, না-করিলে পাপ, ভাহাকে নিত্য কহে। যাহা কোন নিমিত্তারুসারে করিত্রে **दर्भ ; ना कतित्य त्मरे উ**थिত निमिक निर्द्धाव दर्भ ना, जारारे टेनमिखिक। काम कामना जिल्लित कर्ना शोहा कहा शोश, छोश्दिक कामा करह ; काम कर्ष कड़ा ना कड़ा, टेक्ट्रांड डेनड निर्डड करड़ अर्थां कामा कर्य वा किंदिरना কোন পাপ হয় না, ক্ষতিও নাই।

^{ां} वर्षाय कामा ध्येकद्रात वना इहेल्छ मिछा निमिष्ठिक कार्याकारलछ বাৰজত হইবে।

षव सर्व श्रीमपूर्वक्रत्यम्।—

पश्चादम्नेर्भूमी न्यञ्ची पाणी प्रतिष्ठाप्येदम्भूमेर्भ-जामह दति। ३

'घनने: पयाद' 'भूमी' 'पाणी' खकीयी 'न्यची' घाकाभि मुखी वक्री 'प्रतिष्ठाप्य' "इदम्भूमेः (म॰ ब्रा॰ २,४,१)"— 'इति' मन्त्रं जपेदिति भूमिजपः । ३

অগ্নির পশ্চাৎ ভূমিতে, স্থীয় হস্তম্বর, আত্মাভিমুখ বক্র ভাবে স্থাপিত করত "ইদং ভূমের্ভকামতে (ম০ ব্রা০ ২, ৪, ১,)"—এই মন্ত্র জপ করিবে। ইহাকেই ভূমিজপ কহে। ৩

वखनाएरावी धन मिति दिवा। ४

'राची' भूमिनपं चेत् 'वस्तन्त' वसुपदान्त' मन्त्रं जपेत् 'दिवा' श्रष्टनि चेत् 'धनम्'-- इत्यन्त' जपेदित्ये व । ४.

রাত্তিকালে ঐ মন্ত্রটির অস্তে 'বহু' পদ প্রয়োগ করিবে এবং দিবদে প্রয়োগ্কালে উহার অস্ত্য পদটি 'নিম্' প্রঠিত হুইবে । ম

द्रमण्सीम मिति हचेन परिसमूहेत्। ५

"कंलाम्बिभमुखी हस्ती लखानसी सुसंहिती। प्रदिचणं तथासीन: कुर्यात् प्रिसमूहनम्"—इति कम्प्रदीप: । तिस्चा स्वां समाधार: खव:, तेन। एव च खव: उ० घा० ४,१,७, १—२--३; म० ब्रा॰ २,४,२—३—४। ५

ইমংস্থোম প্রভৃতি তিনটি মত্ত্রে পরিসমূহন * করিবে (এই মন্ত্রের উ॰ আ• ৪, ১, ৭, ১—২—৩; এবৃং ম• আ• ২, ৪, ২—৩—৪)। ৫

वैद्याचः पुरसाद्योमानाङ्गाम्येषु च प्रपदसपश्च तेजश्चेति । ६,७

. निखनेमित्तिककाम्येषु तर्वत्नेव 'हीमानां' 'पुरस्तात्' 'वैरूपाचः' "विरूपाचोऽसिं (म॰ बा॰ २,४,५)" — इति मन्त्रः पिठतव्यः । 'काम्येषु' कम्भु 'प्रपद्य' "तपय तेज्य (.म॰ त्रा॰ २,४,५)" — 'इति' प्रपद्मन्त्रोऽपि पठितव्यः । ६,७

নিত্য, নৈমিত্তিক ও কাম্য,—এ ত্রিবিধ কার্য্যেই যে কোন হোম হউক, হোমের পূর্বেন "বিরূপাক্ষোদি (মণ ব্রিং ২, ৪, ৬)"—এই মন্ত্র পাঠ করিবে ৷ কাম্য কর্ম দমন্তে: "তপশ্চ (মণ ব্রাণ ২, ৪, ৫)" মন্ত্রটিও পাঠ করিবে ৷ ৬, ৭

ইহা পুরোহিভদের দেখিয়া শিকা করিতে হয় ।
 ৪৪ ক

जिपत्वा प्राणायाम मायम्यार्थमना वैद्याच मारभ्योच्युसेत्। ८

कासीषु प्रपद्वैक्ष्पाचयीक्सयीरेव जमी विकितः। तत्र प्रपद्जपानन्तरं प्राणायामः कत्तैय्यः। "पूरककुश्वकरेवकास्यः प्राणायामः"—इति सन्ध्यासूत्रीत एवात्र याद्यः। तत्र पूरक-कुश्वकयोः प्रपद्मन्त्रार्थमननं कर्त्तव्यम्, रेवकारस्थत एव वैक-पाचमन्त्रं जपेदिति। प्र

কাম্য কর্ম সমস্তে প্রপদ মন্ত্র ও বৈরূপাক্ষ মন্ত্র উভয়ই পাঠ করিবার ব্যবস্থা হইতেছে, তন্মধ্যে প্রপদ মন্ত্র পাঠ করিয়া প্রাণায়াম আরম্ভ করিবে এবং ঐ প্রাণায়ামকালে পূরক ও কুম্ভকে প্রপদ মন্ত্রের অর্থ চিন্তা করিয়া রেচকান্-সারে বৈরূপাক্ষ মন্ত্র জপ করিবে। ৮

देखि (दाम-भूक्तकुछा वाक्षा।

भव भोजननियमः।-

काम्येषु विरावाभी जनं वीणि वा भन्नानि । ८,१०

'काम्येषु' कर्मस कर्त्तव्येषु 'तिराध्यभोजनं' कर्मारमहि-वसस्याव्यविद्यतेषु पूर्वेषु चिषु दिवसेषु भोजनं माध्यानिष्टकं नैगंच न कर्त्तव्यम्। 'वा' यसमर्थसेत् तेषु दिवसेषु 'ह्रीणि' एव 'भन्नानि' भोजनानि कर्त्तव्यानि तम्राच तेषु दिवसेषु माध्यन्दिनं नैयं वा एकेक भैव भोक्तव्यम् ; न तु यदानियमं वार-द्यम् । ८, १०

কাম্য কার্য্য করিবার পূর্ব-দিন ত্রয় মধ্যাহ্ন ও নৈশ উভয় আহারই ত্যাগ করিবে, যদি একেবারে উভয় ভোজন ত্যাগ করিতে না পারে ত অন্তত একটা ত্যাগ করিবে অর্থাৎ দিবারাত্রে একবারমাত্র ভোজন করিবে। ১, ১•

निखप्रयुक्तानान्तु प्रथमप्रयोगेषु । ११

कचित् काम मिसक्य यत् कर्म दिवार मनेकवारं वा कियते, तदेव नित्यप्रयुक्त मित्युच्यते ; ताह्यानान्तु कर्मणां 'प्रथमप्रयोगेषु' एवं पूर्वीक्रो भोजनिवयमः कर्त्तव्यः, न तु दितीयादिषु । ११

• যে কার্যা, কোন একটা উদ্দেশ্য সিদ্ধির জন্য অনেক বারই করিতে হয়, তাদৃশ কার্য্যে একবার মাত্র প্রথমবার, পুর্বৈক্তি পূর্বাদিনত্ত্বয় অভোজন বা এক—ভোজন ব্যবস্থা-অর্থাৎ প্রতিবারই কার্য্যারস্তের পূর্বে দিবসত্ত্বয় অভোজন বা এক-ডোজন করিতে হইবে না ॥ ১১

उपोध्य तु यजनीयप्रयोगेषु । १३

यानि कर्माणिं बहुदिनं यावत् प्रतिहिनं यजनीयतया प्रयुज्यन्ते, ताइमेषु 'यजनीयप्रयोगेषु तु' 'छपोष्य' प्रातरामाः दिक मल्पाहार मेव जला तत्त्रयजनं विधेयम् । १२

যে দকল কার্য্য, কয়েক দিবদে সমাপ্য বা দীর্ঘকাল অনুষ্ঠেয়, তৎসমস্তে প্রতিদিন প্রাতরাশাদিমাত্র অঙ্গাহার * করিয়াই প্রস্তুত হইবে। ১২

उपरिष्टाद् दैचं एसा जिपातिकाम्। १३

'सावियातिकं' नैमित्तिकं कमें, 'छपरिष्टाइ चं' निमित्त-घटनात् पर भेव तस्य दीचा इति वेदितव्य मिति भोजन-नियम: । १३

নিমিত্ত ঘটনার পরেই নৈমিত্তিক কর্ম সমূহের দীকা। কর্ত্তব্য; ভাহাই ভাদৃশ কর্মের নির্দ্দিষ্ট কাল; তৎপূর্ব্বে অভোজন বা একভোজন বা উপবাদ (কিঞ্চিন্তোজন) য্থাসম্ভব ব্যবস্থিত হইবে॥ ১৩

ইতি ভোজন নিয়ম।

^{*} প্রাভরাশাদিমাত অঁরাহারকেই সেকালে 'উপবাদ' কহিত; ইবালীং উপবাদ শব্দে ঘাহা ব্রায়, তদানীং তাহাকে 'অভোজন' বলিত। মদীয় "প্রক্রনন্দিনী" পত্রিকাতে প্রকাশিত ''মহাওক্নিপাতে কর্তব্যাকর্তব্য বিচার' দেখ।

भव ब्रावर सकामकरी।--

भरख्ये प्रपदं प्रयुद्धीत दर्भेष्वासीनः प्राक्तुलेषु ब्रह्मवर्चसकामः । १८

यः क्यन 'ब्रह्मवर्षसकामः' स्थात्, स एव 'ब्रर्खे' गस्वा 'प्राक्क सेषु दर्भेषु' 'ब्रासीनः' सन् 'प्रपदं' "तपय (म॰ ब्रा॰ २,४,५)"—इति मन्त्रं 'प्रयुद्धीत'। १४

যে কেহ ব্রহ্মবচ্চ দ কামনা করিবে, দে অরণ্যে গিয়া পূর্বাতা পাতিত দর্ভে বদিয়া "প্রপদ" মন্ত্র (ম• ব্রা• ২, ১৪,৫) দারা পঠিত মন্ত্র দারা সাধনা করিবে। ১৪

चव पुत्रपद्यकामकर्मः । - पुत्रपद्यकामः । १५

यः कवन प्रकामः पद्यकामी वा स्थात्, स खलु घरखे गुन्ता 'बदक्कूलेषु' उत्तरागेषु दभेषु घासीनः, त भव प्रयद-मन्त्रं प्रयुक्तीत । १५

'যে কেহ পুত্র বা পশু কামনা করিবে, সে অরণ্যে গিয়া উত্তরাগ্র দর্ভে বদিয়া ঐ "প্রপদ" মন্ত্র দারা দাধনা করিবে ১৫

त्रय ब्रह्मवर्षस-पुत्र-पश्वकामकर्म ।--

उभयेषूभयकामः । १६

'अभयकामः' प्रथमस्त्रोपात्तं ब्रह्मवर्षः हितीयसूत्रीपात्तं पुत्रं पशुं च यः कामयेत, स खबु घरण्ये गत्ता युगपत् 'अभयेषु' प्राक्कूबेषु, तदुपरि पापितेषु उदक्कूबेषु च दर्भेषु प्रामीतः, त नेव प्रपदं नाम मन्दं प्रयुद्धीत । १६

প্রথম সূত্রোক্ত ব্রহ্ম ফর্চন .এবং বিতীয় সূত্রোক্ত পুত্র ও পশু, এতছভয়ই যে কেহ কামনা করিবে, সে অরণ্যে গিয়া পূর্বোগ্র দর্ভ পাতিয়া তছপরি উত্তরাগ্র দর্ভ পাতিয়া উহাতে উপবিফ ইইয়া 'প্রপদ' মন্ত্র দ্বারা সাধনা করিবে। ১৬

ब्रय पश्रसस्तायनकामकर्म। —

पशुस्तकायनकामो वीष्टियवष्टीमं प्रयुद्धीत स-इसवासुगीपत्य दति । १७

पश्नां ग्रहपासितानां गवादीनां स्वस्तायनं पामयेत चेत्, "सप्त्मबाहुर्गीपत्यः (म॰ ब्रा॰ २,४,७)"—'एति' मन्तेण 'ब्रीडिययप्तीमं' ब्रीह्या यवेन च चाप्ति मन्ती 'प्रयुद्धीत' । १७

তে কেহ স্বীয় গৃহ্পালিত গো-মেয়াদির স্বস্তায়ন কামনা করিবে, সে "সহত্র বাহু (ম॰ ব্রা॰ ২,৪,৭)"—এই মন্ত্রে ধান্য ও যব হোম করিবে। ১৭

चव प्रसादकामकरी।---

कौतोमतेन महावृच्चफलानि परिजय प्रयक्त दा-स्थात्मनि प्रसाद मिक्ते तस्या एकभूयाएस्थात्मना-युग्मानि कुर्यात्। १८,१६

'यस्य' कस्य चित् जनस्य पुरुषस्य स्त्रिया वा 'प्रसादम्' प्रसन्नताम् 'इच्छेत्', 'तस्रै' 'कौतोमतेन' मन्त्रेण (म॰ ब्रा॰ २,४,८) महाद्यचमत्तानि गुवाकानि प्राम्नाणि वा 'परिजप्य' 'प्रयच्छेत्'। तानि च मत्तानि 'एकभूयांसि' एकस्मिनेव गुच्छे बहुनि विद्यन्ते चेत्, तर्हि दानात् पूर्वमेव 'ग्रास्मनः' प्राप्मना स्वयनेव 'ग्रयुग्मानि' विच्छित्रानि 'कुर्यात्'। १८,१८

যে কোন ব্যক্তির প্রদন্ধতা লাভের ইচ্ছা হইবে, দেই ব্যক্তিকে 'কোতোম (ম০ ত্রা০ ২,৪,৮)" মন্ত্র দ্বারা পঠিত কতিপর মহাবৃক্ষ-ফল প্রদান করিবে; এই ফলগুলি গুচ্ছ হইতে স্বয়ং এক একটি করিয়া ভাঙ্গিবে # 1-১৮,১৯

प्रथ पार्थिवं कर्म।---

वृत्त प्रमुर्चः । २०

^{*} এতাৰতা মহাবৃক্ষ-ফল শব্দে এছলে আত্ৰ গুৰাক ইত্যাদি

म॰ बा॰ २,४,८ - १३ । अधिखती विदितवाः । २०

"বৃক্ষ ইব (,ম॰ ব্রা॰ ২,৪,১—১৩)"—ইত্যাদি পাঁচটি ঋক্ আছে, তাহার ব্যবহার যথাক্রমে বলা যাইতেছে। ২৽

तस्मिन् प्रथमं पार्थिवं कर्म । २१

'तस्मिन्' प्रधिकते पचर्चे, तेनैव पचर्चेन समुद्दितन 'प्रथमम्' एकं 'कर्म' 'पार्थिवं' चेत्राद्यर्थं कुर्वतिति । २१

সেই স্মৃদয় পাঁচটি ঋক্ দারাই প্রথমত পার্থিব কর্মা অর্থাৎ ক্ষেত্রাদির উর্ব্যর্জাদি সিদ্ধির জন্য একটা ক্রিয়া অনুষ্ঠিত হইবে। ২১

चर्डमास मभुक्त्वा ऽशक्ती वा पेया मन्यतरं कालम्। २२, २३

तच पार्थिवं कर्म 'अर्धमास मभुत्ता' एव कार्यम्। प्रभी-जनिऽसमर्थेचे त् 'सन्यतरं कालं' दिवा रात्री वा एकवार निव 'मियां' मण्ड-दुग्धादिकं पिवेदिति । २२,२३

এই পার্থিব কর্ম, **অন্ধ্রমাস অভোজন থাকি**য়া সম্পন্ন করিবে। যদি অভোজন নাথাকিতে পারেত এক বেলা-মাত্র পেয়া পান করিতেও পারে। ২২,২৩

यवातमानं परिषयोगत्। २४

'यन' पैयायांम् 'बालानं' चालच्छायां दर्पणादाविव 'परिपछ्येत्' तार्हभौ नेव तरलां पैयां पिवेदिति । २४

যে পেয়াতে স্বীয় মুখ দেখিতে পাইবে, এরূপ তরল পেয়াই পান করিবে।

एतट् व्रत मर्जमासव्रतेषु । २५

'एतत्' पार्थिवं कर्मं 'व्रतम्' उच्यते, तच 'मर्चमासवतेषु' गण्यते । तथाच श्रक्तप्रतिपद्यस्यारमः पौर्णमास्यां च समाप्तिः सिद्या । २५

এই পার্থিব কর্ম একটি ব্রতবিশেষ, ইহা অদ্ধ মাস-ব্রতের মধ্যে গণনীয়। এতাকতা ইহা শুক্ল প্রতিপদে আরক্ষ হইয়া পূর্ণিমান্তি শেষ হইবে। ২৫

पीर्णमास्याण्राचाविदासिनि इदे नाभिमात मनगाद्याचततार्डु लान्गन्तेष्ट्यासेन जुडुयात् खार्ड-तुरदेवे । २६

'पौर्षमास्तां राजी' 'प्रविदासिनि फ्रेटे' निदार्च भि वस्य विदासः योषो न, ताइसे जलायये 'नाभिमात मनगाम्म' 'मचतत्त्व्युतान्' सास्ते कता वेनैक 'कंसिन' पविक्रतानां पयानामेलेलेनर्का 'उद्देश' तनेव 'शुद्ध्यात्' ; 'ऋगक्तेषु' तासां पद्माना क्या मन्तेषु च 'साद्या—दति' सूवादिति पार्थिवं कर्म । २६

পূর্ণিমার রাত্তে অবিদাসী * জলাশয়ে নাভিমাত্ত জলে নামিয়া অবগাহনাস্তে মুখে অক্ষত-তণ্ডুল লইয়া, সেই মুখের ছারাই, দেই পাঁচটি মন্ত্রে, সেই জলেই, এক একটি করিয়া পাঁচটি আছতি প্রদান করিছব এবং ঐ পাঁচ মৃত্রের প্রত্যে-কেরই শেষে 'স্বাহা' শব্দও প্রয়োগ করিবে। ২৬

श्रय भोगादिकामकर्माण ।—

चयापरम् । २७

पश्चाना मधिकताना स्वां समुद्तितानां स्ववद्यारेष प्रममं कर्म पार्थिवं नाम उक्तम् ; 'श्रथ' भनत्तरम्, तासा नेवर्षा मसमुद्दितानां व्यवद्यारेष 'भपरम्' दितीयं कर्म भादित्वीपस्थानादिवां वक्षते दृति। २७

অধিকৃত পাঁচ মন্ত্রেরই দারা প্রথমত পার্থিক কর্ম বলা হইয়াছে, অধুনা সেই পাঁচটির প্রত্যেকের ব্যবহারে এক-একটি অপর কর্ম বলা ষাইতেছে। ২৭

^{# (}य जलांभरत्रत्र जल, निवाचकांटम्**७ ७** इत ना ।

प्रथमयाऽऽदिंखः मुपतिष्ठेत भोगकामोऽर्थपति-चचुर्विषये सिक्क्यर्थः । २८

'भोंगकामः' पुरुषः, 'प्रवमया' "दृष इव (म॰ मा॰ २,४,० ८)"—इत्यमयर्ची 'पादित्व सुपतिष्ठेत' । कोपतिष्ठेत ? इत्याह,—'प्रवीपतिचत्वविवये' यतोऽर्थपतेः पर्धे कामयते, तस्यैव चत्रुगींचरे प्रदेशे । तथाच 'पर्थः' प्रयोजनं 'सिह्मरितं"। ३८

যে কেহ ভোগ কামনা করিবে, সে "বৃক্ষ ইব (ম॰ ভা॰ ২,৪,৯)" মস্ত্রে সূর্য্যোপস্থান করিবে। যে স্থানে, সেই প্রয়োণজন দিদ্ধ হুইবার সম্ভাবনা, তাদৃশ স্থলেই এই অনুষ্ঠান অনুষ্ঠিত হুইবে, তাহা হুইলেই প্রয়োজন দিদ্ধ হুইবে। ২৮

वितीययाऽऽदिखे पृरिविष्यमाचेश्वततगडु लान् जुच्चयाद् वृद्धत्यवस्वसायनकामः । २८

पत्र वाष्ट्रनम्, बृष्टत्यत्र इस्त्राखादि । 'बृष्टत्यत्रस्तरा-यंनक्रामः' प्रवयः, 'दितीयया' "ऋतं सत्वे (म॰ बा॰ २,४,१०)" ,— इत्यनयर्चा 'श्रादित्ये परिविष्यमाणे' 'श्रचतत्रस्तुवान्' 'शुडुं-यात्। ''वातायीर्मृष्डकीभूताः सूर्यायन्द्रमसोः कराः। मांसामा स्थीनि दृश्यन्ते परिवेषस्त सः सृतः।''-दंति।

বৃহৎ বাহন সকলের অর্থাৎ হস্তী অখাদির স্বস্ত্যরন কামনায় "ঋতং সত্ত্যে (ম০ ব্রা০ ২,৪,১০)" – এই বিভীয় মন্ত্রে অক্ষত তণু ল'হবন করিবে। যে সময়ে সুর্য্যমণ্ডলে পরিবেষ উপস্থিত হয়, দেই সময়ে ইহা অসুষ্ঠিত হইবে। ২৯

त्रतीयया चन्द्रमसि तिलतं डुलान् चुद्रपशु-खलायनकामः । ३०

श्रुप्रयवो गोमिषादयः, तत्स्वस्ययनकामः पुरुषः, 'खती-यया' "मिभागोऽसि (म॰ ब्रा॰ २,४,११)"—दूत्यनयचौ 'चन्द्रमसि' परिविष्यमाणे एव काली 'तिसत्त्र्युसान्' जुडुयादि-त्येव। ३०

ক্ষুদ্র পশুর অর্থাৎ গোনেষাদির স্বস্তায়ন কামনায় ''অভিভাগোহনি (ম • ব্রা • ২,৪,১১)"—এই তৃতীয় মন্ত্রে কতকগুলি তিলভগুল হোম করিবে। যে সময়ে চক্রমগুলে পরিবেষ উপস্থিত হয়, সেই সময়ে অনুষ্ঠিত হইবে। ৩০

चतुर्थ्यादित्य मुपस्यायार्थान् प्रपद्येत स्वस्तार्थ-वानागच्छति । ३१

'च'तुर्था' "कीय इंव (म॰ बृा॰ २,४,१२)"— इत्यनयची 'चादित्य सुपस्थाय' 'पर्धान्' चभित्तस्य 'प्रपचेत' याचां कुर्वीत, तेन सः 'खस्त्रधैवान्' सन् 'चामच्छति' स्टहानिति । ३१

"কোশ ইব (ম॰ ত্রা॰ ২,৪,১২)"—এই মস্ত্রে স্থ্রোপ-ন্থান করিয়া অর্থ লক্ষ্য করত যাতা করিলে অর্থ লাভ করিয়া নির্বিশ্বে প্রত্যাগত হইবে।৩১

पञ्चम्यादित्य मुपस्याय ग्रहान् प्रपद्येत 'स्विस ग्रहानागच्छति स्वस्तिग्रहानागच्छति । ३२ ॥ ५ ॥

'पश्चन्या' "शाकाशस्येष ('म॰ ब्रा॰ २,४,१३)"— इत्य-नयर्ची 'श्रादित्य सुपस्थाय' 'ग्रष्टान्' श्रभिक्षच्य 'प्रपृथित' यात्रां कुर्वीत, तेन सः प्रवासात् प्रतिचिक्ततः 'खिन्ति' यथा स्थात्तथा 'श्रागच्छिति' प्रत्यायाति । दिवेचनं खण्डसमाप्तियोतना-र्थम्। ३२॥५॥

इति सामवेदीये गोभिस्तरुश्चस्त्रे चतुर्घप्रपाठके पञ्चमखण्डस्य व्याख्यानं सामत्रमिकतं समाप्तम् ॥ ४ । ५ ॥ '

"আকাশলৈয়েষ (ম ত বা ে ২,৪,১৩)"—এই পঞ্চ মন্ত্রে সুর্য্যোপস্থান করিয়া স্ব-গৃহ লক্ষ্য করত প্রতিযাত্তা করিলে নির্বিষে গৃহে আসিয়া পত্তিবে। ৩২ ॥ ৫॥

ইতি চতুর্থ অধ্যায়ের পঞ্ম খণ্ডের অমুবাদ সমৃতি।

चवाकासस्त्र रापरोगाभ्या मामदेशरंचाकामकर्म।—

भूरित्यनकाममारं नित्यं प्रयुच्चीतं न पापश्चोगा-ज्ञाभिचाराद्वययम् । १

"भूः (म॰ झा॰ २, ४, १८)"—'इति' चनकाममारं, इच्छामरणसा्धनं मन्तं 'नित्यं' सतत नेव, प्रतिदिनं वा 'प्रयुद्धीत'। तेन 'न' 'पापरोगात्' कुष्ठादितः, 'न' च 'घिम-चारात्' प्रजुक्कतात् 'भयम्' स्थात्। १

যাহারা বিনাকটে যথাকালে মৃত্যু কামনা করিবে, তাহারা "ভূ: (ম• ভা• ২,৪,১৪)"—মন্ত্রটী সতত জপ করিবে, এই মন্ত্রের প্রভাবে শত্রুক্ত মারণাদি হইতে ভয় থাকে না এবং কুষ্ঠাদি পাপরোগ হ'ইতেও ভয় হয় না। ১

त्रव दारिद्रानायकामकर्म। --

अलक्षीनिणीदी यजनीयप्रयोगी मूर्प्रीधीस दूता-कैक्या। र

. "मूर्जीधीम (म॰ बा॰ रै,५,१—८)"—'इति' मर्ह्यस्त्र सूत्रस्य 'एंनेनया' ऋषा एनेना पाइतिश्रीतया। भय मेव पूर्वीतो 'यजनीयप्रयोगः'-इतुरचते। एतस्य हि सर्भणः प्रभा-वात् 'मलक्षीनिणीदः' दारिद्रानायः भवेदिति। २ "মুধ্বোধীমে (ম॰ জো॰ ২, ৫, ১—৮)"—এই অফট সূজ্জের এক একটি আহুতি প্রদন্ত হইবে। ইহা যজনীয়প্রয়োগের মধ্যে গণ্য। এই ক্রিয়ার ফলে দারিস্তা, দূর হয়। ২

या तिरश्चीति सप्तमी वामदेव्यर्श्ची महाव्याहतयः प्रजापत दृखुत्तमया । ३—६

इष्ट यजनीयप्रयोगे या 'सप्तमी' णाइतिः, सा मन्त्रणाठ-क्रमात् "पपेडि (म॰ बा॰ २,५,७)"-इत्वनया प्राप्ता' परं न तवाभीष्टा; विष तत्याः स्थाने "या तिरबी (१)"—इत्येषा प्रयोक्तव्या। किञ्च; ततो 'वामदेव्यचैः (उ॰ जा॰ १, १, १२, १)'—'मडाव्याद्वतयः,' च जप्तव्याः ; ततः "प्रजापते (म॰ बा॰ २,५,८)"—इत्यनया अष्टम्या अष्टमी बाइतिहात-व्येति। ३-६ •

এই যজনীয় প্রয়োগে যে আটটী আহুতি হইবে, তন্মধ্যে
সপ্তম ঋকে সপ্তম আহুতি'না হইয়া "যা তিরশ্চী (?)" মন্ত্রে
ঐ সপ্তমাহুতি হইবে এবং তৎপরে বামদেব্য (উ॰ আ•
১,১,১২,১) ঋক্রেয়ের ও তৎপরে মহাব্যাহুতিগুলির পাঠ
করিতে হইবে, ইহার পশ্চাৎ "প্রজাপতে (ম॰ আ• ২,৫,৮)"—এই অইম মন্ত্রে অই মাহুতিপ্রদক্ত ইইকে। ৩—৬

पथ यगस्तामकर्भ।----

यशोऽष्टं भवामौति यशस्ताम शादिख मुपति-ष्ठेत पूर्वोद्धमध्यन्दिनापराद्धेषु प्रातरह्वस्येति सज्ञा-मयन्। ७

'यग्रस्तामः' पुरुषः, "यगोऽष्टं (म॰ झा॰ २,५,८)"— 'इति' पश्चर्यं सत्तां पठन्, तत्र चं द्वतीये मन्त्रे पठितं 'प्रातः रक्षस्येति' पदं 'सवामयन्' यथाकासं मध्यन्दितस्येति अपराक्षः स्येति च परिवर्त्तयन्, 'पूर्वोक्षमध्यन्दिनापराक्षेषु' विषेव कालेषु 'बादित्य सुपतिष्ठेत'। ७

যাহার। যশ কামনা করিবে, তাহারা "যুশোহহং (ম॰ ব্রা॰ ২,৫,৯—১৩)"—এই পঞ্চল সূক্তের পঞ্চ মন্ত্রে প্রাতঃ, মধ্যাক্ত ও দায়ং তিনকালেই স্থর্য্যোপস্থান করিবে। ঐ স্ত্তের তৃতীয় মন্ত্রের মধ্যগত প্রাতরহুদ্য এই পাঠটি যথা—কালে পরিবর্ত্তন করিবে অর্থাৎ মধ্যাহুকালে তৎস্থানে "মাধ্য-শিন্দ্য"ও দায়ং 'অপরাহুদ্য' বলিবে। ৭

पव सस्ययनकामकमे ।— सन्धिवेलयोकपस्थानएसस्यायन माहितानाव मिति ।

'सूर्विकायोः' कंभयोरेव "चादित्यनावम् (म॰ झा॰ २,५, १४)''-'इति' मन्त्रं पठम् 'चपस्यानं' कत्तीव्यम् । तथाव 'स्रस्तायनं' सिवेत्। प প্রাত: ও সায়ং উভয় সন্ধিবেলাতেই "আদিতানাব (ম • ব্রাণ ২,৫,১৪,)"—মস্ত্রে উপস্থান করিবে। ইহাতে স্বস্তায়ন হইবে॥৮

उद्यन्त' त्वादित्रान्दियांस मिति पूर्वाच्चे प्रति-तिष्ठन्त' त्वादित्रानुप्रतितिष्ठास मितापराच्चे । ८,१०

तत्र, पूर्वाक्ते' "उद्यन्तम् (म॰ झा॰ २,५,१५ं)"—'इंति' यजुब प्रयोक्तव्यम् । 'चपराक्ते' च 'फितितिष्ठन्तम् (म॰ झा॰ २५,१६)"—'इति' च यजुः प्रयोक्तव्यं मेव । ८,१•

এই উপস্থানকালে, বিশেষত প্রাতঃসন্ধিকালে "উদ্যন্তং (ম• ব্রা০ ২,৫,১৫)" মন্ত্রও এবং সায়ং-সন্ধিকালে "প্রতি-ং (ম০ ব্রা০ ২,৫,১৬•)" মন্ত্রও ব্যবহৃত হইবে। ৯,১০

श्रय श्राचितशतकामकमे ।

ं चाचितशतकामोऽहेमासव्रतः । ११

'त्राचितग्रतकासः' पुरुषः, 'त्रईमासवृतः' स्थात् । ११

হৈ কে**হ শত আ**চিত কামনা করিবে, সে অদ্ধাদী-ব্রত অমুষ্ঠান করিবে। ১১ मर्वमासवतानुष्ठानप्रकारं विवेत्ते,---

तासियादी वीहिकांसीदनं ब्राह्मणांन् भीज-यित्वा तस्य कणानपरासु सन्धिवेलासु प्रत्यम् यामा-विष्कृम्य चतुष्पयेऽग्नि मुपसमाधायादित्य मिमुखो जुहुयाद्वलाय खाहा भक्षाय खाहेति। १२

'तामियारी' जणाप्रतिपदि सन्धिवेशायां 'वीदिकांसी-दनं परका, तेन च 'ब्राह्मणान् भोजविता' 'प्रपरास' दितीया-दिष्ठ 'सन्धिवेशास' 'तस्य' वीदिकांसस्य 'क्रवान्' "भन्नाय स्वाहा, भन्नाय स्वाहा (म॰ ब्रा॰ २,५,१७; १८)"—इति मन्द्रद्येन जुहुयात्। जुन प्रदेशे १ 'प्रत्यम् गामात् निष्कृत्य चतुष्यथे'। कथम् १ तत्र चतुष्यथे 'यन्नि सुपसमाधार, प्रादित्य मभिमुखः' सन्। १२

কৃষ্ণ পক্ষের প্রতিপৎ তিথিতে সন্ধিবেলায় কাংস পরি-মিত তণ্ডুল পাক করিয়া তাহাতে কতকগুলি আক্ষণ ভোজন করাইবে। তদনস্তর অমাবস্যা পর্যান্ত প্রতি সন্ধিবেলাতে আমের বাহিরে পশ্চিম দিকে চতুম্পথে অগ্নি ছালিয়া তাহাতে 'ভলায়' ও 'ভল্লায়' এই মন্ত্রন্বয়ে (ম॰ আ॰ ২,৫, ১৭,১৮) আদিত্যাভিম্থ হইয়া ঐ তণ্ডুলেয় কণাগুলি হোর্ম করিবে। ১২

एतयैवावतापरी तामिश्री। १३

'एतया एव पाछतां' पूर्वीत्रया एवं रीत्रा 'धपरी' दी 'तामित्री' क्रणपंची व्यवस्त्री। तदेवं विभिः क्रणपचैः एषोऽवेगासनतः सम्याच इति । १३

এই (পূর্বোক্ত) রীতিতেই আরও কৃষ্ণপক্ষয় অমু-ষ্ঠান করিবে। একাবকা কৃষ্ণপক্ষত্তয়ে এই অন্ধ্যাদ ব্রতটী সম্পন্ন হইবে। ১৩

तामिश्रान्तरेषुब्रह्मचारीस्थादासमापनादासमापनात् १४

'तामित्रान्तरेषु' जाणपचमध्येषदीरात्रेषु वृती पुरुष: 'पासमापनात्' व्रतसमाप्ति' यावत् 'ब्रह्मचारी स्थात्' । १४ ॥ ६ ॥ इति सामवेदीये गोभिस्टग्रस्ते चतुर्धप्रपाठके वष्टख्ख्य व्याख्यानं सामश्रमिकतं समाप्तम् ॥ ॥ । ६ ॥

যে কৃষ্ণুপক্ষত্রয়ে এই অন্ধর্মাদ ব্রভ অনুষ্ঠান করা যাইবে, তাহাতে ব্রত-সমাপ্তি পর্যন্ত ব্রতীকে ব্রহ্মচর্য্যাব-লম্ব করিতে হইবে। ১৪॥ ৬ ।

ইতি চতুর্থ অধ্যায়ের ষষ্ঠ খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত ॥ ৪। ৬ ॥

पंच वास्त्रिकाणिकम । —

चवसानं जीवयेत । १

'श्रवसानं' विरामसत्त्रणं श्रन्धवासुभिरवेष्टितं, वस्त्रमाण-सत्त्रणं भूखण्डं, 'जोषयेत' सेवेत वासायेति । १

অন্যান্য বাটী হইতে দূরে, বাসবাটী নির্মাণের উপযোগী প্রশস্ত ভূথগু গ্রহণ করিবে। ১

ं समं लोमश मिवभंशि प्राच्य उदीच्यो वा यवापः प्रवर्ते रद्मचीरिखोऽकारका सकट्का यवीषधयः स्यु:२

तच जवसानं 'समं' समतत्तं स्थात् । तच 'लोमगं' घासविशिष्टं स्थात्। तच 'भविश्वंशि' विश्वंशोऽधःपतनं न यत्र सन्भाव्यते तादृगं स्थात्। 'यच' 'प्राचः उद्दीचः वा' 'श्रापः' नद्यादिकाः 'प्रवर्त्तरन्' विद्येरन्। 'यच' च समीपे एव 'भचीरिखः' 'भक्षण्टकाः' 'भकटुकाः' 'भोषधयः' 'स्युः'। २

সেই ভূথগুটুকু সমতল হইবে ঘাদে আচ্ছন থাকিবে,
পুক্রিণী-পূর্ত্তিজ প্রভৃতি হঠাৎ অধ:পতনের কারণ-শূন্য
হইবে, সেই স্থানের নিকটে পূর্ব্বে বা উত্তরে রহৎ জলাশয়
থাকিবে এবং যে স্থানের সমীপে ক্ষীরী, কণ্টকী ও কটু
ওষধি বৃক্ষ না থাকিবে ক, এইরূপ স্থান বাসার্থ মনোনীত
করিবে। ২

^{*} ই**ছার ভাৎপ**র্য্য এখনও বুঝি**ডে পারিলাম** না।

गौरपाएश ब्राह्मणस्य लोहितपाएश चियस्य क्रणापाएश वैश्वस्य । ३—५

पांगवो रेणव:। एवं पांग्रपरीचां प्रक्तत्व तत्र ब्राह्मणाद्ये। वासुनिर्माणं कारयेयुरिति भाव:। ३ — ५

যে স্থানের রেণুর বর্ণ, গোর, ত্রাহ্মণগর তাহাই মনো-নীত করিবে, ক্ষত্রিয়গণের জন্য লোহিত-রেণু স্থানই উপ-যুক্ত এবং বৈশ্যগণ কৃষ্ণ-রেণু স্থানেই বাদ করিবে। ৩ – ৫

स्थिराघात मेकवर्ण मणुष्क मनुषर ममरूपरि-हित मिकिलिनम्। ६

'स्थिराघातं' खल्पाघातेनैव यजावटीभवेत् तत्। 'एक-वर्षः' कवित् कृषां कविद्गीरं भवं बहुवर्णतं न दृश्यते यज्ञ, तादृश्यम्। 'श्राष्ठकां' यत्नोत्पद्यमाना भोषधयो न श्रक्ताः स्यः, तथाविधम्। 'श्रनुषरं' यज्ञीतं वीजं प्ररोहृदेव, तादृश्यम्। 'श्रम्भूषिभिः श्रवेष्टितम्। 'श्रिकिलिनम्' किलिनं सजलम्, तदिपरीतम्। एवम् श्रवसानं जोषयेते— 'स्थेव। ६

বে স্থানে সামান্য আঘাতেই ধশিয়া না যায়, য়ে•স্থানের নানাভাগে নানা বর্ণ দেখা না যায়, যে স্থানে কোন পুজ্প বুক্ষাদি রোপণ করিলে শুকাইয়া না যায়, যে স্থানে भगानि कित्रिवात अलि थारक, याहात क्षात्र ह्यू किरक है मक्क्षि ना थारक, अवः रय कान कला ना हत्र, — केनू म क्षिहे वामकारनत कना भरनानी क कतिरव । ७

दर्भसिमतं ब्रह्मवर्चसकामस्य वृष्टत्तृ गैर्बसका-मस्य सदुवर्गैः पशुकामस्य । ७—६

'ब्रह्मवर्षसकामस्य' ब्राह्मण्य 'दर्भसिमतं' कुशावहुलं स्थानं स्थात्, तथाच दैवं पिद्यां वा कर्म कर्त्तुं कुशाहरणाय क्रियो न भवेत्। 'बत्तकामस्य' चित्रयस्य 'बृहत्तृणैः' ग्राकीर्थं स्थान सुचितम्, तथाचाम्बादीनां भोजनं सुबभं स्थात्। 'पश्च-क.मस्य' वैद्यस्य सहुद्वर्णेः परिव्याप्तं स्थानं वासयोग्यम्, तथाच पर्यचारणं सुकरं भवेदिति। ७—८

বে স্থানে কুশা সমধিক জন্মায়, তাহাই আন্ধাণের বাসোপ্রোগী, যে স্থানে অশ্বাদির খাদ্যোপযুক্ত বৃহৎ তুণাদি
বক্তপরিমাণে পাওআ যায়, তাহাই ক্ষত্রিয়ের উপযুক্ত এবং
যে স্থানসকল কোমল তুণে সমাচ্ছন্ন—চারণ ভূমির জন্য
চিল্লিত হইতে হয় না, তৎসমস্তই বৈশ্যদের বাসভূমির"
। ৭—৯

शादासिकातं मग्डलदीपसिकातं वा यत वा प्रविभाः खयं खाताः सर्वतोऽभिमुखाः खः । १० 'शादा रष्टका उच्चते, तक्षिमतम्, वतुष्कीणं मित्रवर्धः।
मण्डलं वर्तुष्त सृच्यते, मध्योवतं क्रमादिभतो निम्नं यंत्रं, तदृ हीप
मुच्यते। तथाच हीप मिव मध्योचं वर्त्तुल्मिपं स्थानं न
दोषावद्यम्। प्रिपं वा' 'यत्र' स्थाने 'स्वयं खाताः' प्रक्रिमाः
'सर्वतोऽभिमुखाः' 'खन्नाः' गर्नाः 'स्युः' तत् प्रचतुरस्र महीपवर्त्तुल मिप वासाई मिति। १०

বাস্তবাটী নির্মাণের স্থানটী দীর্ঘ-প্রস্থে সমান হউক বা নাই হউক, চতুকোণ হইলেই ভাল হয়; গোল স্থান হইলেও ক্ষতি নাই কিন্তু তাহার মধ্যভাগ ক্রমোচ্চ হওআ চাই; যদি তাদৃশ স্থানও না পাওআ যায় ত ত্রিকোণ, বহুকোণ, অসম-কোণ, প্রভৃতি স্থানও বাটীর জন্য মনোনীত করিতে পারে;—যদি তাদৃশ স্থানের সর্বাদিকে অকৃত্রিম কোন খাত থাকে। ১০

चनुदारस्य। ११

'मनुद्दारच' ग्रह मनुष्यादिप्रविधाय वायुप्रविधाय वा यावन्ति द्दाराष्टि खुः, तेषां सर्वेषा मेव समस्त्रपातानुक्रवानि द्वाराष्टि यम, ताद्यां ग्रहं कुर्वेतिखेव। नाम नित्यनुवक्ति प्रप्रसः क्रें स निषेधाप्रहक्तीः। ११

্যহে মনুষ্যাদি প্রবেশার্থ হউক বা বায়ু 'প্রেবশার্থ হউক যত গুলি দার থাকিবে, সেই দারগুলির সমসূত্রপাতে তৎসদৃশ অপর দারও থাকিবে। ১১ तचावसानं प्राग्हारं यशस्तामो बलकामः कुर्धी-तोदग्हारं धुत्रपशुकामो दिख्याहार एसर्वकामी न प्रत्यग्हारं कुर्वीत । ४२

'तत्न' ताह्य स्थाने 'ययस्कामः' 'बलकामः' पुरुषः 'प्राम्हा-रम्' 'अवसानं' वासग्टहं 'कुर्वीत'। पुत्रकामः पश्रकामस पुरुषः 'ड्ट्य्हारम्' अवसानं कुर्वीत। 'सर्वकामः' पुरुषः 'दिचणा-हारम्' अवसानं कुर्वीत। 'प्रत्यग्हारं पश्चिमहार मनसानं न कोऽपि कुर्वीतित। १२

खेक्न श्रांत वामगृह निर्माण कतिरव। जन्मर्था यिनि विर्णयक यण छ वल कामना करतन, जिनि वाज़ीशानि श्र्विः चात्रो कतिरवन; यिनि विर्णयक श्रुख ७ शश्व कामना करतन, जिनि छेखतवाती वाश्व कतिरवन; याद्यात रकान विर्णय कामना नाहे ज्ञथह मर्विकामनाहे चार्ह, जिनि पिक्कणवात्री जिर्हे कितिरवन; किन्न मार्विमा । रक्हे रयन शिक्कमदात्री वामवाही निर्माण ना करत्न ८ २ २

ग्रह्मारं यथा न संलोकि स्थात्। १३

तथा कुर्वीतेति । १३

বাটীর মধ্যে গৃহগুলির দারগুলি এর পভাবে থাকিবে, যাহাতে গৃহমধ্যন্থিত মনুষ্যাদি বহিন্তার পথে বাহির হইতে দেখা না যায়। ১৩ वजेयेत् पूर्वतीऽश्वत्यं प्रचं दिचंणत्रत्या। न्य-ग्रोध मपराद् देशादुत्तराचाप्युद्ग्बरम्॥ अञ्चला-दिग्निभयं विद्यात् प्रचाद् ब्रूयात् प्रमायुकान्। न्यगी-धाष्ट्रस्वसम्पीडा मच्चामय मुदुम्बरात्॥ आदि-त्यदेवतीऽश्वत्यः प्रचो यमदेवतः। न्यगोधो वार्तणो हचः प्राजायत्य उदुम्बरः॥ १४

श्रव्यत्यः च्यवद्यः, स च श्राहित्यदेवतः, तं पूर्वतः खावा-सस्य, वर्जयेत् ; पूर्वतः स्थितात् श्रव्यत्यात् श्राम्बभमं विद्यात् । प्रचः चप्रवेटी, स च यमदेवतः, तं दिचणतः खावासस्य, वर्जयेत् ; दिचणतः स्थितात् प्रचात् प्रमायुकान् इसितायुक्तान् भल्यायुषः स्युद्धच वासिन देति अयात् । न्यप्रोधः = वटः, स च वचः 'वावणः' ववणदेवतः, तम् अपराद्देशात्पिसमात् प्रदे-यात् खावासस्य, वर्जयेत् ; पिसमिस्थतात् न्यप्रोधात् ग्रस्थ-सम्पीकृ भवेत् । उदुम्बरः = यश्रव्यः, स च-प्राकापत्यः प्रजा-पत्तिदेवतः, तम् उत्तरात् स्वावासस्य वर्जयेत् ; उत्तरस्थितात् उदुम्बरात् श्रद्धामय मिष्ठरोगं भवेदेवेति । १४

অশব্যক্তর দেবতা আদিত্য, বাস্তবাটীর পূর্ববিংশে অশ্বর্থ বৃক্ষ রাখিবে না, পূর্বের অশ্বর্থ থাকিলে অগ্নিভয় হয়। পাক্ড় গাছের দেবতা যম, বাটীর দক্ষিণাংশে উহা থাকিলে আয়ু ক্লান হয়। বটতরুর দেবতা বরুণ, গৃহের পাশ্চিমাংশে উহা থাকিলে শস্ত্রাবাতের আশস্কা থাকে। ভুষুর গাছের দেবতা প্রজাপতি, বাদ্ভূমির উত্তরাংশে উহা থাকিলৈ চক্ষুরোগ জুমিয়াথাকে। ১৪

तानस्यानस्यान् कुर्वीतैतासैव देक्ता सभियन्ति १५

'तान्' प्रख्यादीन् पूर्गदिखविखतान् 'प्रस्कानसान्' ख्यानेभ्य ज्याप्यान्यनाभित्तिषतसानेषु संस्कितान् 'क्वर्वीत'; प्रिप 'च' तत्तदुयानकाले 'एताः देवताः' तत्तदृष्यदेवताः 'एव' 'प्रभियजैत' होमादिभिरर्चवेत् । १५

অনুপর্ক স্থানে সমূৎপন্ন অখাথাদি বৃক্ষ, তুলিয়া উপযুক্ত স্থানে বসাইবে এবং দেই সময়ে সেই সেই ব্লের সেই সেই বেবতা, হোমাদির দ্বারা অর্চনীয় হইবেন। ১৫

तत्र वासुयागः। --

मध्येऽमि मुपसमाधाय मृषाया गैवा यजेता-जेन वा खेतेन सपायसाभ्यां पापसेन वा । १६---१८

'मध्ये' वासुभवनस्य, 'श्रामिम्' 'हपसमाधाय' पूर्वीक्रवि-धिना प्रच्यास्य 'क्षण्या गवा' कणायाः गोः मांसादिना 'यजेत' — इति प्रथमः कत्वः । 'खेतेन श्राचेन वा' यजेतिति दितीयः । 'सर्पायसाभ्याम्' गोऽजाभ्याम्, पायवेन च गोऽजयोरन्यतरेष चेति द्धतीयः । 'पायवेन' पायसमान्नेषैव 'वा' इत्वथमः कस्यः। १६—१८ ষাস্ত্রভূমির মধ্যে অগি জালিয়া ক্ষাবর্ণ গাভীর মাংসাদির ছারা আণু করিবে, খেত ছাগের মাংসাদির ছারাও এ

যাগ হইতে, পারে, কৃষ্ণ-গোমাংস বা খেত-ছাগমাংসের
সহিত যদি পার্স হয় ত যাগ আরও ভাল হয়, অভাব পক্ষে
পারসের ছারাই যাগ সম্পন্ন করিতেপারে। ১৬—১৯

वसा माज्यं माएसं पायस मिति संयूयाष्ट्रग्रहीतं ग्रहीता जुह्नयाद्वास्तोष्यत द्रति प्रथमां वामदेव्यं ची महाव्याद्वतयः प्रजापतयद्वतुत्रत्तमा । २०-२४

'इति' इमानि वसादीनि चलारि 'संयूय' सम्मक् सिन्नी-कला मिन्नितं तत् 'मष्टग्रहीतं' चतुर्व्यहीत मिन ग्रहीला 'जुह-यात्'। तत्र "वास्तोष्यते (म॰ ब्रा॰ २,६,१)"—'इति' मन्त्रेण 'प्रवसा' पाइतिः। ततो 'वामदेव्यवः' तिस्तः प्रयोक्तव्याः। तत्व 'महाव्याह्रतंगः' प्रयोक्तव्याः। ततः 'प्रजापतये'—'इति' एतवानियेव मन्त्रेष 'उत्तमा' पाइतिहाँतव्येति। २०— २४

বদা, মৃত, মাংদ ও পারদ,—এই চারি দামগ্রী একতা
মিশ্রিত করিয়া (যেরপে চতুর্গ্রহণ বলা হইয়াছে, দেই রূপে)
প্রতিবার অই গ্রহণ করত হোম করিবে। তন্মধ্যে "বান্তোভাতে (ম৹বা•২,৬,১)" মন্ত্রে প্রথম আহুতি প্রদক্ত ইইবে;
অমন্তর বামদেব্য খাক্তায়, তাহার পরে মহাব্যাহাত্ত্বিল
প্রস্কুত ইইবে; পরে "প্রজাপভায়ে"—এই মন্ত্রটাতে শেষ
ভাত্তি প্রদত্ত ইইবে। ২০—২৪

मुला दग वजीन् इरेत् प्रदिषणं प्रतिदिश-मवान्तरदेशिष्टानुपूर्वेगाव्यतिहरन्। २५

'इला' चक्तवासुहोमाननार मेव 'प्रतिदिगै' 'प्रद्विणं' यथा स्थात् तथा कला, 'भवानारदेग्रेषु' कोणेषु स्थितहरी यथा न भवेत् तथा च कला, 'भानुपूर्वेष' एव 'दम' सङ्गाकान् 'वक्तीन्' 'हरेत्'। २५

বাস্তবোম করিয়া তৎপরে প্রদক্ষিণাসুসারে প্রতিদিকে ও ও প্রতিকোণে যথাক্রমে দশটি বলি প্রদান করিতে ছইবে। ২৫

वनीनां खानानि मन्त्रीयीपदियति ;---

दृन्द्रायेति पुरस्ताद् वायव दृत्यवानारदेशे यमा-येति दिख्यतः पित्रभ्य दृत्यवानारदेशे वक्षायेति पञ्चान्यशाराजायेत्यवानारदेशे सोमायेतुग्तारतो महे-न्द्रायेत्यवानारदेशे वासुक्य दृताधस्तादृष्टे नमोब्रह्मण दृति दिवि । २६—३३

ै **सुस्रष्टान्येतानि**। २६—३३

্বা্দভূমির পুর্বেষ, তৎপরে অগ্নিকোণে ইত্যাদি অফ দিকে, তৎপরে নিম্নেও উর্দ্ধে, এই দশ স্থানে 'ইন্দ্রায়' প্রভৃতি দশ মন্ত্রে দশ বলি প্রদত্ত হইবে। ২৬—৩৩ प्राच्यूर्जावान्वीभ्योऽहरहर्निताप्रयोगः संवत्सरे सं-वत्सरे नवयन्त्रयोर्वा । ३४,३५॥ ७॥ .

प्राचादिदेवताभ्यः पूर्वोत्ताभ्यः 'ग्रहरहः' प्रतिदिन मेत्र वित्रहर्षं कर्त्तव्यम् ; एवच्चेषः 'निल्प्रयोगः' — इति कस्य चिन्नः तम् । स्त्रमते तु संवत्तरे संवत्तरे यदा यदा नवयन्नौ वीहि— यन्नो यवयन्नस्य भवतः तदा तदैवासा भिष तिसूणां वितिष्टरण मिति सम् । ३४,३५ ॥ ७॥

इति सामवेदीये गोभिसराह्यस्त्रे चंतुर्थपपाठने सप्तमखण्डस्य सामत्रमिकतं व्याख्यानं समाप्तम् ॥ ४ । ७ ॥

পূর্ব্বে ইন্দ্র দেবতার উদ্দেশে, উর্দ্ধে ব্রহ্মদেবতার উদ্দেশে এবং অধন্তাৎ বাহ্নকিদেবতার উদ্দেশে, প্রতিদিনই বলিকর্মা করিতে হয়; অথবা প্রতিবর্ষে যে সময়ে নব ধান্য হয় এবং যে সময়ে যবাদি শাস্য নৃত্ন হয়, সেই সেই নবামের সময়ে (অর্থাৎ ব্যে বারহয়) ঐ বলিত্রে করিলেও চলে। ৩৪,৩৫॥ ৭ ইতি চতুর্থাধ্যায়ের সপ্তম খণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত॥ ৪। ৭॥

श्रथ श्रवणायसायणीश्रेषकर्म । —

श्रवणायद्वायणीकर्मणोरचतान्छिष्टा प्राङ्बोदङ् वा यामान्निष्त्रम्यच तुष्यवेगीनं मुपसमाधित्व इवे राक दत्राकीकवाञ्चलिना जुद्धवात्। १ पुरस्तादुक्ते 'श्रवणायद्वायणी' कर्मणी। तयोः प्रचातकाः यस विदिताः। तत्र सर्वेरेवाचतैर्वशिष्टरेण मकला कतिचित् 'श्रचतान्' 'श्रिष्ट्वा' विलिशेषभूतान् रिचला, तैरेवाचतैः 'श्रचः जिना' "हये राके (म॰ ब्रा॰ २,६,२—५)"—'इति' स्त्राः 'तर्गतानां चतसूणा स्वाम् 'एकेकया' 'जुदुयात्'। स च होमः, 'श्रांसात् प्राङ् वा उदङ् वा निष्कुस्य' 'चतुष्पये प्रस्मिम् उपसमाधाय' तस्नैव कर्त्तेव्य इति। १

ইতি পূর্বেব শ্রেবণা কর্মা ও আগ্রহায়ণী কর্মা বিহিত হই ।
য়াছে। উক্ত কর্মান্বয়ে অক্ষত বলিও বলা হইয়াছে । ঐ অক্ষত বলির সময়ে সমস্ত অক্ষতগুলি বলিকার্য্যে ব্যবহার না করিয়া ভাহা হইতে কভকগুলি অক্ষত অবশিষ্ট রাখিবে। তাহাই এক এক অঞ্জলি করিয়া 'হেয়ে রাকে (ম • ব্রা • ২,৬,২—.
৫)"—ইভ্যাদি চারি মস্তে চারিটি আহতি প্রদান করিবে।
এই হোমটী গ্রাম হইতে পূর্বেব বা উত্তর নির্গত হইয়া কোন একটি চতুপাথে অগ্নি ছালিয়া তাহাতেই করিতে হইবে। ১

प्राङ्गत्र्यस्य वसुवन एधीत्राई सदीचमाणी देव-जनेभ्यस्तिर्विङ्ह्तरजनेभ्योऽवीङवेचमाणीऽनपेचमाणः प्रतेत्रताचतान् प्राश्रीयादुपेतैरमात्राः सह। २—४

^{*} २७৯ मृ• ७ ८० १ ४० २२, २७ ए॰ (४४)

'उत्क्रम्य' उत्क्रमणं खुत्क्रमणं विपरीतगम्नं प्रतिगमनार भण मिति यावतं, तत् कला तत्र पण्येव यत्र क्रुत्रचित् 'प्राङ्' प्राक्षुखः, 'जहुँ म्' उपरि 'उदी चमाणः' 'देवजनेभ्यः' देवगणानुं दिग्य "वश्वन एप्रि (म॰ ब्रा॰ २,६,६)"— 'इति' मन्त्र' पठेत्। ततः 'तिर्यङ्' ग्रहगमनाय पिषमाभिमुखी दृष्तिः णाभिमुखी वा भवितुं तिरयीनः सन्, 'प्रवाङ्ग्' पप्रः 'प्रवेषः माणः' 'इतरजनेभ्यः' देवातिरिक्तप्राणिगणानुद्यि त नेव मन्त्रं पठेत्। ततः 'प्रनवेष्णमाणः' प्रवादवक्षोकन मक्रत्वेव 'प्रत्येत्य' खावासं 'उपतेः' तदानीं तत्रोपस्थितेः 'प्रमात्येः' वन्ध्रवगैः 'सक्ष' 'प्रचतान्' होमाविष्णान् 'प्रायीयात्' भुष्त्रीत। १--४

পরে বাটিতে ফিরিবার জন্য গমনারম্ভ করিয়া পথিমধ্যে কোন একস্থানে উর্নাভিম্থ হইয়া দেবগণের উদ্দেশে "বহুবন এধি (ম॰ রা॰ ২,৬,৬)"—এই মন্ত্র পাঠ করিবে। তৎপরে পুনশ্চ পশ্চিমাভিম্থ বা দক্ষিণাভিম্থ অর্থাৎ গৃহাভিম্থ হইতে হইলেই বাঁকিতেই হইবে, সেই বাঁকিবায় সময়েই অধাদেশে তাকাইয়া অন্যান্য প্রাণিগণের উদ্দেশে পুনশ্চ ঐ মন্ত্রই পাঠ করিবে। অনন্তর পশ্চাদ্দ্রি না করিয়া স্থানে প্রত্যাগত হইয়াই সে সময়ে সে স্থানে যে সমস্ত আত্মীয়গণ উপস্থিত থাকিবে, তাহাদের সহিত হোমাবশিষ্ট অক্ষতগুলি ভক্ষণ করিবে। ২—৪

खखयनम् । ५

उत्तेन अवणायहायणीशिवाचतविवासीणा 'ख्रस्तायमं' फ्रनं भवेत्, तथाच खस्तायमकाम एवास्याधिकारी। ५

ক্থিত শ্রেণা ও আগ্রহায়ণী কর্মদ্বয়ের অবশিষ্ট অক্ষতবলি কর্ম্মের ফল — স্বস্তায়ন, অতএব যাহারা বিশেষ স্বস্তায়ন বাঞ্চা করিবে, ভাহাদেরই ইহা কর্তব্য ।৫

षय प्रसादकामकर्म।---

वयक्रमी यञ्ज्ञचित पृथगास्त्रती वीहियवहीमी प्रयुच्चीत यस्यात्मनि प्रसाद निष्केत्तसी नित्य-प्रयोगः। ६,७

- ध्या जनस 'मामनि' स्वे प्रसादम् 'इच्छेत्', 'तस्ते'
तदुद्दे यतः "वयक्रमी (म॰ ब्रा॰ २,६,७)"— "प्रक्ष्य (म॰ ब्रा॰
२,६,८)"— 'इति' माम्यां मन्ताम्यां 'ब्रीडियवद्दोमी' ब्रीडियवद्रव्यवद्दोमी 'प्रयगाद्दती' विभिन्नद्रव्यद्वननी 'प्रयुद्धीत' कुर्वर्दि ।
प्रयगाद्दतीत्युक्त्या वयक्रमाविति मन्तेण ब्रीडिहोमः, यक्रसित्
मन्त्रीण च यवद्दीम इति । 'नित्यप्रयोगः' तत्युसादसाभपर्यन्तमहरर एवेषः प्रयोगः 'कर्तव्य इति । ६,७

যে কোন ব্যক্তির নিজপ্রতি প্রদন্নতা ইচ্ছা করিবে, দেই উদ্দেশে "বশঙ্গমৌ (ম॰ ত্রা•২,৬,৭)" মল্রে ত্রীবিহোম এবং "শহার্শ্চ (মং ত্রা•২.৬,৮)"—এই মস্ত্রে ন্যবহোষ করিবে। যাবং কাল উদ্দেশ্য দিদ্ধ না হইবে, তাবং প্রতিদিন এ প্রয়োগ অসুষ্ঠেয়। ৬,৭

चव यकुयतहोमः । —

एकाचर्याया मर्डमांसवते हे कर्मणी। ८

'पकाचर्यायाम्' "बाकूतीं देवतां मनसा (म॰ ब्रा॰ २,६, ८)"—इत्यस्या चिच 'हे कर्षणी' अनुपदवच्यमाणे विद्येते, ते च हे एव 'बर्षमासव्रते' वेदितव्ये। ८

"আকৃতিং দেবীং (ম॰ বা॰২,৬,৯)"—এই ঋক্টীকে একাক্ষরী কহে। এই একাক্ষরী ঋক্ বিষয়ে যে সূইটি কর্ম বলিতে প্রবৃত্ত হইয়াছি, সেই সূইটীই 'অর্ক্ষাসত্রত' জানিতে হইবে#।৮

तन् प्रथमं कमे यहुयतहवनं नाम, तच कामनाइयमेदात् । चिविधम्, तद् दिविध मेवीपदियति । —

पीर्णमास्यापराती खदिरशङ्गगतं जुह्नयादायुष्काम भायसान् वधकामः। ८,१०

* यहि ও এই মন্ত্রের ব্যবহার-ভেদে চারিটা কামনা সিদ্ধ ছইবাথাকে পরং স্থাত 'শাকু শাক্ত হোম' ও 'ছতিলহোম' এই চ্ইটীই কর্ম সংখ্যের। ৪৮ ক सस्य प्रमरस्य वा 'पातुष्पामः' प्रदयः 'सहिरमपुर्मतं' खाहिरानां मधूनां की सकानां मतं सुप्रमातः; स्वस्य प्रपरस्य वा वधकामचेत् 'पायसान्' सोइविकतान् मधून् भतं सुप्रमा-दिति। कहेत्युष्पते,—'पीर्षमास्यां राषी' इति। ८,१०

নিজের বা অপরের আয়ুর্দ্ধি কামনা থাকিলে থদির কার্চ্চের একশত থুঁটি হোম করিবে এবং নিজের বা অপরের আয়ুর্হানি কামনা থাকিলে লোহের কীলক একশত হোম করিবে; এ ছুইটিই পুর্ণিমার রাত্তে রুত হইবে এবং এত-ছুভুয়েই ঐ একাক্ষরী মন্ত্র ব্যবহৃত হইবে। ইহাই 'শঙ্কুশত হোম' নামক প্রথম কর্মা; ইহা অন্ধ্যাসত্তত। ১,১০

त्रव संव्हितहोमः।--

चथापरम्। ११

यदुत्तं 'दे कर्मची'-इति, तच नवसद्यमसूत्राच्यां दिविधं श्रद्भातद्वन सुक्रम् ; 'चन' क्रममासम् 'चपरम्' दितीयं कर्म खिल्लाहवन मिद् सुपदिखते। चपिचाचापि दैविध्य 'मस्ति। ११

পূর্বোই (অকম সুত্রে) বলা হইরাছে একাক্ষরী থাকে তুইটি কর্ম সম্পন্ন হয়, ভন্মধ্যে ইতিপূর্বে বিবিদ শৈল্পত হোন' কর্ম বলা হইয়াছে অতঃপর 'হণ্ডিল হোর' নামক দ্বিতীয় কর্ম উপনিষ্ট হইতেছে; ইহাও দ্বিমি।. ১১

प्राङ् वीदृष्ट् वा यामाद्रिष्कुम्य चतुष्यये पर्वते व वार्ग्योः खण्डिलं प्रताप्यापोच्चाकारान् मन्तं मन-सानुदृत्य सर्पिरास्थेन जुहुयात्। १२

'यामात्' स्वासस्यानात् 'प्राक्' प्रवाभिमुखः, 'ठदक् वा' प्रवास उत्तराभिमुखः 'निष्क्रस्य' निर्गतो भूला, 'चतुष्यये पर्वते वा' उपस्थितः सन्, 'प्रार्क्षः गीमयैः' 'स्विष्ठसं' सोइपाष' 'प्रताप्य' प्रतत्तं क्रला, 'प्रजारान्' गीमयक्रतान् स्विष्ठससृष्टान् 'प्रपोद्य' दूरीकल, 'भन्न' प्रकृत निकाचरीनामकं 'मनसा' 'प्रमुदुत्थ' दुतं पठिला तत्रवे प्रतत्ते स्विष्ठसे 'प्रास्थिन' समुद्धिन 'सिषः' दृतं सुद्धात् । १२

বাসুগ্রামের পূর্বে বা উত্তরে গিয়া কোন এক চতুষ্পথে বা পূর্বত পূর্তে, বিলম্টের মারা একখানি স্থাপ্তিল (তাওমা) ভাল্লস্থপে তথ্ করিয়া, সেই অঙ্গানগুলি সরাইয়া, ঐ একা-ক্ষনী মন্ত্রতি মনে মনে শীজ্র পাঠ করত, স্বীয়মুখে স্বত লইয়া, তদ্ধারা হোম করিকে। ১২

जुलकां हादगगामाः धूमे वावराद्यां पमीघं कर्मेखाचचते । ११---१५

ताहमे होने हते 'ज्यसनाम' शिकायां यजनानक 'दाहम प्रामाः' लग्याः भंवेयः, प्रज्यसनाभावेन 'धूमें' सति 'प्रम्याद्याः' प्रवराद्यम्यद्याः प्रत्ये न्यूनताः पती न्यूनतीः पि पयी प्रामाः भवेयः, ज्यासाधूमयोः प्रत्यत्वदुत्वाभ्यां सञ्ज्यपाममङ्गाना मत्यत्वदुत्वे। एवचैतत् सर्वेषाप्यनिष्णस् मिति 'प्रभोषं कर्म'— 'द्रति' नाम 'प्राप्यते' ह्याः। तदेतत् 'ख्याद्यस्त्रोम'-नाम एकांचरीं दितीयं कर्म । १३—१५

ঐ আন্ততি প্রদত্ত হইলেই যদি দপ্ করিয়া জ্বলিয়া উঠে, তাহাহইলে, অনুষ্ঠাতার দ্বাদশ আম লাভ হইবে। যদি কিছুমাত্র জ্বালা না হয় প্রত্যুত ধূম দেখা দেয়, তথাপি ন্যুন কল্পে তিনখানি আমও লাভ হইবে (সর্বাধা নিক্ষল হইবেই না); এই জন্যই ইহাকে র্দ্ধগণ 'সমোল কর্ম্ম'- বলেন। ইহাই 'ছণ্ডিলহোম' নামক বিতীয় কর্মা; ইাহাও লক্ষ্মাস-ত্রত। ১৩—১৫

श्राखिकहोमधीन प्रकारान्तरेण प्रचान्तरजनकल सुचते। -ष्टत्ताविच्छित्तिकामी हरितमीमयान् सायं प्रात-जुक्कुयात्। १६

वंश्रमानः यदि 'इत्तर्राविष्कित्तिकामः' इत्तिजीवनीपायः तस्य विष्केदी न स्नात् इत्वेवसामः स्थात्, तन्ति तनैव प्रारस्य-गोमयैः प्रतप्ते स्वास्त्वे सिर्णिनिमकतः ''इरितगोमयान्' समोविक्षष्टगीमयान् तेतेव पास्त्रेनेव 'साम्रं प्रातः' 'जुदुयात्' दति समाप्तः नेकाचरीकत्यम् । १६

যজমান যদি নিজ জীবিকার বিচ্ছেদ কামনা করেন, তাহা হইলে বিলফুটের দারা প্রতপ্ত সেই স্থাণ্ডিলে মৃত্ত হোম না করিয়া সায়ং ও প্রাতঃকালে সদ্যো গোবর মুখের দারা হোম করিবে। একাক্ষরী মস্ত্রে, ক্র্ত্তব্য ক্র্মদ্রয় সমাপ্ত। ১৬

त्रय पखडीमः —

विरावोपीषितः पण्यश्वीमं जुल्ल्यादिद मश्व मिमं विश्वकर्माण मिति वासमस्तन्तृन् गोवीलानेव मितरेभ्यः पण्योभ्यः । १७ — २०

काम्येषु कर्मस तिराताभी जनं विद्वितम् (३४६ए० ८ स०),
पद्महोमोशिप काम्यं कर्म, अवापि सत् मात मिति विशेषं
विभन्ने ;— 'विरात्नोपोषितः' छपवासस्त मस्प्रभोजनं न लभोजन मितुरक्तं पुरस्तात् (४७,५१ ए० १६-२६,१-८ स०)।
'पद्महोमं' पद्मं विक्रस्यद्र्यं, तस्तै होमः पद्महोमस्तम्। "इद्
मह मिमं विद्यवर्माणम् (म० व्रा०२,५१०)"— 'इतिक्रेमन्त्रे प 'जुडुयात्'। कि जुडुयादिति होमद्र्यं विभन्ते ;— 'वाससः' वासः पद्मं चेत् तस्त्र 'तन्तून्' ह्यासूनाचि जुडुयात्। गीः पद्मं चेत्, तस्त्र 'सो:' 'वासान्' प्रव्यक्षोमानि जुड्डवात् । 'इतरेभाः' प्रजाविकाद्दिम्यः पचेत्रभ्योऽपि 'एवम्' इत इसदेशं- 'सोसाहिक सुष्टुत्य जुडुयादित्ये व । १७ —२०

যে কোন বস্তুর ব্যবসায় আরম্ভ করিবে, তাহার উন্নতি কামনা থাকিলে ত্রিরাত্রি উপবাস করিয়া# সেই সেই ফ্রব্যের একাংশ লইয়া, যথা – বস্তুব্যবসায়ে প্রস্তুত্ত হইলে দশীর কতকগুলি সূত্র গোব্যবসায়ে প্রস্তুত্ত হইলে গাভীর পুচ্ছের কতকগুলি লোম ইত্যাদি "ইদ মহ মিমং (ম০ জা০ ২,৬,১০)" — এই মস্ত্রে হোম করিবে। ১৭—২০

चव यमसामसहायकामयी: सननीयप्रयोगी।---

पूर्णहोमी यजनीयप्रयोग द्रन्द्रामवदादिति च यश्कामः पूर्वाएसहायकाम उत्तराम्। २१,२२॥८॥

'पूर्वकोमः' "पूर्वकोमं वयसे जुक्तीम (म॰ ना॰ २,६,११)"
— इति क्रीमः "इन्द्रा नवदात् (म॰ ना॰ २,६,१२)"— 'इति'
मन्ति प 'व' क्रोमः 'यजनीवप्रवीगः' (२४७६० १२सू॰) बीजः ।

^{*} কাম্য কর্মে অভোজন ব্যবস্থা আছে ৩৪৬ পৃ• ৯ সত্তে দেখ। পণ্যহোদ কমিও কথি) কর্ম ; ভদসুসারে এস্থলেও অভোজন প্রাপ্ত ছিল, ভরিবারণের জনাই উপবাস বিধি হইল ; উপবাস শবে অরভোজন ৪৭ পৃ• ১৩—২৬ স্বা, ৫৯ পৃ• ১—১ স্বা এবং ৩৪৭ পৃ• ১২ কুজের ট্রানী কেখা।

तम प्राप्तामः' चेत् 'पूर्वाम्' सरमाः प्रयुचीतः, 'सहाय-नामः' चेत् 'क्तराम्' सरम् प्रयुचीतितः। २१,२२ ॥ ८ ॥ प्रति सामवेदीये गीभिन्यसम् चे चतुर्वप्रपाठकेऽष्टमखण्डस्य सामग्रीमस्ति सास्थानं समाप्तम् ॥ ४ ॥ ८ ॥

পূর্ণহোমং যশদে জুহোমি (ম॰ ত্রা॰ ২,৫,১১)"—এই
মত্ত্রে ক্বত হোম এবং "ইন্দ্রা মবদাৎ (ম॰ ত্রা॰২,৬,১২)"—এই
মত্ত্রে ক্বত হোম; এ উভয় হোমই যজনীয় প্রয়োগ#. তন্মধ্যে
যশ কামনা থাকিলে প্রথম মন্ত্রটি প্রযুক্ত হইবে এবং সহায়
কামনা থাকিলে শেষ মন্ত্রটি ব্যবহৃত হইবে । ২১,২২ ॥ ৮ ॥
ইতি চতুর্থ অধ্যায়ের অ্টম থণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত ॥ ৮ ॥

चव पुरुवाधिपत्ववामकमे ।---

पुरुषाधिपत्यकामोऽष्टराव मभुकौदुम्बरान्त्युव-चमसेष्मानुपक्रवपित्वा प्राष्ट् वोदक् वा ग्रामाद्वि-ष्कृम्य चतुष्येऽम्नि मुपसमाधायाच्य मादित्य मिन-मुखा जुडुयाद्व वा एकक्कन्द्रस्रश्त्रीवा एषति च। १,२

[&]quot; ०१ १ १० > २ म एख ८ १ व

यदि कामयेत, ति ति घटराण मभी ज्नं कर्तम्बम्, ति व चाटरात्रे 'भी दुम्बरान्' स्नुवादी प्रकल्पा तह टरात्रान्ते तान् स्नुवादीन् ग्रहीत्वा 'प्राष्ट् चट्ट् वा ग्रामात् निक्तम्य' यं किश्व दिप चतुष्यं प्राप्य तचैव 'श्रम्बिम् चपसमाधाय' 'शादित्यं' युक्षम् 'श्रभिसुखः' सन् "पत्रं वा एक स्टब्स्यम् (म॰ बा॰ २,६,१२)"— इति मन्त्रेण 'शाच्यं जुद्दुयात्'। ततः "श्रोवीं एषा (म॰ बा॰ २,६,१४)"—'इति' मन्त्रेण 'च' पुनरिप श्राच्य मेव जुद्दुयादिति। १,२

যে কেছ পুরুষাধিপত্যক্ষ কামনা করিবে, সে ব্যক্তি অইনরাত্র পাঁ অভোজন করিয়া ইতিমধ্যেই উত্তম্বর কাষ্ঠের ক্রেব, চমস ও ইশ্ম সংগ্রাহ করিয়া, তৎসমৃত্যু সঙ্গে লইয়া প্রামের পূর্বেব বা উত্তরে নির্গত হইয়া কোন এক চতুপাথে অমিহাপন। করণানন্তর "অন্ধং বা (ম•ব্রা•২,৬,১৩)"—এই মন্ত্রে মৃতাত্তি প্রদান করিবে এবং ভদব্যবহিতেই 'প্রীর্ব্বাএষা (ম•ব্রা•২,৬,১৪)"—এই মন্ত্রে শ্বিকীয় মৃত্যাত্তি প্রদান করিবে। ১, ২

অর্থাৎ দৈনাপত্য অভ্তি উচ্চপদ আপ্রির বাধা থাকিলে অথবা বৃহ
লোকে মান্য করুক, এরপ অভিনাব হইলে।

[†] শামান্যত কাষ্য কর্ম্মে ত্রিয়ার অভোজন ব্যবস্থা আছে (৩३৩ পৃ॰ ৯ পুর দেখ), এই জন্য এছানে বিশেষরপ্ অন্তরাত্র বলা হইল।

पद्मस्य घृतं मेवेति गामे स्तीयां गाष्ठे पशु-कामा विद्यमाने चीवरम्। ३—५

ततः 'ग्रामे' प्रखागत्य "पनस्य एत मेव (म॰ जा॰ २,६, १५)" — 'इति' मन्येण 'हतीयाम' प्राइतिं जुड्यात् प्राच्य स्येव। सच प्रवाधिपत्यकामः प्रवतः यदि 'पश्वकामः' प्रपिति विद्यमा कार्यातः माइति 'गोष्ठे' एव जुंड्यात्। तचापि तद् गोष्ठं 'विद्यमानम्' णाद्रं चेत्, तत्र 'विद्यमाने' गोष्ठे 'चीवरं' लोडचूणे जुड्यात् नाच्य मिति। ३—५

অনস্কর থামে প্রত্যাগত লইয়া "অয়য়য় য়ত মেব (ম৹ব্রা৽২,৬,১৫)"—এই মস্ত্রে তৃতীয় আছতি প্রদান করিবে। দেই পুরুষাধিপত্যকার পুরুষের যদি অনুষঙ্গ্রিক পশু-কামনাও থাকে, তাহা হইতে দেই তৃতীয় আছতিটি গোষ্ঠে অমুঠেয়। একং ঐ গোষ্ঠ যদি আর্দ্রেছিম হয়, তাহা হইলে তৎস্থানে দেই তৃতীয় আছতিটি য়তের না হইয়া লোহচূর্ণের হইবে অর্থাৎ য়ত হোম না করিয়া তৎপরিবর্ত্তে লোহচূর্ণ হোম করিবে। ৩—৫

प्रतिभयेऽश्वंनि वस्तदशानां ग्रन्थीन् वश्नीतोपेखं वसनवतः खाद्याबारानाभिः सद्दायानाञ्च खस्ता-यनम्। ६,७ 'शध्विन' मार्गे 'प्रतिभये' भयहेती उपस्तित 'वसनवतः' सहचारियो पार्यंजनान् 'उपेल' तसमीपं गत्वा 'स्वाहाकारान्ताभिः' ताभिरेव "श्व वा (म॰ बा॰ २,६,१३—१५)"—
द्रत्यादिभिस्तिस्भिः ऋगिः 'वस्त्रद्यानां ग्रत्योन्' 'वश्नौत'। एतेन
कर्मेणा 'सन्हायानां' सहचारिया मिप पिषकानां 'सस्त्रयनं'
भवेत्, किम्पुनः भयपाप्तस्यैकस्य तस्येति। ६,७

পথিমধ্যে হঠাৎ কোন ভয়-হেতু উপস্থিত হইলে ঝটিতি সহচারী পাস্থগণের সমীপস্থ হইয়া পূর্বেক্তি "অন্নং বা (ম০ বা ২,৬,১৩—১৫)"—এই মন্ত্রেয় স্বাহাকারাস্ত জপ করত বসনের দশাসূত্রগুলি বন্ধন করিবে। ইহাতে সে ভয়-প্রাপ্ত ব্যক্তির ভয় ত দূর হইবেই, তৎসহচারী পথিকদেরও মঙ্গল হইবে। ৬,৭

यय श्राचितस**इस्नकामकर्म**।—

बाचितसद्दस्यामीऽचतसत्त्वाद्वतिसद्दम् जुद्धयात्। ८

ताभिस्तिस्भः ऋग्भिः स्नाहाकारान्ताभिरेव, एकैकाइ-तिहीतव्येति च। प

যে ্থেহ সহস্র আচিত # কামনা করিবে, সে ব্যক্তি উক্ত মন্ত্রতয়েই অক্ষত-সক্তুর এক সহস্র আছুত্রি প্রদান করিবে। ৮

^{*} ইভিপূর্ব্বে ৬৯ খণ্ডে ১৩শ ক্ত্রে আচিতশতকামের উল্লেখ আছে।

जय पशुकासकां में ।---

पश्चकामी वत्सिमियुनयोः पुरीषाच्चितिसच्मूं जुड्यात् । ८ पश्चन् गवादीन् कामयते यः पुरुषः, सः 'वस्निम्युनयोः पुरीषाड्वतिसच्चं जुड्यात्' खाचाकारान्ताभिस्ताभिस्तिस्भिः रेवर्गभिरिति। ८

যে কেছ গোপ্রভৃতি বৃহৎ পশু কামনা করিবে; েদে ব্যক্তি, ছুইটি বাছুরের গোবর শুদ্ধ করাইয়া উক্ত মন্ত্রত্তর পাঠক্রমে, তৎ সমস্তে একদহন্দ্র আহুতি প্রদান করিবে। ৯

भव चुद्रपश्वामवमं।—

अविमियुनयोः चुद्रपशुकामः । १०

त्रविभिधुनयीः शब्दैः पुरीवैरिति, ताभिस्त्रिस्भिः ख्राहुा-

যে কেছ মেষাদি ক্ষুদ্র পশু কামনা করিবে, সে ব্যক্তি ছুইটি মেষের পুরীষ শুক্ষ করাইয়া, উক্ত মন্ত্রত্তর পাঠকৃমে তৎ সমস্তে একসহত্র আহুতি প্রদান করিবে। ১০

भव वत्तरिकित्तिकामकर्म ।— वत्तरिकित्तिकामः कम्बूकान् सायं प्राप्तजुद्धयात् जुधे खाद्या चुत्पिपासाभ्याण्खाद्येति । ११ 'नम्बूनान्' तुमान् ; फलीनरणनम् शानिति टीनान्त रम्। प्रत्यद् व्याखात मिनेव। ११

যে কেই নিজ জীবিকার অবিচ্ছেদ কামনা করিবে, সে 'ব্যক্তি, প্রতিদিন সায়ং ও প্রাতঃ কালে, "কুধে স্বাহা (মণ ব্রাণ্২,৬, ১৬; ১৭)"—এই মস্ত্রে কতকগুলি ভূষ হোম করিবে। ১১

प्रय विषद्गिमायकामकर्भ। ---

मा भैषीर्न मरिष्यसीति विषवता दष्ट मिहर-भ्युचन् जपेत् । १२

'विषवता' सर्पेष, ृष्टिकादिना वा 'दष्ट' स्थानम् 'घिः धभ्युचन्' ''मा भेषीने (म॰ श्रा॰ २,६,१८)"—इति मन्धं जपेत्। ९२

বিষধর সর্পাদি দংশন করিলে, সেই দফ্ট স্থান ধুইয়।
"মা ভৈষীন'(ম॰ ত্রা৽ ২,৬,১৮)"—এই মন্ত্র জপা করিবে।
ইত্তাতে সকল প্রকার বিষ-দোষ নফ্ট হইবে। ১২

र्ज्ञ सातवस्तरयनवर्म।—

तुरगोपायिति स्नातकः संविधनवेत्नायां वैणवं दण्ड मुपनिद्धीत खलायनार्थम्। १३ 'स्नातकः' क्रतसमावर्त्तमी दितीयात्रमाय उद्युक्तः 'संवे यनवेलायां ग्रयनसमये 'स्नस्तायनार्थम्' "तुरगीपाय (म॰ ब्रा॰ २,६,१८)"—इति मन्त्रेण 'वैणवं दण्डं' वंश्यष्टिम् 'उप' समीपे स्तस्यैव 'निद्धीत' स्थापयीत । १३

স্নাতকগণ *, নিজ নিজ স্বস্তায়নার্থ, শয়নকালে "ভুর-গোপায় (ম॰ ত্রা৽২,৬,১৯)"—এই মল্রে একগাছি বংশযফি নিকটে রাখিবে। ১৩

थय क्रिमिनायकामकर्म। —

• इतसे अविणा क्रिमिरिति क्रिमिमनं देश मित-रम्यु चन् जपेत्। १४

'तिनिमन्तं देशम्' व्रणादिक मधलदरादिक च 'प्रक्तिः वेर्यु-चन्' "इतस्ते अतिणा तिनः (म॰ बा॰ २,७,१—४)"— 'द्रित' पतुन्धे चं सूत्रां, 'लपेत्'। एतेनैव किमिनाशो भवे-दिति। १४

[•] সমাবর্ত্তন সংস্কারের পার হইতে গুহুছাশ্রমের পূর্ব্বপীর্যন্তি আগ্রম-সন্ধিকছে, এই আশ্রমসন্ধি-সম্বিত বিজ্ঞাণকেই 'সাত্তক' কছে। এই লাভক্ত-তিন প্রকার॥ ওপ্রতার্থিশ ২১,২২ ও ২০ সূত্রে দেখ॥

যে কোন ছানে জিমি জন্মাইবে, দেইছানে জল দিয়া ধুইয়া "হতত্তে (ম॰ আ•২,৭,৭,—৪)"—এই চারিটি মন্ত্র জপ করিবে; ইহাতেই কি উদর মধ্যগত, কি অণাদিতে জাত, সমস্ত ক্রিমিই বিনফী হইবে। ১৪

पशृनाच्चेचिकौर्षेदपराच्चे सीतालोष्ट माइत्य वैद्यायसी निद्ध्यात्तस्य पूर्वाचे पाएश्रुभिः परिकि-रन् जपेत्। १५॥८॥

तदेव क्रिमिनायनं 'प्रयूनां' ग्रहपालितानां गवादीनां 'चिकीवेंत् चेत्', तर्ष्टं 'घपराक्कं' काले 'सीतालोष्टं' लाष्ट्र- लोखं लोष्ट्रम् 'पाह्रख' 'वैद्यायमी' दियां 'निद्ध्यात्' यनावते कर्षे स्थापयेदिति यावत्। ततो रातिप्रभाते 'पूर्वाक्के' एव काले 'तस्य' लोष्ट्रस्य 'पांश्वभिः' रजीभिः प्रयोः क्रिमिमन्तं प्रदेशम् 'परिकिश्न्'त निव सूत्रां 'जपेत्'। एतेनैव प्रयूगां क्रिमिनायो भवेदिति। १५॥८॥

इति सामवेदीये गोभिलग्टह्मसूत्रे चतुर्धप्रपाठके नवमस्य . खण्डस्य सामग्रमिकतं व्याख्यानं समाप्तम् । ४॥८॥

পান্ধেদের ক্রিমি নাশ করা অভিপ্রেড হইলে, যে কোন দিবস অপরাক্লে, লাঙ্গলের কর্ষণে উপ্রেড, একটী মাটির ঢেলা লইয়া আসিয়া অনার্ডস্থলে উদ্ধে উহা ঝুলাইয়া রাখিবে, তৎপর দিবদ প্রাতে ঐ ঢেলাটি গুড়াইয়া, দেই ধূলিগুলি ক্রিমিস্বলে ছড়াইতে ছড়াইতে ঐ চা্রিটি মস্ত্র জপ করিবে। ইহাতেই গবাদি পশুর দর্বপ্রকার ক্রিমি নাশ হইবে। ১৫ । ১॥

ইতি চতুর্থ অধ্যায়ের নবম থণ্ডের অনুবাদ সমাপ্ত। ৪ ॥ ৯॥

श्रवार्र्णीयप्रवीगाः।-

অর্হণীয়গণ # গৃহাগত হইলে, যেরূপে তাঁহাদের অর্হণা প করিতে হয়, তাহাই এ প্রকরণে বলা যাইবে।

तत्र, चपखानविधिः।-

उत्तरतो गां बह्वीपतिश्चेरद्वर्षणा पुत्रवाससेति । १

श्राचार्यादीना षसा मन्यतमस्य घर्रेणीयस्य 'उत्तरतः 2_ 'गां बद्धा' "श्रर्रेणा पुत्रवाससा (म० ब्रा॰ २,८,१)"-- दिति' मन्त्रं पठन्, त मर्रेणीयम् 'उपतिष्ठेरन्'। १ • •

আচার্য্য প্রস্তৃতি অহঁণীয় ব্যক্তির উত্তরে একটি গাভী বন্ধন করিয়া''অর্হণা পুত্রবাদদা (মণ্ড্রাণ্২,৮,১)''—এই মন্ত্রে দেই অর্হণীয়ের উপফ্রিতির অনুমোদন করিবে।

^{*} চতুৰ্বিংশ স্তের বক্ষামাণ আচার্য্য প্রভৃতি ছয়জনা।
া অর্হণীয় অর্থাৎ অর্চণীয়, পুজনীয় এবং অর্হণা অর্থাৎ অর্চনা, পূজা।

तत:

दूर मह मिमां पद्यां विराज मन्नाद्यायाधि-तिष्ठामौति प्रतितिष्ठमानी जपेदानैन मर्हियष्यन्तः स्युर्यदा वार्ह्ययुः । २

'यन' स्थाने 'एनम्' महेणीयम् 'महीयखन्तः' मिष्यादयः 'स्युः', 'यदा वां' यिक्यं स्व काले ते 'महीययः' पूजयेयः, तत्नेव स्थाने, तदैव काले, सः महेणीयः माचार्यादीना मन्यतमः 'प्रतितिष्ठमानः' दण्डायमानः "इद मह मिमां पद्यां विराज मनाद्यायापिष्ठामि (म॰ बा॰ २,८,२)"—'इति' मन्त्रं 'जपेत्'। २

বে স্থানে এই অর্হণীয়কে অর্হণা করিতে শিষ্যাদির।
ইচ্ছা করিবে, এবং যে সময়ে অর্হণা করা দন্তব, সেই স্থানেই
'এবং' দেই সময়েই, অর্হণীয় ব্যক্তি দাঁডাইয়া 'ইদ মহ মিমং
(ম০ ব্রা০ ২,৮,২)"—এই মস্ত্রটি পাঠ করিবে। ২

विष्टरादीनां पञ्चानां विस्तिवेदनीयता माहः -विष्टर्पाद्यार्घ्याचमनीयमधुपर्कानेसीक्यासिसिवे-द्येम्ज् । ३

विष्टरादीन् पञ्च 'एकेक्यः' प्रत्येकं 'वि: 'वि:' उचार्य' 'वेद्येरन्' निवेद्येरन्, चर्चियतार इति ग्रेषः । ३ +

বিষ্টর, পাদ্য, অর্গ্য, আচমনীয় ও মধুপ্রক ; – এই পাঁচটিই এক একটি করিয়া তিন তিন বার নিবেদন করিবে *। ৩

विष्टरग्रहणविधिः।---

या चोषधीरिखद्ञ' विष्टर मास्तीर्याध्यपिव-श्रेत्। ४

श्र चौयो जनः विष्टरं प्राप्य ''या घोषधोः (म॰ बा॰ २, ८,३; ४)''—'इति' हुचं सूत्रं पठन्, तं विष्टरम् 'उद्धम्' उत्तरायं क्रां वासने 'श्रास्तीर्य' पातयित्वा, 'श्रीध' तदुपिर 'उपविश्चेत्' (श्रासने इति तु मन्त्रक्षिङ्गाद् न्नायते)। ४

অর্হণীয় ব্যক্তি বিষ্ণর পাইয়া, ''যা ওষধীঃ (ম০ ত্রা০ ২, ৮,৩)"—এই মন্ত্রন্থর পাঠ করত তাহা উত্তরাগ্রভাবে আসন্তর উপরি পাতিয়া ততুপরি উপবিষ্ট হইবে। ৪

चेत् पृषरग्भ्याम् । ५

• 'हो' विष्टरी प्राप्ती चेत्, 'हावेव ती 'एवरटग्स्यां' पूर्वसू-चोत्ते याचीषचीरिति स्त्री श्रुतास्यां विभिन्नास्यां व्यवहार्यो । इ

এই পাঁচটির পরিচর এবং তিনবার করিয়া নিবেদন-প্রণালী, বিবাহিত
আর্য্যাণ ও তদ্দশী অন্যান্য সকলেই অবগত আছেন।

যদি অর্থনিতা ছুইটা বিষ্টর দিয়াথাকে, তাহা হইলে, পূর্ব্বোক্ত মন্ত্রহয়ের এক একটা পাঠামুদায়ে ঐ ছুইটাই ব্যব-হার ক্রিবে। ৫

पादयोरंन्यम् । ६

तत्र एकं विष्टरम् प्रासनोपरि प्रास्तीर्याध्रापविश्वदित्यु-त्रम् ; 'श्रन्यम्' दितीयं तु 'पादयोः' प्रधस्तात् प्रास्तीर्याध्यु-पविश्वदित्येव। ६

একটি বিষ্টর আদনের উপরি পাতিবে বলা হইয়াছে; অপরটি পদর্ঘের নিম্নে পাতিবে। ৬

पाद्यप्रश्चविधिः।—

यतो देवीरित्यपः प्रेचेत । ७

चर्रियना पाद्याय दत्ताः 'त्रपः' "यतो देवीः (म॰ बा॰ २,८,५)"—'इति' मन्त्रं पठन् 'प्रेचेत' पर्रेणीयो जन इति (पाद्यादिनचणलस्या एव टीकायाः परिभिष्टे)। ७

चर्षिष् — कर्ष्क चर्गीय वाक्तिक भाग वर्षा भाग-श्रक्तानगार्थ जन श्रम व हरेल, उहा "या ति प्रवी (म॰ डा॰ . २,৮,६)",— এই मास चर्गीय वाक्ति नितीकन कतिता । १

सव्यं पाद मवनेनिज इति सव्यं पादं प्रचा-लयेत्। द ''सव्यं पादं म्वनिनिने (म॰ ब्रा≯ २,८,६)"-'इति' पठन् मर्डं जीयः सः 'कव्यं' वामं 'पादं' प्रचासयेत्। म

অনস্তর সেই অর্হণীয় ব্যক্তি, সেই জলের কতকটা দিয়া "সব্যং পাদ মবনেনিজে (ম॰ ত্রা৽ ২,৮,৬)"—এই মন্ত্র পাঠ করত স্বীয় বাম পাদ প্রক্ষালণ করিবে।৮

दिचिणं पाद मवनैनिज दूति दिचणं पादं प्रचा-चयेत्। ध

ततः "दिचिणं पाद मवनिनिजे (म॰ ब्रा॰ २,८,७)"— 'इति' मन्त्रं पठन् स ऋईेषीयः 'दिचणं पादं प्रचालयेत्। ८

- ভাহার পরে "দক্ষিণং পাদ মবনেনিজে (ম॰ ত্রা• ২, ৮,৭)"—এই মৃদ্র পাঠ কর্ত স্বীয় দক্ষিণ পাদ প্রকালণ করিবে। ৯
 - पूर्व मन्य मप्र मन्य मितुरभी शेषेण। १०
- 'श्रीषेण' अवशिष्टेन पाद्योदकेन ''उभी' पादी सव्य-दिचिणी एकजीकत्य प्रचाक्तयेत् ; तत्र च ''पूर्व मन्य मपर मन्यम् • (म• ब्रा॰ २,८,८)"—इति मन्त्रः प्रयोक्तन्यः । १० •

অবশিষ্ট জলে বাম ও দক্ষিণ উভঁয় পাদই একতা ধাতি করিবে; এই সময়ে 'পূর্ব্ব মন্য (ম॰ ত্রা॰ ২,৮,৮)"— এই মন্ত্রটি পাঠ করিবে। ১০ ——

बर्ष्ययद्यविधिः। ---

चन्नस्य राष्ट्रिरसीखर्थं प्रतियज्ञीयात् । ११

"श्रवस्य राष्ट्रिरसि (म॰ जा॰ २,८,८)"—'इति' मन्त्रं पठन्, स श्रवेषीयः, श्रवेशिवा दत्तम् 'ग्रर्धम्' प्रतिग्रह्वीयात् ११

অমদ্য রাষ্ট্রিদ (ম• ব্রা• ২,৮,৯)" – এই মন্ত্র পাঠ করিয়া দেই অর্হণীয় ব্যক্তি, অর্হয়িতার প্রদত্ত অর্ঘ্য প্রতিগ্রহ করিবে। ১১

माचमनीयग्रहणविधिः 🗁

यशोऽसीत्याचमनीय माचामेत्। १इ

"ययोऽसि (म॰ ब्रा॰ २,८,१०)" — 'इति' मन्द्र' पठन्, स पर्श्वीयः मर्हियता दत्तम् 'त्रावमनीयम्' भवामनार्थे मुद्दं स्ट्रीत्वा 'पावामत्' ग्रावमनिविधना आवमनं कुर्याः दिति । १२

অনস্তর অর্ধরি তৃকর্ত্ক আচমনীয় জল প্রদত্ত হট্লে, ভাহা "ঘশোৎদি (ম॰ আ॰ ২,৮,১৽)"—এই মন্তে,পূর্ব্বোক্ত্ আচমনবিধি অসুসার্বৈ, অর্ধণীয় ব্যক্তি আচমন করিবে। ১২

मध्यक्षेत्रहणविधिः।— यशसी यशोऽसीति मध्यक्षं प्रतिग्रह्मीयात्। १३ ततोऽर्हियिता दंतं 'मधुपकें' ''यमसी यमोऽसि (म • ना • २,८,११)"-ं 'द्ति' मन्त्रं पठन् भहेयिता प्रतिग्रह्मीयात् । १३

তদনন্তর অর্থাত্-কর্তৃক মধুপর্ক প্রদন্ত হইলে, অর্থায় ব্যক্তি, "যশসো (ম॰ বা॰ ২,৮,১১)"—এই মন্ত্র পাঠ করত ও উহা গ্রহণ করিবে। ১৩

यशसो भचोऽसि महसो भचोऽसि श्रीर्भचोऽसि श्रियं मयि धेहीति तिः पिवेत्तू खीं चतुर्थम् । १४,१५

ग्रहीतच्च तं मध्रपर्कं "यशको (म॰ झा॰ २,८,१२,)"— 'इति' मन्त्रेण 'त्रिः' त्रिवारं 'पिबेत्'; 'तूणीम्' ग्रमन्त्रक मेव 'चतुर्थे' पान मिति । १४,१५

গৃহীত দেই মধুপর্ক 'ব্শদো (ম॰ ত্রা॰ ২,৮,১২)"— এই মন্ত্রে বারত্ত্ব পাঠ করিবে এবং তৎপরে চতুর্থ বার অম্-দ্রক পান করিবে। ১৪,১৫

भूय एवाभिपाय श्रेषं ब्राह्मणायः दंशात्। १६

मधुपर्काधिकाचेत् 'भूयः' पुनरपि पञ्चमवार मपि श्रमः भ्रम नेवं 'श्रभिपाय' 'शेषं' पानावशिष्टं 'ब्राह्मणाय' अहावते यस्नै कस्मै चित् 'द्यात्'। १६

যদি মধুপর্ক অধিক প্রাপ্ত হইয়া থাকে (যাহা চারিবার পানেও নিঃশেষ হয় না), তাহা হইলে পঞ্চম বাব পানও করিবে; এবারেও মন্ত্রপাঠ আবশ্যক নাই। ইহাতেও সমস্ত নিঃশেষ্ট্রিত না হইলে পানাবশিষ্ট মধুপর্ক কোন শ্রেদ্ধাবান্ ব্রাহ্মণকে প্রদান করিবে। ১৬

बद्यगोसुतिप्रकारः।--

चाचान्तोदकाय गौरिति नापितस्त्रिर्व्यात्। १७

ततय 'भाषान्तोदकाय' खख्यिषत्ताय अर्धणीयाय 'नापितः' गवादेवियसिता 'गौः'— इति पदं 'त्रिः' त्रिवारं 'ब्रूयात्' । वार्षयगीपदोचारणमात्रेकितेन 'वदा गौरिदानी मालव्यथा न वा ?' इति अर्धणीय मुह्म्य वियसिता नापितः एक्टे-दिति। १७

পরে যখন সেই অর্নীয়, মুখ প্রকালণাদি করিয়া স্বাধ্ব চিত্ত হইবে তখন খাঁড়াতে নাপিত আদিয়া দেই অর্নীয়কে বায়ত্রয় জানাইবে,—''গাভীটা ?" অর্থাৎ এখনই কি গাভীটা কাটিতে হইবে ইহাই ইঙ্গিতে জিজ্ঞানা করিবে ?। ১৭

ततस्तं नापिते निं प्रतिब्र्यादिला इ,--

मुच्च गां वर्षणपाशाद् दिवना मेऽभिधेशीत तं जश्चमुष्य चीभयोरत्स्ज गा मत्तु त्वानि पिंवतूदका मिति ब्रूयात् । १८

"सुख गां (स॰ वृा॰ २,८,१३)"—'इति' मन्द्रं "तं जज्ञ-सुख (स॰ बा॰ १,८,१५)"—'इति' मन्द्रं च तं नापितं ब्रूयात्,—इमी मन्त्रों पठवईणीयी गोमीचनायादेशं कुर्या-दिति। १५ ं

অনন্তর খাঁড়াতে নাপিতের উত্তরে অর্হণীয় ব্যক্তি "মুঞ্গাং (ম॰ ত্রা॰ ২,৮,১৩)" মন্ত্র এবং "তং জহ্যসুষ্য (ম॰ ত্রা॰ ২,৮,১৪)" মন্ত্র, এই—মন্ত্রন্বয় পাঠামুরূপ গোমোচনার্থ আদেশ করিবে। ১৮

माता बद्राणा मित्यनुम्खयेत । १६

ताह्यादेयेन मुक्तायां गवि, ता मेव गा मवलोक्यवर्क्षीय एव "माता चद्राणाम् (२,८,१५)"—'इति' घनेन मन्त्रेण अनुमन्त्रणं क्ववीतित । १८

• অর্হণীয় ব্যক্তির তাদৃশ আদেশাসুসারে বধার্থ বদ্ধ গাভীটিকে খাঁড়াতে, নাপিত ছাড়িয়া দিলে, অর্হণীয় ব্যক্তি "মাতা রুদ্রাণাং (ম০ আ০ ২,৮,১৫)"—এই মন্ত্রে সেই গাভী টীকে অমুমন্ত্রণ করিবে। ১৯

गवासभनानासभनयोर्थवस्थामाह,--

चन्यन यज्ञात्। २०

'यज्ञात्' यज्ञः श्रीतस्त्राचनुसारती नृष्टेंयो ज्योतिष्टी महिदः, तस्तात् 'त्रस्यत्र' रहज्ञसूत्रीक्षविवाद्यादे पूर्वीको गोमी पन-विधिः विद्यादिति । २० শ্রোত-স্ত্রাদি-অসুদারে যে দক্র (জ্যোতিটোমাদি)
যজ্ঞ অনুষ্ঠিত ছইয়া থাকে, তদ্ভিরস্থানে, অর্থাৎ গৃহ্যসূত্রোক্ত
বিবাহাদিস্থানেই উল্লিখিত গো-মোচন ব্যবস্থা জানিতে
হটবে। ২০

कुरुतेत्यधियज्ञम्। २१

'प्रिधियत्त्रम्' यत्त्रम् अधिकत्य चादेशवत्तनं तु 'कुरुत' वद्यायाः तस्याः गोः आक्रभनम् 'इति' एव । २१

যজে,—খাঁড়াতে কর্ত্ক এইরূপ জ্বিজাসিত হইলে "কর" অর্থাৎ "সেই গাভীটীকে বধ কর"—ইহাই আদেশ করিতে হইবে। ২১

- श्रह्णीयपरिगणनम् ।--

षडच्ची इति भवन्ति । २२

प्रचार्ताः प्रचीपाप्तियोग्याः 'षट्' एव भवन्ति । २२'

👵 অর্হণীয়–সংখ্যা ছয়টীমাত্র। ২২

ने हे ? इत्याइ,

भाचार्च स्टिक् सातकी राजा विवाधः प्रि-योगितिषिरिति । २३ 'पाचार्यः' कंकादिसहितसमयवेदाधापकः, 'ऋखिक्' हीव्रादीमां सम्बत्मः, 'खातकः' क्रतसमादर्भमाङ्ग्रामः, 'राजा' यभिषित्रो राज्ये, 'विवाद्यः' विवादं कर्त्तु मागतः, 'प्रियोऽतिथिः' विद्यादिगुणवानभ्यागतः ;— इति षट्। २३

আঁচার্য্য, ঋত্বিক্, স্নাতক, রাজা, বর ও গুণবান্ অতিথি ; — এই ছয় জনা। ২৩

मर्डणकाकनिर्णयं करोत्याचार्यः।—
परिसंवत्सरानर्ष्टयेयुः। २८

'परिसंवत्सरान्' वीषायां परि; संवत्सरान् प्रतीति यावत्। तथाच प्रतिद्वतीय।दिवर्षानी तानाचार्यादीनई णीयान् 'मई-येयः' पूजयेयः शिष्यादय र्रति । २४

অন্যন প্রতি-তৃতীয়বর্ষান্তে অর্ণীয়গণের অর্থাৎ আচা-র্যাদির অর্থা করিবে। ২৪

संवत्तरचयमध्ये प्रयाष्ट्र । —

. पुनर्यज्ञविवास्योस्य पुनर्यज्ञविवर्षस्योस्य । २५

यंत्री विवाहित्य समागतान् तान् संवक्षरत्रयमध्यी 'वृतः'. 'वै' प्रणि प्रविदेशितियोव। द्विवेचन मध्यायसमाप्तिसूत्रकः-मिति यम्। २५॥ १०॥

इति सामवेदीये गोभिस्यश्चासूत्रे स्तुर्धप्रपाठके द्रशमेस्य खण्डस्य व्याख्यानं सामयमिकतं समाप्तम् ॥ ॥ । १०॥॥ चतर्धप्रपाठकस्य समाप्तः॥ ॥ ॥

गोभिषं-एकसूपम्

808

यक जिन्द विवाद छेलन क न्यनी वर्ग निर्माण निर्माण कर्ति प्रमाण कर्ति । ३०॥ ५०॥

ইতি চতুর্থাধ্যায়ের দশম থতের অনুবাদ সমাপ্ত। ৪। ১০॥
॥ ইতি চতুর্থ প্রপাঠক সমাপ্ত॥ ৪॥

॥ ‡ ॥ इति गीमिलयञ्चस्यं समाप्तम् ॥ ‡ ॥

टीकापरिशिष्टम्।

इड ग्रज्ञस्ते बानि कानि वित् दुवीधपदादीनि विद्यन्ते, तेवा मर्वादिवोधनायेदम्। ॥ प्रथमः प्रपाठकः॥

प्रवस्त्रक ---

१मू. यद्याकर्माणि

"पत्यः प्रताय कवाय जनिषायापरे सुताः ।

रह्मा इति समास्याता यजमानस्य दायकाः ।

तेवां संस्कारयोगेन यान्तिकर्मक्रियास च ।

पाचार्थविष्टितः करासस्याद रह्मा इति स्थितिः ॥"— पति

रह्मासङ्ग्रहः 🎉 । ३५,३६

• एवस गोभिसापार्धप्रचीता प्रयं स्मृतिः 'ग्रुक्या'— इत्युचते ,
तस्त्रां 'यानि कर्माण वस्त्रमाणानि, तान्येव ग्रुक्याकर्माण ।
— प्रत्येकीऽर्धः । प्रपरार्वस्तु मूसेन साक्षमेव सुद्रितः । केचित्तुं
'ग्रुक्या'— प्रति कर्माणीत्वस्त विशेषणं, प्रवक् पदं, सुनांसंसुनिः
त्यात्वेष रूप मिति मन्यन्ते, तक्षाप 'ग्रुक्येऽन्ते सुनुद्रियानि
कर्माणि'— इति द्यतीयोऽर्थः सम्पद्यते ।

५ सू. चन्वाहार्यवन्ति "यत् त्राष्टं कर्मचा भारी या चानी एचिचा भनेत्। भमावाश्यां दितीयं यत् भन्वास्ययं तदुस्तते ॥" कः प्रः ३ भन्वास्ययं विद्यते वेशां कर्मणां तानीमानि भन्नवास्ययंवन्ती-त्यर्थः । तनापि विश्वेषोऽस्ति, तद्यास्युक्तं कर्मप्रदीपे—

"नाष्टकास भवेच्छाइ' न त्राहे त्राह मिखते। न सोचनी-जातकर्म-प्रोवितागत+कर्मस् ॥"-- इत्यादि।

६ सू. पशिक्षपभीजनम्

''यन विद्या च वित्त' च सत्यं धर्मैः ग्रमी द्रमः। मभिक्षपः स वित्तेयः स्वायमे यो व्यवस्थितः॥" रह०स०२।१२

७ सू. चन्यां, समिधम् .

"मावार्येणाभ्यतुत्रात पाचार्याकी विधिर्यथा।
प्रणीतेऽकी समिद्यादक्ता साम्रज्ञाचारिणाम् ।" रः २ ११८
"नाष्ट्रष्टादिषका पाचा समित् स्यूकतया क्षचित्।
न विद्युत्तत्वचा चैव न सकीटा न पाटिता।
पादियावाधिका नीना न तथा स्यादियास्विका।
न सपणों न निर्वीर्या होसेषु च विजानता॥" क॰ प्र॰ १

८ सू. पम्युचित्

"उत्तानिनेव इस्तिन प्रोक्ष्यं समुदाक्रतम् । न्यस्तार्भुक्षयं प्रोप्तं तिरसानीक्षयं नतम् ॥"स्ट॰१ । १०३ भा०

ः / १० सू. लचवाष्ट्रत्

भवाषरवायम्युष्णयाना स्वचय सुचते, तस्य माहत् रौति रिति। यज्ञासंग्रहे तु--

"शक्षां तत् मनकाभिःप्रमायं देवतक वत्।

टीकापरिविष्टम्

× ' + + + + तसात् अतेन प्रचेता व सुरोत या। मोतिखेतचणं विप्र: सिविनामस् कमसु । ' सव्यं भूमी प्रतिष्ठाप्य प्रोक्तिसेट् द्विषेन तु। तावबोत्यापयेत् पाणिं यावद् मिं निधापयेत्। प्राग्गता पार्थिवी जेया प्राम्नेयी चाप्यदग्गता । प्राजापत्या तथा चैन्द्री सीमी च प्राक्तता रमृता चलारं रहा रेखा भारे दिसाले निधापयेत्। द्वारमेकम्तु द्रव्याणां प्रागुदीचां दिंधि स्टतम्। पार्थिवी चैव सौमी च सेखे दे दाद्याहुले। एकविंगतिरामेथी पादेशियी उभे स्वते। षडङ्गुसान्तराः कार्या जाम्मेयी संहितासु ताः। पार्थिवायासु रेखाया सिससा उत्तरीत्तराः। शक्तवर्णा पार्थिवी स्थादान्त्रेयी सीहिता भवेत्। प्राजापत्या, भवेत् जचा नीचामैन्द्रीं विनिर्दिधेत्। यीतवर्षेन सीमी खाद्रेखाणां वर्षसच्चम्। एष लेखविधिः प्रोत्ती खन्नाकर्मस् सर्वस्/। श्वकास्ता ऋजवः कार्या सेखास्ताः सुसमाहिताः ॥"१।४७-५८

. ११ सू. पिन प्रणयन्ति "कपालेभिनपानिन न लामेगीमयेन ना । प्रान्तप्रयमं नार्वं यजनान-भयावस्म् । प्राच्यः प्रणीती विश्विकोश्विमिष्टकापरित्रुतः । लर्या पुनरानीती यजमानभयावसः । तस्माच्छुभेन प्राप्तिक क्षिक्षिकास्य वस्तु । णित्रणयनं जुर्यात् यजमान-सुखावकृत् । यभं पात्रन्तु वास्यं स्वात् तेनान्निं प्रचयेद् बुधः । तस्राभावे यरावेण नवेनाभिमुखच तम् ॥"यः सं १ । ६४ – ६७

१४ सूं अग्निसमाधानं

''घाधानस्य तु चलार छताः कालाः प्रवक् प्रवक् ।

(१) चन्तरा समिद्, (२) विवाहस, (३) विभागः,

(8) पनिष्ठिन: ॥'' गढ॰ सं॰ १ । ७६.

गोभिसीयानान्तु चयएव कालाः । विभागकाससु गौतमीयानाम्।

१७ सू. मिषता

त्ररणिहयमिति शेषः। त्ररणिहयसच्यं लेवम्,—

''श्रव्यायाः यमीगर्भः प्रयस्तोवींससुद्रवः।

तस्य प्रामुखी याखा वीदीची बोर्चगापि वा।

चरिवस्तवायी प्रोत्ता, तवाखेवोत्त्रारिवः।।"इत्वादि ब॰प॰ १

''देववीनि: स विश्वीयस्त्रत मध्यो पुतामनः।'' स॰सं•१।८०

ेर्द्र सू. चित्ते, पनुदिते

''रेखामात्रं तु इस्तित रिक्रामिय समन्तितम्।

खत्यं तं विजानीयात् श्रोमं सुर्याद् विषचनः ।" यः सं- १। ७५

"राषे: बोड्यमे मागे यहनचचमूचिते।

चनुद्यं विजानीयाधीमं तत्र प्रकल्पवित् ॥" ग्ट॰ सं॰ १। ७३ कंभयाध्यवितकासेऽपि श्रीमी मन्नादिभिरुपदिष्टः, परं न

तलीवमानाम्, नीभिकानुहै:। तलाचन्रच्यं खेवम्,--

"ततः प्रभातसमये नष्टे मचचमच्चते।

-दविविग्व' न इम्बेत संजवाधुरवित्तं जातन् ॥" कः वं १ । ७४

दितीयखर्ड-

१ सू, यज्ञीपवीत'

''विष्ठदूर्दे वर्तं कार्यं तन्तुचय मधीवतम् । विव्यतचीपवीतं स्थात् तस्यैका प्रत्यित्सिते ॥" क॰ प्र०१ ''यत्त्रीपवीतं कुर्वीत स्वेष वदतानावम् ।

हिगुर्षं चिगुर्षं वापि एकप्रन्विततं विदुः॥"ग्रन्थं ०१।४८-५१ द्यतीयखण्डे —

६ सू. जुन्नुयात्, क्षातस्य, पक्षातस्य ''होमपाय मनादेमे द्रवद्रव्ये स्ववः स्टतः। पाणिरेवेतरिक्षं सु स्वा यात्र न स्वते।।'' क॰ प्र॰ १ ''यवत्री सक्षातं स्व ये तण्डुलाहि कताक्षतम्। स्रोदनं तु कतं विचातं न तस्य करणं पुनः।।'' ग्र॰ सं०१।८३ ८ सू. चक्स्याख्या, स्रुवेण ''तिर्थगृष्टं समियाता हृद्रा नातिवृष्टसुखी। ﴿''क॰ प्र॰ २ ''खाहिरो वाष पाणीं वा हिवितस्तिः स्रुवः स्रुतः। स्रुव्याद्योः। स्रुव्याद्योः विक्रिया वृत्त्याद्योः स्रुवः स्रुतः। स्रुव्यादे प्राप्तस्त्रयोः। स्रुवाचे प्राण्वत् स्वातं हास्ष्रपरिमण्डलम्। स्रुवाचे प्राण्वत् स्वातं हास्ष्रपरिमण्डलम्। स्रुवाचे प्राण्वत् स्वातं हास्ष्रपरिमण्डलम्। स्रुवाचे प्राण्वत् स्वातं स्रुव्यादे प्रकृत्तम्।''क्ष्रिः, प्र॰ १

ध स् अपराजितायां "प्रक्रमचे तथोदाचे चोमिष्यकते तथा । यस्रां दिशि विधि

1" बार संर । अद

१८ सू. उपाएशुं

"शनेदत्रारथेषान्य मीवद्यो हो प्रशासयन् मः । विश्विष्कव्यं स्तर्थं विद्यादुपांद्यः सः लपः सृतः ॥" म॰ चतुर्धेखक्ते —

२ सू. ुचतिथिभिः

"एकराव' हि निवसवितिधिक्रीग्रयः स्नृतः । भनित्यं हि स्थितो यस्नात्तस्मादितिधिक्षते ॥" मतुः ३।१०२

३१ सू. पालीकारणानाम्, षाचामस्य
"कञ्चकाय कर्णायैव प्रकीकरणकं कुषाः ।।" रहे भार्व
"घोदनायद्रवं प्रावृराचामं हि मनीविषः ॥" रहे भार्व
पञ्चमखर्के—

् ह सू. सन्धां उपवसन्

"बडोरामस्य यः सन्धिः सूर्यनचनवर्जितः। सा व सन्ध्या समास्थाता सुनिभिस्तत्वद्धिभिः॥" उपवासदिनवर्त्तस्थानस्थिते स्वयमेवोत्ते (४६६०, ५० ६०)।

"चपावत्तस्य पाँपेभ्यो यस्य वासी गुचैः सदः। चपवासः स विज्ञेयो न गरीरविग्रोषणम् ॥" इति च स्टलक्तंरम्। १०,११ सू. पूर्णः

"इथः सयहनादानं चर्यपय निव चः।
तृष्यी नितानि सुर्वीत समस्त्रचेश माहदेत्,ं" गाः सं १।१०२
"इश्रामातीय मिश्रार्थप्रमायं निचयं भतेत्।
इत्त्राष्ट्रप्रमय मवदानिक्रयाचमम्।।
एवेव दवी यस्त्रम विभिवस्त मणं मुवे।
दवी हाश्रुक्यप्रमया त्रीयोगन्त निचयम्।"—इति कः प्र०२
पष्टक्यकः

१-- ६ सू जीपवसथिकां नाम्नाति-इत्यादि।

चपवासदिननियमितखायमीपवसिवतमित्यर्थः। तथीतं,—
"सवयं मधु मांसख चारांशा येन भूयते।
चपवासे न भुजीत नोदराची कयचन ॥" क॰ प्र• ३
प्रतप्वाद स्मृतिः,—''ग्रह्खो अग्रचारी च यस्वनश्रंस्तपबरेत्।
प्राणाम्निश्रोचखोपेन प्रवक्तीणीं भवेत्तु सः ॥"—पृति,
''प्रनद्दान् अग्रचारी च प्राहिताम्बिय ते च्यः।
प्रश्नात् प्रविधान्ति नेवां सिहिरनश्रताम् ॥"—इति च।

२१ सू. दर्भवटं

"जर्डनेमस् भवेद् ब्रह्मा सम्बन्धम् 'विष्टरः। द्वियावर्तनो ब्रह्मा वासावर्तस् विष्टरः। स्वतिभित्र क्षमेत्रं क्षा १ स्वतिभित्र विष्टरः स्नृतः ? प्रवासितः क्षमेत्रं क्षा तर्देन यः विष्टरः ॥" स्ट॰ १। ८८,८८ "दिराष्ट्रस्थाय मध्ये वे घदेष्टस्थामादेशतः । ग्रेम्बः प्रदृष्टियावर्तः स अभ्रोगम्बिसभ्यानः ॥"—इति पु॰ "यज्ञवास्त्रनि सुष्ट्राच्य स्त्रस्थे दर्भवटी तथा । दर्भसङ्ग्रा न विदिता विष्टरास्त्ररयेष्यपि ॥"—इति च का॰प्र॰ सप्तमस्त्रक्षे —

१ सू. उल्खलम्सले, शूपेंम् ''मुसलोल्खले वार्चें स्वायते सुद्धे तथा। इच्छाप्रभाषे भवतः शूपें वैषव भव च ।"— इति क । प्र• २

२,३ सूं इविर्निर्वपति

"चूड़ाकर्मणि सीमन्ति यस पाकः सदा रुद्धे। विवाहि चैव लाजानां नीक्षी निर्वपृषे विधिः ॥" रु॰स॰ २।३८

द सू सभिषायीं बास्य प्रत्यभिषारयेत्।
"पित्वान्तर्शितं कता ववं माज्ञोऽभिषारयेत्।
चत्रास्य वैतं विधिना एवं तन्त्रं न कृष्यते।
चतुर्मृष्टिसकः कार्यसतुर्णीमृत्तरोऽपि वा॥" ग्र॰ स॰ ३ : ६८

१६ सू परिधीन्

"वाहुमाताः परिधय ऋजवः सत्वचीऽत्रचाः । क्रम्भ भवन्तायीचीया प्रवेषास्य चतुर्वियम् । प्रागयावभितः प्रवाहुद्वयम् सवाप्रदम् । न्यवेत् परिधि सन्त्य हुद्वयमः स यूर्वतः ॥" ऋक ॥ ॥ १ १७,१८ स. प्रकीतपः "विश्वितप्रतिविशाषु प्रचीतां जोपवाद्यवेत्।" ग्र. च १।८६ १८ । २० स्. चाच्यं, सर्विसीलं दिध पंथी यवागं वा

"मिनिना चैव मकीष पवित्रेण च चत्तुषा। चतुर्भिदेव यत् पूर्त तदाच्य मितरस् इतम्। इतं वा यदि वा तैसं पयो वा यदि यावकम्। माज्यस्याने नियुक्ताना माज्यस्यो विधोयते। माज्यानां सर्पिरादीनां संस्कारे विधिचोदिते। मनिष्ययणं दक्षः सेषाणां त्रयणं स्मृतम्। यवा सीमिन्तिका नारी पूर्वगर्भेण संस्कृता। एव माज्यस्य संस्कारः संस्कारे विधिनोदिते॥"

-इति गट• स•१ । १•६-१०८

२१---२३ सू. 'पविचे

"शनन्तर्गर्भिणं सागं कीयं दिदल मेव च। प्रादेशमार्चं विज्ञीयं पवित्रं यत्र क्रुवित्॥ ''-अं प्र• १

. २४ सृ. सम्पूय, उत्प्रनाति 🎺

"पवित्र मन्तरे जला खाखा माज्य समावपेत्। पतंत् सम्पूयनं नाम पंचादुत्पवनं स्मृतम् ॥" यः सं १ । १०६

२६ सू पान्धं

भाज्यसम्बद्धाः भाज्यसम्बद्धाः स्थितः वान्त् । "भाज्यसम्बद्धाः भाजन्य तेजसद्द्यम्भवा । महीमवी वा सर्वत्यः शर्वाकाष्ट्राहेतीम् पः । चान्यस्थात्याः प्रमाणं तु यथानामं तु नारवेत् । सहका सम्रद्धा भद्रा मान्यस्थानीं प्रचयते ॥ '' ज॰ प्र॰ २ अप्टमचन्द्र

२सू. उपचातं

"पाणिना मेचणेनाच स्तुवेचैव तु बद्दवि:। इयतं चानुपसीर्यं छपघातः स उच्चते।" इति ग्ट॰ स॰१। १११

१५सू, यद्याच्याद्वतिभिः

''भ्राद्यास्तिय एवेता महास्याहतयोश्ययाः।'' इति स॰ प्र॰

नवमखण्ड —

"त्रीष्ट्यः प्राक्तयो मुद्रा गोधूमाः सर्वपास्तिकाः । यवासीष्ट्रयः सप्त विपदो चन्ति धारिताः ॥"-इति कः प्र॰ मा॰

॥ दितीयप्रपाठकः॥

प्रधमचन्त्रे ---

१सु. सुरोत्तमैन

्रं पुरा'-इति निवकी उदसनामस् (१ ष॰ ११ ख॰)
पाठभेदेन पश्चतिंगतितमं पद मस्ति, तदेवात पाद्ध सिलाधः
निकानाम्। परं तत्र तथा निकादर्शनाम् । वरं तत्र तथा निकादर्शनाम् । परं तत्र तथा निकादर्शनाम् । परं तत्र तथा निकादर्शनाम् ।

''स्रवर्णाभिरित्रकाभिरित्रकामित्रितेः । सानं चतुर्भिः कत्रमेः स्त्रीभिः स्त्रीं यह मावनम् । गोड़ी पोष्टी च माध्वी च विद्ययास्त्रिविधाः सराः । पाचिकमैणि गोड़ी स्नात् सत्ना माध्यप्रमा सरा ॥'' —द्रति गट॰ स॰ २। १५,१६

११—१६ सू. प्राल्जनन, ध्रुवाणा मर्पा, लार्जा
"प्रविक्तन्त विधिना पाणिगाइन्त प्राजनी।
रचणार्थ मतुगच्छेत् सप्ताङं नाई मेन वा॥" गढ १ स०२। १५
महानदीषु या घापः कीप्यान्यां इदिषु च।
गन्धवर्णरसैर्युक्ता ध्रुवास्ता इति निषयः॥" दे १ स०२। २५
"घचतास्त यवाः प्रीक्ता श्रष्टा धाना भवन्ति ते।
श्रष्टास्त वीहयी साजा घटाः खाण्डिक स्थाते॥" क प्र १

३ सू. प्रपदेन

^{*}"पादायं प्रपदम्"—इत्वमरः २ । ५ ⊬०१ ।

व्रतीय खर्फ 🚃 🔒

. १ भःसू भनुसन्तयते ।

"सृयवनाभिकाचेष क्षित्वाकाक्षयक्षि। षतुमन्त्रणीयं सर्वत्र सर्वदैवातुमन्त्रयेत्॥" इति, तः प्रः। १४ सू. षर्घ्यम "षष्ट्यांडी भवन्ति"—इत्यादि वचात्याचार्यः स्वयं मेव (४।१०।२२)

्र७ सू. इतिष्यम्

"प्रयुक्त ममुखवर्षेरपर्युषित मैव च । इविच मैतद्वाय मसुरैरप्यसंद्वतम् ॥" य॰ स॰ ३ । ७६

२ सू. नदीः

"भाषत्य' याववादि सर्वा नयी रंजस्ता: !
तास सानं न सर्वीत वर्जियलां समुद्रगाः ।
धनुःसहस्राप्यष्टी च गतिर्यासां न विद्यते ।
न ता नदीमृद्धका गर्तास्त प्रदिकीर्तिताः ॥" स॰ प्र॰ १
पद्मम स्व

ं र ु६ स्. खुवसम्पातम्, ज्ञासयिता

"इलाजं प्रस्थिवेण यत् द्रवा सुपक्तिसम्।
स्तुवेणेव तु तत् सृष्टं सम्मातं चैव तं विदुः ॥" सः सः १। ११॥
"उ दर्भनं नककेदो रोमकोदन नव प।
संयनं नककासाय प्रायनामि किदुर्नुभाः ॥" सः सः १।३६

वष्टखर्फ ---

६—१२स् न्ययोधश्रुक्षां, व्रतवती, व्रह्मावन्धः "कतायपक्षवी वृष्तः सक्ते ति परिकीर्ष्यते । पतिवता वतवती व्रष्ठावस्त्रूरतयाश्रतः ॥" क • प • १ समम्बद्धः —

८ मू. शलाटुययुं

''यबाटु नीव मित्युक्त' ग्रथू:. स्तवक उच्यते।''-इति क॰ प्र॰ ३ ''भाने फर्से ग्रकाटु: स्वात्''- इत्यमरः २ ४ । १५

५ स्. दर्भपिञ्जूबीभिः,

"एतत्प्रमाणा मैवेने कोशी मेवाईमद्भारीम्। शकां वा शीर्षक्कसमां पिद्धूनीं परिचचते।"—क प्र १ 'एतत्प्रमाणां' प्रादेशप्रमाणा मिति यावत्।

६,८ स्. वीरतरेख, शलस्या 🏬

"'चिमि: खेतेच मचजी, प्रोक्ती वीरतर: गर्रः ।" ग्र॰स॰१। ८५

. ६ सू क्रसरः

"तिसत्तकुस्तर्भमातः सप्तरः सीऽभिष्टीयते।" स॰ प॰ १ जनसङ्खे —

१८,१८ सू वपुष्याकां, वपुष्यकम् "वप्रकामानितः नेमा मृद्धि वदात कपुष्यकम्।" रति कःमः

२५ सू. यथागीचकुलकल्पम्

"द्चिनानपर्दाः पिष्टा पात्रेयास्त्रिकपर्दिनः । पाद्धिरसः पञ्चनूडा सुन्छा सगीः ग्रिसिनीऽन्ये ॥" स॰सं॰२ ।४०

द्यमख्छे —

्र सू उपनयेत्

"युद्धोत्तकर्मणा येन समीपं नीयते गुरी:। बालो वेदाय तद्योगाद् बांकस्थीपनयनं विदु:॥"-इति स्मृ•

८ सू, ऐषेयरीरवाजानि

१० सू. मुञ्जकायताम्बल्यः

"चन्नचो माणवको न्नेयः, एवः क्रवास्यः स्मृतः। क्रवीरस्यः प्रोतः, तास्यकः भण उच्नते॥" न॰ प॰ ३

रे॥ त्रतीयप्रपाठवः॥

प्रथमखर्खे -

ूर्, सू. सानम्

जबकीड़ादिपूर्वकं मज्जन मेव सानमिडेयते। "न नातीसार्ग कुर्यादनापदि स्थायन। जबकिया मक्दारं वती द्वा द्वाप्नवेत्॥" कृष्ण प्रश्च दितीयखण्डे -

४५सू वर

"गौर्विधिष्टतमा विप्रैवेंदेखपि निगद्यते। न ततोऽन्यद् वरं यस्मात् तस्माद् गौर्वर उच्चते॥",

- इति क प्रं ३

वतीयखण्डे --

६ सू. यज्ञतधानाः '

"मचतासुयवाः प्रोक्ताः ग्रष्टा धाना भवन्ति ते।' क॰ प॰ ३ ११ सू. पत्तिणी

ृ "दावक्रावेकरात्रिय पचिणीत्यभिषीयते।" इति ॥•

२० सू. निर्घाते

"यदान्तरिचे वसवान् मादतो मदताहतः। प्रतत्वधः स निर्घातो जायते वायुसन्धवः 💤 इति ज्यो०

- ,२८ सू शिष्टाचारः

. ''धर्मेणाधिगतो यैसु वेदः सपरित्रं हणः। ं ते यिष्टा ब्राह्मणा जेयाः युतिप्रस्यचहेत्वः।' स्रृ०

३० सू. चहुते

"प्रक्रतिविषय मजुत मापदः प्राक् प्रवीधाय देवाः स्वजन्ति" — दत्याप्रविष्म्। चतुर्घखखे —

६ सू. निग्नका

''निम्नुकां तु वदेत् कन्यां यावक्क्षुमती भवेत्। ऋतुमती लनिमका, प्रयच्छेत्तु निमकाम्। श्रमाप्ता रक्षसो गौरी, प्राप्ते रक्षसि रोष्टिणी। श्रयद्वितः भवेत् कन्या, कुषद्दीना च निमका। व्यद्धनेतु समुत्पनैः सोमो भुद्धीत कन्यकाम्। पयोधरेतु गन्धर्वा, रक्षसांग्नः प्रकीत्तिंतः। तस्मादव्यद्धनोपेता मरका मपयीधराम्। श्रभुत्ताचैव सोमावैः कन्यकां तु प्रयस्थते॥"

-इति गढ सं २ । १७-२ •

वष्टचार्छ —

४ सू विलयनं

''द्ध्यं स्वायतं सर्वे तद्दै विषयनं स्नृतम्।'' इति छ॰ भा॰ सप्तमखंडें-—े

६ सू. प्रक्रमे

''संयक्तपद्विन्यासिक्तपदः प्रक्रमः स्वतः। स्मार्त्ते कर्मणि सर्वेत्र श्रीते लध्वर्युचीस्तः।'' इति ग्र॰ भा॰

७ सू. कपालम्

"कपालं खस्मयं पात्रं त्रकाषित सुचते। जासरं त्रकषितं सेवे पैत्रे च वृजयेत्।"

-- इति गट सं २ । ७८ भा

१० स् न्यश्वी पाणी

"द्धिंगं वामती वाद्य मालाभिमुख मेर्व च। चरं वरस्य कुर्वीत करणे न्यञ्चवर्मणः ॥" क॰ प्र०२

२० सू. स्थानीपाकाकवृतान्यत्

''खाकीपाकाष्ट्रतान्यत्तु यत्र संज्ञा निपाखते। तत्राज्यभागी इलेव सुत्र मास्तीर्यावदाति ॥'' उट-सं- १ । ११५

त्रष्टमखण्डे ---

१ सू. पृषातकी पायसञ्चतः

''पयो यदाञ्यसंयुक्तं तत् एषातकं मुख्यते। • दध्येके। तदुपासाद्यं कर्त्तव्यः पायसंबदः॥ क॰ प्र॰ ३

३ स् गोनामभिः

"काम्या प्रिया च ख्या च इड़ा रन्ता सरस्रती! मड़ी विश्वता चान्नग्रा च गीनामानि विदुर्नुधाः॥"

- इति ग्रुक् स० २ । ६०

८ सू. नवयन्त्री

"श्ररहसम्तयोः विचिववयश्चं प्रचलते । धान्यपाकवयादन्ये स्थामाकोवनिनः स्टतः । धाम्यपुरुषां तथा कष्ट्यां वास्तुकर्मणि याज्ञिकाः । यज्ञार्थतत्ववित्तारो होम मेवं प्रचलते ॥" कर्षे प्रव

मवसखर्क-

४ सू. फलवतीम्

"समला वर्रीयाखा पत्तवत्यभिषीयते।" क॰ प्र॰ ह

६ ुसू जातिशवासु

''घना विकसित्रभयद्भाः स्मृता जात्रियसासु ताः।'' क॰ प्र॰ ३

१२ सू. खलरम्

"स्रस्तर सर्व मासाय यया यदुपयुज्यते। दैवपूर्व ततः यार्च मलरः ग्रविरारभेत्॥" स॰ प॰ २ "प्रारिभाषिक यव स्थात् कास्तो गोवाजियन्नयोः। प्रन्यस्थानुपदेशात् सस्तरारोष्ट्रणस्य प्र॥" ग्र॰ स॰

८,१० सू चपूपान्, वैयम्बक्तप्रमाणान्

''त्रैयस्वनं करतत्त मपूपा मण्डकाः स्टताः।" क • प्र• 🎈

१८ सू उल्मुकेन

''त्रक्रारीऽलात मुस्सुकम्" – इत्यमरः २,८,३•।

२५ सू. स्रोताएसि

"सप्त तावग्मूई्यानि तथा स्तनचतुष्टयम्। नाभिः त्रोणिरपानस्य गोः स्नोतांसि चतुर्देशः" कः प्र. १

॥ चतुर्थप्रपाठकः ॥

प्रधमखण्डे --

द्यमखण्ड-

१ सूं सर्वाङ्गेभ्य

''ह्रिकिहासीड्सक्यीनि यसदृष्ठकी गुदं स्तनाः। स्रोबिः स्त्रत्यस्टा प्रार्थे प्रवृत्तानि प्रवृत्तते ॥ एकाद्यामा मंद्रामा भवदामानि सङ्घ्या। पार्खस्य वृक्षसक्ष्योच दिलादाष्ट्रयतुर्देय ॥", क॰ प॰ १ दिलीयखण्डे —

१५ सू. हषीं

''वर्षी क्यादिदसुखीम्'' रा॰ सं १। ३८ साष्ठासम्मित्यर्थः । ''ग्रहुसैवीपवेशस दादशाहुक दखते'' रा॰ स॰ १। ८४ व्रथपरपर्याय उपवेशः दति नारायणीपाध्यायाः ।

१७----२० स्थगरं

"स्थगरं सुर्भि चियं चन्द्रनादि विसेपनम्।" कै॰ प्र॰ २ व्रतीयखण्डे —

६ सू. पूर्वस्यां कष्वं

"पुरतो यात्मनः कर्षः सा पूर्वा परिकीर्त्वते। मध्यमा देविणेनास्यास्तद्दविणत उत्तमा।।" क । प्र०२

६ सू एवमेवेतरयोः

''पितुक्तरकर्षान्ते मध्यमे मध्यमस्य तु। दक्तिये तत्पितुसैव पिण्डान् पर्वेषि निर्वेपेत् ।'' क्रा ४० १

१० सू. पिग्रङ

पिण्डप्रमाणं लाइ "पिण्डान् दला बिस्वप्रमाणकान्।" क॰ प॰१

३४ सू. वृहिपूर्तेषु

"दृष्टिः पुरुषसंस्कारः" – रुखेव भद्रभाष्यम् ।

"वापीभूपत्रहागादि देवतायतमानि च । चवपदान मारामाः पुत्ते मिल्यभिषीयते ॥" जात्रवर्षः । चतुर्वस्वर्षः —

२५ सू गीलकानां

"पाशाया गोलकायैव" क॰ प॰ १

यश्वमञ्जू —

५ सू. परिसमूहेत्

"जलाम्यभिमुखी पाणी खखानस्यी सुसंयती।
प्रदिचर्च तथासीन: कुर्यात् परिसमूहनम्॥" क॰ प्र• २
६ स् वैक्षपाचः

"विक्याचोऽसि"—इति मन्त्रः। म॰ ब्रा॰ २,४,५

७ सृ. प्रपदः

"तपय तेज्यु"— इति मन्त्र । म॰ झा॰ २,४,५ २६ स् प्रिविदासिनि

"मध्ये खिष्कस मन्ते च वारिणा परिसंवतम्। षित्रासिनं इदं विद्यात्तादृशं कर्मणा विदुः॥"

-- इति छ० सं १ १ । १३

२८ सू उपतिष्ठेत

"तद्संसत्तपार्थिर्वा एकपाद्धपाद्षि।. कुर्योत् कतास्त्रकिर्वाप सर्वं बाह्यधापि वा ॥" भ॰ भा॰

२६ स् परिविष्यमाचे

"वातांचे भेक सीभूताः सूर्याचन्द्रमसीः कराः।

मासाभाः व्योक्ति इध्यन्ते परिवेषस्त स स्नृतः ॥"

— इति भरतधत-साइसाङ्गः ।

षष्ठखण्डे —

११ स् जाचितयतकामः

"सुवर्णविस्ती हेन्नोऽचे कुरुविस्तसु तत्पने। तुमा स्त्रियां पत्तयतं भारः 'स्याद् विग्रतिसुकाः। पाचितो दग्र भाराः सुः गाकटो भार पाचितः॥"

- इति घ० को • २,८,८७

१२ सू. ब्रीहिकांसीदनं, कणान्

"द्रोण: स्थात् कांसभानकः" त्रीक्षीणां कांसं त्रीहिकांसम्, तस्य भोदनं भक्तं त्रीहिकांसीदनम्, तम्।

"कचुकाच कणावैव फलीकरणकक्षुणाः।" यः भाः । 'सममखण्डे — '

🗲 सू. चनुषरम्, चमरूपरिश्वितम्, चिकलिनम्।

"वर्षा सर्वसस्याच्या स्वाद्रवः त्रारस्तिका। जववानूवरो, दावप्यन्यलिको स्वतं स्वती॥" घ० बो०२,१,५ विक्रिनं सजलं प्रोक्तं। दूरस्वातीदको सदः।".स०प्र० ३

८ सू. दर्भसिकातं

दर्नै: सचित माच्छतम् ।

अतएव खज्ञाकर, - "विचिन् ज्ञुमवीरचप्रभूतम्"

१० सू. शादासिंगतं, मण्डलद्वीपसिमातम्, सर्वतः

"यादा चैवेष्टेदा स्मृता" (क प २)। तथा सम्मितं तुल्यं चतुरस्र मिति यावत्। मण्डलं वर्त्तुसम्। "द्दीप सुद्यत राख्यातम्" (क प २)। तकास्मितं तत्तुल्य मिति।

"दियाच विदिशाचीव यत्र नोक्षा विवारणा। सर्वतस्त्रत्र शब्दोऽयं विधियोगे निपात्यते॥" ग्र॰ स॰१। ८४

२६-- ३३ स्. चन्द्राय, पित्रभ्यः

षष्टमखण्ड —

द स_{्र}ेट**ाचर्या**

"चक्तिं देवीं मनसा प्रपद्ये (म॰ झा॰ २,६,८)"-इस्ये-तिखन् मन्त्रे "एक मचरम्"-इति दर्भगाद्य मेव मन्त्र एका-चरीति व्यवदिखतिऽच।

८ सू. खदिरशङ्गातं

"सत्वयः ग्रञ्जवः कार्यास्तीचापा वीतकण्टकाः। समिक्रचणसंयुक्तः स्वीतुत्वास्त्रयायताः॥" कः पः २ "ग्रांकुरीवोपवेषय दाद्याणुक स्थते"॥ सः सः १। ८४ २१ सू. पूर्ण हीमः

"पूर्णहोमं यमपे जुहोमि (म॰ बा॰ २,६,११)"— इति पूर्णग्रव्हान्वितमन्त्रेण होमः।

नवमखण्डे ---

५ सू. चीवरम्

"सी हर्चूर्यन्तु चीवरंम्" क॰ प्र• ३

११ सू. वास्वूवान् ं

"फलीकरणककु यान्" — इति भद्यभाष्यम् । कषान् — इत्येव तिविष्कर्षार्थे इति मत्मुष्टदः । तुषानित्येवास्मद्गुक्वचनम् । तद-त्रार्थे निर्णये भूमिदेवाः प्रमाणम् ।

१३ सू. संविशनवेलायां

''स्यानिद्रा गयनं स्वापः स्वप्नः संविग इत्यपि।'' प॰ को॰ १,७,३६

्द्रमस्वर्ष्डे —

ृध•सू. विष्टरम्

'ब्रह्मविष्टरयोद्यापि सन्दे हे समुपस्थित । जहिं ने मो भवेद ब्रह्मा सम्बन्धेयस्तु विष्टरः । कातिभिस्तु भवेद् ब्रह्मा ? कातिभिर्विष्टरः स्मृतः ? कह्मामृद्धिः सुमैक्ष्मा तद्वेन तु विष्टरः ॥"

-इति गट स । १। ददं,दर।

"यज्ञवासुनि मुख्याञ्च स्तम्बे दर्भवटी तथा। दर्भसङ्गान विहिता विष्टरास्तरचेष्वपि।" क॰ प्र०ः। ७ सू. चपः 🗢 पाद्यम्

''पादार्थं मुद्रकं पाद्यं नेवनं जन मेव तत्। तत्त्रीज्ञचेन पातेण प्रद्वेनापि निवेदयेत्।" ग्रद्धान्तरम्।

११ सू. अर्घ्यम्

''द्धाचतस्मनस जापबेति चतुष्टयम् । अर्घ्य एव प्रदातम्यो रुद्धे ये अर्घ्यार्डाः स्मृताः ॥'' रु २ । ६२ षष्टाङ्गमधीलचणचैवम्,—

''द्ध्यचतस्मनसो घतं सिदार्धका यवा: । पानीयचैद दर्भास अष्टाक्री ह्यम्बे उच्यते ॥'' गट॰ स॰ २ । ६३ "कांस्रेनेवाईकीयस्य निनयेदर्घा मञ्जलो ।'' का॰ म॰ ३

१३ सू. मधुपर्कम्

' सिंपिया मधुना दभा अर्चयेद्धयन् सदा। म्हिषियोत्तिन विधिना मधुपर्केणयात्तिकाः। कंसे जितर् मृश्सिच्य कंसेन परिसंवतम्। परिश्रितेषु देयः स्थान्मधुपक्षे द्रति भुवम्॥"

—इति गट० स० २। ६४,६५·।

"साचतं समनोयुक्त सदकं दिधसंयुतम ।

इच्चें दिधमधुम्याच मधुपकी विधीयते ।

कांच्यापिधानं कांच्येखं मधुपकं समर्पयेत् ।" क॰ प्र॰ ३

"दधनि पयसि वाथवा कताने मधुद्याच्यधुपकं नितदाइः ।

दिधमधुन किसेषु सक्तवः प्रथगेते विचितास्वयस् मन्याः ॥"

— इति स्ट॰ स॰ २। ६८।

, १६ सू. शेश्रं

पीताविष्यस्। नास्योक्षिष्टता; तथाहि —
"मध्यके तथा सोमे प्रप्स प्राणाहतीषु च।
प्रमुक्षिष्टो भवेद्ध विप्रो यथा वेदविदो विदुः।
प्राणाहतिषु सोमेषु मध्यके तथैव च।
प्राप्यहोमेषु सर्वेषु नोक्षिष्टो भवति हिजः॥"

-इति गट॰ स॰ २। ६६,६७।

२३ सू. आचार्यः, ऋत्विक्

"उपनीय तुयः शिष्यं वेद मध्यापयेद् हिनः । सक्त्यं सरहस्यच त मावार्यं प्रवचते ॥" म॰ स॰ २।१४० "अग्न्याधियं पाकयज्ञानिनशोमादिकान् मखान् । यः करोति इतो यस्य स तस्यर्लिगिहोच्यते ॥" म॰स॰२।१४३

पमिनामानि (ए॰ सं॰ १५०)

"श्रीकिकः पावको द्यागः प्रथमः परिकीर्त्तितः। श्राम्बस्य मार्ततो नाम गर्भाधाने विधोयते ॥ २ प्रथमने चान्द्रमसः ग्रङ्गाकर्षाण ग्रोभनः । सीमन्ते मङ्गलो नाम प्रागरभी जातकर्षाण ॥ ३ नामि स्थात् पार्थिवो द्यागः प्राग्रने च ग्रविस्तथा । सम्यनामाऽथ चूड़े तु वतादेशे समुद्रवः ॥ ४ गोदाने सूर्थनामा तु केशान्ते द्यागिकस्थते । विकानरो विसर्गे तु विवाहे योजकः स्नृतः ॥ ५

चतुर्थान्त शिखी नाम धितरिनिस्तथापर ।

श्रावसय्ये भवी तेयी वैखदेवे तु पावकः ॥ ६

बद्धा वै गाईपत्ये स्यादीखरी दिचिये तथा ।

विष्णुराइवनीये तु श्रानिहीने त्रयोग्नयः ॥ ७

स्वाहीमे तु विष्णः स्यात् कोटिहीमे इताश्रमः ।

श्रायखिते विधिष्ठैव पाकयचे तु साइसः ॥ ८

देवानां इव्यविद्यु पितृणां कव्यवाहनः ।

पूर्णाहत्यां सृष्ठो नाम श्रान्तिके वरदस्तथा ॥ ८

पौष्टिके बलद्षेव कोधीऽनिश्राभिचारके ।

वश्रार्थे कामदो नाम वनदाहे तु दूतकः ॥ १०

कोष्ठे तु जठरो नाम क्रव्यादो स्तभच्ये ।

समुद्रे वाइवो श्रेयः चये संवर्त्तको भवेत् ॥ ११

पतेऽम्नयः समास्याताः त्रावयेद अध्यापः सदा ।

सप्तिः स्त्रातिविद्याता श्रात्याय दिनेन तु ॥ १२"

॥ द्रित टीकापरिशिष्टं समाप्तम्॥
द्रितश्रीशामगादार्थसत्त्रव्रतसामश्रीमभद्दावार्थविरिचितवा
'व्याख्यान'-नाम-टीक्या तत्परिश्रिष्टेन च समन्तितं।
वक्षानुवादेन च मण्डितं

गोभिल-एद्यसुत्रं समाप्तम्॥